

Procesul

Franz Kafka

conform variantei din manuscris

ARESTAREA

Pe Josef K. îl calomniase pesemne cineva căci, fără să fi făcut nimic rău, se pomeni într-o dimineață arestat. În dimineața aceea, bucătăreasa doamnei Grubach, gazda lui, care îi aducea micul dejun în fiecare zi la opt, nu se ivi la ora obișnuită. Asemenea lucru nu se mai întâmplase niciodată până atunci. K. mai așteaptă o clipă. Culcat pe pernă văzu cum bătrâna care locuia peste drum îl privea cu o curiozitate absolut neobișnuită. Apoi, flămând și mirat totodată, sună. Imediat se auzi o bătaie în ușă și în cameră intră un bărbat pe care până atunci nu-l mai văzuse niciodată prin casă. Bărbatul era zvelt dar solid și purta un costum negru, strâns pe corp, cum sunt cele de voiaj, legat cu un cordon și având tot felul de cute, buzunare, cataramă și nasturi, care dădeau costumului o aparență deosebit de practică, fără să se înțeleagă bine la ce ar putea servi.

— Cine ești dumneata? Îl întreabă K. ridicându-se în coate.

Omul trecu peste întrebare, ca și cum ar fi fost firesc să fie acceptat când intra undeva, și se mulțumi doar să întrebe la rândul lui:

— Ai sunat?

— Anna trebuie să-mi aducă micul dejun, spuse K. și încercă mai întâi, atent și tăcut, să descopere prin observație și deducție cine putea fi omul acela. Dar străinul nu se lăsă prea mult cercetat cu privirea, ci se îndreptă spre ușă, o întredeschise și spuse cuiva care, vădit lucru, se afla în imediata apropiere, chiar lângă prag:

— Vrea să-i aducă Anna micul dejun.

Din camera alăturată se auzi un chicotit ușor; judecînd după zgomot, s-ar fi putut ca acolo să se afle mai multe persoane. Deși râsul acesta nu i-ar fi putut spune străinului nici un lucru pe care să nu-l fi știut până atunci, el îi declară lui K.: „E imposibil”, ca și cum i-ar fi dat un raport.

— Asta e ceva nou, spuse K. și sări din pat punându-și repede pantalonii. Tare aș vrea să știu cine sunt oamenii din camera de alături și cum o să se justifice doamna Grubach față de mine că i-a lăsat să mă deranjeze.

Ce-i drept, o secundă îi trecu prin minte că n-ar trebui să spună asta cu glas tare pentru că, făcînd-o, putea să lase impresia că-i recunoaște oarecum străinului dreptul de a-l supraveghea, dar pentru moment nu dădu importanță faptului acestuia. Celălalt înțelese totuși exact ce n-ar fi trebuit, căci îi spuse:

— Nu ți-ar plăcea mai mult să rămâi aici?

— Nu vreau nici să rămân aici și nici să-ți mai aud glasul până nu mi te prezinți.

— Aveam intenții bune, spuse străinul și deschise brusc ușa.

Camera de-alături, în care K. pătrunsese mai încet decât ar fi dorit, avea, la prima vedere, aproape același aspect ca în ajun. Acolo își avea doamna Grubach salonul; poate că astăzi în încăperea ticsită de mobile, dantelării, porțelanuri și fotografii era ceva mai mult spațiu gol decât de obicei, dar lucrul acesta cu greu s-ar fi putut observa imediat, cu atât mai mult cu cât schimbarea esențială o constituia prezența unui bărbat care ședea cu o carte în mână lângă fereastra deschisă și care, când intra K., își ridică privirea de pe carte.

— Ar fi trebuit să rămâi în camera dumată! Nu ți-a spus Franz?

— Și ce doriți? Întrebă K. uitându-se pe rând când la noua lui cunoștință, când la cel numit Franz, care se opri în pragul ușii. Prin fereastra deschisă se vedea iar bătrâna, stăpânită de o curiozitate într-adevăr senilă, și care se instalase acum exact în față, nu cumva să piardă vreun amănunt din ce avea să se întâmple.

— Ar trebui, totuși, ca doamna Grubach..., spuse K. Și făcând o mișcare de parcă ar fi încercat să se smulgă din mâinile celor doi bărbați, deși aceștia stăteau departe, vru să-și continue drumul.

— Nu, spuse omul de la fereastră, aruncând cartea pe o masă și ridicându-se. N-ai dreptul să ieși, ești arestat.

— Așa mi se pare și mie, spuse K. Și de ce, mă rog? Întrebă el apoi.

— Nu ne aflăm aici ca să-ți spunem asta. Întoarce-te în camera dumată și așteaptă. Ancheta e începută și ai să afli totul la momentul oportun. Îmi calc datoria vorbindu-ți atât de prietenos. Dar sper că nu ne aude nimeni în afară de Franz care, în ciuda instrucțiunilor, se poartă și el prietenește cu dumneata. Dacă și de-acum înainte o să ai tot atâta noroc pe cât ai avut când ți-au fost numiți paznicii, poți să tragi nădejde.

K. vru să se așeze, dar abia atunci observă că, în afară de scaunul de lângă fereastră, în toată încăperea nu se mai afla nimic pe care să se poată sta.

— Ai să recunoști mai târziu că ți-am spus numai adevărul, începu Franz și se îndreptă spre el împreună cu celălalt bărbat.

Pe K. îl uimi mai ales acesta din urmă, care îl bătu de mai multe ori, prietenește, pe umăr. Amândoi paznicii îi examinară cămașa de noapte și-i spuseră că de-acum înainte va trebui să poarte una de calitate mult mai proastă, dar că ei îi vor păstra cu mare grijă atât cămașa aceasta, cât și restul lenjeriei, și că i le vor restitui dacă procesul se va încheia favorabil.

— E mai bine să ne dai nouă lucrurile, spuseră ei, căci la magazie se fac mereu fraude și, în afară de asta, acolo, după un anumit timp, lucrurile sunt revândute, fără să se țină seama dacă procesul s-a terminat sau nu. Și nu se știe cât pot dura asemenea procese, mai ales în ultima vreme. Până la urmă primești, firește, din partea magaziei, contravaloarea lucrurilor, dar te alegi cu nimica toată, căci la vânzare nu valoarea ofertei hotărăște prețul, ci valoarea mitei, și-apoi știm prea bine, din experiență, că sumele convenite se micșorează și ele, an de an, tot trecând dintr-o mână într-alta.

K. abia dacă îi asculta; dreptul de-a mai putea dispune de lucrurile proprii i se părea de mică importanță; pentru el era mult mai urgent acum să-și clarifice situația. De față cu oamenii aceștia însă, nu putea nici măcar să-și adune gândurile ca lumea; pântecul celui de-al doilea paznic — fiindcă, evident, numai paznici puteau să fie amândoi — se lipea mereu de

el, extrem de prietenos, dar de cum ridica privirea întâlnea o față uscată și osoasă, deloc potrivită cu grăsimea trupului, și înarmată cu un nas mare și strâmb, care părea că se înțelege, ca o persoană aparte, cu celălalt paznic. Ce fel de oameni erau aceștia? Despre ce vorbeau ei? Cărei autorități aparțineau? K. trăia doar într-un stat constituțional. Pretutindeni domnea pacea. Toate legile erau respectate. Cine îndrăznește să-l atace în propria lui locuință? Fusesse totdeauna înclinat să privească lucrurile foarte ușuratic, să nu creadă în rău decât dacă se lovea de el și să nu ia măsuri de prevedere pentru viitor, chiar când era amenințat din toate părțile. În cazul de față însă, o asemenea atitudine i se părea nelalocul ei. Nici vorbă, totul putea fi o glumă, o glumă grosolană pusă la cale de colegii de la bancă, din cine știe ce motive — poate fiindcă azi era ziua lui, ziua când împlinea treizeci de ani — asta s-ar fi putut, firește; poate că ar fi fost de ajuns doar să le rîdă în nas, într-un anumit fel, paznicilor, ca ei să rîdă împreună cu el; poate că paznicii erau, de fapt, niște comisionari culeși de pe stradă, cum de altfel și păreau să fie; și totuși, de data aceasta, chiar din clipa când dăduse cu ochii de Franz, K. hotărâse să nu lase din mână nici cel mai mic atu pe care l-ar fi putut folosi împotriva oamenilor acestora. Puțin îi păsa dacă avea să se spună mai târziu că fusesse incapabil să înțeleagă o glumă; deși nu făcea parte dintre cei ce culeg învățăminte din experiențele vieții, K. își amintea că de pe urma unor întâmplări aparent neînsemnate și în care, spre deosebire de prietenii lui, se purtase imprudent și se arătase voit nepăsător față de consecințe, avusese destule de îndurat. Asemenea lucruri nu trebuiau să se mai întâmple, măcar de data aceasta; dacă era vorba de o comedie, atunci avea să joace și el. Pentru moment, era încă liber.

— Îmi dați voie, spuse K. și, strecurându-se grăbit printre paznici, intră în camera lui.

— Pare înțelegător, îl auzi spunând pe unul din paznici.

De cum se văzu în cameră, K. trase brutal sertarele biroului; toate se aflau la locul lor în cea mai mare ordine; dar emoția îl împiedica să găsească de la bun început tocmai legitimațiile pe care le căuta. Până la urmă dădu peste un permis de bicicletă și vru să-l ducă paznicilor, dar, gândindu-se mai bine, hîrtia i se păru prea neînsemnată și continuă să caute până își găsi actul de naștere. Când se întoarse în camera vecină, ușa din față de deschise și doamna Grubach dădu să intre. Apariția ei nu dură însă decât o clipă căci, zărindu-l pe K., gazda își ceru scuze, vădit jenată, și dispăru închizând ușa cu cea mai mare grijă.

— Intrați, vă rog!

Atât apucă să spună K. și rămase în mijlocul salonului, cu actele în mână, privind ușa care nu se mai deschise; apelul unuia dintre paznici îl făcu să tresară; paznicii ședea amândoi la măsuta din fața ferestrei deschise și, după cum observă K., îi mâncau micul dejun.

— De ce n-a intrat? Întrebă el.

— N-are voie, îi răspunse paznicul cel gras. Doar știi bine că ești arestat.

— De ce-aș fi arestat? Și încă în felul acesta!

— Iar începi! spuse paznicul și muie o felie de pâine cu unt în borcănașul cu miere. La asemenea întrebări nu răspundem.

— O să fiți obligați să-mi răspundeți, spuse K. Iată actele mele; arătați-mi-le acum pe ale voastre și, înainte de toate, mandatul de arestare.

— Doamne! Dar neînțelegător mai ești! se vaită paznicul. Parcă n-ai

căuta decât să ne scoți din sărite, inutil, tocmai pe noi care în clipa de față îți suntem cei mai apropiați dintre oameni.

— Așa e, întări Franz și, în loc să-și ducă la gură ceașca de cafea pe care o ținea în mână, îi aruncă lui K. o privire poate foarte semnificativă, dar din care acesta nu înțelese nimic.

Apoi, fără să vrea, K. intră într-un dialog al privirilor cu Franz. Până la urmă, K. își arată totuși hîrțile și spuse:

— Iată-mi actele.

— Ce ne interesează pe noi actele dumitale? strigă paznicul cel gras. Te porți mai rău ca un copil. Ce dorești, la urma urmei? Îți închipui cumva că vei face să ți se termine mai repede blestematul de proces dacă discuți cu noi, paznicii, despre legitimații și despre mandate de arestare? Noi suntem slujbași mărunți; nu prea ne pricepem la legitimații și nu ne privește decât faptul că trebuie să te păzim zece ore pe zi și că suntem plătiți pentru munca noastră. Atâta tot; firește, asta nu ne împiedică să ne dăm seama că înaltele autorități pe care le slujim, înainte de-a emite un mandat se informează precis asupra motivelor arestării și a persoanei arestate. În privința aceasta, orice eroare este exclusă. Autoritățile pe care le reprezentăm, după câte le știu — și ține seama că eu nu cunosc decât gradele inferioare — nu caută delictele populației ci, după cum prevede legea, sunt atrase de delictе și ne trimit pe noi, paznicii. Asta este legea. Unde vezi că ar putea fi o eroare?

— Legea asta eu n-o cunosc, spuse K.

— Cu atât mai rău pentru dumneata, îi răspunse paznicul.

— Sunt sigur că ea nu există decât în capetele voastre, adăugă K.

Ar fi vrut să găsească un mijloc de-a pătrunde în gândurile paznicilor, de-a le întoarce în favoarea lui, sau măcar de-a le înțelege pe deplin. Dar paznicul cel gras înlătură orice explicație spunând doar:

— Ai s-o simți pe pielea dumitale. Franz se amestecă în vorbă:

— Vezi, Willem, el recunoaște că ignoră legea, dar pretinde în același timp că e nevinovat.

— Ai dreptate, spuse celălalt; nu-i chip să-l faci să înțeleagă ceva.

K. nu le mai răspunse nimic.

„Trebuie oare să mă las și mai mult tulburat de pălăvrăgelile slujbașilor acestora mărunți — fiindcă ei înșiși recunosc că asta sunt? se gândi el. În orice caz, amândoi discută despre lucruri din care nici unul, nici altul nu pricepe o iotă. Iar suficiența cu care discută nu poate fi explicată decât prin prostie. Câteva cuvinte schimbate cu un funcționar de rangul meu au să clarifice situația incomparabil mai bine decât cele mai lungi discuții cu oamenii ăștia.”

K. se plimbă de câteva ori de colo-colo, în spațiul liber al încăperii și văzu că bătrâna din față târâse la fe reastră un moșneag și mai bătrân decât ea, pe care îl ținea pe după mijloc.

K. simți nevoia să pună capăt comediei acesteia.

— Duceți-mă la superiorul vostru, spuse el.

— Când o să te cheme, și numai atunci, îi răspunse paznicul pe care celălalt îl numise Willem. Și acum, adăugă el, te sfătuiesc să te duci în camera dumitale, să stai liniștit acolo și să aștepti ce-o să se hotărască. Nu te lăsa doborât de frământări inutile, ci mai degrabă adună-ți forțele, căci o

să ai mare nevoie de ele. E un sfat pe care ți-l dăm. Nu te-ai purtat cu noi cum am fi meritat, ba chiar ai uitat că, oricine am fi, suntem măcar acum, față de dumneata, niște oameni liberi, ceea ce nu e puțin lucru. Totuși, dacă ai bani, suntem dispuși să trimitem să ți se aducă micul dejun de la cafeneaua de peste drum.

K. rămase o clipă liniștit, fără să le răspundă la propunere. Poate că dacă ar fi încercat să deschidă ușa camerei alăturate sau chiar a vestibulului, cei doi n-ar fi îndrăznit să-l oprească; poate că soluția cea mai simplă a întregii probleme ar fi fost să împingă lucrurile cât mai departe.

S-ar fi putut însă la fel de bine ca paznicii să-l înșface și, o dată trântit la pământ, ar fi spus adio superiorității pe care, în anumite privințe, o mai păstra totuși asupra lor. De aceea preferă să aștepte soluția mai puțin nesigură, pe care desfășurarea firească a lucrurilor avea s-o aducă neapărat, și se întoarse în camera sa fără ca el sau paznicii să mai adauge vreun cuvânt.

Acolo, se trânti pe pat și luă de pe noptieră un măr frumos pe care și-l pregătise de cu seară pentru micul dejun. Altceva în afară de măr nu mai avea și, oricum, după ce mușcă cu poftă își dădu seama că mărul era de preferat gustării pe care, din mila paznicilor, ar fi putut s-o capete de la cafeneaua aceea murdară. Acum se simțea mai bine dispus și mai sigur pe sine; firește, ratase o dimineață de lucru, dar, dat fiind postul relativ important pe care îl ocupa la bancă, absența avea să-i fie ușor motivată. S-o explice spunând adevărul? Așa avea de gând să facă. Iar dacă n-aveau să-l creadă — ceea ce ar fi fost normal, date fiind împrejurările — putea s-o ia ca martor pe doamna Grubach sau chiar pe cei doi bătrâni, care acum probabil că porniseră spre cealaltă fereastră. Privind lucrurile din punctul de vedere al paznicilor, pe K. îl mira cel mai mult faptul că fusese trimis în camera lui și lăsat singur acolo unde avea la îndemână atâtea posibilități de sinucidere. Totodată, judecînd din punctul lui de vedere, se întreba ce motiv l-ar fi putut determina să se sinucidă. Nu cumva faptul că doi oameni, aflați în încăperea de alături, îi mâncaseră micul dejun? Sinuciderea în asemenea condiții i se părea atât de absurdă încât, chiar dacă ar fi vrut să-și pună capăt zilelor, l-ar fi împiedicat stupizenia ei. Dacă cei doi paznici n-ar fi fost, vădit, niște oameni cu mintea atât de mărginită, s-ar fi putut presupune că și lor, din aceleași motive, nu li se părea deloc primejdios să-l lase singur. N-aveau decât să-l privească, dacă aveau chef. L-ar fi văzut îndreptându-se spre dulăpiorul din perete în care își păstra sticla cu rachiu vechi și bun, l-ar fi văzut golind un pahar ca să-și înlocuiască micul dejun, și apoi umplându-și încă unul ca să-și facă curaj, dar numai din prudență, pentru cazul puțin probabil în care ar fi avut nevoie de curaj.

În clipa aceea, un glas din camera de alături îl făcu să tresară de spaimă și să-și ciocnească dinții de pahar.

— Te cheamă inspectorul, îi strigă cineva.

Dar numai strigătul îl sperie, strigătul scurt, tăios, cazon, pe care nici în ruptul capului n-ar fi bănuț că ar fi în stare să-l scoată paznicul Franz. Ordinul în sine îi făcu plăcere; K. strigă și el „În sfârșit!”, cu un ton de ușurare, închise dulăpiorul din perete și porni grăbit spre salon. Acolo dădu peste cei doi paznici care îl goniră imediat înapoi, în camera lui, de parcă lucrul acesta ar fi fost cât se poate de firesc!

— Ia te uită ce-i dă prin minte! strigară ei. Nu cumva ai de gând să apari în cămașă, în fața inspectorului? Pesemne că vrei să ne cotonogescă și pe dumneata, și pe noi.

— Mai lăsați-mă dracului! strigă K. pomenindu-se împrâncit înapoi, până la dulapul de haine. Dacă dați buzna peste mine când dorm, n-oți fi vrând să mă găsiți în ținută de gală.

— N-avem încotro, spuseră paznicii care, de câte ori K. ridica tonul, se linișteau și deveneau aproape triști, iar din această cauză el fie că se simțea dezorientat, fie că se mai dezmeticea puțin.

— Stupid protocol, mai bombăni K.; dar luând o haină de pe spătarul unui scaun, o ridică o clipă cu amândouă mâinile și o ținu așa de parcă ar fi vrut să afle părerea paznicilor. Ei clătinară din cap:

— Trebuie haină neagră.

K. aruncă atunci haina pe jos și spuse, fără să știe nici el cum au să-l înțeleagă:

— Doar n-are loc dezbaterea principală. Paznicii zâmbiră, dar își menținură pretenția.

— Trebuie neapărat haină neagră.

— Dacă asta accelerează lucrurile, n-am nimic împotrivă, declară K.; apoi, deschizând singur dulapul, răscoli îndelung printre haine, alese cel mai frumos costum negru, o jachetă a cărei croială pe talie aproape că stârnise vâlvă printre cunoscuții săi, scoase și o cămașă curată, și începu să se îmbrace cu grijă. În sinea lui, se gândea chiar că accelerase mersul lucrurilor, făcându-i pe paznici să uite că ar fi trebuit să-l oblige să facă baie. Și-i privi, căutând să-și dea seama dacă n-aveau să-i amintească de baie; dar ei, firește, erau departe de a se gândi la asta; în schimb, Willem nu uită să-l trimită pe Franz la inspector pentru a-i raporta că arestatul se îmbracă.

După ce termină cu îmbrăcatul, K. trebui să treacă prin salon, urmat la un pas de Willem, ca să ajungă în camera următoare, a cărei ușă cu două canaturi era larg deschisă. În camera aceea, după cum K. știa prea bine, locuia de curând o domnișoară, Bürstner, dactilografă, care pornea de cu zori la lucru și nu se întorcea decât foarte târziu; cu domnișoara Bürstner, K. abia dacă schimbase câteva cuvinte de salut în treacăt. Acum, noptiera aflată de obicei la căpătâiul patului fusese împinsă în mijlocul camerei, ca să-i servească drept birou inspectorului care se instalase în dosul ei. Inspectorul ședea picior peste picior și-și ținea un braț pe spătarul scaunului. Într-un colț al camerei, trei tineri priveau fotografiile domnișoarei Bürstner, prinse pe perete peste o mică rogojină. O bluză albă atârna pe mânerul ferestrei deschise. La fereastra din față se aflau cei doi bătrâni, veniți să vadă; zăceau amândoi rezemați de pervaz, dar grupul li se mărise acum; în spatele lor, depășindu-i cu mult în înălțime, se afla un bărbat cu cămașă descheiată la piept; bărbatul își răsucea cu două degete bărbița roșcovană.

— Josef K.? Întrebă inspectorul, poate numai ca să atragă asupra sa privirea distrată a lui K.

El dădu din cap, afirmativ.

— Ești foarte surprins de cele petrecute în dimineața asta, nu-i așa? spuse inspectorul, mutînd cu amândouă mâinile puținele lucruri aflate pe noptieră — lumânarea, chibriturile, o carte și pernița cu ace de cusut — ca si cum ar fi fost niște unelte neapărat necesare pentru ancheta⁷.

— Firește, spuse K. mulțumit că se află în fața unui om inteligent și că poate, în sfârșit, să discute cu el despre cele petrecute. Firește, sunt surprins, dar n-aș putea spune că sunt foarte surprins.

— Nu ești foarte surprins? Întrebă inspectorul punând lumânarea la vechiul ei loc, în mijlocul măsuței, și regroupând celelalte obiecte în jurul ei.

— Poate că-mi înțelegeți greșit sensul cuvintelor, se grăbi să explice K. Vreau să spun... (aici K. se întrerupse să-și caute un scaun.) Pot să mă așez?

— Nu e obiceiul, îi răspunse inspectorul.

— Vreau să spun, repetă K. fără să se mai întrerupă, că sunt, firește, foarte surprins, dar că atunci când te afli de treizeci de ani pe lume și când ai fost nevoit să răzbați singur, așa cum mi s-a întâmplat mie, te imunizezi și nu ieși prea în tragic surprizele. Mai ales pe cea de astăzi.

— De ce mai ales pe cea de astăzi?

— Nu vreau să spun că socotesc toată întâmplarea drept o farsă, căci mijloacele folosite pentru ea mi se par prea importante. Ca să fie farsă ar însemna să participe la ea toți ai casei, plus dumneavoastră, ceea ce ar depăși limitele unei farse. Nu vreau să spun deci că e o farsă.

— Exact, spuse inspectorul, numărând chibriturile din cutie.

— Dar pe de altă parte, continuă K. adresându-se tuturor — i-ar n plăcut ca și cei trei amatori de fotografii să se întoarcă spre el și să-l asculte — dar pe de altă parte, mi se pare că e vorba de ceva nu prea grav. Deduc asta din faptul că, deși sunt acuzat, nu izbutesc să-mi găsesc nici cea mai mică vină pentru care să pot fi dat în judecată. Dar nici asta n-are importanță; întrebarea esențială este de cine sunt acuzat? Ce autoritate conduce procesul? Sunteți funcționari? Nici unul dintre dumneavoastră nu poartă uniformă, dacă nu cumva numiți uniformă costumul acesta — și arată îmbrăcămintea lui Franz — care e mai degrabă un costum de voiaj. Iată punctele asupra cărora doresc să fiu lămurit și sunt convins că după clarificarea lor ne vom putea lua un rămas bun cât se poate de cordial.

Inspectorul trânti pe masă cutia de chibrituri.

— Te înșeli profund, spuse el. Și domnii aceștia, și eu jucăm un rol cu totul secundar în procesul dumitale. Aproape că nu știu nimic despre el. Și chiar dacă am purta cele mai reglementare uniforme, situația dumitale n-ar fi deloc mai bună. N-aș putea să spun că ești acuzat, sau mai bine zis, nu știu dacă ești. Adevărul e că ești arestat, mai mult nu știu. Dacă paznicii ți-au spus altceva, să știi că au trântit pur și simplu. Dar deși nici eu nu-ți răspund la întrebări, te-aș putea sfătui totuși să te gândești mai puțin la noi și la ceea ce-o să ți se întâmple, și să te supraveghezi mai mult. Și-apoi, nu mai tot da zor cu sentimentul dumitale de nevinovăție, fiindcă strici impresia mai degrabă bună pe care, altminteri, o faci. De asemenea, fii mai reținut la vorbă; chiar dacă te-ai fi mulțumit să spui doar câteva cuvinte, din atitudinea dumitale am fi putut deduce tot ce-ai explicat adineauri și care, de altfel, nu pleda deloc în favoarea dumitale.

K. îl privi cu ochi mari. Omul acesta, mai tânăr poate decât el, îi dădea lecții ca unui școlar. Era muștrat pentru sinceritatea lui. Și nu izbutea să afle nimic nici despre motivul arestării, nici despre autoritatea care emisese mandatul.

Enervat, K. începu să se plimbe de colo-colo și nimeni nu-l împiedică să facă asta; își împinse manșetele la locul lor, în mâneci, își pipăi plastronul, își trecu degetele prin păr, spuse trecând pe lângă cei trei domni: „E

complet absurd” — din care pricină cei trei se întoarseră și-l priviră atenți — apoi se opri din nou în fata măsuței inspectorului.

— Procurorui Hasterer îmi e prieten bun, spuse el, pot să-i telefonez?

— Firește, spuse inspectorul, deși nu prea văd ce sens ar avea, dacă tiu cumva ții să discuți cu el vreo chestiune particulară.

— Ce sens? strigă K. mai mult uluit decât mâniat. Dar cine sunteți dumneavoastră care pretindeți că o convorbire telefonică să aibă sens și, în schimb, înscenați stupizeniile cele mai lipsite de sens? E nemaipomenit! Mai întâi dați năvală peste mine, apoi mă țineți încercuit și începeți demonstrațiile de înaltă școală. Ce sens ar avea să-i telefonez unui procuror, când mi se spune că sunt arestat? Bine, n-am să telefonez.

— Ba da, spuse inspectorul arătând cu mâna spre vestibul, unde se afla telefonul, te rog să telefonezi.

— Nu, nu mai vreau, declară K. îndreptându-se spre geam.

Peste drum, cei trei spectatori stăteau neclintiți la fereastra lor și nu părură tulburați decât în clipa când „K. veni să-i privească. Bătrânii vrură să se ridice, dar bărbatul care se afla m spatele lor îi liniști.

— Avem niște spectatori grozavi, spuse K. destul de tare și se întoarse spre inspector, arătând cu degetul spre fereastră. Ștergeți-o de acolo! strigă el apoi.

Cei trei se retraseră imediat cu câțiva pași; bătrânii încercară chiar să se ascundă în spatele bărbatului care îi acoperi cu trupul lui lat și, judecând după mișcarea buzelor, spuse ceva, de neînțeles din pricina distanței. Dar nu dispărură de tot; păreau că așteptă momentul cîrid vor putea să revină la fereastră fără să fie văzuți.

— Oameni agasanți și lipsiți de bun-simț, spuse K. și se întoarse cu spatele la ei. Aruncându-i o privire inspectorului, i se păru că acesta îi aprobă părerea. Dar se putea prea bine ca el nici să nu-l fi auzit măcar, căci își pusese o mână pe masă și părea ocupat să-și compare lungimea degetelor. Cei doi paznici se așezaseră pe un cufăr acoperit cu un covor și-și frecau genunchii cu palmele. Cei trei tineri își puseseră mâinile în șolduri și priveau în gol. În cameră domnea o liniște adîncă și grea ca într-un birou uitat.

— Domnilor, spuse K. — și i se păru o clipă că-i duce pe toți în spinare — judecând după atitudinea dumneavoastră aș putea conchide că ancheta s-a terminat. Cel mai bun lucru ar fi, cred, să nu ne mai gândim dacă procedeul dumneavoastră a fost sau nu îndreptățit și să încheiem toată povestea printr-o strângere de mână pașnică și reciprocă. Dacă și dumneavoastră sunteți de aceeași părere, poftiți!

Și se apropie, cu mâna întinsă, de masa inspectorului.

Inspectorul ridică din sprâncene, își mușcă buzele și privi mâna întinsă pe care K. tot mai credea că i-o va strânge. Apoi se ridică, își luă pălăria-melon de pe patul domnișoarei Bürstner și și-o puse cu mare grijă pe cap, folosind ambele mâini, așa cum se face când probezi o pălărie nouă.

— Cât de simple ți se par lucrurile! Îi spuse el, în același timp, lui K. Ai fi de părere să încheiem frumușel toată povestea? Nu, nu. E imposibil. Asta nu înseamnă însă că trebuie să disperi. De ce ai dispera? Ești numai arestat, nimic mai mult. Eu asta am avut să-ți comunic; mi-am făcut datoria, am văzut cum ai primit comunicarea. Îmi ajunge pentru astăzi si putem să ne despărțim, provizoriu, bineînțeles. Acum fără îndoială că vrei să mergi la

bancă, nu?

— La bancă? Întrebă K. Credeam că sunt arestat.

K. vorbea cam de sus căci, deși inspectorul îl lăsase cu mâna întinsă, se simțea din ce în ce mai independent față de oamenii aceștia, mai ales de când inspectorul se ridicase în picioare. Se juca cu ei. Avea intenția să-i urmeze până la poartă, dacă plecau, și să-i îndemne să-l aresteze. De aceea repetă:

— Cum aş putea să mă duc la bancă, din moment ce sunt arestat?

— Va să zică asta e, spuse inspectorul care tocmai ajunsese lângă ușă, m-ai înțeles greșit. Ești arestat, firește, dar nimeni nu te împiedică să-ți vezi mai departe de slujbă. De asemenea, nimeni nu te împiedică să-ți duci mai departe traiul dumitale obișnuit.

— Atunci nu-i chiar atât de rea situația de arestat, spuse K. apropiindu-se de inspector.

— Sunt de aceeași părere, răspunse inspectorul.

— În asemenea condiții, comunicarea arestării mi se pare că nici n-ar fi fost necesară, adăugă K., apropiindu-se și mai mult.

Ceilalți se apropiară și ei. Formau acum lângă ușă un grup foarte strâns.

— Mi-am făcut datoria, spuse inspectorul.

— O datorie stupidă, spuse K. necruțător.

— Tot ce se poate, răspunse inspectorul, dar n-avem timp de pierdut cu asemenea discuții. Îmi închipuiau că ai vrea să te duci la bancă. Fiindcă nu-ți scapă nici cele mai neînsemnate cuvintele, adaug că nu te oblig să te duci; credeam doar că dorești asta și, ca să-ți ușurez întoarcerea la birou, ca s-o fac să atragă cât mai puțin atenția, ți-i adusesem pe acești trei domni, care îți sunt colegi de birou, rugându-i să-ți stea la dispoziție.

— Cum? strigă K., privindu-i mirat pe cei trei.

Tinerii aceștia, șterși și anemici, pe care memoria lui nu-i înregistra încă decât grupați în jurul fotografiilor domnișoarei Bürstner, erau funcționari ai băncii la care lucra și el, nu colegi — cuvântul coleg însemna prea mult și se datora numai unei lacune în atotștiința inspectorului — dar erau într-adevăr funcționari mărunți ai băncii. Cum de nu băgase de seamă? Ce mult îl impresionaseră inspectorul și paznicii dacă nu-i recunoscuse pe cei trei tineri! Iată-l pe Rabensteiner cel bătos, care dădea mereu din mâini, și pe blondul Kullich, cu ochii înfundați adânc în orbite, și pe Kaminer care, din pricina unui tic nervos, avea mereu pe buze un zâmbet insuportabil.

— Bună dimineața, domnilor, spuse K. după o clipă și le întinse mâna celor trei tineri care se înclinară corect. Nu vă recunoscusem. Mergem la slujbă, nu?

Domnii aprobă dînd din cap și rîzînd cu mult zel, ca și cum de la început n-ar fi așteptat decât asta; iar când K. observă că își uitase pălăria în camera lui, dădură fuga unul după altul s-b caute, ceea ce arăta o oarecare jenă. K. rămase liniștit locului și se uită după ei prin cele două uși larg deschise; ultimul porni, firește, nepăsătorul Rabensteiner, adoptînd un fel de trap mărunț și elegant, dar numai de formă. Kaminer îi aduse pălăria și, pe cmd i-o dădea, K. se văzu silit să-și spună cu tot dinadinsul, cum își spunea și în orele de serviciu, ca să se poată stăpîni, că zîmbetul lui Kaminer nu era intenționat, ba chiar că bietului Kaminer i-ar fi fost imposibil

să zambească vreodată intenționat. În vestibul, doamna Grubach, care părea că nu-și dă seama de vinovăția ei, deschise ușa pentru întregul grup. K. îi privi ca de obicei panglica de la șorț, care îi tăia pântecul puternic până la o adâncime într-adevăr fără rost. Ajuns afară, K. se uită la ceas și hotărî să ia o mașină ca să nu-și mărească inutil întârzierea de o jumătate de oră. Kaminer dădu fuga spre colțul străzii, după mașină, pe când ceilalți doi făceau, vizibil, toate eforturile ca să-l distreze pe K.; deodată, Kullich arătă spre poarta casei de peste drum unde tocmai se ivise bărbatul cel înalt, cu barbișonul blond; în prima clipă, omul, puțin stîmjenit că se arăta acum în toată lungimea lui, se trase brusc înapoi și se rezemă de perete. Bătrânii probabil că se mai aflau încă pe scară. K. simți că-l cuprinde ciuda împotriva lui Kullich, fiindcă îi atrăsese atenția asupra individului pe care el îl văzuse încă dinainte și la a cărui apariție se așteptase chiar.

— Nu vă uitați într-acolo, izbucni K. fără să țină seama de faptul că asemenea observații nu-și aveau rostul față de niște cetățeni în stare să știe singuri ce au de făcut.

Dar mașina, care sosi tocmai atunci, îl scuti de explicații; se urcară toți și porniră la drum. Abia atunci K. își aminti că nu-l văzuse plecând pe inspector și pe cei doi paznici; inspectorul îi acoperise pe cei trei funcționari; acum, ei îl acopereau pe inspector. Cum faptul acesta îi dovedea că n-ayusese prezența de spirit, K. se hotărî să se supravegheze mai atent în această privință. Totuși, neputîndu-se stăpîni, se mai întoarse o dată și se aplecă spre spatele mașinii, ca să poată vedea eventual plecarea inspectorului și a paznicilor. Dar reveni îndată la loc, fără să încerce măcar să-i caute cu privirea, și se rezemă comod de perna mașinii. În ciuda aparentelor, ar fi avut mare nevoie să fie încurajat în clipa aceea, dar domnii care îl însoțeau păreau obosiți; Rabensteiner se uita spre dreapta, Kullich spre stînga și numai Kaminer rămăsese disponibil, cu neclintitul lui rânjet despre care, din păcate, omenia nu îngăduia nici un fel de glumă.

CONVORBIRI CU DOAMNA GRUBACH.

APOI DOMNIȘOARA BÜRSTNER.

În primăvara aceluia an, după ce rămânea de obicei la birou până pe la orele nouă, K. obișnuia să-și petreacă serile în felul următor: dacă putea, ficea mai întâi o mică plimbare, fie singur, fie cu vreun coleg, apoi intra într-o berărie unde stătea până pe la unsprezece, la o masă rezervată, împreună cu câțiva domni mai în vîrstă. Dar existau și abateri de la programul acesta: directorul băncii, care îi aprecia foarte mult puterea de muncă și seriozitatea, îl lua uneori la o plimbare cu mașina sau îl invita să cineze în vila sa. În plus, K. se mai ducea o dată pe săptămână la o fată numită Elsa, care servea toată noaptea într-o circiumă, iar ziua nu primea vizite decât în pat.

În seara aceea — ziua trecuse repede datorită muncii asidue și numeroaselor felicitări respectuoase și amicale primite cu ocazia zilei de naștere — K hotărî să se întoarcă imediat acasă.

La asta se gândise mereu în scurtele pauze pe care i le îngăduise munca; i se părea, fără să-și dea exact seama de ce, că evenimentele din cursul dimineții trebuie neapărat să fi provocat o mare dezordine în casa doamnei Grubach, și că prezența lui era necesară ca să restabilească ordinea. Cu aceasta, orice urmă a incidentelor de dimineață avea să dispară, iar viața avea să-și reia cursul ei obișnuit. Din partea celor trei funcționari ai băncii n-avea de ce să se teamă: se scufundaseră toți trei în oceanul funcționărimii și nimic nu părea schimbat în atitudinea lor. Kîi convocase de mai multe ori în biroul lui, fie separat, fie împreună, numai ca să-i observe. Și de fiecare dată le dăduse drumul satisfăcut.

La nouă și jumătate seara, când sosi acasă, K. descoperi în gang un flăcău care stătea acolo cu picioarele răscrăcărâte și-și fuma liniștit pipa.

— Cine ești dumneata? Îl întrebă K imediat, apropiindu-și cât putea mai mult fața de el, căci în penumbra gangului nu se vedea prea clar.

— Sunt fiul portarului, domnule, îi răspunse flăcăul scoțîndu-și pipa din gură și făcându-i loc.

— Fiul portarului? Întrebă K, izbind nerăbdător în pământ cu vîrfurile bastonului.

— Domnul dorește ceva? Să-l chem pe tata?

— Nu, nu, spuse K. și vocea îi sună oarecum iertătoare, de parcă flăcăul ar fi săvîrșit cine știe ce faptă rea. E bine, adăugă el pornind, dar înainte de a pune piciorul pe prima treaptă a scării se mai întoarse o dată.

Ar fi putut să se ducă direct în camera lui, dar fiindcă voia să stea de vorbă cu doamna Grubach bătu mai întâi la ușa ei. Doamna Grubach stătea pe-un scaun și cîrpea un ciorap, lângă o masă pe care se mai afla un maldăr de ciorapi vechi. K. se scuză în treacăt că o vizita atît de târziu, dar doamna

Grubach se arată foarte înțelegătoare și nici nu vru să audă de scuze; cu el era oricând dispusă să stea de vorbă; știa doar foarte bine că era chiriașul ei cel mai bun, la care ținea cel mai mult. K. cercetă cu privirea întreaga cameră, care își recăpătase acum, până la cele mai mici amănunte, vechiul ei aspect; până și vesela pentru micul dejun, aflată azi-dimineață pe măsuta de lângă fereastră, fusese strânsă. „Câte lucruri nu fac mâinile femeilor fără să le auzi”, se gândi K. El, unul, de pildă, ar fi fost în stare să spargă vesela acolo unde se afla, dar în nici un caz n-ar fi putut s-o ducă la locul ei. Și o privi pe doamna Grubach cu oarecare recunoștință.

— De ce lucrați atât de târziu? Întrebă el.

Ședeau acum amândoi la masă, și K își îngropa din când în când palmele în maldărul de ciorapi.

— Am atât de lucru, spuse ea. În timpul zilei sunt la dispoziția chiriașilor; dacă vreau să-mi văd și de treburile mele, nu-mi rămân decât serile.

— Astăzi v-am dat mai multă bătaie de cap decât de obicei.

— Cum așa? Întrebă ea, însuflețindu-se; și-și lăsă în poală ciorapul la care lucra.

— Mă refeream la domnii care au fost azi-dimineață aici.

— A, la asta vă referiți! spuse doamna Grubach recăpătându-și liniștea obișnuită. Da de unde! N-a fost nici o bătaie de cap.

K. o privi tăcut cum își relua ciorapul. „Pare mirată că vorbesc despre asta, gândi el; ba chiar ai zice că mă dezaprobă; e un motiv în plus să vorbesc. Numai cu o femeie în vîrstă aș putea discuta asemenea lucruri.”

— Totuși, spuse el după câteva clipe, povestea de azi-dimineață v-a dat nițică bătaie de cap, dar n-o să se mai repete.

— Sigur, nu poate să se mai repete, aprobă ea, zâmbind cu un aer aproape trist.

— Credeți asta serios? Întrebă K.

— Da, spuse ea aproape în șoptă, dar mai întâi nu trebuie să luați lucrurile prea în tragic. Câte nu se întâmplă pe lume! Fiindcă-mi arătați atâta încredere, domnule K, am să vă mărturisesc că am tras nițel cu urechea la ușă. Și-apoi, cei doi paznici mi-au făcut și ei unele confidențe. E vorba de fericirea dumneavoastră, și la lucrul acesta eu țin din toată inima, poate mai mult chiar decât s-ar cuveni, căci nu vă sunt decât gazdă. Așadar, am auzit câte ceva, dar nimic despre care să se poată spune că ar fi prea grav. Asta nu! Ce-i drept, sunteți arestat, dar nu cum e arestat un hoț. Când ești arestat ca hoț, e grav, pe când arestarea dumneavoastră... mi se pare un lucru savant — iertați-mă dacă spun prostii — mi se pare un lucru savant, pe care nu-l înțeleg, ce-i drept, dar nici nu trebuie înțeles.

— Nu e nici urmă de prostie în ce-ați spus, doamnă Grubach, răspunse K. Vă împărtășesc în mare măsură părerea, dar merg ceva mai departe decât dumneavoastră; nu e nici măcar ceva savant, ci un haos ridicol. Am fost victima unei agresiuni, atâta tot. Dacă m-as fi dat jos din pat imediat ce m-am trezit, fără să mă las amăgit de lipa Annei, dacă aș fi pornit să vă caut, fără să mă sinchisesc de ce mi-a ieșit în cate, dacă mi-as fi luat micul dejun de data aceasta în bucătărie, dacă aș fi lăsat să-mi aduceți dumneavoastră hainele din cameră, într-un cuvânt dacă aș fi acționat rațional, nu s-ar fi întâmplat nimic și totul ar fi fost înăbușit încă din fașă. Dar omul e atât de puțin pregătit! La bancă, de pildă, sunt totdeauna gata; acolo ar n imposibil să mi se întâmple asemenea lucruri; am la îndemână un om de serviciu,

special pentru mine, și apoi am pe birou, în fața mea, telefonul pentru exterior și telefonul interior. Și vin mereu oameni, clienți sau funcționari, și mai ales sunt mereu prins în iureșul muncii, de aceea am toată prezența de spirit; ar fi o adevărată plăcere să mă pomenesc acolo în fața unei întâmplări cum a rost cea de azi-dimineață. Ei, dar s-o lăsăm, acum a trecut și, de fapt, nici n-am vrut să discut despre ea; voiam doar să vă aflu părerea, părerea unei femei cu judecată, și sunt fericit când văd că suntem de acord. Acum dați-mi mâna ; un asemenea acord trebuie întărit printr-o stângere de mână.

„O să-mi dea oare mâna? se gândi el. Inspectorul nu mi-a dat-o.” Și o privi pe doamna Grubach altfel decât până atunci, atent și cercetător. Cum el se ridică de pe scaun, doamna Grubach se ridică și ea, puțin jenată, căci nu tot ce-i explicase K. fusese pe înțelesul ei. Și jena aceasta o făcu să spună un lucru nedorit și nelalocul lui:

— N-o luați prea în serios, domnule K.

Doamna Grubach avea lacrimi în glas și, firește, uitase de strângerea de mână.

— Pe cât se pare n-o iau prea în serios, spuse K. simțin-du-se deodată obosit și înțelegând inutilitatea încurajărilor acestei femei.

La ușă o mai întrebă:

— Domnișoara Bürstner e acasă?

— Nu, răspunse doamna Grubach și zâmbi cu un fel de compătimire întârziată și justificată pe când îi dădea informația aceasta seacă: E la teatru. Aveți treabă cu ea? Să-i transmit eu ceva?

— Voisem doar să schimb câteva cuvinte cu domnișoara Bürstner.

— Din păcate, nu știu când vine; de obicei, când se duce la teatru vine destul de târziu...

— N-are nici o importanță, spuse K., îndreptându-se spre ușă cu capul plecat și dînd apoi să iasă; voiam pur și simplu să-i cer scuze că i-am împrumutat azi-dimineață camera.

— Nu e nevoie, domnule K., sunteți prea atent, domnișoara nu știe nimic, azi a plecat cu noaptea în cap de-acasă și toate au fost puse din nou la locul lor, după cum puteți vedea și dumneavoastră.

Și se duse să deschidă ușa odăii domnișoarei Bürstner.

— Mulțumesc, vă cred pe cuvânt, spuse K., ducându-se totuși să se uite.

Luna lumina slab camera întunecoasă. Pe cât se putea vedea, toate se aflau într-adevăr la locul lor; bluza nu mai atârna de minerul ferestrei, pernele din pat păreau uimitor de înalte, luminate în parte de razele lunii.

— Domnișoara se întoarce de multe ori foarte târziu, spuse K și o privi pe doamna Grubach de parcă ea ar fi fost vinovată de întârzieri.

— Așa-i tinerețea, spuse doamna Grubach pe un ton de scuză.

— Firește, firește, spuse K , dar asta poate să ducă departe.

— Sigur, spuse doamna Grubach, câtă dreptate aveți, domnule K.! Poate chiar că a și dus cam prea departe. N-aș vrea deloc s-o bîrfesc pe domnișoara Bürstner, e o fată bună, drăguță, cuviincioasă, amabilă, ordonată și harnică; îi prețuiesc toate calitățile acestea; dar, ce-i drept, ar trebui să fie mai mândră și mai rezervată; am văzut-o de două ori în luna asta pe niște străduțe dosnice, și de fiecare dată cu alt bărbat. Mi-e penibil și, zău, nu vă povestesc asta decât dumneavoastră, domnule K., dar n-o să

am încotro și-am să discut și cu domnișoara. De altfel, nu e singurul lucru care mă face s-o suspectez.

— Sunteți pe-un drum cu totul greșit, spuse K. furios și aproape incapabil să-și ascundă mânia ; de altfel e vădit că mi-ați înțeles pe dos remarca în privința domnișoarei. Nu voiam să spun ce-ați înțeles; vă sfătuiesc chiar, sincer, să nu-i vorbiți deloc domnișoarei. Vă aflați într-o mare eroare. Eu o cunosc foarte bine; nimic din tot ce spuneți nu-i adevărat. Dar poate că merg prea departe, n-aș vrea să vă împiedic, spuneți-i ce poftiți. Noapte bună.

— Domnule K., spuse doamna Grubach cu glas rugător, alergând lângă ușa pe care el o și deschisese, nu mai am deloc intenția să-i vorbesc domnișoarei; firește, trebuie în primul rând s-o supraveghez mai departe; numai că dumneavoastră v-am încredințat ce știam. La urma urmei, vreau să-mi păstrez pensiunea fără pată numai în interesul chiriașilor. Și chiar asta mă străduiesc să fac.

— Fără pată! mai strigă K. înainte de-a închide ușa; dacă ați vrea să vă păstrați pensiunea fără pată ar trebui mai întâi de toate să mă dați afară pe mine.

Apoi trânti ușa și nu luă în seamă bătaia ușoară care se auzi imediat după aceea.

Totuși, fiindcă n-avea deloc chef să doarmă, se hotărî să nu se culce; în felul acesta putea totodată să constate și la ce oră se întoarce domnișoara Bürstner. Poate că atunci ar mai fi putut să schimbe și câteva cuvinte cu ea, oricât de deplasat ar fi părut. Cum stătea la fereastră, se gândi o clipă, în oboseala lui, s-o pedepsească pe doamna Grubach convingând-o și pe domnișoara Bürstner să se mute o dată cu el. Imediat însă procedeul acesta i se păru îngrozitor de exagerat și se bănuî pe sine că urmărește să-și schimbe locuința din cauza incidentului întâmplat de dimineață. Nimic n-ar fi fost mai stupid și în primul rând mai inutil și mai demn de disprețuit.

Când se plictisi să tot privească strada pustie, se întinse pe canapea, după ce avu grijă să crape puțin ușa dinspre vestibul, ca să poată vedea din prima clipă pe oricine ar fi intrat în apartament. Și rămase așa, întins pe canapea, fumând liniștit o țigară de foi, cam până pe la unsprezece. Apoi, pierzându-și răbdarea, ieși să se plimbe puțin prin vestibul, ca și cum ar fi putut să grăbească astfel întoarcerea domnișoarei Bürstner. Nu-i era dor de ea — de fapt nici nu putea măcar să-și aducă aminte cum arăta la față —, dar ținea acum să-i vorbească și-l enerva faptul că întârzierea ei îi aducea o notă de neliniște și dezordine la sfârșitul zilei. Și apoi, tot din vina domnișoarei Bürstner nu luase masa în seara aceea, iar în timpul zilei nu se dusesse în vizită la Elsa. La drept vorbind, ca să-și recupereze și cina și vizita, n-ar fi avut decât să se ducă acum la cârciuma unde servea Elsa. Și chiar așa avea de gând să facă, imediat ce-o vorbi cu domnișoara Bürstner.

Era trecut de unsprezece și jumătate când se auziră pași pe scări. Absorbit de gânduri, K. se plimba de colo-colo, prin vestibul, făcând un zgomot de parcă s-ar fi plimbat la el în odaie; auzind pași, se pomeni surprins și se refugie după ușa camerei lui. Sosise domnișoara Bürstner. Pe când încuia ușa de la intrare, zgribulindu-se de frig, își aruncă un șal do mătase pe umerii înguști. Domnișoara Bürstner era gata-gata să intre din clipă în clipă în camera ei, unde K., firește, nu putea s-o viziteze la miezul nopții; trebuia deci să-i vorbească imediat; dar, din nefericire, K. uitase să-și aprindă lumina și dacă ar fi ieșit din odaia întunecată ar fi părut un tâlhar

care se năpustește, iar fata s-ar fi putut speria groaznic. Neștiind ce să facă și cum nu mai avea timp de pierdut, K. șopti prin crăpătura ușii:

— Domnișoară Bürstner!

Șoapta lui semăna mai mult a rugă decât a chemare.

— E cineva aici? Întrebă domnișoara Bürstner, privind mirată în jurul ei.

— Eu sunt, spuse K. înaintând.

— A, domnule K., zâmbi domnișoara Bürstner, bună seara, domnule. Și-i întinse mâna.

— Aș dori să stăm puțin de vorbă. Îmi permiteți, acum?

— Acum? se miră domnișoara Bürstner. E neapărată nevoie să stăm de vorbă chiar acum? Nu vi se pare cam ciudat?

— Vă aștept de la nouă.

— Zău, am fost la teatru și n-aveam cum să știu...

— Motivele pentru care vreau să vă vorbesc s-au ivit abia astăzi.

— Ei, în principiu, n-as avea nimic împotrivă să stăm de vorbă, numai că sunt frântă de oboseală. Intrați o clipă la mine. Nu putem discuta aici: i-am putea trezi pe toți, și asta ar fi mai neplăcut pentru mine decât pentru ceilalți. Așteptați aici și stingeți lumina în vestibul, imediat ce aprind la mine.

K. făcu așa cum i se ceruse, ba chiar zăbovi o clipă în plus; până la urmă, domnișoara Bürstner îl chemă pe șoptite în camera ei:

— Luați loc, îi spuse ea, arătându-i un divan.

Ea însăși rămase în picioare, sprijinită de tăblia patului, în ciuda oboselii despre care vorbise; și nici nu-și scoase măcar pălăriuța împodobită din belșug cu flori.

— Ce doriți de la mine? Zău că sunt curioasă să aflu. Și își încrucișa nițeluș picioarele.

— O să spuneți poate că motivele nu erau atât de urgente, încât să trebuiască să vă vorbesc acum, începu K., dar...

— Nu ascult niciodată introducerile, îl întrerupse domnișoara Bürstner.

— Asta îmi ușurează sarcina, spuse K. Azi-dimineață, camera dumneavoastră a fost puțin deranjată, din vina mea oarecum; niște străini au făcut asta, împotriva voinței mele, dar totuși din pricina mea, după cum v-am spus: iată de ce voiam să vă cer scuze.

— Camera mea? Întrebă domnișoara Bürstner și în loc să se uite prin cameră se uită atentă la fața lui K..

— Trebuie să recunosc, spuse K.

Se priviră amândoi în ochi, pentru prima oară.

— Felul în care s-au petrecut lucrurile nu merită să fie discutat în sine.

— Si totuși e cel mai interesant.

— Da de unde! spuse K.

— Dacă e așa, răspunse domnișoara Bürstner, nu vreau să vă împing la confidențe, să admitem că nu e deloc interesant, n-o să am nimic împotrivă. Cât despre scuzele pe care mi le cereți, le primesc bucuroasă, cu atât mai ușor cu cât nu văd nici urmă de deranj.

Domnișoara Bürstner își lăsă ceva mai jos pe șolduri palmele întinse și

făcu astfel ocolul camerei. Dar când ajunse în fața micii rogojini de care erau prinse fotografiile, se opri.

— Ia te uită! exclamă ea, fotografiile mi-au fost într-adevăr deranjate. Asta e urât! Cineva care n-avea dreptul a pătruns într-adevăr în camera mea?

K dădu din cap aprobativ și-l blestemă în gând pe funcționarul Kaminer, care nu putea să-și stăpânească niciodată neastâmpărul inutil și stupid.

— E ciudat, continuă domnișoara Bürstner, că sunt obligată să vă interzic un lucru pe care singur ar trebui să vi-l interziceți și că mă văd silită să vă spun să nu intrați niciodată aici în lipsa mea.

— Dar v-am explicat, domnișoară, spuse K., apropiindu-s« și el ca să privească fotografiile, v-am explicat că nu eu le-am deranjat; fiindcă văd că nu mă credeți, sunt silit să vi mărturisesc că anchetatorii au adus cu ei trei funcționari de la bancă, și unul dintre funcționari și-a permis să se atingă de fotografii; am să-l dau afară, la prima ocazie. Da, domnișoară, a fost aici o comisie de anchetă, continuă K., văzând că domnișoara Bürstner îl privea întrebătoare.

— Pentru dumneavoastră?

— Sigur, răspunse K.

— Ei, nu! făcu domnișoara Bürstner izbucnind în râs.

— Da, da! spuse K. Dumneavoastră mă socotiți nevinovat?

— Ei, nevinovat! făcu domnișoara Bürstner. N-aș vrea să mă pripesc dându-mi o părere ca re ar putea să aibă consecințe grave, și-apoi nici nu vă cunosc; dar mi se pare totuși că nu i se trimite cuiva pe cap o comisie de anchetă decât dacă a săvârșit cine știe ce crimă și, cum dumneavoastră sunteți liber — căci, judecînd după calmul pe care-l aveți, nu s-ar zice că ați evadat din închisoare —, îmi permit să cred că n-ați săvârșit o crimă prea mare.

— Comisia de anchetă putea foarte bine să recunoască după ce-a venit că sunt nevinovat sau măcar că sunt mai puțin vinovat decât se credea, spuse K.

— Firește că putea, spuse domnișoara Bürstner, devenind dintr-o dată foarte atentă.

— Vedeți, spuse K., n-aveți prea multă experiență în chestiunile juridice.

— Într-adevăr, n-am, recunosc domnișoara Bürstner, si-am regretat asta de multe ori, căci aș vrea să știu de toate, iar chestiunile juridice mă interesează în mod deosebit, justiția are o ciudată putere de atracție, nu vi se pare și dumneavoastră? De altfel, cu siguranță că îmi voi completa cunoștințele în domeniul acesta, începînd de luna viitoare, când voi intra să lucrez la un birou de avocatură.

— Excelent! spuse K. Poate o să mă ajuți și pe mine puțin, în legătură cu procesul.

— De ce nu? spuse domnișoara Bürstner. Îmi place să-mi utilizez cunoștințele.

— Eu vorbesc serios, spuse K., sau măcar pe jumătate

serios, cum vorbiți și dumneavoastră. Chestiunea e prea mărunță ca să recurg la un avocat, dar un sfătuitoare mi-ar fi binevenit.

— Ca să pot juca rolul de sfătuitoare, spuse domnișoara Bürstner, ar trebui măcar să știu despre ce e vorba.

— Tocmai aici e încurcătura, spuse K. Nici eu însumi nu știu.

— Va să zică v-ați bătut ioc de mine, spuse domnișoara Bürstner cumplit de dezamăgită. Pentru asta vă puteați alege altă oră, mai puțin târzie.

Și se depărta de fotografiile în fața cărora stătuseră atâta vreme unul lângă altul.

— Dar eu nu glumesc deloc, domnișoară! spuse K. Iar dumneavoastră nu vreți să mă credeți? V-am spus tot ce știu, ba chiar mai mult decât știu, fiindcă poate nici n-a fost o comisie de anchetă; i-am dat eu denumirea asta, fiindcă nu știu alta. N-a avut loc nici un fel de anchetă; am fost pur și simplu arestat, dar de-o întreagă comisie.

Domnișoara Bürstner, care se așezase pe canapea, începu iar să râdă:

— Cum s-au petrecut lucrurile? Întrebă ea.

— A fost îngrozitor, spuse K. Dar acum se gândea la cu totul altceva; îl tulbura înfățișarea domnișoarei Bürstner care, cu cotul lăsat pe perna canapelei și cu capul sprijinit într-o mână, își mângâia cu cealaltă mână, agale, șoldul.

— E prea general, spuse domnișoara Bürstner.

— Ce e prea general? Întrebă K. Apoi își aminti și întrebă:

— Vreți să vă arăt cum s-au petrecut lucrurile?

Voia să facă puțină mișcare, dar fără să plece.

Sunt prea obosită, spuse domnișoara Bürstner.

V-ați întors atât de târziu, spuse K.

Acum îmi mai faceți reproșuri! spuse domnișoara Bürstner. La urma urmei, aveți dreptate, nu trebuia să vă las să intrați: de altfel, după cum se pare, nici n-ar fi fost necesar.

Era necesar, o să vedeți imediat, spuse K. îmi dați voie să trag puțin noptiera de lângă pat?

Ce v-a apucat? se miră domnișoara Bürstner. Firește că nu vă dau voie.

— Atunci n-o să vă pot arăta nimic, spuse K. mâhnit, de parcă i s-ar fi făcut o mare nedreptate.

— Dacă e nevoie pentru explicații, atunci mutați-o un pic se învoi domnișoara Bürstner; apoi adăugă, ceva mai încet: astă-seară sunt atât de obosită, încât vă îngădui mai mult decât s-ar cuveni.

K. împinse noptiera până în mijlocul camerei și se așeză în spatele ei.

— Trebuie să vă imaginați exact poziția actorilor. Asta e foarte interesant. Eu îl reprezint pe inspector, cei doi paznici stau acolo, pe cufăr, iar cei trei tineri sunt colo, în fața fotografiilor. De mânerul ferestrei atârână o bluză albă, pe care n-o menționez decât în treacăt. Si acum, începe. Ah, era să uit de mine, personajul cel mai important! Eu, deci, mă aflu aici, în picioare, în fața noptierei. Inspectorul sade cât poate mai comod, picior peste picior, cu o mână atârnată peste spătarul scaunului, după cum am să vă arăt. Un bădăran nemaipomenit. Si acum, începe cu adevărat. Inspectorul zbiară de parcă ar fi nevoie să mă scoale din somn, scoate un adevărat răcnet; dar din păcate, ca să vi-l imaginați exact, trebuie să încep să răcnesc și eu; de altfel, inspectorul nu făcea decât să-mi rostească numele.

Domnișoara Bürstner, care asculta râzând explicațiile, duse un deget la buze ca să-l oprească pe K. să strige, dar era prea târziu; K. se și simțea intrat în pielea personajului pe care îl juca. Și strigă rar: „Josef K. , ceva mai încet decât amenințase, dar suficient totuși ca strigătul, o dată lansat, să se

împrăştie treptat prin cameră.

Şi atunci, cineva bătu de câteva ori în uşa camerei de alături, puternic, scurt, ritmic. Domnişoara păli şi-şi duse mâna la inimă. K. se sperie cu atât mai mult cu cât mai rămăsese câteva clipe incapabil să se gândească la altceva decât la evenimentele din dimineaţa aceea şi la fata căreia i le prezenta. Dar imediat ce se linişti, alergă la domnişoara Bürstner şi-i luă mâna:

— Nu vă temeţi, şopti el. Aranjez eu totul. Dar cine poate să fie? Acolo e salonul şi nu doarme nimeni.

— Ba da, îi şopti la ureche domnişoara Bürstner, de ieri doarme în salon un nepot de-al doamnei Grubach, un căpitan, fiindcă nu mai e nici o cameră liberă. Şi eu uitasem. Cine v-a pus să strigaţi așa! Vai, ce nefericită sunt!

— N-aveţi nici un motiv să fiţi nefericită, spuse K. şi o sărută pe frunte, pe când ea se lăsa să cadă pe perne. Dar domnişoara Bürstner sări în picioare:

— Plecaţi de-aici! Plecaţi imediat! Plecaţi odată! Ce mai vreţi? El ascultă la uşă şi aude tot. Vai, cum mă chinuiţi!

— N-am să plec până nu vă mai calmaţi un pic, spuse K. Veniţi în celălalt colţ, acolo n-o să ne poată auzi.

Domnişoara Bürstner se lăsa dusă în celălalt colţ al camerei.

— Poate e neplăcut ce vi s-a întâmplat, dar nu vă paşte nici un pericol. Ştiţi bine că doamna Grubach, de care depinde totul în privinţa aceasta, are un adevărat cult pentru mine şi ia drept literă de evanghelie tot ce-i spun. Iar căpitanul e nepotul ei. De altfel, o am la mână, căci i-am împrumutat o sumă destul de mare de bani. Vă făgăduiesc să-i justific întâlnirea noastră cum veţi dori, numai să fie utilă justificarea, şi mă oblig s-o fac pe doamna Grubach nu numai să pară convinsă faţă de ceilalţi că mă crede, ci chiar să mă creadă într-adevăr; pe mine nu trebuie să mă cruţaţi deloc; dacă vreţi să se spună că am dat buzna peste dumneavoastră, așa am să-i spun doamnei Grubach, şi ea o să creadă, fără să-şi piardă încrederea în mine, într-atât îmi e de ataşată.

Domnişoara Bürstner se ghemuise pe scaun şi privea tăcută podeaua.

— De ce n-ar crede doamna Grubach că am intrat cu forţa la dumneavoastră? adăugă K.

Vedea în faţa lui părul roşcat şi aspru al fetei, uşor înfocat şi pieptănat cu cărare. Se gândea că domnişoara Bürstner o să-şi întoarcă privirea spre el, însă ea îi spuse fără să-şi schimbe poziţia:

— Iertaţi-mă, dar m-a speriat mai mult bătaia neaşteptată în uşă, decât toate consecinţele pe care le-ar putea avea prezenţa căpitanului. Se făcuse atâta linişte după ce-aţi strigat! Şi în liniştea aceea s-a auzit deodată ciocănitura. De-asta m-am speriat așa tare, mai ales că mă aflam lângă uşă; a bătut chiar lângă mine. Vă mulţumesc pentru propunerile dumneavoastră, dar nu le pot accepta; ce se întâmplă la mine în cameră mă priveşte şi n-am de dat socoteală nimănui; mă mir că nu observaţi ce e jignitor în propunerile pe care mi le-aţi făcut, cu toate bunele intenţii pe care, evident, vi le recunosc. Dar plecaţi o dată şi lăsaţi-mă singură; acum am nevoie mai mult decât oricând să fiu singură. Cele câteva minute pe care mi le-aţi cerut au devenit peste jumătate de oră.

K. îi prinse mai întâi braţul, apoi încheietura mâinii.

— Sunteţi supărată pe mine? Întrebă el.

Domnișoara Bürstner îi dădu mâna la o parte și-i răspunse:

— Nu, nu; nu mă supăr niciodată, pe nimeni.

Îi prinse din nou încheietura mâinii; de data aceasta ea îl lăsă și-l conduse așa până la ușă. K. era hotărât să plece.

Dar când ajunse acolo șovăi de parcă nu s-ar fi așteptat să întâlnească o ușă în cale; domnișoara Bürstner folosi prilejul ca să-și elibereze mâna, să deschidă ușa și să se strecoare în vestibul de unde îi șopti:

— Veniți o dată, vă rog. Vedeți și arăta ușa căpitanului pe sub care trecea o dâră de lumină — si-a aprins lumina și se distrează pe socoteala noastră.

— Vin imediat, spuse K., ieșind grăbit.

Și prinzând-o în brațe, o sărută pe gură, apoi pe toată fața, ca un animal însetat care hăpăie cu limba apa izvorului, găsită în sfârșit. La urmă o mai sărută odată pe gât, lângă beregată, ținându-și îndelung buzele lipite de pielea ei. Un zgomot venit din camera căpitanului îl întrerupse.

— Acum mă duc, spuse el.

Ar fi vrut să-și ia rămas bun de la domnișoara Bürstner alintând-o cu numele ei mic, dar nu i-l știa. Ea clătină din cap, obosită și pe jumătate întoarsă, gata să plece, îi lăsă mina să i-o sărute ca și cum nici n-ar fi știut ce se întâmplă apoi intră, cu spinarea încovoiată, în camera ei.

K. se culcă și el foarte curând și adormi repede; înainte de a se cufunda în somn, se mai gândi o clipă la felul cum se purtase. Se simți mulțumit, dare se miră că nu e încă și mai mulțumit; prezența căpitanului îl îngrijora serios pentru domnișoara Bürstner.

PRIMUL INTEROGATORIU

K, fu anunțat telefonic că duminica următoare avea să aibă loc o mică anchetă în legătură cu cazul lui. I se atrase atenția că instrucția își urma cursul și că de acum înainte asemenea anchete aveau să aibă loc regulat, dacă nu în fiecare săptămână, totuși destul de des. Era necesar ca procesul să se încheie cât mai repede, în interesul tuturor, dar asta nu însemna că interogatoriile n-aveau să fie cât mai minuțioase cu putință, rămânând însă destul de scurte ca să cruțe excesul de oboseală datorat prea marii încordări care îl însoțește.

Iată de ce fusese ales sistemul interogatoriilor scurte și dese.

Cât despre fixarea zilelor de interogatoriu, se dăduse preferință duminicilor, pentru ca nu cumva K. să fie stânjenit în activitatea lui profesională. Se presupusese că el va fi de acord; dacă dorea totuși alte termene, se va încerca, pe cât posibil, să i se facă această concesie, luându-i-se interogatorii noaptea, de pildă; dar un asemenea sistem nu era prea bun, pentru că noaptea K. n-ar fi fost suficient de odihnit; rămâneau deci duminicile, atâta timp cât el n-avea nimic de obiectat. Firește că trebuia să se prezinte neapărat; în privința aceasta orice insistență era inutilă. I se dădu numărul casei unde trebuia să vină, un imobil situat pe-o stradă dintr-un cartier mărginaș, în care K. nu mai fusese niciodată până atunci.

Când primi comunicarea, K. puse receptorul în furcă fără să răspundă; era hotărât ca duminică să se ducă la adresa indicată; i se părea absolut necesar să procedeze așa, acum când acțiunea fusese pornită și când el trebuia să facă față situației. Trebuia ca acest prim interogatoriu să fie și ultimul. Și rămase gânditor lângă aparat până când auzi în spatele lui vocea directorului-adjunct care ar fi vrut să telefoneze dacă nu l-ar fi împiedicat el.

— Vești proaste? Întrebă într-o doară directorul-adjunct, nu ca să afle ceva, ci pur și simplu ca să-l îndepărteze Pe K. de lângă aparat.

— Nu, nu, răspunse K. și se dădu la o parte, dar plecă.

Directorul-adjunct luă receptorul și-i spuse peste umăr lui K., pe când aștepta legătura:

— O întrebare, domnule K.; vrei să-mi faci plăcerea să participi duminică dimineața la o plimbare cu iahtul meu; O să fie multă lume și sunt sigur că ai să-ți găsești multe cunoștințe printre oaspeți. Printre alții, vine și procurorii Hasterer. Vrei să vii? Hai, spune da.

K. încercă să fie atent la ce-i spunea directorul-adjunct. Invitația era aproape un eveniment, căci însemna o tentativă de împăcare din partea superiorului său, cu care el nu se avusese niciodată prea bine, și dovedea importanța locului pe care K. îl ocupa în bancă; ea arăta prețul pe care al doilea conducător al băncii îl pune pe prietenia lui K. sau, cei puțin, imparțialitatea acestuia. Deși directorul rostise invitația pe când aștepta legătura telefonică și fără să lase receptorul din mână, ea constituia o umilire pentru rangul lui superior; dar K. îl făcu să îndure și a două umilire răspunzându-i:

— Vă mulțumesc foarte mult, dar din păcate duminică dimineață n-am timp, am de îndeplinit o obligație luată dinainte.

— Păcat, spuse directorul-adjunct întorcându-se spre telefon, căci obținuse legătura.

Urmă o convorbire destul de lungă, dar K., distrat rămase tot timpul lângă telefon. Abia când directorul-adjunct puse receptorul în furcă, tresări și spuse, ca să-și scuze cât de cât prezenta inutilă:

— Mi s-a telefonat să mă duc undeva, dar s-a uitat să mi se comunice la ce oră.

— Mai cheamă o dată, spuse directorul-adjunct.

— Nu e chiar atât de important, spuse K., deși afirmații lui diminua valoarea, și așa insuficientă, a scuzei de adineauri.

Directorul-adjunct mai schimbă câteva cuvinte cu el înainte de-a pleca și K. se sili să-i răspundă, deși se gândea la cu totul altceva. Își spunea că, duminică, ar fi fost cel mai bine să se prezinte la ora nouă, căci în zilele de lucru asta e ora la care încep să lucreze tribunalele.

Duminică, vremea fu mohorâtă. K. se simți foarte obosit, fiindcă în ajun stătuse până târziu la restaurant, unde avusese loc sărbătorirea unuia dintre cunoscuții de la masa la care obișnuia să se așeze, iar dimineața se trezise târziu. De aceea nu mai avu timp să chibzuiască și să-și combine diversele „planuri făcute în timpul săptămânii, ci se îmbracă repede și porni grăbit, fără să-și mai ia micul dejun, spre cartierul care îi fusese indicat. Deși pe drum nu prea avu timp să se uite în jurul lui, dădu cu ochii — în mod ciudat — de Rabensteiner, de Kullich și de Kaminer, cei trei funcționari ai băncii, amestecați în procesul lui. Pe primii doi îi zări într-un tramvai care-i tăia drumul; dar cel de-al treilea, Kaminer, ședea pe terasa unei cafenele împrejmuită cu o balustradă, și se plecă, plin de curiozitate, când K. trecu prin fața lui. Toți trei îl urmăriseră cu privirea, mirați că-și văd superiorul alergând atât de grăbit; dintr-un fel de spirit de bravadă, K. refuzase să ia tramvaiul; simțea că i-ar fi silă să folosească pentru proces cel mai mic ajutor, din partea oricui ar fi venit; nu voia să recurgă la nimeni, ca să fie sigur că nu inițiază pe nimeni în tainele lui; în fine, n-avea deloc chef să se umilească în fața comisiei de anchetă printr-un exces de punctualitate. Până una, alta, făcea tot posibilul să ajungă la ora nouă, deși nu fusese convocat la o oră precisă.

Crezuse că o să recunoască de departe casa, după vreun indiciu despre care nici el nu știa nimic precis sau după vreo mișcare mai deosebită în fața intrării. Dar strada Julius, pe care trebuia să se afle imobilul și la capătul căreia K. se opri o clipă, avea pe ambele părți câte un șir lung de clădiri înalte, uniforme și cenușii, un soi de cazărmi închiriate și locuite de oameni săraci. În dimineața asta de duminică, majoritatea ferestrelor erau ocupate de bărbați care stăteau în cămăși, cu mânecile suflecate și fumau, sau își rezemau cu grijă și cu duioșie pruncii de marginea pervazelor. La celelalte ferestre se înălțau maldăre de cearșafuri, plăpumi, pături și perne, peste care se ivea din când în când capul zburlit al vreunei femei. Locatarii se strigau sau glumeau între ei, de pe o parte pe alta a străzii; o astfel de glumă stârni hohote de râs deasupra lui K. De-a lungul imobilelor, la intervale regulate, se aflau mici prăvălioare cu fructe, carne sau legume, așezate ceva mai jos de nivelul străzii; ca să ajungi la ele trebuia să cobori câteva trepte. În fața lor era un neîntreput dute-vino de femei; câteva

dintre ele se opreau pe trepte, ca să flecărească. Un vânzător ambulant, care-și striga marfa către ferestrele de sus, la fel de neatent ca și K., aproape că-l răsturnă cu căruciorul lui plin de fructe și legume. La un moment dat, un gramofon, care-și trăise traiul prin alte cartiere mai bogate, începu să cânte, hârâind îngrozitor.

K. înainta agale pe stradă, ca și cum n-ar mai fi avut de ce să se grăbească, sau ca și cum judecătorul de instrucție l-ar fi văzut prin vreo fereastră și ar fi știut că e prezent. Era ora nouă și câteva minute. Casa indicată se afla cam depărțitor, avea o fațadă neobișnuit de lungă și, mai ales, o poartă de-o lățime și de-o înălțime uriașă. Se vedea cât de colo că poarta fusese construită pe măsura vehiculelor cu mărfuri ale diverselor magazine închise la ora aceea, dar care împrejmuia curtea și aveau firme cunoscute lui K. prin legătura lor cu banca. Contrar obiceiului, K. studie minuțios toate amănuntele acestea, ba chiar se opri o clipă înainte de-a intra în curte. Lângă el, pe-o ladă, un bărbat desculț citea ziarul. Mai încolo, doi băieți se dădeau în leagăn într-o roabă. În fața cișmelei stătea în picioare o fată firavă, îmbrăcată într-un fel de cămașă de noapte, și se uita la K. în timp ce apa îi umplea găleata. Într-un colț al curții, pe o frânghie prinsă între două geamuri, o familie își întindea rufele; jos, sub frânghie, se afla un bărbat care dirija munca aceasta prin strigăte.

K. se și apropiase de-o scară, convins că pe-acolo trebuia să fie drumul spre camera de anchetă, când se opri deodată observând că, în afară de scara aceea, mai existau în curte încă trei scări, plus un mic gang care probabil răspundea într-o a doua curte. Și se enervă la gândul că nu-i fusese indicat cu precizie locul unde trebuia să meargă; oricum, fusese tratat cu o neglijență ciudată și cu o indiferență revoltătoare; lucrul acesta avea de gând să-l spună tare și răspicat. Până la urmă, porni totuși pe prima scară, repetându-și în gând expresia paznicului Willem care-i spusese că justiția „e atrasă de delikte”, din care ar fi reieșit că biroul căutat trebuia neapărat să se afle la capătul scării aleasă din întâmplare de el.

Pe când urca scara, K. deranjă câțiva copii care se jucau pe palier și-l priviră urât când trecu printre ei.

„Dacă mai vin pe-aci, își spuse el, trebuie sau să le aduc bomboane ca să-i îndulcesc, sau să-mi aduc bastonul ca să-i bat.”

Cu puțin înainte de-a ajunge la primul etaj, K. trebui chiar să aștepte până când o bilă își încheie traiectoria; doi băiețași, care aveau de pe acum fețe de vagabonzi maturi, îl siliră să stea locului, ținându-l de pantaloni; ca să se descotorosească de ei, K. ar fi trebuit să-i lovească și se temea de țipetele lor.

Adevărata căutare începu însă abia la primul etaj. Cum nu putea să întrebe de biroul comisiei de anchetă, K. inventă un tâmplar Lanz — numele acesta îi veni în minte fiindcă nepotul doamnei Grubach, căpitanul, se numea Lanz — și se hotărî să întrebe la toate ușile dacă nu locuia acolo un tâmplar Lanz, ca să aibă astfel un pretext să se uite înăuntru. Dar își dădu seama că de cele mai multe ori putea să facă asta mult mai ușor decât s-ar fi așteptat, căci aproape toate ușile erau deschise și copiii alergau de colo-colo. Prin ușile deschise se puteau vedea, în general, niște odăițe cu câte o singură fereastră. Odăițele acelea serveau și de bucătărie și de dormitor. Femeile, cu prunci în brațe, se îndeletniceau cu cratițele de pe plite. Fetele ceva mai mărișoare, îmbrăcate doar cu câte un simplu șorț, alergau harnice, părând că rezolvă toate treburile gospodăriei. În unele camere paturile mai

erau încă ocupate de bolnavi, de cei care nu se treziseră încă din somnul de peste noapte, sau de cei care se odihneau îmbrăcați. Când întâlnea vreo ușă încuiată, K. bătea în ea și întreba dacă nu locuia acolo tâmplarul Lanz. Cel mai adesea îi deschidea vreo femeie; după ce-i asculta întrebarea, femeia se adresa cuiva care se ridica în coate, pe pat:

— Domnul întreabă dacă nu locuiește aici un tâmplar Lanz.

— Un tâmplar Lanz? Întreba cel din pat.

— Da, răspundea K., deși comisia nu se afla acolo și deci nu mai avea ce căuta la ușa aceea.

Mulți credeau că el ține cu tot dinadinsul să-l găsească pe tâmplarul Lanz, de aceea se gândeau îndelung și-i spuneau până la urmă unde locuia vreun tâmplar, pe care însă nu-l chema Lanz, sau îi spuneau vreun nume vag asemănător cu al lui Lanz, sau întrebau vecinii, sau îl conduceau pe K. până la cine știe ce ușă depărtată unde, după părerea lor, s-ar fi putut să locuiască un asemenea om ca subchiriaș, sau unde locuia cineva-care ar fi putut să-i dea indicații mai precise. Până la urmă, K. aproape că nu mai trebui să întrebe; binevoitorii îl târâră din etaj în etaj. K. începuse chiar să regrete că folosisese metoda aceasta care la început i se păruse atât de bună. De aceea, înainte de a urca la etajul cinci se hotărî să nu mai caute, își luă rămas bun de la tânărul lucrător care ține cu multă amabilitate să-l ducă sus, și coborî. Dar se întoarse imediat, mâhnit de inutilitatea încercărilor de până atunci, și bătu la o ușă de la etajul cinci. Primul lucru pe care-l văzu prin ușa deschisă fu o pendulă care arăta că se și făcuse ora zece.

— Aici locuiește tâmplarul Lanz? Întrebă K.

— Poftiți înauntru. Îi spuse o femeie tânără, cu ochi negri, care tocmai clătea într-un lighean rufele unui copil; și-i arătă cu mâna plină de săpun, ușa deschisă a camerei de-alături.

— K. crezu că nimerise la o întrunire publică. O mulțime de oameni, cât se poate de feluriți, umplea o încăpere nu prea mare, cu două ferestre, înconjurată, la mică distanță de tava, de-o galerie, înțesată și ea de lume, și unde spectatorii nu puteau sta decât încovoiați, cu cefele și spinările lipite de plafon. Nimeni nu se sinchisi de intrarea lui.

Găsind ca aerul e prea greu, K. ieși din încăpere și-i spuse femeii care, făfă îndoială, îl înțelesese greșit:

— V-am întrebat de un anume Lanz, tâmplar de meserie.

— Sigur, îi răspunse femeia. Vă rog să intrați.

K. n-ar fi ascultat-o dacă ea n-ar fi apucat tocmai atunci clanța ușii și nu i-ar fi spus:

— După dumneata trebuie să încui; nu mai are voie nimeni să intre.

— Foarte cuminte, spuse K., dar încăperea e și așa plină. Apoi intră, totuși. Printre doi bărbați care discutau în dreptul ușii — unul făcea cu amândouă mâinile gestul numărării banilor, celălalt îl privea drept în ochi — o mână îl prinse pe K. Era mâna unui băiețuș cu bujori în obraji.

— Vino, vino, îi spuse el.

K. se lăsă condus; observă că în furnicarul de lume exista un spațiu liber, destul de îngust, care poate că despărțea două tabere; lucrul acesta părea cu atât mai verosimil cu cât în primele rânduri, atât în dreapta cât și în stânga, nu văzu nici o față întoarsă spre el, ci numai spatele unor oameni ale căror gesturi și cuvinte se adresau doar celor din tabăra lor. Cei mai

mulți dintre ei erau îmbrăcați în negru și purtau redingote lungi, de ceremonie, care le atârnavă lălâi pe corp.

Pe K. numai îmbrăcămintea aceasta îl deruta; dacă n-ar fi fost ea, s-ar fi crezut la o întrunire politică de cartier.

La celălalt capăt al sălii, unde îl conduse băiețașul, de-a curmezișul unei estrade mici și înțesate de lume, fusese așezată o măsuță; în dosul măsuței, lângă marginea estradei, stătea un bărbat mărunț, gras și fornăit, care tocmai vorbea — în mijlocul unor hohote de râs asurzitoare — cu un alt bărbat care stătea în spatele lui, cu picioarele încrucișate și cu coatele sprijinite de spătarul scaunului interlocutorului său. Din când în când își mișca brațele în aer de parcă ar fi vrut să deseneze caricatura cuiva. Băiețașul care îl condusesese pe K. izbuti cu greu să-și ducă la capăt misiunea. Încercase de două ori, zadarnic, ridicându-se pe vîrfurile picioarelor, să-și anunțe vizitatorul, fără ca omulețul cel gras și fornăit să-l ia în seamă. Abia când una dintre persoanele de pe estradă îi atrase atenția, omulețul se întoarse spre băiat și ascultă, aplecîndu-se, comunicarea pe care acesta i-o făcu în șoaptă. Apoi își scoase ceasul și-i aruncă lui K. o privire scurtă.

— Ar fi trebuit să vă prezentați acum o oră și cinci minute, spuse el.

K. vru să-i răspundă ceva, dar n-avu timp, căci de îndată ce omulețul sfîrși de vorbit, un murmur general se ridică din jumătatea dreaptă a sălii.

— Ar fi trebuit să vă prezentați acum o oră și cinci minute, repetă omulețul ridicînd glasul și privind spre public. Murmurul se intensifică imediat, apoi însă, cum omulețul nu mai zise nimic, se stinse, treptat. Acum, în sală era mai multă liniște decît la intrarea lui K. Numai cei de la galerie continuau să facă observații. Atît cît se putea distinge în penumbra, praful și fumul de sus, cei de la galerie păreau mult mai prost îmbrăcați decît cei de jos. Mulți dintre ei își aduseseră perne, pe care și le puseseră între cap și plafon, ca să nu-și lovească țestele.

K., hotărît mai mult să observe decît să vorbească, renunță să se justifice pentru pretinsa lui întîrziere și se mulțumi doar să spună:

— S-ar putea să fi venit tîrziu, dar acum sînt aici.

În partea dreaptă a sălii se auziră din nou aplauze.

„Oamenii aceștia sînt ușor de cîștigat,” se gîndi K-, îngrijorat acum numai de jumătatea stîngă a sălii, în fața căreia se afla și de la care nu auzi decît aplauze izolate. Și se întreba ce-ar fi trebuit să spună ca să-i cîștige pe toți odată sau, dacă asta nu era posibil, să atragă măcar pentru cîtva timp și simpatia celor care nu-l aplaudaseră.

— Da, îi răspunse omulețul, dar acum nu mai sunt obligat să te anchetez.

Murmurul reîncepu, dar de data aceasta ar fi putut să fie greșit interpretat, căci omulețul continuă să vorbească, în timp ce le făcea oamenilor semn cu mîna să tacă :

— Totuși, astăzi, în mod excepțional, am să te anchetez. Dar altă dată să nu se mai repete întîrztarea. Și acum, apropie-te.

Cineva sări jos de pe estradă lăsînd astfel un loc liber. Ocupîndu-l, K. se pomeni atît de lipit de marginea mesei și împins cu atîta putere de învîlmășeala celor din spate, încît se văzu silit să se încordeze ca să nu răstoarne masa judecătorului de instrucție și poate chiar persoana acestuia.

Dar judecătorului de instrucție puțin îi păsa; el stătea comod pe scaun și, după ce-i șopti ceva omului din spatele său, luă un mic registru, singurul obiect aflat pe măsuță. Registrul părea un caietel de școală, vechi și făcut

ferfeniță de mult ce fusese răsfoit.

— Așadar, începu judecătorul de instrucție întorcînd paginile registrului și adresîndu-se lui K. pe un ton de constatare, dumneata'ești zugrav.

— Nu, spuse K., sînt prim-procurist la o mare bancă. Răspunsul acesta fu salutat de jumătatea dreaptă a sălii

cu un rîs atît de cordial, încît K. nu se putu împiedica să nu rîdă și el. Oamenii își puseră palmele pe genunchi și se scuturau de parcă i-ar fi apucat un acces grav de tuse; cîțiva de la galerie începură și ei să rîdă ; judecătorul de instrucție, furios și neputînd, fără îndoială, să le facă nimic celor de jos, căută să se despăgubească pe spinarea galeriei și o amenință, sărind în picioare și încruntîndu-și sprîncenele care, dacă de obicei nu se prea observau, în clipa aceea, de furie, i se zburliseră, negre și cumplite, deasupra ochilor.

Jumătatea stîngă a sălii își păstră întreg calmul; cei aflați acolo stăteau perfect aliniați, cu fețele întoarse spre estradă și ascultau la fel de liniștiți și gălăgia de sus, și vacarmul de-alături; ba chiar, din cînd în cînd, le îngăduiau unora dintre ei să iasă din rînduri și să se amestece cu cei din partida adversă. Oamenii aceștia din jumătatea stîngă, de fapt mai puțin numeroși, poate că în fond nu erau mai tari decît cei din dreapta, dar calmul purtării lor le dădea mai multă autoritate. Cînd K. începu să vorbească, era convins că-i are de partea lui.

— M-ați întrebat, domnule judecător, dacă sînt zugrav; sau, mai bine zis, nu m-ați întrebat nimic, ci mi-ați trîntit constatarea dumneavoastră ca pe un adevăr indiscutabil; iată un lucru semnificativ pentru întreaga procedură a procesului intentat împotriva mea. Ați putea obiecta că, de fapt, nu e vorba de nici un proces. În cazul acesta, v-aș da de-o sută de ori dreptate: procedeele dumneavoastră nu constituie o procedură decît dacă eu le recunosc ca atare. Și le recunosc pentru moment, dar oarecum numai din milă; căci numai mila ar putea îndemna pe cineva să le dea vreo atenție. Nu spun că ele reprezintă o abatere de la justiție, dar îmi place să vă ofer expresia aceasta, ca să vă vină și dumneavoastră în minte dacă vă veți gîndi mai adînc.

K. se întrerupse apoi ca să privească sala. Cuvintele lui fuseseră aspre, mai aspre decît intenționase să le spună, dar rămîneau, totuși, adevărate. Ar fi meritat aprobarea și a unei tabere și a celeilalte, dar toată lumea tăcu; era vădit că oamenii așteptau cu cea mai mare încordare urmarea; poate că se pregătea pe ascuns o izbucnire care să pună capăt întregii dezbateri. De aceea K. se simți contrariat văzînd cum se deschide ușa de la capătul sălii și cum spălătoreasă cea tînără — care probabil își terminase treburile — veni să asiste la spectacol; cu toate precauțiile luate ca să nu tulbure adunarea, ea tot făcu să se întoarcă vreo rîteva capete. Singur judecătorul de instrucție îi pricinui lui K. o adevărată bucurie, căci părea trăsmit de cele auzite. Surprins de interpelarea lui K. tocmai în clipa cînd se ridicase să apostrofaze galeria, judecătorul o ascultase stînd în picioare, pînă la capăt. Și profită de întrerupere ca să se așeze cît mai neluat în seamă, ca și cum ar fi trebuit să nu i se observe gestul.

Apoi, probabil ca să-și recapete ținuta necesară, luă din nou caietelel.

— Asta nu vă ajută cu nimic, domnule judecător, continuă K. Iar registrul dumneavoastră nu face decît să-mi confirme spusele.

Mulțumit că nu-și aude decît vocea lui calmă în adunarea aceasta

străină, K. îndrăzni chiar să ia imediat registrul ju decătorului de instrucție, să-l ridice și să-l agite în aer, ținându-l cu două degete de-o filă de la mijloc, ca și cum i-ar fi fost scîrbă să-l atingă; și etala astfel, în văzul tuturor, filele gălbejite, care atîrnau de ambele părți, rupte și pline de pete.

— Iată documentele domnului judecător de instrucție, spuse K., lăsînd registrul să cadă pe masă. Continuați să-l pigăliți mai departe, domnule judecător, eu nu mă tem de caietelul acesta, deși îmi e inaccesibil, căci nu pot să-l apuc decît cu vîrfurile degetelor și nu l-aș lua în mînă.

Judecătorul de instrucție luă registrul așa cum picase pe masă, încercă să-l netezească puțin cu palma, și reîncepu să-l citească. Gestul lui era un semn de adîncă umilire, sau cel puțin trebuia interpretat ca atare.

Cei din primele rînduri își întinseră spre K. fețele pline de atîta curiozitate, încît el zăbovi o clipă ca să-i privească. Erau, în genere, oameni vîrstnici, mulți dintre ei aveau bărbi albe; poate că totul depindea de bătrîni aceștia, poate că ei ar fi izbutit cel mai bine să influențeze adunarea pe care umilirea judecătorului de instrucție nu reușise s-o scoată din impasibilitatea în care căzuse după cuvîntarea lui K.

— Ceea ce mi s-a întîmplat mie, continuă K. mai încet decît înainte și neslăbind o clipă din ochi fețele bătrînilor din primele rînduri, din care pricină părea că vorbește ca distrat — ceea ce mi s-a întîmplat mie e numai un caz izolat n-ar avea deci mare importanță și nu l-aș lua în serios da n-ar rezuma felul în care se procedează și împotriva mult altora. Pentru ei vorbesc eu aici, și nu pentru mine.

Fără să vrea, ridicase glasul. Cineva din sală îl aplaudă c brațele ridicate, strigînd:

— Bravo! De ce nu ? Bravo și iar bravo!

Pe ici, pe colo, cîte un bătrîn din primele rînduri își mîngîia barba, dar strigătul nu făcu pe nimeni să se întoarcă. Nici K. nu-i dădu importanță, dar se simți, totuși, încurajat; acum nu mai socotea necesar să fie aplaudat de toți; era suficient ca majoritatea să înceapă să cugete și numai din cînd în cînd să fie convins vreun ins.

— Nu caut succese de orator, continuă K., urmîndu-și firul gîndurilor; de altfel, nici nu le-aș putea dobîndi Domnul judecător de instrucție vorbește fără îndoială mul mai bine decît mine, așa cum îi cere meseria. Vreau pur și simplu să supun dezbaterii publice o anomalie publică.

Ascultați-mă: am fost arestat acum zece zile — arestarea în sine mă face să rîd, dar nu despre asta e vorba. Am fost luat prin surprindere, dimineața, din pat; poate că — judecînd după spusele judecătorului de instrucție nu mi s-ar părea exclus — poate că se dăduse ordin să fie arestat vreun zugrav, la fel de nevinovat ca și mine, dar, în orice caz, am fost ales eu pentru treaba aceasta. Camera vecină cu a mea a fost ocupată de doi paznici grosolani. Nici pentru un tîlhar periculos nu s-ar fi putut lua mai multe măsuri de prevedere. În plus, paznicii, erau niște canalii, fără pic de moralitate, care mi-au împuiat urechile cu trîncăneala lor, cerîndu-mi să-i mituiesc, încercînd să capete prin escrocherie hainele și rufăria mea; mi-au cerut bani ca să-mi aducă, după cum spuneau, micul-dejun, după ce-au înghițit fără rușine, sub ochii mei, propria mea gustare de dimineață. Și asta nu-i totul. M-au dus în fața inspectorului, într-o a treia încăpere a apartamentului. Camera aceea e a unei doamne pe care o stimez foarte mult; și a trebuit să văd cum, din pricina mea, deși fără vina mea, camera i-a fost pîngărită de prezența

paznicilor și a inspectorului. Cu greu mi-am putut păstra sîngele rece. Dar am izbutit și l-am întrebat pe inspector, cît se poate de calm — dacă s-ar afla aici, inspectorul ar fi nevoit să recunoască el însuși asta — de ce fusesem arestat. Ce credeți că mi-a răspuns inspectorul, pe care parcă-l văd și acum în fața mea, stînd pe scaunul doamnei, ca un simbol al celui mai stupid orgoliu ? Nu mi-a răspuns, în fond, nimic, domnilor; poate pentru că într-adevăr nici el nu știa nimic; mă arestase și atîta îi era de ajuns. Ba, mai mult chiar, adusese în camera doamnei aceleia trei funcționari inferiori de la banca unde lucrez, toți trei preocupați să privească fotografiile aparținînd doamnei și să le răvășească. Prezența acestor funcționari avea, firește, și un alt scop: ca și gazda mea, ca și servitoarea casei, ei trebuiau să răspîndească zvonul arestării, să-mi strice reputația, și, mai ales, să-mi zdruncine poziția la bancă. Dar nimic din toate acestea n-a i eușit, cît de cît măcar; însăși gazda mea, o persoană foarte simplă — țin să-i rostesc numele aici, în semn de omagiu, ea se numește doamna Grubach — însăși doamna Grubach deci, a fost destul de rezonabilă ca să spună că o asemenea arestare n-are mai multă importanță decît un atac în plină stradă săvîrșit de niște derbedei. Toate acestea, repet, mie personal nu mi-au adus decît neplăceri și supărări trecătoare, dar consecințele n-ar fi putut oare să fie mult mai grave?

Întrerupându-se ca să-i arunce o privire judecătorului de instrucție, K. observă că acesta tocmai îi făcea cu ochiul cuiva din sală. De aceea zâmbi și spuse:

— Domnul judecător de instrucție, aflat lângă mine tocmai îi făcea cuiva dintre dumneavoastră un semn secret. Există deci printre dumneavoastră oameni care sunt dirijați de-aici, de sus. Nu știu dacă semnul trebuie să provoace huiduieli sau aplauze, și, deoarece îl dau în vileag, renunț să-i aflu semnificația. Îmi e perfect indiferent și-i las deplină libertate domnului judecător de instrucție să comande cu glas tare oamenilor pe care îi plătește, și să nu folosească semne secrete. N-are decît să le spună deschis: „Acum fluierați!” sau „Acum aplaudați!”

Fie din jenă, fie din nerăbdare, judecătorul de instrucție se foia de colo-colo pe scaun. Omul din spatele lui, cu care stătuse de vorbă și mai înainte, se plecă din nou spre el, o să-l încurajeze în general, sau ca să-i dea vreun sfat mai deosebit. Jos, oamenii vorbeau în șoaptă, dar cu însuflețire. Cele două tabere, care pînă mai adineauri păreau animate de păreri atît de diferite, se amestecară; câțiva îi arătau cu degetul pe K.; alții arătau spre judecătorul de instrucție. Fumul și praful stîrnit formau acum o ceață nespus de supărătoare și-făceau aproape invizibili pe cei aflați în fundul sălii. Și mai ales, probabil că-i incomodau grozav pe cei de la galerie cari erau nevoiți, ca să se țină la curent cu desfășurarea dezbaterii să-i întrebe pe cei de jos, și nu făceau asta decît pe șoptite după ce în prealabil priveau neliniștiți spre judecătorul de instrucție. Iar răspunsurile veneau la fel de șoptite, de după: palmele cu care cei întrebați își acopereau gura.

— Am să termin imediat, spuse K. și, fiindcă lipsei clopoțelul, izbi cu pumnul în masă.

Tresărind de spaimă la auzul zgomotului, judecătorul de instrucție și omul cu care se sfătuiseră își despărțiră cât ai clip capetele.

— Chestiunea aceasta nu mă privește nici cît negru sub unghie, de aceea judec cu sînge rece și, presupunînd că da! vreo importanță acestui pretins tribunal, vă e de mare folos să mă ascultați. Vă rog, deci, să vă

amânați pentru mai târziu părerile asupra spuselor mele, căci nu prea mai am timp și-am să plec curând.

Se făcu imediat liniște, într-atât reușise K. să-și stăpânească ascultătorii. Nu se mai striga ca la început, ba chiar nici nu se mai aplauda și oamenii păreau de pe acum convinși sau pe cale de a fi convinși.

— Nu există îndoială, domnilor, continuă K., foarte încet, căci îl bucura atenția încordată a mulțimii — În liniștea care domnea se iscase un fel de zumzet, mai excitant decât cele mai entuziaste aplauze — nu există îndoială, domnilor, că în dosul manifestărilor acestui tribunal, în dosul arestării mele deci, ca să vorbesc despre mine, și în dosul interogatoriului la care sunt supus astăzi, se află o mare organizație, o organizație care plătește nu numai paznici venali, inspectori și judecători de instrucție nerozi, dar mai întreține și judecători de rang înalt și foarte înalt, cu numeroasa și inevitabila lor suită de valeți, de scribi, jandarmi și alți auxiliari, poate chiar și călăi, nu mă sfiesc să rostesc cuvântul. Iar sensul acestei mari organizații, domnii mei, în ce constă? În a aresta oameni nevinovați cărora li se intentează procese stupide — ca în cazul meu — adesea fără nici un rezultat. Și cum s-ar putea oare, dat fiind nonsensul total al unui asemenea sistem, să fie evitată cea mai reprobabilă corupție a funcționării care-l slujește? E cu neputință, domnilor, să fie evitată. Nici cel mai mare judecător n-ar putea s-o facă, atunci când el este în cauză. Iată de ce paznicii caută să fure hainele de pe oameni, iată de ce inspectorii se introduc prin efracție în locuințe străine, iată de ce nevinovații sunt siliți să se vadă dezonozați în fața unor adunări întregi, în loc să fie interogați normal. Paznicii nu mi-au vorbit decât despre magazine în care sunt aduse lucrurile aparținând arestaților; tare aș dori să văd și eu aceste magazine unde bunurile arestaților, agonisite cu atâta trudă, putrezesc fără rost, așteptând să fie furate de niște funcționari necinstiți.

Întrerupt de un urlet venit din celălalt capăt al sălii, K. își puse palma streășină la ochi ca să poată privi într-acolo, căci lumina tulbure a zilei dădea un ton albicios cetii din sală și te orbea când încercai să vezi. Urletul venea din direcția spălătoresei pe care K. o bănuise, încă de când intrase în sală, ca va fi un serios element de dezordine. Totuși, ar fi fost greu 4e spus dacă acum ea era vinovată sau nu. K. vedea doar că un bărbat o înghesuia în colțul de lângă ușă și o strângea în brațe. Dar nu spălătoreasă urla, ci bărbatul care își căscase larg gura și privea spre tavan.

În jurul lor se formase un mic cerc, iar spectatorii de la galerie păreau încântați că diversiunea aceasta pune la capăt seriozității pe care K. o adusesese în adunare.

Sub imboldul primei impresii, K. vru să se repeadă imediat într-acolo și să restabilească ordinea, gândindu-se mai întâi că toți vor fi interesați să-l susțină sau măcar să gonească perechea din sală; dar se ciocni de primele rânduri ale mulțimii, care nu se clintiră și nu-l lăsară să treacă. Dimpotrivă, toți căutau să-l împiedice, oameni în vârstă întindeau brațele, ba chiar o mână — K. n-avu timp nici măcar să se întoarcă — Îl înșfacă de guler. K. încetă să se mai gândească la perechea care provocase dezordinea; acum i se păru că se încearcă un atentat la libertatea lui și că arestarea devenea într-adevăr serioasă, de aceea, fără să mai țină seama de nimic, sări jos de pe estradă. Și se pomeni față în față cu mulțimea. Apreciase oare cum trebuie oamenii? Nu contase prea mult pe efectele discursului ținut? Iar ei se prefăcuseră tot timpul cât vorbise și acum, când trebuia să se treacă la

fapte, își lepădau măștile? Ce mutre vedea în jurul lui! Ochi mici și negri licărind în penumbră, obraji buhăiți, atârând ca la bețivi, bărbii lungi, țepene și rare pe care dacă le apucaai aveai impresia că zgârii vidul cu degetele și nu că atingi niște bărbii. Sub bărbii însă — și aceasta fu adevărata descoperire făcută de K. — pe gurilele hainelor, luceau insigne de diferite culori și mărimi. Toți purtau asemenea insigne, după cât se putea vedea, toți erau o apă și-un pământ, și cei din dreapta și cei din stânga ; întorcându-se brusc, K. văzu aceleași insigne și pe gulerul judecătorului de instrucție care, cu mâinile încrucișate pe pântec, privea liniștit sala.

— Așa! strigă K. ridicând brațele spre cer, căci descoperirea aceasta neașteptată cerea spații ca să se exprime, sunteți toți, după câte văd, funcționari ai justiției, faceți toți parte din banda coruptă împotriva căreia vorbeam adineauri, v-ați adunat toți aici ca să mă auziți și să mă spionați, v-ați prefăcut că sunteți împărțiți în două tabere ca să mă înșelați; m-ați aplaudat numai ca să mă puneți la probă: ați vrut să învățați cum trebuie ademeniți cei nevinovați. Ei bine, v-ați ostenit degeaba: sau v-ați amuzat văzând cum cineva aștepta la voi să-i apărați nevinovăția, sau (dă-mi drumul că te pocnesc! îi strigă K. unui bătrân tremurător care se vârâse prea mult în el) ați învățat realmente ceva. Oricum, vă felicit pentru frumoasa voastră meserie.

Si, luându-și repede pălăria aflată pe marginea mesei, K. se grăbi să ajungă la ieșire în liniștea desăvârșită a sălii, liniște care nu se putea explica decât prin faptul că surpriza fusese totală. Dar judecătorul de instrucție se dovedi a fi și mai rapid, căci îl aștepta la ușă.

— O clipă, îi spuse el.

K. se opri, fără să-l privească; n-avea ochi decât pentru ușa a cărei clanță o și apucase.

— Vreau numai să-ți atrag atenția, îi spuse judecătorul, că astăzi te-ai păgubit singur, fără să-ți dai seama, de avantajul pe care un interogatoriu îl reprezintă oricând pentru un arestat.

K. râse, privind spre ușă.

— Bandă de golani! strigă el, vă dăruiesc toate interogatoriile!

Apoi deschise ușa și porni în goană pe scări. În urma lui, auzi cum crește vuietul adunării ce se reînsuflețea ca să discute evenimentele, ca o clasă care comentează un text.

ÎN SALA GOALĂ. STUDENTUL.

BIROURILE TRIBUNALULUI

În săptămâna care urmă, K. așteptă zi de zi o nouă convocare; nu-și putea închipui că renunțarea la interogatorii îi fusese socotită ca definitivă și, cum nu primi nimic până sâmbătă seară, presupuse că ar fi convocat în mod tacit pentru duminică, la aceeași oră și în același loc. De aceea, duminică dimineața se duse din nou acolo, folosind de data aceasta scările și culoarele cele mai directe; câțiva locatari care își mai aminteau de el îl salutară din prag, dar el nu mai trebui să întrebe pe nimeni încotro să se îndrepte și ajunsese curând la ușa care se deschise imediat ce bătu în ea. Fără sa mai stea să privească femeia care îi deschise — aceeași ca și data trecută — și care rămase lângă ușă, K. vru să treacă imediat în încăperea vecină.

— Azi nu e ședință, îi spuse femeia.

— Și de ce n-ar fi? Întrebă el neîncrezător.

Dar femeia îl convinse deschizându-i ușa sălii. Sala era într-adevăr goală și, în goliciunea ei, părea și mai jalnică decât duminica trecută. Pe masa așezată tot pe estradă, se aflau câteva cărți.

— Pot să mă uit la cărțile astea? Întrebă K., nu din curiozitate, ci doar ca să-și poată spune că nu venise degeaba acolo.

— Nu, îi răspunse femeia, și închise ușa, nu e voie. Cărțile sunt ale judecătorului de instrucție.

— Așa! spuse K., și clătină din cap; pesemne că astea sunt codurile, iar justiția noastră cere cu tot dinadinsul să te condamne nu numai nevinovat, dar și fără să cunoști legea.

— Tot ce se poate, spuse femeia, care nu prea îl înțelesese.

— Bine, atunci mă duc, spuse K.

— Să-i spun ceva domnului judecător de instrucție? Întrebă femeia.

— Îl cunoști? Întrebă K.

— Firește, spuse femeia, soțul meu e aprod la tribunal.

K. remarcă abia atunci că vestibulul în care duminica trecută nu se afla decât un hîrdău pentru spălat rufe, era cufll complet mobilat, ca o cameră de locuit. Femeia îi observă mirarea și-i spuse:

— Da, avem aici locuința gratuită, numai că trebuie să golim camera în zilele de ședință. Slujba soțului meu are și unele inconveniente.

— Nu mă miră atât camera, spuse K. privind-o răutăcios, cât mai ales faptul că ești măritată.

— Faci aluzie la întâmplarea din ședința trecută, cu care am întrerupt cuvântarea.

— Evident, spuse K.; acum s-a terminat și aproape că am uitat-o, dar atunci mă înfuriasem grozav. Și spui că ești măritată!

— Nu ți-am făcut deloc rău că te-am întrerupt. Și așa te-au judecat cu destulă asprime după ce ai plecat.

— Se prea poate, spuse K. făcându-se că nu-i aude ultimele cuvinte, dar asta nu te scuză deloc.

— Față de toți cei care mă cunosc sunt scuzată, spuse femeia; bărbatul care m-a îmbrățișat duminica trecută se ține de capul meu de multă vreme. Poate că n-oi fi părând prea ispititoare, dar pentru el așa sunt. Și nu se poate face nimic împotriva lui, soțul meu a trebuit să se împace cu ideea asta; dacă vrea să-și păstreze slujba trebuie să îndure, căci băiatul acela e student și pesemne că o să ajungă la un post înalt. Se ține mereu după mine; când ai intrat dumneata, el tocmai plecase.

— Nu mă miră deloc, spuse K., se potrivește și el, de minune, cu toți ceilalți.

— Vrei cumva să schimbi lucrurile pe-aici? Întrebă agale femeia, privindu-l cercetătoare, ca și cum ar fi spus ceva primejdios atât pentru ea cât și pentru K. Asta am și înțeles din cuvintele dumitale care mie, uneia, mi-au plăcut foarte mult, deși n-am ascultat decât o parte, căci începutul l-am pierdut, iar când ai ajuns la sfârșit zăceam cu studentul pe podea. Dezgustător mai e aici! adăugă ea după o clipă, apucând mâna lui K. Crezi că o să poți aduce îmbunătățiri?

K. zâmbi și își suci puțin mâna în palmele moi ale femeii.

— La drept vorbind, spuse el, nu m-a angajat nimeni ca să aduc aici îmbunătățiri, cum le spui dumneata, și dacă o să-i vorbești cuiva despre asta, de pildă judecătorului de instrucție, o să rîdă de dumneata sau o să te pedepsească; nu m-aș jj amestecat din proprie inițiativă în asemenea treburi, îa, nevoia de-a aduce îmbunătățiri justiției nu mi-ar fi tulburai niciodată somnul. Dar prin faptul că am fost arestat, căci sîu, arestat, m-am văzut silit să mă amestec, ce-i drept, pentru propriul meu interes. Dacă însă cu prilejul acesta aș putea să-ți fiu în vreun fel de folos, aș face-o, firește, cu mare plăcere, nu numai din dragoste față de aproape, ci și pentru că, la rândul dumitale, mi-ai putea fi de folos.

— Cum aș putea? Întrebă femeia.

— Arătîndu-mi, de pildă, acum, cărțile de pe masă.

— Nici vorbă să nu ți le arăt, strigă femeia și-l trase grăbită după ea.

Cărțile erau de fapt niște gioarse vechi, uzate; una dintre ele avea copertile făcute ferfeniță, iar peticele cotorului abia i se mai țineau în câteva ațe.

— Ce murdar e aici totul, spuse K. și clătină din cap. Femeia șterse cărțile cu poala șorțului, înainte de a-l lăsa

să le atingă. K. luă volumul de deasupra, îl deschise și dădu cu ochii de-o gravură indecentă: un bărbat și o femeie ședeau goi pe o canapea; intenția gravurului fusese vădit obscenă, dar stîngăcia desenului făcea să se vadă doar un bărbat și-o femeie exagerat de țepeni, care păreau că ies din cadru și nu izbuteau decât cu greu să se privească, din pricina perspectivei greșite.

K. nu răsfoi volumul mai departe, ci deschise un altul, la pagina titlului; avea acum în față un roman intitulat: *Torturile pe care Grete le-a îndurat de la soțul ei Hans*.

— Așadar, iată cărțile legii studiate aici, spuse K. Iată ce fel de oameni trebuie să mă judece.

— Am să te ajut, vrei? spuse femeia.

— Poți, într-adevăr, să faci asta fără să te vîri singură în primejdie? Mai adineauri spuneai că soțul dumitale se teme de superiori.

— Am să te ajut totuși, spuse femeia; vino, trebuie să stăm de vorbă. Nu mai pomeni de primejdii; nu mă tem de ele decât când vreau eu.

Îi arată estrada și-l rugă să se așeze lângă ea, pe treaptă.

— Ai ochi frumoși, negri, spuse ea, după ce se așezară, privind de jos în sus fața lui K. Mi s-a spus că și eu am ochi frumoși, dar ai dumitale sunt mult mai frumoși. Am observat asta din prima clipă, atunci când ai venit întâia oară; ba chiar din pricina ochilor dumitale am intrat apoi în sala de ședinție, lucru pe care nu-l fac niciodată și, într-o oarecare măsură, mie interzis.

„Iată deci care era tot misterul, se gândi K. Femeia asta mi se oferă, e și ea la fel de coruptă ca toți cei de-aici; fiindcă s-a săturat de oamenii justiției, lucru, altminteri, lesne de înțeles, se leagă de primul venit, lăudîndu-i frumusețea ochilor.”

Și se ridică fără să spună un cuvânt, ca și cum ar fi gândit cu gîs tare Ș* astfel i-ar fi explicat femeii atitudinea lui.

— Nu cred că m-ai putea ajuta, spuse el; ca să mă poți ajuta cu adevărat ar trebui să ai relații cu funcționarii superiori; iar dumneata probabil că nu cunoști decât slujbașii mărunți care mișună cu duiumul pe-aici. Pe aceștia nu mă îndoiesc că-i cunoști foarte bine și că ai putea obține câte ceva de la ei, dar cele mai mari servicii pe care ți le-ar putea ei face n-ar avea nici o importanță pentru deznodământul final al procesului; n-ai reuși decât să-ți pierzi cîtiva prieteni, și eu nu doresc asta. Păstrează-ți relațiile pe care le-ai avut până acum cu ei; mi se pare că ți sunt absolut necesare; nu ți-o spun fără regret căci, ca să-ți răspund la compliment, ți-aș mărturisi că și dumneata îmi plăci, mai ales când mă privești ca în clipa asta, cu atîta tristețe, de altfel nemotivată prin nimic. Apartții grupului de oameni împotriva cărora trebuie să lupt, dar te simți foarte bine în el și chiar îl iubești pe student sau, dacă nu-l iubești, măcar îl preferi soțului dumitale. Asta se poate vedea ușor din cuvintele pe care le spui.

— Nu, strigă ea rămânînd mai departe pe treaptă și apucă mîna lui K., pe care acesta nu izbuti să și-o tragă destul de repede. Să nu pleci acum; n-ai dreptul să pleci cu o părere greșită. Ai fi într-adevăr în stare să pleci chiar în momentul ăsta? Sunt chiar atît de neînsemnată încât să nu vrei să-mi faci măcar plăcerea de-a mai rămîne o clipă cu mine?

— M-ai înțeles greșit, spuse K. așezîndu-se din nou pe treaptă. Dacă ții într-adevăr să mai rămîn, o fac cu plăcere; timp am suficient, doar am venit pentru interogatoriu. Cuvintele mele de adineauri aveau doar scopul să te roage să iu întreprinzi nimic în favoarea mea. N-a existat nimic jignitor ta ele, mai ales dacă ții seama că deznodământul procesului îmi este absolut indiferent și că o condamnare m-ar face să rîd, presupunînd, firește, că s-ar ajunge în mod real la u, sfîrșit al procesului, ceea ce mi se pare însă foarte îndoieli^ Mai degrabă cred că lenea, neglijența sau chiar teanij funcționarilor justiției a și dus la întreruperea acțiunii, saj va duce în curînd; firește, mai există posibilitatea ca ei să continue procesul, sperînd să se aleagă cu o mită serioasă a la mine; dar au să-și piardă vremea de pomană,

pot s-o spu, de pe acum, fiindcă n-am să dau mită nimănui. Mi-ai pute; face un mare serviciu comunicându-i judecătorului & instrucție sau oricărei alte persoane căreia îi place si răspândească veștile mai importante că niciodată, nici unu din trucurile pe care domnii aceștia le posedă din belșug n-t să mă poată îndupleca să dau mită vreunuia dintre ei. Îș pierd vremea de pomană, le poți spune asta deschis. Dt altfel, poate că și-au și dat singuri seama, iar dacă nu și-at dat, n-au decât să afle acum. Astfel, au să-și mai scutească t parte din muncă. E drept că și eu aș fi scutit de câteva mic neajunsuri pe care însă le-aș suporta cu plăcere dacă aș ști ci fiecare dintre ele înseamnă în același timp și o contralovitur! dată împotriva lor. Și aș avea grijă ca așa să fie. Îl cunoști pt judecătorul de instrucție?

— Firește, spuse femeia, la el mă gândeam în primul rând când ți-am oferit ajutorul meu. Nu știam că e toi funcționar inferior, dar dacă spui dumneata, așa trebuie si fie. Totuși, cred că raportul pe care îl trimite mai-marilor să; are o oarecare influență. Și scrie atâtea rapoarte! Spui ci funcționarii sunt leneși, dar asta nu-i adevărat pentru toți și mai ales pentru judecătorul nostru de instrucție, care scrie enorm. Duminica trecută, de pildă, ședința a durat până seara Toată lumea plecase, dar el a rămas aici; i-a trebuit lumini și eu n-aveam decât o lampă mică, de bucătărie, dar el s-> mulțumit și cu ea și a început imediat să scrie. Soțul meu care duminică tocmai era liber, a venit și el între timp; ne-afl dus amândoi după mobile și am aranjat camera la loc; pe urmă au mai venit niște vecini și-am mai stat împreună de vorbă, la lumina luminării. Ce să-ți mai spun, uitasem de judecător și ne-am dus la culcare. Deodată, în bezna nopții — trebuie că era foarte târziu — mă trezesc și-l văd pe judecător lângă pat, cu palma pusă în fața lămpii ca să nv cadă lumina peste soțul meu; precauția lui n-avea nici un rost căci soțul meu doarme atât de adânc, încât lumina nu-l trezește niciodată. M-am speriat așa de tare, că era cât pe-aci ți; dar judecătorul de instrucție a fost amabil, m-a -ndemnat să fiu prudentă, mi-a șoptit că scrisese până atunci, că-mi aducea lampa înapoi, și că n-o să uite niciodată cum arăt când dorm. Îți povestesc toate astea numai ca să-ți spun ca judecătorul de instrucție scrie cu adevărat multe rapoarte, mai ales despre dumneata, căci interogatoriul dumatile a fost, desigur, punctul principal al ședinței de duminică. Iar rapoartele atât de lungi nu pot trece totuși, fără să fie luate în seamă; apoi, din cele povestite, poți vedea că judecătorul îmi face curte și că pot avea o mare influență asupra lui, mai ales acum, la început, căci am impresia că si-a pus ochii pe mine abia de câteva zile. Mai am și alte dovezi că ține mult la mine. Chiar ieri mi-a trimis prin student, care e omul de încredere și colaboratorul lui principal, o pereche de ciorapi de mătase, fiindcă fac curățenie în sala de ședințe; dar curățenia sălii e un pretext, căci soțul meu e obligat s-o facă și e plătit pentru asta. Sunt niște ciorapi frumoși, ia privește-i — și ridică fusta până peste genunchi, întinzând picioarele ca să și-i admire singură — sunt niște ciorapi frumoși, ba prea fini chiar, și nu mi se potrivesc deloc mie.

Deodată se întrerupse, puse mâna pe mâna lui K. de parcă ar fi vrut să-l liniștească și-i șopti:

— Atenție, Berthold ne privește.

K. își ridică ochii, încet. În ușa sălii de ședințe stătea un tînăr mărunț, cu picioarele strâmbe și cu o barbă scurtă, rară și roșcată, prin care își trecea tot timpul degetele, încercând astfel să capete o oarecare demnitate. K. îl privi curios; era prima oară când întâlnea de la om la om, ca să zicem așa,

un student specializat în știința aceasta juridică pe care o ignora complet, un bărbat care probabil că într-o bună zi avea să ocupe o slujbă înaltă. Studentul, dimpotrivă, părea că nu-i dă nici o atenție lui K.; scoțându-și pentru o clipă un deget <lin barbă, îi făcu semn femeii, apoi se duse la fereastră ; femeia se aplecă spre K. și-i șopti:

— Nu fi supărat. Te rog foarte mult. Și nu gânde rău despre mine; trebuie să mă duc la el, la individul ăsta oribil; uită-te oumai ce picioare strâmbe are! Dar am să mă întorc imediat Și atunci am să merg unde ai să mă duci; am să te urmez unde vrei și-ai să poți face cu mine tot ce dorești; nu cer decât să plec pentru cit mai multă vreme de aici și aş fi fericită dacă nu m-aş mai întoarce niciodată.

Mai mângâie o clipă mâna lui K., apoi se ridică grăbită și alergă spre fereastră.

Cu un gest reflex, făcut în gol, K. încercă zadarnic să-i prindă mâna. Femeia aceasta îl tenta cu adevărat; și, în ciuda tuturor gândurilor ce-l frământau, nu găsea nici un motiv serios care să-l poată face să nu cedeze tentației. O clipă îi trecu prin minte că ea căuta poate să-l prindă în mreje ca să-l dea mai bine pe mâna justiției, dar înlătură ușor obiecția aceasta. Cum l-ar fi putut prinde? Nu rămânea el oare, mereu, îndeajuns de liber ca să poată strivi cu o singură lovitură întreaga justiție, cel puțin în ceea ce îl privea? Și să nu aibă măcar atâta încredere în sine? Și-apoi, femeia părea că-i cere în mod sincer ajutor, și asta putea să-i fie util. Poate că nu exista mijloc mai bun de-a se răzbuna pe judecător și pe șleahța lui decât răpindu-le femeia și luînd-o pentru sine. Se putea întâmpla atunci ca, istovit după munca îndelungată la rapoartele mincinoase asupra lui K., judecătorul de instrucție să găsească, la mijlocul nopții, patul femeii gol. Și gol pentru că ea îi aparținea lui K., pentru că femeia aceasta care stătea acum la fereastră, corpul acesta lung, suplu și cald, îmbrăcat într-o rochie neagră de stofă grea și groasă, îi aparținea pe de-a-ntregul numai lui K.

După ce-și risipi astfel îndoielile în privința ei, K. găsi că dialogul tăcut de la fereastră dura cam prea mult și începu să bată în estradă, mai întâi cu degetele, apoi cu pumnul. Studentul îl privi o secundă peste umărul femeii, dar nu se deranja deloc și se lipi și mai strâns de ea. Femeia își pled mult capul, de parcă l-ar fi ascultat cu mare atenție, și el profită de gestul acesta ca s-o sărute cu zgomot pe gât, fără să se oprească din vorbă. Lui K. i se păru că vede astfel o confirmare a spuselor femeii cu privire la tirania pe care studentul o exercita asupra ei și, ridicându-se, începu să umble de colo-colo, prin sală. Prîvindu-l pieziș pe student, se gândi cum ar putea să-l alunge cât mai repede de-acolo; de-aceea se simți întrucâtva satisfăcut când studentul, enervat fără doar și poate de umbletul lui care degenera uneori în tropăit, îi spuse:

— Dacă ești nerăbdător, nu te împiedică nimeni să pleci. Ai fi putut s-o faci mai de mult și nimeni nu ți-ar fi regretat lipsa; ar fi trebuit s-o ștergi de cum am intrat eu, și încă rapid.

Cu toată furia pe care o manifesta, izbucnirea studentului mai vădea în ea și întreaga aroganță a viitorului funcționar al justiției care îi vorbește unui acuzat rău-văzut. K. se opri chiar lâng el și-i spuse zâmbitor:

— Sunt nerăbdător, e drept, dar cel mai ușor mijloc de a-mi calma nerăbdarea e s-o ștergi de-aici. Dacă ai venit să studiezi — căci am auzit că ești student — atunci îți cedez cu plăcere locul și plec cu femeia. Pesemne că va trebui să mai studiezi mult până să ajungi judecător; nu prea mă

pricep eu la treburile voastre judiciare, dar cred că nu sunt suficiente numai discursurile grosolane pe care știi să le ții cu atâta nerușinare.

— Nu trebuia lăsat liber, spuse studentul ca și cum i-ar fi dat femeii o explicație pentru cuvintele jignitoare ale lui K. A fost o greșeală, i-am spus judecătorului de instrucție, între interogatorii, trebuia măcar ținut în camera lui. Sunt momente când nu-l mai înțeleg deloc pe judecător.

— Mai lasă vorbele, spuse K. întinzând mâna spre femeie. Dumneata, vino cu mine.

— Așa! spuse studentul. Nu, nu, pe ea n-o s-o ai.

Și, cu o putere pe care nimeni nu i-ar fi bănuțit-o, ridică într-o singură mână femeia, apoi, cu spatele încovoiat, porni spre ușă, privindu-și drăgăstos povara. Deși plecarea aceasta vădea neîndoieľnic o oarecare frică față de K., studentul avu totuși îndrăzneala să-l ațuțe și mai mult, mângâind și ciupind cu mâna liberă brațul femeii. K. alergă după el cîtiva pași, gata să-l înșface și, la nevoie, să-l sugrume, dar spălătoreasă îi spuse:

— Nu-i nimic de făcut, judecătorul de instrucție a trimis după mine. N-am voie să merg cu dumneata — și-și trecu palma peste fața studentului — pocitania asta n-o să-mi dea drumul.

Ja— Și dumneata nu vrei să fii eliberată? strigă K. punând pe umărul studentului o mână pe care acesta încercă s-o apuce cu dinții.

— Nu, nu, strigă femeia, împingându-l cu amândouă fflinile pe K., nu, nu, mai ales asta nu! Ce gândești? Aș fi Pierdută! Lasă-l, te rog, lasă-l! Studentul nu face decât să îndeplinească ordinul judecătorului de instrucție și să mg ducă la el.

— S-o șteargă dracului, atunci; iar pe dumneata să nu te mai văd niciodată, spuse K. înnebunit de dezamăgire și- trase studentului un pumn în spate, de-l făcu să se clatine.

Dar studentul, fericit că nu căzuse, începu doar să țopăie și mai repede cu povara lui în brațe.

K. porni încet după ei; își dădea seama că asta fusese prima înfrângere de netăgăduit pe care o suferise din partea oamenilor justiției. Dar n-avea de ce să se teamă: suferise înfrângerea numai fiindcă provocase lupta. Dacă ar rămâne acasă și și-ar duce viața obișnuită, ar fi atunci de-o mie de ori superior fiecăruia dintre eiși-ar putea să-i măture din drum cu o simplă lovitură de picior. Și își imagina frumoasa scenă plină de grotesc pe care ar crea-o, de pildă, priveliștea studentului acestuia jalnic, a mucosului acestuia umflat de orgoliu, a pocitaniei acesteia purtătoare de barbă, stînd în genunchi la patul Elsei și împreunându-și mîinile ca să ceară iertare. Imaginea îi plăcu atît de mult fui K. încât îl hotărî, dacă va avea vreodată prilejul, să-l ducă neapărat pe student la Elsa.

Din curiozitate, K. alergă spre ușă; voia să vadă încotro era dusă femeia, căci studentul n-avea s-o poarte totuși în brațe, pe străzi. Dar nu trebui să-i caute prea mult; chiar în fața ușii se zărea o scară îngustă, de lemn, care probabil că ducea spre pod (din pricina unei cotituri, nu i se vedea capătul de sus). Pe scara aceasta pornise studentul cu femeia în brațe, și urca încet, răsuflând greu, căci alergătura de până atunci îl obosise. Femeia îi făcu lui K. un semn cu mâna și căută să-i arate, ridicând de cîteva ori din umeri, că nu e de loc vinovată pentru răpire, dar gesturile ei nu exprimau prea mult regret. K. o privi fără expresie, ca pe o necunoscută; nu voia nici să-și arate decepția, nici să lase să se vadă că ar putea ușor s-o învingă.

Cei doi dispăruseră și K. tot mai stătea singur în ușă. Era nevoit să recunoască acum nu numai că femeia îl înșelase, dar și că-l mințise dublu spunându-i că e dusă la judecătorul de instrucție; doar n-avea să stea și s-o aștepte judecătorul de instrucție într-un pod! Scara de lemn nu putea să explice nimic, oricât ar fi fost întrebată. Apoi K. observă un bilet prins în perete, la capătul scării, și grăbindu-se într-acolo citi următorul aviz, scris cu stângăcie, parcă de-o mână de copil: „Scara spre birourile judiciare”. Birourile tribunalului se „aseau deci aici, în podul unei clădiri cu apartamente și camere de închiriat! Instalarea aceasta nu prea avea darul să insuflă respect, și nimic nu putea fi mai liniștitor pentru un acuzat decât să vadă cât de puține resurse bănești stăteau la dispoziția acestui tribunal care era nevoit să-și adăpostească birourile acolo unde locatarii casei, ei înșiși cât se poate de săraci, își aruncau zdrențele inutile. La drept vorbind, n-ar fi fost exclus ca tribunalul să aibă destui bani, dar funcționarii să se repeadă asupra lor înainte de-a putea fi utilizați în scopuri judiciare. După experiența de până acum a lui K., lucrul acesta părea chiar foarte posibil, dar o asemenea decădere a justiției, deși oarecum înjositoare pentru un acuzat, era în fond și mai liniștitoare decât ar fi fost sărăcia justiției. K. înțelese acum că justiția se jenase să cheme acuzatul într-un pod, la primul interogatoriu, și preferase să-l deranjeze în propria lui casă. Câtă superioritate avea K. față de-un judecător instalat într-un pod, el care la bancă avea o cameră mare, cu vestibul, prevăzută cu o fereastră imensă prin care putea să privească în piața cea mai animată a orașului! În schimb nu se bucura, firește, de venituri suplimentare provenite din mită sau din fraudă și nici nu-i putea cere omului de serviciu să-i aducă în brațe o femeie la el în birou. Dar la asemenea bucurii K. renunța cu plăcere, cel puțin în viața aceasta.

K. se mai afla încă pironit în fața avizului când un bărbat urcă scara, se uită prin ușa deschisă în camera din care se zărea sala de ședințe și-l întrebă, în cele din urmă, dacă nu văzuse cu câteva clipe mai înainte o femeie.

— Dumneata ești aprodul, nu-i așa? Îl întrebă K.

— Sigur, îi răspunse omul, dar dumneata nu ești acuzatul K.? Acum te recunosc și eu. Fii binevenit.

Și-i întinse mâna, spre marea mirare a lui K

— Astăzi nu e ședință, adăugă omul, văzându-l că tace.

I — Știu, spuse K privind costumul civil al aprodului — omul nu purta altă insignă profesională în afara celor doi nasturi auriți, care păreau smulși de pe o veche manta ofițerească și cusuți lângă ceilalți nasturi ai hainei. Am vorbit cu soția dumitale, acum o clipă; însă nu mai e aici, studentul a dus-o la judecătorul de instrucție.

— Zău așa, spuse aprodul, tot timpul mi-o ia câte cineva, Și doar azi e duminică. Nu sunt obligat să fac nici un fel de serviciu, dar mă trimit tot timpul cu fel de fel de comunicări inutile, numai ca să mă îndepărteze de aici. Și mai au grija, pe deasupra, să nu mă trimită prea departe, ca să mai pot spera că am să mă întorc la timp. Iar eu mă grăbesc cât pot, îmi strig comunicarea, prin ușa întredeschisă, celui la care sunt trimis, fac asta gîfîind, așa că bietul om abia dacă pricepe despre ce-i vorba, și mă întorc cât pot de repede. Dar studentul a ajuns și mai repede decât mine, fiindcă drumul lui e mai scurt; el n-a avut decât să coboare scara podului. Dacă aş fi fost mai puțin sclav, de multă vreme l-aş fi strivit de perete, aici, lângă

aviz. Visez asta tot timpul. Îl și văd aici, pe podea, stîlcit, cu brațele întinse, cu degetele rășchirate, cu picioarele lui strâmbe, în mijlocul petelor de sînge care se întind în jur. Dar până acum totul n-a rămas decât un vis.

— Și altă soluție nu mai există? Întrebă K. zâmbind.

— Nu văd alta, răspunse aprodul. Și acum e și mai rău: până azi se mulțumea s-o ducă pe nevastă-mea la el, dar acum, așa cum mă așteptam de mult, *i-o* duce și judecătorului de instrucție.

— Soția dumitale nu e deloc vinovată pentru tot ce se întîmplă? Întrebă K. încercând cu greu să se stăpânească, într-atât de tare îl rodea și pe el gelozia.

— Ba este, sigur că este, răspunse aprodul. Ea e cea mai vinovată. Ea i s-a aruncat de gât. El se dă în vînt după toate fustele. Numai în casa asta a fost zvîrlit pe ușă din cinci apartamente în care se strecurase. Ce-i drept, nevastă-mea e cea mai frumoasă femeie din tot imobilul și tocmai eu n-am posibilitatea să mă apăr.

— Dacă e așa, spuse K., firește că nu-i nimic de făcut.

— Și de ce nu? Întrebă aprodul. Ar trebui să-i trag într-o bună zi studentului, care e un laș, o asemenea mamă de bătaie, când ar încerca să se atingă de nevastă-mea, încât să nu mai îndrăznească altă dată. Dar eu n-am dreptul și nimeni nu vrea să-mi facă plăcerea asta, căci toți se tem de puterea lui. Numai un om ca dumneata ar putea.. .

— De ce tocmai eu? Întrebă K. mirat.

— Păi fiindcă dumneata ești acuzat, răspunse aprodul.

— Firește, spuse K., dar tocmai fiindcă sunt acuzat rebuie să mă tem ca nu cumva să se răzbune influențînd, dacă nu deznodămîntul procesului, cel puțin mersul anchetei.

— Sigur, spuse aprodul ca și cum punctul de vedere al lui K. Ar fi fost la fel de just ca și al lui. De regulă însă la noi nu se intentează procese care să nu ducă la nimic.

— Nu sunt de părerea dumitale, spuse K., dar asta n-o să mă împiedice să mă ocup de student când se va ivi prilejul.

— Ți-aș fi foarte recunoscător, spuse aprodul oarecum ceremonios, deși nu prea părea să creadă că visul lui cel mai scump s-ar putea realiza.

— Poate că mai există și alți funcționari aici care ar

merita același lucru, spuse K. Poate că toți l-ar merita.

— Sigur, sigur, răspunse aprodul ca și cum ar fi fost vorba despre ceva de la sine înțeles.

Apoi îl privi cu mai multă încredere pe K., lucru pe care nu-l făcuse până atunci, deși se purtase atît de prietenos, și adăugă:

— Toată lumea se răzvrățește acum.

Dar discuția părea că-i devenise neplăcută, căci o întrerupse spunând:

— Trebuie să mă prezint la birou. Vrei să vii cu mine?

— N-am ce căuta acolo, spuse K.

— Poți să vizitezi birourile; nimeni n-o să se ocupe de dumneata.

— E ceva care merită să fie văzut? Întrebă K., șovăind încă, deși grozav ar fi vrut să accepte.

— De, spuse aprodul, credeam că o să te intereseze.

— Fie, spuse K. în cele din urmă. Merg cu dumneata. Și începu să urce

scara, mult mai grăbit decât aprodul.

La intrare, fu cât pe-acî să cadă, căci mai exista o treaptă dincolo de prag.

— Aici nu se ține seama de public, spuse el.

— Nu se ține deloc seama, spuse aprodul, privește numai sala de așteptare.

Sala de așteptare era un gang destul de lung din care dădeau, spre diverse împărțituri ale podului, mai multe uși grosolane. Deși lumina zilei nu pătrundea pe nicăieri direct, întunericul nu era totuși complet, căci, în loc să fie despărțite de gang printr-un perete ermetic, multe birouri aveau în partea aceasta doar un soi de grilaje din scânduri care lăsa să intre un pic de lumină și prin care se putea vedea ici-colo câte un funcționar scriind la masa lui, sau stând în picioare lângă ochiurile grilajului și observând oamenii din gang. Probabil fiindcă era duminică, în sala de așteptare se afla un public destul de restrâns, care părea într-adevăr foarte modest; așezați la distanțe aproape egale, pe băncile de lemn puse de-o parte și de alta a gangului, toți oamenii aceștia erau îmbrăcați neglijent, deși cei mai mulți dintre ei, judecînd după fizionomie, după ținută, după felul cum își tăiau barba și după multe alte semne sigure, dar greu de observat, aparțineau păturilor de sus ale societății. Fiindcă nu existau cuiere, fiecare își pusese pălăria pe bancă, urmînd fără doar și poate exemplul celor veniți mai înainte. Când îi văzu intrînd pe K. și pe aprod, cei așezați mai aproape de ușă se ridicară să-i salute, iar ceilalți se socotiră și ei datori să facă același lucru, așa că la trecerea celor doi nou-veniți se ridicară toți. De altfel, nimeni nu se ridică de tot; stăteau toți cu spinările încovoiate și cu genunchii îndoiți și semănau leit cu cerșetorii de pe străzi. K. așteaptă o clipă să-l ajungă din urmă aprodul și-i spuse:

— Câte umilințe trebuie să fi îndurat!

— Da, spuse aprodul, sunt acuzați; toți oamenii pe care îi vezi aici sunt acuzați.

— Adevărat? spuse K. Atunci sunt colegii mei.

Și adresându-se celui mai apropiat de el, un bărbat înalt, slab și aproape cărunț, îl întrebă politicos:

— Ce așteptați aici, domnule?

Dar întrebarea lui pusă pe neașteptate îl tulbură pe cel căruia îi era adresată și avu un efect cu atât mai penibil cu cât se vedea bine că omul avea destulă experiență, că oriunde în altă parte ar fi știut să se stăpânească și n-ar fi renunțat ușor la superioritatea dobândită asupra altora. Aici însă, nu știu să răspundă unei întrebări atât de simple și începu să-i privească pe ceilalți de parcă ei ar fi fost obligați să-i sară în ajutor, și nimeni n-ar fi putut să-i pretindă un răspuns atîta vreme cât ajutorul cerut nu-i venea. Atunci interveni aprodul și-i spuse, ca să-l liniștească și să-i dea curaj:

— Dumnealui te-a întrebat numai ce aștepți. Răspunde-i. Vocea aprodului, fără îndoială mai familiară pentru cel

Întrebat, avu un efect mai bun:

— Aștept, începu omul, și se opri deodată.

Era vădit că-și alesese începutul acesta ca să răspundă mai exact la întrebare, dar nu mai știa cum să continue. Câțiva acuzați se apropiară și ei, înconjurînd grupul; aprodul le spuse:

— Ștergeți-o de aici. Lăsați trecerea liberă.

Ei se dădură puțin înapoi, fără să se întoarcă la vechile locuri. Între timp, cel întrebat avusese răgaz să-și vină în fire, și chiar zâmbi când răspunse:

— Am înaintat acum o lună niște întâmpinări tribunalului și aștept rezolvarea lor.

— Se pare că-ți dai multă silință, spuse K.

— Îmi dau, răspunse omul; doar e procesul meu.

— Nu toată lumea gândește ca dumneata, spuse ; iată, și eu, de pildă, sunt acuzat; dar, pe cât e de adevărat că-mi doresc mântuirea sufletului, pe-atât e de adevărat că n-am făcut niciodată întâmpinări și nici n-am întreprins nimic asemănător. Crezi că sunt necesare?

— Nu știu precis, spuse omul, din nou descumpănit. Credea, vizibil, că întrebarea îi fusese pusă în glumă; ar

fi preferat fără doar și poate să-și repete primul răspuns de teamă să nu mai facă vreo greșală, dar în fața privirii nerăbdătoare a lui K. se mulțumi să spună:

— Eu, unul, am făcut propunerile de probe.

— Nu prea pari să crezi că aș fi acuzat, spuse K.

— Ba vă cred, domnule, cum să nu vă cred! făcu omul, dându-se puțin la o parte, dar în vocea lui răsună mai mult teama decât convingerea.

— Deci, nu mă crezi? Întrebă K.

Și, provocat fără voia lui de purtarea umilă a celui alt, îl apucă de braț, vrând parcă să-l convingă cu forța. Nu voia să-i facă nici un rău și abia dacă îl atinsese, dar omul țipă de parcă l-ar fi apucat nu cu două degete, ci cu un clește înroșit în foc. Țipătul acesta ridicol îl dezgustă cu totul pe K. ; la urma urmei cu atât mai bine dacă omul nu credea că e acuzat; poate chiar că îl socotea și pe el judecător; și, în semn de rămas bun, îl strânse și mai tare, îl împinse până la bancă, apoi porni mai departe.

— Majoritatea acuzaților este grozav de sensibilă, spuse aprodul.

Aproape toți cei aflați în spatele lor se strânseseră în jurul omului, care încetase să țipe, și păreau că-l interoghează amănunțit asupra incidentului. K. văzu apoi venind spre el un gardian, ușor de recunoscut mai ales după sabia a cărei teacă, judecând cel puțin după culoare, părea făcută din aluminiu. Pe K. îl mira atât de tare teaca aceasta, încât o pipăi chiar, ca să-și dea mai bine seama din ce era făcută, Gardianul, care fusese atras de țipetele acuzatului, întrebă ce se întâmplase. Aprodul încercă să-l liniștească prin câteva cuvinte, dar gardianul declară că trebuie să cerceteze personal cele întâmplate, salută și porni cu pași grăbiți și mărunți; fără îndoială că guta îl silea să calce atât de mărunț.

K. uită curând și de gardian și de ceilalți căci descoperi, pe la jumătatea gangului, un loc de trecere fără ușă, care i-ar n îngăduit să cotească spre dreapta. Îl întrebă deci pe aprod dacă pe-acolo era drumul cel bun; aprodul îi răspunse dând din cap afirmativ, și K. porni imediat spre dreapta. Îl plictisea nespuse faptul că era mereu nevoit să meargă cu un pas sau doi înaintea aprodului, căci felul acesta de-a merge putea să facă să se creadă, cel puțin aici, că ar fi un inculpat dus la anchetă. De aceea se oprea deseori ca să-l aștepte pe aprod, dar el rămânea imediat ceva mai în urmă. Ca să pună capăt plictiselii pricinuite de felul cum mergeau, K. sfârși prin a spune:

— Am văzut destul; acum aș dori să plec.

— Încă n-ai văzut tot, spuse aprodul cu o candoare dezarmantă.

— Nu țin deloc să văd tot, spuse K. simțindu-se, de altfel, într-adevăr obosit Vreau să plec. Cum se ajunge la ieșire?

— Nu cumva te-ai și rătăcit? Îl întrebă aprodul, mirat; n-ai decât să cotești la dreapta și să mergi de-a lungul gangului, până la ieșire.

— Vino cu mine, spuse K.; arată-mi drumul, să nu mă mai rătăcesc. Sunt atâtea drumuri pe-aici!

— Păi ăsta e singurul drum, spuse aprodul în al cărui glas începuse să se simtă o urmă de reproș. Nu pot să mă întorc cu dumneata, trebuie să raporteze îndeplinirea serviciului și am pierdut și așa o mulțime de timp din cauza dumată.

— Hai cu mine! strigă K. atât de tăios de parcă, în sfârșit, l-ar fi prins pe aprod cu minciuna.

— Nu striga așa, îi șopti aprodul. Aici sunt birouri pretutindeni. Dacă nu vrei să te întorci singur, mai mergi puțin cu mine sau așteaptă-mă aici până raporteze de îndeplinire și-atunci te însoțesc cu plăcere.

— Nu, nu! strigă K., eu nu aștept; trebuie să vii cu mine, imediat.

K. nu avusese încă timp să cerceteze încăperea în care se afla; abia când văzu deschizându-se una din numeroasele uși de lemn care îl înconjurau, privi mai atent în jurul său. În ușa aceea se ivi o fată, atrasă fără îndoială de tonul ridicat cu care vorbea mai adineauri, și-l întrebă:

— Ce dorește domnul?

În spatele ei se zărea, departe, în semiîntunericul încăperii, „un bărbat care se apropia și el. K. se uită la aprod; individul acesta îi declarase că nimeni n-o să se ocupe de el și iată că se și pomenise cu doi funcționari; încă puțin și toți funcționarii justiției aveau să dea buzna peste el ca să-l întrebe ce făcea acolo. Singura explicație plauzibilă a prezenței lui ar fi fost faptul că era acuzat și că dorea să afle data viitorului interogatoriu; dar tocmai explicația aceasta nu voia s-o dea, mai ales că nu corespundea realității, căci venise acolo din curiozitate sau — ceea ce ar fi fost și mai greu de explicat — venise mânat de dorința de-a constata dacă justiția era la fel de respingătoare înăuntrul ei pe cât era în formele de manifestare exterioară; și i se părea că avusese dreptate în presupunerile lui; mai departe nu voia să meargă; îi era de ajuns, se simțea destul de opresat de cele văzute până atunci; n-ar mai fi fost în stare să facă față situației dacă ar fi întâlnit pe vreunul dintre funcționarii superiori care puteau să se ivească oricând, la prima ușă ieșită în cale; acum voia să plece, să plece cu aprodul sau, la nevoie, singur.

Dar tăcerea lui pesemne că era neobișnuită, căci fata și aprodul începuseră să-l vadă dintr-o clipă în alta suferind o transformare profundă, al cărei spectacol nu voiau să-l piardă; omul pe care K. îl văzuse de departe ajunsese și el lângă ușă și, cu palmele sprijinite de bîrna de sus a pervazului, se balansa pe vârful picioarelor ca un spectator care și-a pierdut răbdarea. Fata, dîndu-și cea dintâi seama că atitudinea lui K. se datora unei ușoare indispoziții, îi aduse un scaun și-l întrebă:

— Nu vrei să stai jos?

K. se așeză imediat și, ca să se țină mai bine, își sprijini coatele de cele două rezemătoare ale scaunului.

— Ești un pic amețit, nu-i așa? Îl întrebă fata.

K. îi vedea acum fața, aproape lipită de-a lui și având întipărită pe ea expresia aceea severă pe care o au multe femei în floarea tinereții.

— Nu te neliniști, îi spuse fata, amețeala dumitale nu-i deloc neobișnuită; aproape orice om face o asemenea criză când calcă pentru prima dată pe-aici. E prima dată când nu-i așa? Atunci, sigur, totul e foarte firesc. Soarele grozav de tare și bîrnele acoperișului sunt încinse; din ^ asta aerul devine greu și apăsător. Nu prea e un loc potrivit pentru birouri, cu toate avantajele pe care, altminteri, le-a_t putea avea. Uneori, în zilele când au loc ședințele maj mari — și asta se întâmplă destul de des — aerul devine aproape irespirabil. Și dacă te mai gândești că aproape toți locatarii vin să-și întindă rufele aici — doar nu poți să le interzici asta cu desăvîrșire — atunci n-o să te mai miri ca ti s-a făcut rău. Dar pîna la urma te obișnuiești perfect cu atmosfera locului. Când o să revii a doua sau a treia oară, aproape că n-ai să mai simți cât de apăsător e aerul; nu te simți de pe acum mai bine?

K. nu-i răspunse; faptul că se afla la cheremul oamenilor acestora, datorită slăbiciunii lui subite, îi dădea o senzație penibilă; de altfel, de când aflase cauza amețelii nu se simțea mai bine, ba, dimpotrivă, îi era chiar ceva mai rău. Fata observă imediat cum stau lucrurile și, ca să-l mai înviorizeze puțin, luă un fel de harpon pus acolo, lângă perete, și deschise cu el lucarna aflată exact deasupra lui K. și care dădea afară, la aer liber. Dar prin lucarnă căzu atîta funingine, încât fata o închise imediat și trebui să șteargă cu batista ei mîinile lui K., prea slăbit ca să facă el însuși acest efort; K. ar fi rămas cu plăcere acolo, pe scaun, aș teptînd liniștit să-i revină puterile ca să poată pleca, și asii s-ar fi întîm plat cu atît mai repede cu cît nimeni nu s-ar fi ocupat de el. Dar, dinadins parcă, fata îi spuse tocmai atunci:

— Aici nu poți rămîne; împiedici circulația.

K. ridică din s prîncene ca și cum ar fi vrut să întrebe ce fel de circulație ar fi putut împiedica.

— Am să te duc la infirmerie, dacă vrei; ajută-mă, te rog, îi spuse ea omului din ușa, care se apropie imediat.

Dar K. nu voia să fie dus la infirmerie; tocmai asta ținea Si evite: să nu fie dus mai departe, căci fiecare pas făcut în interiorul clădirii nu putea decît să-l facă să se simtă și mai rău.

— Acum pot să merg, spuse el și se ridică cu greu, anchilozat cum era de îndelungata ședere pe scaun.

Dar nu izbuti să se țină pe picioare.

— Nu merge, recunosc el, clătînd din cap.

Și se așeză din nou, oftînd. Îsi aminti apoi de aprodul care l-ar fi putut conduce cu atita ușurință, dar aprodul probabil de mult, căci oricît îl căută K. din ochi lângă și oarbatul din fața lui, nu izbuti să-l zărească. J- Cred, spuse bărbatul — care altminteri era elegant racat și se remarcă mai ales prin vesta lui cenușie, ale gjrei colțuri ascuțite se terminau în coadă de rândunică — cred că starea dumnealui se datorește atmosferei de-aici; cel mai bun lucru deci, pentru domnia-sa ca și pentru noi, ar fi nu atît să-l ducem la infirmerie cît, mai ales, să-l scoatem din birouri.

— Așa e! strigă K. și, de bucurie, aproape că nu-l mai lăsă pe celălalt să vorbească; am să mă simt imediat mai bine; de altfel, nici nu mă simt atît de slăbit; am nevoie doar să mă tină cineva de subsuoară, n-o să vă dau prea multă bătaie de cap, și-apoi drumul nu e prea lung; dacă mă duceți

până la ușă și mă așez pe trepte, îmi revin imediat. Mă miră foarte mult slăbiciunea asta a mea, căci până acum n-am mai avut niciodată asemenea stări. Ca funcționar, sunt și eu obișnuit cu aerul greu din birouri, dar aici, după cum singuri spuneți, e într-adevăr exagerat. Vreți să fiți buni și să mă conduceți un pic? Mă apucă amețeala și mi se face rău când mă ridic singur.

Și-și ridică umerii ca să poată fi mai ușor apucat de subsuori.

Dar bărbatul, netinând seama de rugămintea lui, rămase locului, cu amândouă mâinile vîrâte în buzunare, și începu să rîdă zgomotos:

— Vezi că ghicisem? Îi spuse el fetei. Dumnealui numai aici nu se simte bine; în altă parte e perfect sănătos.

Fata zâmbi și ea, dar îl lovi ușurel pe bărbat peste braț, cu vîrfurile degetelor, ca și cum și-ar fi permis să meargă prea departe cu gluma față d'ne K.

— Dar ce-ți închipui?! spuse bărbatul continuînd să rîdă; nu vreau altceva decât să-l conduc pe dumnealui.

— Atunci e bine, spuse fata aplecându-și o clipă capul drăgălaș. Nu da importanță rîsului, adăugă ea adresîndu-i-se lui K., pe când acesta, din nou întristat, privea fix înaintea și nu părea să aibă nevoie de explicații. Domnul — dă-mi voie să ți-l prezint (domnul făcu semn cu mîna că e de acord), domnul e funcționarul nostru cu informațiile. El dă inculpaților toate informațiile de care au nevoie, și, cum metodele noastre de procedură nu sunt prea cunoscute populației, i se cer foarte multe informații. El are răspunsuri la toate întrebările. N-ai decât să-l pui la încercare, dacă dorești. În aceasta constă, în primul rînd, superioritatea lui. Dar mai ți este foarte elegant. Noi (și când spun „noi” înțeleg ceilalți funcționari) ne-am gândit că funcționarul cu informații trebuie îmbrăcat foarte elegant ca să facă impresie bună, căci totdeauna inculpații au mai întîi a face cu el. Noi, ceilalți suntem, vai! mult mai prost îmbrăcați; uită-te la mine și ai să-ți dai imediat seama, moda nu ne interesează deloc; de altfel, n-ar avea nici un rost să ne cheltuim banii pe îmbrăcă-minte când stăm aproape tot timpul în birouri, ba chiar și dormim acolo. Dar, cum îți spuneam, pentru funcționarii nostri cu informațiile am socotit că un costum frumos ți este absolut necesar. Din păcate însă, administrația, cam ciudata în privința asta, n-a vrut să procure ea costumul; atunci am făcut noi o colecție — inculpații au contribuit și ei — și așa am putut să-i cumpărăm colegului nostru frumosul costum pe care îl vedeți și încă vreo câteva în plus. Ar avea deci cu ce gfi face o impresie bună, dacă n-ar strica totul cu rîsul acesta care sperie oamenii.

— Așa e felul meu, spuse ironic funcționarul cu informațiile; dar nu prea vîd, domnișoară, ce nevoie ai să-i povestești dumnealui, sau mai bine zis să-i vîri pe gât toate întîmitățile noastre, căci nu tine deloc să le afle; privește-l: e cu totul absorbit de propriile lui treburi.

K. nu mai avea chef nici măcar să-l contrazică; poate că j intenția fetei fusese foarte bună; poate că ea urmărise doar i să-l distreze ca să-i dea timp să-și revină, dar, oricum, își ratase scopul.

— Trebuia să-i explic rîsul dumitale, spuse fata. Era jignitor.

— Cred că domnul mi-ar ierta jigniri mult mai grave, dacă l-aș conduce la ieșire.

K. nu mai spuse nimic, nici nu-și ridică măcar privirea; admitea să se vorbească despre el ca despre un obiect; ba chiar prefera să fie așa, dar, deodată, simți mîna funcționarului pe un braț și mîna fetei pe celălalt.

— Hai, ridică-te, om slab, spuse funcționarul cu infor-l mațiile.

— Vă mulțumesc foarte mult, la amândoi, spuse K plăcut surprins, apoi se ridică încet și puse el însuși mâinile celor doi la locul unde avea mai multă nevoie de sprijin.

— Ai putea crede, îi șopti fata la ureche pe când se i apropiau de gang, ai putea crede că tin cu tot dinadinsul să ți-l înfățișez într-o lumină bună pe funcționarul nostru cu informațiile; n-ai decât să crezi ce vrei, eu nu caut decât să Țpun adevărul; să știi că n-are deloc inimă rea; nu-l obligă nimeni să conducă până la ieșire inculpații care nu se simt bine și totuși, după cum vezi, face bucuros asta; poate că nici unul dintre noi n-are inimă rea; poate că am n dispuși să ajutăm pe toată lumea, dar, ca funcționari judiciari, dăm adesea impresia că suntem oameni răi și că nu vrem să ajutăm pe nimeni. Lucrul acesta mă face literalmente să sufăr.

— Nu vrei să te așezi puțin aici? Întrebă funcționarul cu informațiile.

Ajunseseră în gang, chiar în fața inculpatului cu care K. vorbise la venire. K. aproape roși fa gândul că e nevoit să se arate într-un asemenea hal omului în fața căruia stătuse mai adineauri atât de drept; acum, îl sprijineau două persoane; funcționarul cu informațiile îi ducea și pălăria, fmvîrtind-o întruna pe vârful degetelor; părul i se zburlise și-i atârna peste fruntea plină de sudoare. Dar inculpatul părea că nu observă nimic din toate acestea; stătea umil, în picioare, în fața funcționarului cu informațiile — care parcă nici nu-l vedea — și căuta să-și scuze prezența.

— Știu, spuse el, că astăzi nu se poate ocupa nimeni de rezolvarea cererii mele. Dar am venit, totuși, gândindu-mă că aș putea să aștept aici; azi e duminică, am destul timp, și nu deranjez pe nimeni.

— Nu-i nevoie să te scuzi atâta, spuse funcționarul cu informațiile, grija dumitale e cât se poate de laudabilă; firește, ocupi inutil un loc în sala de așteptare, dar atâta timp cât asta nu mă deranjează, nu vreau să te împiedic să-ți urmărești pas cu pas mersul procesului; când ai văzut, ca mine, atîția inculpați care își neglijează în mod rușinos îndatoririle, înveți să fii răbdător cu oameni ca dumneata. la loc.

— Așa-i că știe să le vorbească inculpaților? Îi șopti lui K. fata.

K. dădu din cap aprobator, dar tresări când îl auzi deodată pe funcționarul cu informațiile întrebându-l din nou:

— Nu vrei să te așezi puțin?

— Nu, răspunse K., nu vreau să mă odihnesc aici.

Și spuse asta cu toată hotărîrea, deși în realitate ar fi vrut grozav să se așeze. Se simțea cuprins parcă de rău de mare. Avea impresia că se află pe-un vapor, în mijlocul unei mări agitate, că apa năvălește cu furie izbind pereții de lemn, că din adîncul gangului aude crescând un vuiet ca al unui val care, curînd, o să-i treacă peste cap; i se părea că gangul se clatină și că inculpații care așteptau de-o parte și de alta se ridicau și se coborau ritmic. E)în pricina aceasta, calmul fetei și al bărbatului care îl conducea părea și mai de neînțeles. Soarta lui K. se afla în mâinile lor; dacă îi dădeau drumul avea să cadă ca o scîndură. Le simțea privirile tăioase aruncate ici-colo; le auzea pașii cadențați, fără să-i poată urma, căci era aproape târât de cei doi. Până la urmă observă chiar că îi vorbeau, dar nu izbuti să înțeleagă nimic; auzea doar vuietul asurzitor care părea că umple tot spațiul și, prin el, un fel de șuierat ascuțit, ca de sirenă.

— Mai tare, șopti el cu capul plecat, rusinându-se de ceea ce spunea,

căci știa foarte bine că, în fond, cei doi vorbeau destul de tare.

În sfârșit, ca și cum zidul s-ar fi spart deodată, un val de aer proaspăt îi năvăli în față și auzi spunându-se lângă el:

— Mai întâi ține să plece cu orice preț și apoi, când îi spui că ieșirea e aici, poți să repeți de sute de ori că tot nu se clintește.

K. văzu atunci că se afla la ultima ușa, pe care fata i-o deschisese. Simți cum îi revin, dintr-o dată, toate forțele și, ca să guste cu o" clipă mai devreme senzația libertății, trecu imediat pe prima treaptă și-și luă de-acolo rămas bun de la însoțitorii săi, care se aplecaseră spre el.

— Vă mulțumesc foarte mult, repetă el.

Le strânse mâna de câteva ori la rând și se opri doar când: își dădu seama că însoțitorii lui, obișnuiți cu atmosfera birourilor, suportau cu greu aerul ceva mai proaspăt care j venea de pe scară. Cei doi abia mai puteau să răspundă și dacă nu s-ar fi grăbit K. să închidă ușa, fata s-ar fi prăbușit chiar. K. mai zăbovi o clipă acolo, își scoase oglinjoara din buzunar și-și aranja părul, își luă pălăria care zăcea cu o treaptă mai jos — pesemne că acolo o aruncase funcționarul cu informațiile — și coborî scara vioi, cu sărituri atât de mari, încât se sperie singur de transformarea aceasta atât de i bruscă. Sănătatea lui solidă nu-i jucase niciodată asemenea farse. Nu cumva, tocmai când începuse să suporte destul de ușor plictiselile procesului, propriul lui trup voia să se răzvrătească și să-i producă alte soiuri de plictiseli? Poate că ar trebui să se arate, cu prima ocazie, unui medic. În orice caz, își promitea ca pe viitor să-și folosească mai bine duminicile.

BĂTĂUȘUL

Într-una din zilele următoare, pe când K. traversa coridorul aflat între biroul lui și scara principală — În seara aceea era ultimul care pleca acasă și în toată banca nu mai rămăseseră decât doi oameni de serviciu ocupați cu expedierea corespondenței la lumina rotundă a unui bec — auzi niște gemete în dosul unei uși unde fusese convins dintotdeauna că se afla o simplă cămăruță pentru depozitarea vechiturilor. Mirat, K. se opri locului și mai ascultă o dată, ca să fie sigur că nu se înșelase; o clipă, nu se mai auzi nimic, apoi gemetele reîncepură. Primul gând al lui K. fu să cheme pe vreunul dintre oamenii de serviciu, pentru cazul când ar avea nevoie de martor; dar se simți cuprins de o curiozitate atât de puternică, încât împinse ușa care zbură, literalmente, în fața lui. Așa cum bănuise, acolo se afla o cameră pentru vechituri; pragul era ticsit de imprimate inutile și de călimări vechi, de lut, răsturnate pe podea; dar în mijlocul încăperii, la lumina unei luminări prinse de-un raft, stăteau trei bărbați cu spinările încovoiate din pricina tavanului scund.

— Ce faceți aici? Întrebă K. pe care emoția îl făcu să vorbească grăbit, dar aproape în șoaptă.

Unul dintre ei, care părea că-i domină pe ceilalți doi și-i atrăsese de la bun început privirea, purta un soi de vestă din piele de culoare închisă, foarte decoltată și care-i lăsa brațele descoperite. El nu-i răspunse nimic. Dar ceilalți doi strigară:

— O să fim bătuți, domnule, fiindcă te-ai p lîns de noi judecătorului de instrucție.

Abia atunci K. îi recunoscu pe cei doi paznici, Frank și Willem, și văzu că omul cu vesta de piele ținea într-adevăr b nuia în mână, gata să-i bată.

— Cum asta? spuse K. făcând ochii mari, eu nu m-am Plîns, am arătat pur și simplu ce s-a petrecut la mine, unde voi nu v-ați purtat deloc ireproșabil.

— Domnule, spuse Willem, pe când Franz căuta să se ascundă după el ca să se apere de cel de-al treilea bărbat — dacă ați ști ce prost suntem plătiți, nu ne-ați mai judeca așa.

Eu am o întreagă familie de hrănit, iar Franz voia să se însoare. Omul încearcă să agonisească așa cum poate și nu. mai prin muncă nu izbutește, chiar dacă ar trage ca un bou. Lenjeria dumitale fină m-a ispitit; firește, paznicii n-au voie să procedeze așa; am greșit. Dar e o tradiție ca lenjeria să ne rămână nouă; așa a fost totdeauna, credeți-mă; de altfel, așa e și normal, căci la ce i-ar mai putea folosi asemenea lucruri celui care are nenorocul de-a fi arestat? Sigur, dacă afla toată lumea cum stau lucrurile, atunci urmează pedeapsa.

— Habar n-aveam de toate astea și n-am avut deloc în-tenția să cer să fiți pedepsiți; pentru mine, era doar o ches-tiune de principiu.

— Nu ți-am spus eu, Franz, că domnul n-a cerut să fim pedepsiți? Îi spuse Willem colegului său. Acum e limpede: habar n-avea că o să fim pedepsiți.

— Nu te lăsa înduioșat de vorbele lor, spuse cel de-al treilea bărbat, adresându-i-se lui K.; pedeapsa e pe cât de; justă, pe atât de inevitabilă.

— Nu-l asculta, spuse Willem întrerupându-se numai ca să-și ducă la gură mâna peste care primise o lovitură de nuia, suntem pedepsiți numai pentru că ne-ai denunțat, altfel n-am fi pățit nimic, chiar dacă s-ar fi aflat ce-am făcut. Asta e dreptate? Am dovedit totdeauna, mai ales eu, că suntem; paznici buni. Trebuie să recunoști că și față de dumneata ne-am făcut bine datoria, din punct de vedere al autorităților.! Te-am păzit cum trebuie. Aveam perspectiva să avansăm și am fi devenit și noi, în mod sigur, purtători de nuia ca dumnealui, care a avut norocul să nu fie niciodată denunțat — căci asta se întâmplă, într-adevăr, foarte rar — și acum, domnule, totul e pierdut, cariera ni s-a încheiat, o să fim folosiți doar la munci și mai mizerabile decât paza inculpaților j și, în plus, mai avem de căpătat și bătaia asta cumplit de dureroasă.

— Oare poate nuiaua să producă asemenea dureri? Întrebă K. examinând unealta de pedepsire pe care bătaușul o clătina în fața lui.

— Păi trebuie să ne dezbrăcăm la piele, spuse Willem.

— În cazul acesta..., admise K. și-l privi pe bătaușul care j era bronzat ca un marinăr și-avea un cap feroce și hotărât, nu există vreo posibilitate să-i scutești de lovituri? Îl întrebă el.

— Nu, răspunse bătaușul și clătină din cap, zâmbitor. pezbrăcați-vă, le porunci apoi paznicilor. Și, adresându-se lui K-> adăugă: Nu trebuie să crezi tot ce-ți spun ei; teama j_e bătaie i-a îndobitocit puțin; tot ce povestește asta, de pildă, despre cariera lui — și-l arată cu degetul pe Willem — e absolut ridicol. Uită-te numai ce gras e; primele lovituri de nuia au să i se piardă în osînză. Știi cum s-a îngrășat așa? fnfulecând mîncarea tuturor celor pe care i-a arestat. Nu ți-a mîncat-o și pe-a dumitale? Ce-ți spuneam eu! Un om cu un pîntec ca al lui n-o să ajungă în vecii vecilor bătauș. E absolut imposibil.

— Ba există și bătauși care seamănă cu mine, spuse Willem desfăcându-și cureaua de la pantaloni.

— Nu, spuse bătaușul trecându-i nuiaua peste gât în așa fel încât celălalt se cutremură, treaba ta nu e să ascuți, ci să te dezbraci.

— Te-aș răsplăti bine dacă le-ai da drumul, spuse K. scoțîndu-și portofelul, fără să-l privească pe bătauș, căci e mai bine să tratezi asemenea afaceri cu ochii plecați.

— Ai vrea să mă denunți și pe mine, spuse bătaușul, și să mă vezi bătut, ca pe ei. Nu, nu...

— Fii rezonabil, spuse K.; dacă aș fi vrut să fie pedepsiți, crezi că aș căuta acum să-i scap de pedeapsă? N-aș avea decît să trîntesc ușa, pur și simplu, ca să nu văd și să n-aud, și să plec acasă; vezi bine că nu fac asta, ba, dimpotrivă, țin să-i scap; dacă as fi bănuir cât de cât că au să fie pedepsiți sau măcar că ar fi posibilă pedepsirea, nu le-aș fi rostit niciodată numele, căci nu-i socotesc deloc vinovați! Vinovată e instituția, vinovați sunt funcționarii superiori.

— Așa e! strigară paznicii și primiră imediat câte o lovitură de nuia peste spinările acum goale.

— Dacă ai avea aici, sub nuia, vreun înalt magistrat, spuse K. aplecînd, în timp ce vorbea, nuiaua pe care bătaușul o ridicase din nou, pe legea mea că nu te-aș împiedica să lovești, ba, dimpotrivă, te-aș plăti ca să capeți forte pentru o treabă atît de bună.

— Ceea ce spui pare demn de crezare, spuse bătauşul, dar eu nu mă las mituit. Sunt plătit ca să bat, așa că bat.

Paznicul Franz care, aşteptându-se poate ca intervenția ii K. să aibă succes, stătuse până atunci ceva mai la o parte, veni acum spre uşă, îmbrăcat numai cu pantalonii, și înge. nunchind în fața lui K., să agăță de brațul lui și-i șopti:

— Dacă nu poți să ne scapi pe amândoi, încearcă să fiu eu cruțat. Willem e mai bătrân decât mine, e mai puțin sensi-bil în toate privințele și a mai încasat o dată, acum câțiva ani, o pedeapsă ușoară , pe când eu n-am fost încă dezonorat și n-am greșit decât îndemnat de Willem, fiindcă el mă învață și i_a bine și la rău. Biata mea logodnică aşteaptă deznodământul, jos, îi fața băncii, și-mi vine să intru în pământ de rușine.

Cu poala hainei lui K., Franz își șterse fața plină de lacrimi.

— Gata, nu mai aștept, spuse bătauşul apucând cu amândouă mâinile nui¹aua și lovindu-l pe Franz, pe când Willem, ghemuit într-un colț, privea pe furis fără a îndrăzni măcar să-și miște capul; și atunci țîșni țipătul lui Franz, neîntrerupt, pe un singur ton, scos parcă nu de-un om ci de-o mașină de suferință; țipătul acesta care umplu coridorul, probabil că făcea să răsună întreaga clădire.

— Nu mai țipa așa, strigă K., scos din fire.

Și, privind încordat în direcția de unde trebuiau să vină oamenii de serviciu, îl îmbrânci pe Franz, nu prea tare, dar suficient ca acesta să se prăbușească; Franz căzu grămadă și, o clipă, își agită mâinile, ca într-un spasm, căutînd podeaua; dar nu scăpă de bătauş; nui¹aua îl găsi și pe jos; vîrful ei se ridica și se cobora ritmic, pe când el se tăvălea de durere.

Țipătul făcu să se și ivească unul dintre cei doi oameni de serviciu, urmat la câțiva pași de celălalt. K. abia apucă să închidă uşa, apoi alergă către o fereastră care dădea spre curte, și o deschise. Acum, țipătul încetase de tot. Ca să-i împiedice pe cei doi oameni de serviciu să se apropie, K. le strigă:

— Eusunt!

— Bună seara, domnule procurist, răspunseră ei. S-a întîmplat ceva?

— Nu, nu, răspunse K. A urlat un cîine, în curte. Dar, cum cei doi nu se cîlneau din loc, adăugă:

— Vedeți-vă mai departe de treburile voastre.

Și, ca să nu fie nevoit să înceapă o discuție cu ei, se aplecă spre curte.

Peste o clipă, când se uită din nou pe coridor, nu-i mai văzu pe cei doi. K. mai zăbovi un timp la fereastră; nu îndrăznea să se întoarcă în camera cu vechituri și nici acasă nu voia să se ducă. Curtea pe care o privea era mică, pătrată j înconjurată de birouri; toate ferestrele erau întunecate; cele de la etajele superioare reflectau, totuși, lumina slabă a lunii- K. încercă să deslușească într-un ungher întunecat roabele care trebuiau să se afle acolo, vîrâte unele într-altele. Îl chinuia gândul că nu izbutise să-i scape de bătaie pe cei doi paznici; dar nu era el de vină; dacă Franz n-ar fi țipat — firește, loviturile dureau cumplit, dar în momentele hotărâtoare trebuie să știi să te stăpânești — dacă Franz n-ar g țipat, K. poate că ar fi găsit alt mijloc să-l convingă pe bătauş. Dacă toți funcționarii inferiori ai justiției erau niște canalii, de ce ar fi făcut excepție tocmai bătauşul, care avea funcția cea mai neomenească? K. văzuse bine cum îi licăriseră ochii de poftă când îi arătase bancnotele. Bătauşul, vădit lucru, lovise numai ca să ridice suma destinată mitei și K. nu s-ar fi zgîrcit, căci ținea din toată inima să-i scape de bătaie pe

paznici. Din moment ce începuse lupta împotriva corupției justiției, i se părea firesc să intervină și în cazul de față!

Dar din clipa când Franz începuse să țipe, lui K. îi fusese cu neputință să mai încerce ceva, căci nu putea să riște ca oamenii de serviciu, și poate încă mulți alții, să-l surprindă negociind mituirea, în camera cu vechituri. Un asemenea sacrificiu nimeni n-ar fi avut dreptul să i-l ceară. Dacă ar fi să se sacrifice pe sine, ar fi putut s-o facă mult mai simplu; n-ar fi avut decât să se dezbrace el însuși și să-și ofere spinarea, încasînd bătaia în locul paznicilor. Dar bătaușul nici vorbă că n-ar fi acceptat o substituie care, pe lângă că nu i-ar fi adus nici un profit, ar fi fost o gravă abatere de la îndatoririle slujbei, ba încă o abatere dublă căci, pe toată durata procedurii judiciare, K. devenise persoană inviolabilă pentru toți salariații justiției. Firește, s-ar fi putut să existe și în privința aceasta unele dispoziții cu caracter explicativ. Oricum însă, K. nu putuse decât să închidă ușa, dar și așa nu înlăturase întregul pericol. Faptul că la sfîrsit îl îmbrăncise pe Franz era regretabil și nu putea fi explicat decât prin emoția care îl cuprinsese.

Departe, se auziră pașii oamenilor de serviciu; ca să nu fie observat, K. închise atunci fereastra și se îndreptă spre scara principală. Când ajunse lângă camera cu vechituri, se opri o clipă și ascultă; dinspre cameră nu venea nici un zgomot; bătaușul putuse foarte bine să-i ucidă în bătaie pe cei doi paznici; nu erau ei oare cu totul la cheremul lui? K. se și pomeni întinzînd mîna spre clanță, dar și-o trase imediat înapoi. Nu mai putea să ajute pe nimeni, oamenii de serviciu aveau să sosească dintr-o clipă într-alta. În schimb, își făgădui să vorbească despre cele întîmplate și să facă, pe cât îi va sta în putere, să fie pedepsiți adevărații vinovați, adică funcționarii superiori, dintre care nici unul nu îndrăznise încă să i se arate. Ajuns în stradă privi atent, de pe scara cea mare, toți trecătorii; dar oricât de departe se uită, nu văzu nici o față care să aștepte pe cineva. Afirmăția lui Franz că l-ar fi așteptat logodnica se dovedea deci a fi o minciună, scuzabilă, e drept, căci nu urmărea decât să-i sporească mila. A doua zi, amintirea paznicilor îl obseda tot timpul. Din pricina ei, nu izbuti să se concentreze și, ca să-și termine lucrările, se văzu nevoit să rămână la birou ceva mai mult decât în ajun. La plecare, pe când trecea prin fața camerei cu vechituri, obsesia îl împinse să deschidă ușa, iar ceea ce văzu în locul întunericului la care se aștepta îl făcu să-și iasă din minți. Totul era exact cum fusese în seara trecută, când deschisese ușa: imprimătele vechi, călimările, bătaușul cu nuiua în mână, cei doi paznici complet îmbrăcați încă și luminarea de pe raft. Iar paznicii începură să se vaite și să strige ca în ajun:

— Dumnule, domnule!...

K. închise imediat ușa, bătu chiar cu pumnii în ea, ca și cum ar fi vrut s-o ținuiască definitiv. Apoi, aproape plîngînd, intră în odaia în care cei doi oameni de serviciu lucrau calmi la mașina de multiplicat; ei se opriră mirați din lucru.

— Curățați o dată și camera cu vechituri! le strigă K. Te îneci în murdărie!

Cei doi oameni de serviciu îi spuseră că au s-o curețe a doua zi; K. aprobă dînd din cap, căci, într-adevăr, era prea târziu ca să-i oblige să curețe camera, cum avusese de gînd. Se așeză o clipă lângă ei ca să-i aibă sub ochi, răsfoi un teanc de copii crezînd că astfel va părea că se interesează de ele, apoi plecă năuc și obosit, dîndu-și seama că bieții

oameni nu vor îndrăzni să plece acasă o dată cu el.

UNCHIUL. LENI

Într-o după-amiază — tocmai la ora de primire a corespondenței, când era foarte ocupat — K. îl văzu intrând pe unchiul său, un mic proprietar agricol atunci sosit de la țară, și care pătrunse în birou strecurându-se printre cei doi oameni de serviciu, în momentul când aceștia aduceau hîrtille. Când îl văzu, K. se simți mai puțin speriat decât fusese acum câțeva vreme când se gândise că unchiu-său va trebui să sosească. De vreo lună știa că vine. Atunci îl văzuse parcă aieveau, puțin adus de spate, cu panamaua în mîna stîngă și întinzându-i de departe mîna dreaptă, căci unchiul obișnuia să-i întindă mîna repezind-o brutal pe deasupra biroului și răsturnînd tot ce-i stătea în cale. Unchiul se grăbea totdeauna, urmărit de ideea nefericită că trebuie să-și rezolve, în scurta lui trecere de-o zi prin capitală, tot ce-și propusese și, în plus, să nu scape nici o întîlnire de afaceri sau de plăcere care i s-ar fi ivit. Pentru că unchiul îi fusese tutore, K., simțindu-se foarte îndatorat, trebuia să-l ajute în toate acestea și, pe deasupra, să-l și găzduiască la el peste noapte. De aceea își poreclise unchiul „Fantoma de la țară”.

După primele cuvinte de salut, unchiul, care nici nu apucase să se așeze pe fotoliul oferit de nepotu-său, îl rugă pe K. să-i acorde b scurtă convorbire între patru ochi.

— E necesar, spuse el înghițind din greu, e necesar pentru liniștea mea.

K. îi concedie imediat pe cei doi oameni de serviciu, spunându-le să nu lase pe nimeni să intre la el.

— Ce-am auzit, Josef? strigă unchiul de cum rămaseră singuri, și se așează pe masă, vîrîndu-și sub el, ca să stea mai bine, tot felul de acte la care nici nu se uită măcar.

K. tăcea; știa ce-o să urmeze, dar, ieșit brusc dintr-o muncă istovitoare, se lăsă fără voie prins* de-o toropeală plăcută și privi pe fereastră spre partea cealaltă a străzii unde nu putea să vadă, de pe scaunul lui, decât o porțiune triunghiulară a unui perete gol, între două vitrine.

— Te uiți pe fereastră! strigă unchiul ridicînd brațele; pentru Dumnezeu, răspunde-mi, Josef! Spune-mi, te rog, e adevărat? Poate să fie adevărat?

— Dragă unchiule, spuse K. smulgându-se din toropeala care îl cuprinsese, nici nu știu măcar ce dorești de la mine.

— Josef, spuse unchiul cu un ton de avertizare, după câte știu mi-ai spus totdeauna adevărul. Să iau ultimele tale cuvinte drept un semn de schimbare?

— Bănuiesc puțin la ce te gîndești, spuse K. supus: fără îndoială că ai auzit de procesul meu.

— Așa e, răspunse unchiul clătînînd încet din cap, am auzit de proces.

— De la cine ai auzit? Întrebă K.

— Mi-a scris Erna, răspunse unchiul; tu n-o vezi mai deloc, puțin îți pasă de ea! Dar ea a aflat, totuși; astăzi am primit scrisoarea și am venit, firește, imediat, încoace; n-aveam alt motiv să vin, dar văd că și acesta e de ajuns.

Pot să-ți citesc partea din scrisoare care te privește — unchiul scoase scrisoarea din buzunar — iată, aici, Erna îmi scrie: „Pe Josef nu l-am mai văzut de mult; săptămâna trecută m-am dus să-l văd la bancă, dar era atât de ocupat încât nu m-a primit; am așteptat aproape o oră, pe urmă am fost nevoită să mă duc acasă, fiindcă aveam lecția de pian. Mi-ar fi plăcut să schimb o vorbă cu el, dar poate o să am prilejul curând. De ziua mea, Josef mi-a trimis o cutie mare cu ciocolată; drăguț din partea lui, nu-i așa? Uitasem să-ți scriu atunci și nu mi-am adus aminte decât acum, când m-ai întrebat. Asta numai fiindcă la pension ciocolata dispare ca prin farmec; cum se află de existența ei, a și zburat. Dar în privința lui Josef aș vrea să-ți mai spun încă ceva; după cum ți-am scris mai sus, n-am putut să-l văd la bancă fiindcă tocmai ducea niște tratative cu un domn. După ce am așteptat liniștită un timp, am întrebat omul de serviciu dacă tratativele vor mai dura mult. El mi-a spus că s-ar putea să dureze, căci era vorba, probabil, despre procesul înaintat domnului procurist. L-am întrebat despre ce proces poate fi vorba și dacă nu cumva se înșală; omul mi-a răspuns că nu se înșală deloc, că există un proces, ba încă unul grav, dar că mai mult nu știe nici el. Spunea că ar fi vrut cu dragă inimă să-l ajute pe domnul procurist care e bun și drept, dar că nu știe ce-ar putea să facă și ar fi de dorit ca niște oameni mai cu influență să se ocupe de lucrul acesta.

De altfel, era convins că chiar așa o să se întâmple și toate se vor termina cu bine dar, până una-alta, judecînd după starea sufletească a domnului procurist, lucrurile nu păreau să stea «rea bine. Firește, n-am dat prea mare importanță vorbelor lui și am încercat să-l liniștesc pe bietul naiv; i-am interzis să mai repete asemenea lucruri pe care eu le socotesc simple palavre. Totuși, dragă tată, poate că ar fi bine, la viitoarea vizită, să vezi și tu despre ce e vorba; n-o să-ți fie greu să afli amănunte și să intervii, dacă va fi cazul, doar ai atîția prieteni cu influență. Dacă n-o să fie nevoie, ceea ce mi se pare mai probabil, vizita aceasta o să-i dea măcar fiicei tale un prilej să te îmbrățișeze, ceea ce o va bucura mult.”

— Copil bun! spuse unchiul când termină de citit, și își șterse câteva lacrimi.

K. clătină din cap, gînditor; supărările din ultima vreme îl făcuseră s-o uite de tot pe Erna; ba chiar neglijase s-o felicite de ziua ei. Povestea cu ciocolata era, evident, inventată ca să-l apere de muștrările unchiului și ale mătușii. Înduioșător gest, pe care el n-o să-l poată răsplăti pe cât ar fi meritat; firește, o să-i trimită de-acum încolo Ernei, în mod regulat, bilete de teatru; dar să facă, în situația în care se găsea, vizite la pension și conversații cu o liceana de șaptesprezece ani, nu se simțea în stare.

— Ei, tu ce spui? Întrebă unchiul care, din cauza scrisorii, își uitase graba și emoția și părea dispus să mai citească o dată.

— Ce să spun? răspunse K. Totul e adevărat.

— Adevărat? strigă unchiul. Ce e adevărat? Ce fel de proces? Doar nu un proces penal!

— Ba un proces penal, spuse K.

— Și stai aici liniștit, când ai pe cap un proces penal? strigă unchiul din ce în ce mai nervos.

— Cu cât sunt mai liniștit, cu atât e mai bine, spuse K. obosit. Nu-ți fie teamă.

— Asta nu mă poate liniști! strigă unchiul. Gîndește-te la tine, Josef, la

rudele tale, la bunul nostru nume! Tu ne-ai fost până acum mândria și onoarea; n-ai dreptul să devii rușinea noastră. Atitudinea ta nu-mi place — și unchiul, plecându-și capul spre umăr, își privi nepotul; nu așa se poartă un acuzat fără vină, care mai e în plină putere.

Spune-mi repede despre ce e vorba, ca să te pot ajuta. Desigur, e în legătură cu banca.

— Nu, spuse K., ridicându-se; dar tu vorbești prea tare, unchiule dragă; sunt sigur că omul de serviciu stă după ușă și trage cu urechea; asta mi-e foarte neplăcut; mai bine să plecăm și am să-ți răspund atunci la toate întrebările; știu foarte bine că sunt dator să dau socoteală familiei.

— Perfect, spuse unchiul, perfect. Grăbește-te, Josef, grăbește-te.

— O secundă, să dau câteva dispoziții, spuse K. și-și chemă la telefon loțiitorul care veni imediat.

În agitația lui, unchiul îi arată cu mâna loțiitorului că nu el, ci K., îl chemase, lucru pe care nimeni nu-l punea la îndoială.

În picioare în fața biroului, vorbind încet și arătând diferite hîrtii, K. îi explică loțiitorului ce trebuia să facă în lipsa lui; tînrul îl ascultă atent, dar rezervat. Unchiul începu să devină stingheritor: la început stătu ca împietrit holbîndu-și ochii și mișcându-și nervos buzele, fără să asculte, dar părăd c-o face; pe urmă începu să umble de colo-colo prin cameră oprindu-se din când în când în fața ferestrei sau vreunui tablou și exclamînd: „Eu, unul, nu înțeleg nimic!” sau: „Tare aș vrea să știu ce-o să iasă din toate astea!” Tînrul se prefăcu că nu observă nimic, ascultă liniștit, până la capăt, dispozițiile date de K., luă câteva note și plecă după ce făcu o scurtă plecăciune spre K., apoi spre unchiul care, din păcate, tocmai atunci se întorsese cu spatele ca să se uite pe geam și să mototolească cu amîndouă mîinile colțurile perdelei.

— În sfîrșit, a plecat marioneta! Acum putem să facem și noi ca el, strigă unchiul, aproape înainte ca ușa să se închidă.

Pe cînd străbăteau holul unde mișunau funcționarii și oamenii de serviciu și pe unde directorul adjunct trecea tocmai în momentul acela, nici o metodă nu se dovedi aptă, din păcate, să-l facă pe unchi să-și întrerupă întrebările cu privire la proces.

— Hai, Josef, începu unchiul, răspunzînd cu un ușor salut la plecăciunile celor care treceau pe lângă ei, acum spune-mi deschis despre ce fel de proces e vorba.

K. îi răspunse prin câteva banalități, chiar rîse puțin și abia cînd ajunseră pe scară îi explică unchiul că nu voise să vorbească de față cu ceilalți.

— Foarte bine, spuse unchiul, dar acum, vorbește.

Și se pregăti să asculte, cu capul plecat, pufăind grăbit din țigară.

— Mai întîi de toate, unchiule, trebuie să-ți spun că nu e vorba de un proces în fața unui tribunal obișnuit.

— Asta e rău, făcu unchiul.

— Cum? Întrebă K. privindu-l.

— Am spus că e rău, repetă unchiul.

În clipa aceea se aflau amîndoi pe scara peronului, în fața intrării și, pentru că portarul părea că trage cu urechea, K. își duse repede unchiul până jos, pe trotuar. Acolo, animația străzii îi învăluia îndată. Unchiul, care se

agățase de brațul lui K., își mai slăbi întrebările; un timp, merseă chiar fără să schimbe o vorbă.

— Dar cum de s-a întâmplat? Întrebă în cele din urmă unchiul, oprindu-se atât de brusc, încât trecătorii din spate îi ocoliră speriați. Doar asemenea lucruri nu vin pe neașteptate ; ele sunt pregătite vreme îndelungată. Tu n-ai observat nici un fel de indicii? Și de ce nu mi-ai scris? Știi bine că fac totul pentru tine; îți sunt încă oarecum tutore, și până azi m-am mândrit cu asta. Firește, și acum sunt gata să te ajut, numai că e foarte greu după ce procesul a fost pornit. Cel mai bine ar fi să-ți iei un mic concediu și să vii la noi, la țară. Observ că ai cam slăbit. La țară te-ai întări și ți-ar prinde bine, căci te mai așteaptă încă multe osteneli. În plus, concediul te-ar smulge puțin și din mâinile justiției. Aici, au la îndemână toate mijloacele de constrângere posibilă, și au să le folosească neapărat împotriva ta; asta se întâmplă în mod automat. La țară ar fi nevoiți mai întâi să trimită oameni după tine sau să te cheme prin scris, telegrafic sau telefonic. O să-ți fie în orice caz mai ușor și dacă în felul acesta nu te eliberezi, în schimb mai poți să răsuflă un pic.

— Dar s-ar putea să-mi interzică să plec, spuse K. atras oarecum de raționamentul unchiului său.

— Nu cred s-o facă, îi răspunse unchiul, gânditor; le mai rămâne destulă putere de constrângere, chiar dacă îți îngăduie să pleci.

— Credeam că tu ai să dai și mai puțină importanță întregii povești, spuse K. luându-și unchiul de braț ca să -i împiedice să se oprească; dar văd că tu iei lucrurile și mai în serios.

— Josef! strigă unchiul căutînd să scape de strânsoarea lui ca să se poată opri, te-ai schimbat, Josef; ai avut totdeauna o judecată sigură și tocmai acum începi să n-o mai ai? Vrei să pierzi procesul? Știi ce-ar însemna asta? Ai fi pur și simplu șters din societate, împreună cu toate rudele tale; în orice caz, ar fi cea mai cumplită umilire. Josef, adună-ți mințile, te rog; nepăsarea ta mă înnebunește. Cine te vede, aproape că ar putea să dea crezare zicalei: „Când ai un asemenea proces înseamnă de fapt că l-ai și pierdut”.

— Unchiule dragă, spuse K., te enervezi și enervarea nu ne e deloc folositoare, nici ție, nici mie. Procesele nu se câștigă enervîndu-te; dă-mi voie să mă bizui puțin pe experiența mea, doar știi bine că și eu ascult și respect experiența ta, chiar când mă surprinde uneori. Fiindcă spui că și rudele vor avea de suferit de pe urma procesului, lucru pe care eu, personal, nu-l prea înțeleg — dar asta n-are prea multă importanță — aș vrea să fac tot ce m-ai sfătuit, dar șederea la țară n-o socotesc avantajoasă în sensul în care te gândești tu, căci fuga ar însemna și recunoașterea vinovăției. De altfel, dacă rămânând aici sunt mai expus urmărilor, în schimb pot să mă apăr mult mai bine.

— Perfect, spuse unchiul pe-un ton care parcă arăta mai multă căldură, ți-am făcut propunerea asta numai fiindcă te vedeam compromițindu-ți cauza aici, prin indiferența ta, și fiindcă socoteam că ar fi mai bine să mă ocup eu de ea, în locul tău; dar dacă vrei să-ți dai tu însuși toată osteneala, firește că e mult mai bine.

— Iată-ne deci de acord în privința aceasta, spuse K. Și acum, ai putea să-mi spui ce s-ar cuveni să fac, în primul rând?

— Ar trebui să-mi dai un răgaz să mă gândesc, spuse unchiul ; nu uita că

sunt douăzeci de ani de când trăiesc aproape numai la țară; în asemenea condiții îți cam pierzi flerul și nu prea știi la ce ușă să bați. Relațiile noastre cu personalitățile care probabil ar fi dat de rostul întregii chestiuni s-au cam slăbit de la sine. Trăiesc retras la țară, după cum știi, și doar în asemenea ocazii se observă asta. Pe de altă parte, procesul tău a picat cu totul pe neașteptate pentru mine, deși scrisoarea Ernei mă făcuse să bănuiesc ceva, iar întâlnirea cu tine mi-a confirmat bănuielile. Dar asta n-are nici o importanță; principalul, acum, e să nu pierdem nici un minut.

În timp ce vorbea, unchiul se ridică pe vîrfurile picioarelor și făcu semn unui taxi; apoi, pe când îi striga o adresă șoferului, îl trase pe K. după el, în mașină.

— Merg chiar acum la avocatul Huld, spuse el; e unul dintre foștii mei colegi de școală; sunt sigur că ai auzit de el. Nu? Curios lucru! Are totuși o mare faimă ca apărător și ca avocat al săracilor. Dar mie îmi inspiră încredere mai ales ca om.

— Sunt de acord cu tine pentru tot ce faci, spuse K., deși graba și brutalitatea cu care acționa unchiul îl cam indispucea.

Pentru un acuzat, nu prea era plăcut să meargă la avocatul săracilor.

— Nu știam că se poate lua un avocat pentru asemenea chestiuni.

— Vai de mine! spuse unchiul, asta se înțelege de la sine. De ce n-ai lua? Și acum povestește-mi ce s-a întâmplat până azi, ca să fiu la curent cu întreaga afacere.

K. începu imediat să-i povestească, fără să treacă nimic sub tăcere, sinceritatea lui totală fiind singurul protest pe care și-l putea permite față de părerea unchiului că procesul e o mare ocară. Nu rostidecât o dată, și în treacăt, numele domnișoarei Bürstner; dar discreția aceasta nu-i știrbea cu nimic sinceritatea, căci domnișoara Bürstner n-avea nici o legătură cu procesul. Uitîndu-se pe fereastră în timp ce povestea, observă că se apropiau de mahalaua în care se aflau birourile tribunalului și-i atrase atenția unchiului său, dar acestuia coincidența nu i se păru deloc curioasă. Mașina se opri în fața unei clădiri întunecoase. Unchiul sună la prima ușă de la parter și, pe când așteptau să li se răspundă, zâmbi arătîndu-și dinții lui mari și-i șopti nepotului:

— E opt, o oră cam nepotrivită pentru primirea clienților; dar Huld n-o să mi-o ia în nume de rău.

Doi ochi mari, negri, se iviră în vizorul ușii, priviră o clipă spre nou-veniți și dispărură; dar ușa nu se deschise. Unchiul și K. își confirmară reciproc faptul că văzuseră cei doi ochi.

— E o servitoare nouă, care se teme de străini, spuse unchiul și mai bătu o dată.

Cei doi ochi se iviră iar; păreau puțin triști chiar, dar poate că impresia aceasta era doar o iluzie optică pricinuită de flacăra gazului care ardea suierînd deasupra capetelor ce. lor doi, luminînd totuși destul de slab.

— Deschide, strigă unchiul lovind cu pumnii în ușă, suntem prieteni ai domnului avocat.

— Domnul avocat e bolnav, șopti cineva în spatele lor. În pragul unei uși, la celălalt capăt al culoarului, stătea în

picioare un domn mărunțel, îmbrăcat într-un halat de casă; el vorbise, cu o voce extrem de înceată. Înfuriat de așteptarea care începuse să i se pară exagerată, unchiul se întoarse brusc și strigă:

— Bolnav? Spui că e bolnav? și se îndreptă spre el cu un aer atât de amenințător de parcă domnul acela ar fi reprezentat boala însăși.

— Vi s-a deschis, spuse domnul arătînd ușa avocatului; apoi își strânse halatul pe corp și dispăru.

Ușa fusese într-adevăr deschisă. O fată — K. recunoscuse ochii de adineauri, negri și puțin bulbucați — o fată îi aștepta în vestibul, înfășurată într-un șorț alb și lung, și cu o luminare în mână.

— Altă dată să deschizi ceva mai repede, spuse unchiul în loc de salut, pe când fata făcea o ușoară plecăciune. Hai, Josef, îi spuse el apoi lui K.

— Domnul avocat e bolnav, spuse fata văzînd că unchiul se și îndreptă spre una din uși, fără să mai stea s-o întrebe.

K. o privea lung, uimit, deși ea se întorsese cu spatele, ca să închidă ușa. Fata avea un cap ca de păpușă, complet rotund; nu numai obrații palizi și bărbia, ci și tîmplele îi erau rotunde, și marginile frunții.

— Josef! strigă unchiul din nou; apoi o întrebă pe fată: boala de inimă, nu-i așa?

— Cred că da, spuse fata care trecu înaintea lor cu luminarea și le deschise ușa.

Într-un colț al camerei, unde razele lumînării nu ajungeau încă, o față împodobită cu o barbă lungă se săltă puțin pe pat:

— Cine e, Leni? Întrebă avocatul care, orbit de lumină, nu-și recunoscuse musafirii.

— E Albert, vechiul tău prieten, spuse unchiul.

— Vai, Albert! oftă avocatul, lăsîndu-se să cadă iar pe perne, ca și cum n-ar fi avut de ce să se prefacă față de acest vizitator.

— Ești chiar atât bolnav? Întrebă unchiul, așezîndu-se pe marginea patului. Eu nu prea cred; ai o criză de inimă, cum ai mai avut de-atâtea ori, și o să-ți treacă, așa cum ți-au trecut și celelalte.

— S-ar putea, spuse încet avocatul, dar de data aceasta e mai rău decît a fost pînă acum; abia pot să respir, nu mai dorm și-mi pierd zi de zi puterile.

— Așa! făcu unchiul apăsîndu-și cu mîna lui mare panamaua pe genunchi; iată niște vesti rele! Ești, măcar, îngrijit ca lumea? E atât de trist și de întunecat aici! E mult de cînd n-am mai fost pe la tine, dar mi se pare că odinioară locuința ta arăta ceva mai vesel. Și domnișoara asta e destul de tristă, dacă nu cumva se preface.

Fata stătea nemișcată, lângă ușă, cu luminarea în mână și, judecînd după vagul privirii, părea că-l privește mai degrabă pe K. decît pe unchi, chiar acum cînd acesta din urmă vorbea despre ea.

K. se rezemase de-un scaun pe care îl împinsese aproape de fată.

— Cînd ești bolnav ca mine, spuse avocatul, ai nevoie de odihnă; pentru mine liniștea aceasta nu e tristă. Și adăugă, după o clipă: Și-apoi, Leni mă îngrijește bine; se poartă foarte drăguț cu mine.

Dar unchiul nu păru deloc convins; vădit lucru, era pornit împotriva tinerei infirmiere; cu toate că nu-i răspunse nimic bolnavului, n-o slăbi o clipă din ochi și o privi cu asprime cînd ea se apropie de pat, puse luminarea pe noptieră și se plecă spre bolnav ca să-i șoptească ceva la ureche în timp ce-i aranja pernele.

Uitînd aproape cu totul că ar fi trebuit să-l menajeze pe bolnav, unchiul

se ridică și începu să umble de colo-colo în spatele infirmierei; părea atât de furios, încât K. nu s-ar fi mirat deloc dacă l-ar fi văzut apucând-o pe fată de fustă și topingând-o departe de pat; cât despre K., el privea totul cu liniște; boala avocatului nu i se părea chiar o nenorocire căci, neputându-se opune zelului pe care unchiul ținea să-l desfășoare pentru proces, accepta bucuros ca zelul acesta să fie atenuat fără intervenția lui.

Poate numai ca s-o jignească pe infirmieră, unchiul spuse:

— Domnișoară, lasă-ne singuri o clipă, te rog: am de discutat o chestiune personală cu prietenul meu.

Infirmiera, care tocmai netezea marginea dinspre perete a cearșafului și era, deci, mult aplecată peste bolnav, întoarse doar capul și răspunse cu un ton liniștit, care contrasta ciudat cu vorbele când bolborosite furios, când rostite curgător, ale unchiului:

— Vedeți bine că domnul e atât de bolnav încât nu poate discuta nici un fel de chestiuni în momentul de față.

Fără îndoială că repetase expresia unchiului numai din comoditate, dar răspunsul ei putea să pară ironic chiar și unei persoane indiferente; de aceea unchiul sări ca ars:

— Ce diavoliță! bîigui el cu vocea înecată de primele sufocări ale furiei.

K. se sperie, deși se așteptase la o asemenea izbucnire, și se repezi spre unchiu-său cu intenția precisă de a-i astupa gura cu amândouă mâinile; dar, din fericire, silueta bolnavului se înalță în clipa aceea de după fată; unchiul se strâmbă groaznic, de parcă ar fi înghițit ceva dezgustător, apoi spuse puțin mai liniștit:

— Nu mi-am pierdut încă mințile, domnișoară. Dacă lucrul pe care ți l-am cerut n-ar fi posibil, nu ți l-aș fi cerut. Acum lasă-ne, te rog.

Infirmiera stătea în picioare, la căpătâiul patului, cu capul spre unchi; lui K. i se păru că o vede mângâind mâna avocatului:

— Poți să spui tot față de Leni, șopti bolnavul cu glas rugător.

— Ceea ce vreau să spun nu mă privește pe mine și nu e vorba de-un secret al meu, vorbi unchiul și se răsuci de parcă ar fi vrut să arate că nu mai voia să discute, dar că-i mai acorda celuilalt un minut de gândire.

— De cine e vorba atunci? Întrebă avocatul, cu voce stinsă, culcându-se la loc.

— De nepotul meu, spuse unchiul. L-am adus și pe el. Și-l prezintă: domnul procurist Josef K.

— Of! făcu bolnavul ceva mai înviorat, și-i întinse mâna lui K.; scuzați-mă, nu vă observasem. Du-te, Leni, îi spuse el apoi infirmierei care nu se împotrivi deloc, și-i întinse mâna ca și cum s-ar fi despărțit de ea pentru multă vreme.

— N-ai venit deci, îi spuse unchiului care se apropiase, mai împăcat, n-ai venit deci să vizitezi un bolnav, ci pentru afaceri.

Ideea că veniseră să-l vadă ca pe-un bolnav părea că-l paralizase până atunci, într-atât păru de viguros începând din clipa aceea. Rămase tot timpul sprijinit într-un cot, ceea ce nu se putea să nu fie obositor, și-și frământă tot timpul o șuviță din barbă.

— Ai și început să arăți mai bine de când a ieșit vrăjitoarea, începu unchiul. Dar se întrerupse și șopti: Fac prinsoare că ascultă, și se repezi la ușă.

Dar după ușa nu se afla nimeni și unchiul se întoarse, nu dezamăgit, căci absența infirmierei i se părea un lucru și mai rău, ci enervat.

— Te înșeli în privința ei, spuse avocatul fără s-o apere mai mult — poate vrând să arate astfel că infirmiera n-avea nevoie de apărare. Apoi continuă pe-un ton ceva mai prietenos: Cât despre afacerea nepotului dumitale, firește că m-aș socoti fericit să mă pot ocupa de ea, dacă puterile îmi vor îngădui o sarcină atât de dificilă; tare mă tem însă că nu sunt la înălțimea cerințelor, dar n-am să mă dau în lături de la nimic ; dacă n-am să pot face față situației, o să putem angaja oricând încă un coleg. Sincer vorbind, afacerea în cauză mă interesează prea mult ca să renunț dinainte să mă ocup personal de ea. Dacă inima n-o să-mi reziste până la capăt, măcar o să aibă un prilej demn să-și înceteze bătaile.

K. se gândea că nu înțelege un cuvânt din tot ce-și spuneau ei; își privea întruna unchiul, sperând să găsească la el vreun sens, dar acesta ținea lumânarea de pe noptiera de unde o sticluță cu medicamente se și rostogolise pe covor; unchiul aproba clătinând din cap tot ce spunea avocatul, se arăta de acord asupra tuturor punctelor și-și privea din când în când nepotul, cerându-i parcă aceeași aprobare. Îi vorbise cumva unchiul, mai înainte, avocatului, despre proces? Nu; ar fi fost imposibil, căci tot ce se petrecuse adineauri anula o asemenea presupunere. De aceea spuse:

— Nu înțeleg nimic.

— Să mă fi înșelat oare? Întrebă avocatul, la fel de mirat și de stînjenit ca și K.; să mă fi dus graba pe o cale greșită?

— Despre ce doriți să-mi vorbiți? Credeam că e vorba despre procesul dumneavoastră.

— Despre proces, firește, spuse unchiul și-l întrebă pe K.: atunci ce dorești?

— Dar de unde știți oare cât de cât despre mine și despre procesul meu? Întrebă K.

— A! Asta era! zâmbi avocatul. Doar știți bine că sunt avocat: frecventez cercuri juridice în care se vorbește totdeauna despre procese și le rețin pe cele mai neobișnuite, mai ales când e vorba de nepotul unui prieten. Cred că nu-i nimic de mirare în asta.

— Ce dorești? Îl întrebă unchiul pe K. Pari neliniștit.

— Frecvența cercuri juridice? Întrebă K.

— Sigur că da, spuse avocatul. Iar unchiul adăugă:

— Întrebi ca un copil.

— Cu cine să mă văd, spuse avocatul, dacă nu cu colegii mei de breaslă? Tonul lui era atât de convingător, încât K. nu-i răspunse nimic.

„Lucrați totuși, ar fi vrut el să spună — dar nu izbuti să-și învingă reținerea de-a rosti cuvintele, lucrați totuși pentru justiția obișnuită și nu pentru cea din pod.

— Gândiți-vă, continuă avocatul cu tonul cuiva care explică printr-o paranteză un lucru de la sine înțeles, gândiți-vă că asemenea relații aduc mari avantaje clientelei mele, în multe privințe. Asta nici n-ar mai fi nevoie să v-o spun. Firește, pentru moment boala mă stingherește destul, dar am încă printre oamenii justiției câțiva prieteni care vin să mă vadă și de la care mai aflu ce e nou. Ba poate că aflu mai repede chiar decât unii perfect sănătoși, care stau toată ziua la tribunal. Așa se face că am, chiar în clipa de

față, un oaspete care mi-e foarte drag.

Și arată spre un colț întunecos al încăperii.

— Unde? Întrebă K. aproape cu grosolănie, din pricina uimirii.

Și se uită nedumerit în jurul lui; fișia de raze a luminării era departe de-a răzbate până la peretele din față. Dar, într-adevăr, ceva începu să se miște în colțul acela. Iar când unchiul ridică luminarea, descoperiră acolo un domn în vîrstă, așezat lângă o măsuță. Pesemne că domnul acela își ținuse până și răsuflarea ca să poată rămâne atâta vreme neobservat; acum, el se ridică ceremonios și vădit supărat că se atrăsese atenția asupra lui. Și își agită mîinile ca pe niște aripioare, ca să arate că refuză orice prezentare și orice plecăciune, că nu tine cu nici un chip să-i deranjeze pe ceilalți și că-i roagă să-l lase în întuneric și să-i uite prezența. Dar lucrul acesta nu mai era cu putință.

— Ne-ați luat prin surprindere, spuse avocatul, ca să se explice.

Și, cu un gest, îl încuraja pe domnul cel vîrstnic să se apropie, iar domnul se apropie încet, privind în jurul lui, extrem de șovăitor, dar cu oarecare demnitate.

— Domnule șef de birou... Ah, dar iertați-mă! nu v-am prezentat încă. Iată-l pe prietenul meu Albert K. și pe nepotul său, domnul procurist Josef K.; iar dumnealui e domnul șef de birou. Domnul șef de birou a avut amabilitatea să vină să mă vadă. Un profan nu și-ar putea da seama de valoarea unei asemenea vizite; ca s-o poți aprecia trebuie să fii inițiat, trebuie să cunoști mulțimea de treburi care îl copleșesc pe domnul șef de birou. Dar el a venit totuși, și eram pe cale de-a sta de vorbă liniștit, atât cât îmi îngăduie slăbiciunea pricinuită de boală. De fapt nu-i interzisesem lui Leni să deschidă ușa eventualilor vizitatori, pentru că nu așteptam pe nimeni, credeam că o să rămânem singuri. Și tocmai atunci, dragul meu Albert, ai început tu să bați cu pumnii în ușă, iar domnul șef de birou s-a retras într-un colț cu scaunul și cu măsuța; dar observ că, dacă am vrea, am avea un subiect de discuție comun; să ne adunăm deci la un loc... Domnule șef de birou..., adăugă el înclinându-și capul cu un zâmbet slugarnic și arătînd un fotoliu de lângă pat.

— Din păcate, vai! nu pot să rămân decât câteva clipe, spuse șeful de birou, amabil, adîncindu-se în fotoliu și uitîndu-se la ceas. Treburile nu-mi dau răgaz. Dar nu vreau să scap prilejul de-a face cunoștință cu prietenul unui prieten de-al meu; și dădu ușurel din cap către unchiul care păru foarte satisfăcut de noua lui cunoștință; la drept vorbind, temperamentul îl împiedica pe unchi să-și exprime sentimentele; de aceea însoți cu un răs pe cât de zgomotos pe atât de jenat cuvintele șefului de birou. Oribil tablou! K. putu să-l privească în voie, căci de el nu se ocupa nimeni! Șeful de birou, din moment ce fusese chemat să ia parte la discuție, prelua, după cum îi era obiceiul, frîiele convorbirii. Avocatul, a cărui slăbiciune de mai adineuri poate că avusese doar rostul de-ai alunga pe noii oaspeți, începu să asculte atent, cu mîna pîlnie la ureche, iar unchiul, care nu lăsase luminarea — o balansa pe pulpă și avocatul privea adesea, îngrijorat, jocul acesta — unchiul uită curînd orice urmă de jenă și se lăsă cu totul cucerit de încântarea pe care i-o produceau elocința șefului de birou și gesturile unduitoare cu care acesta își însoțea cuvintele. Rezemat de tăblia patului, K. se pomeni cu totul neglijat, poate chiar dinadins, de șeful de birou, și nu le mai servi decât ca auditor bătrînilor domni. De altfel, abia dacă știa despre ce vorbeau ei și-si lăsă gândurile să-i rătăcească în voie, când la infirmieră,

cind la purtarea grosolană a unchiului față de ea, când la întrebarea dacă-l mai văzuse vreodată pe șeful de birou. Nu cumva se aflase și el în publicul venit la primul lui interogatoriu? S-ar putea să se înșele; oricum, șeful de birou s-ar fi putut perfect situa printre bătrânii cu bărbii rare aflați în primul rând al publicului.

La aceasta se gândea K. în clipa când un zgomot ca de porțelan spart îi făcu pe toți să ciulească urechile, atenți.

— Mă duc să văd ce s-a întâmplat, spuse K. și porni încet, vrând parcă să le dea celorlalți posibilitatea de a-l reține.

Abia ieșise în vestibul și tocmai încerca să se orienteze în beznă, când o mână mică se așeză pe mâna lui, care încă nu dăduse drumul clanței, și închise încetișor ușa. Era mâna infirmierei, care îl aștepta acolo.

— Nu s-a întâmplat nimic, îi șopti ea. Am aruncat doar o farfurie în perete, ca să te scot de-acolo.

Stingherit, K. îi spuse:

— Și eu mă gândeam la dumneata.

— Cu atât mai bine, spuse infirmiera. Vino!

După câțiva pași ajunseră în fața unei uși de sticlă mată, pe care tînăra o deschise.

— Intră, spuse ea.

Se aflau, fără îndoială, în biroul avocatului. Atât cât se putea desluși la lumina lunii care lumina un mic pătrat pe podea în fața celor două ferestre mari, încăperea era mobilată cu lucruri masive și grele.

— Aici, spuse infirmiera arătînd un fel de ladă întunecată, cu un spătar de lemn sculptat.

De îndată ce se așeză, K. își continuă cercetarea; se afla într-o sală înaltă, în mijlocul căreia clientela avocatului săracilor pesemne că se simțea absolut pierdută. I se păru că și vede câțiva clienți apropiindu-se cu pași mărunți de biroul imens, dar uită imediat senzația aceasta și nu mai avu ochi decât pentru tînăra care se ghe muise lângă el și aproape că-l strivea de spătar.

— Credeam, spuse ea, că ai să vii singur, fără să te chem. E ciudat, totuși: mai întâi, când ai intrat, nu ți-ai mai luat ochii de la mine, și acum mă faci să te aștept. Spune-mi Leni, adăugă ea repede, ca și cum n-ar fi trebuit să piardă nici o secundă a întâlnirii.

— Cu plăcere, îi răspunse K., dar ciudățenia despre care vorbeai, Leni, e foarte ușor de explicat. Mai întâi trebuia să ascult pălăvrăgeala bătrânilor și nu puteam pleca fără motiv; apoi, nu sunt obraznic de felul meu, am o fire mai mult timidă, și nici dumneata, Leni, nu pari să te lași cucerită de la prima vedere.

— Asta nu, spuse Leni punând mâna pe spătar și privin-du-l pe K. drept în ochi, asta nu, dar nu ți-am plăcut și probabil că nu-ți plac nici acum.

— Să-mi placi, spuse K. ocolind un răspuns direct, să-mi placi ar fi cam puțin.

— Oh! zâmbi ea.

Spusele lui K., urmate de exclamația aceasta, îi dădeau lui Leni o oarecare superioritate. De aceea K. tăcu un timp. Și, pentru că se obișnuise cu întunericul din încăperea, putu să distingă unele amănunte ale mobilierului. Remarcă, mai ales, un tablou imens atârnat în dreapta ușii și

se aplecă înainte să-l vadă mai bine. Tabloul înfățișa un bărbat în robă de judecător, stînd pe un jilț înalt, a cărui poleială aurie părea că împrășcă întreaga pânză. Partea ciudată a portretului o constituia însă atitudinea judecătorului: în loc să stea în jilț, cu demnitate calmă, judecătorul își apăsă cu putere brațul stîng pe spătarul și pe brațul jilțului, pe când brațul drept îl ținea complet degajat, sprijinit doar cu palma de una din rezemătoarele laterale, de parcă s-ar fi pregătit să țîșnească în sus, împins de o violentă indignare, ca să spună un lucru decisiv, poate chiar să rostească sentința definitivă.

Acuzatul trebuia presupus la picioarele scării ale cărei trepte de sus, acoperite cu un covor galben, se deslușeau destul de bine.

— Poate că e judecătorul meu, spuse K. arătînd cu degetul tabloul.

— Eu îl cunosc, spuse Leni, privind și ea tabloul. Vine destul de des pe aici. Portretul e din tinerețe, dar nu se poate să-i fi semănat vreodată; în realitate, judecătorul este extrem de mărunț. Asta nu-l împiedică să ceară portrete în care să arate ca un personaj imens, căci e cumplit de vanitos, cum de altfel suntem toți aici. Și eu sunt vanitoasă, și sunt foarte supărată că nu-ți plac.

La cuvintele ei, K. îi răspunse cuprinzînd-o în brațe și trăgînd-o cât mai aproape. Leni își rezemă, tăcută, capul pe umărul lui. Iar K., mereu cu gândul la judecător, o întrebă:

— Ce grad are?

— E judecător de instrucție, îi răspunse ea apucîndu-i mîna cu care K. îi cuprinsese talia și jucîndu-se cu degetele lui.

— Și el e tot un simplu judecător de instrucție, spuse K., dezamăgit. Funcționarii superiori se ascund, iar el s-a instalat într-un jilț!

— Nu-i nimic adevărat, spuse Leni cu fața culcată pe palma lui K. în realitate, judecătorul stă pe un scaun de bucătărie, peste care se așază o pătură veche, de grajd, împăturită în patru. Dar nu te mai poți gândi și la altceva, în afară de procesul dumitale? adăugă ea, încet.

— Îmi e cu neputință, spuse K. Ba chiar cred că mă gândesc prea puțin la el.

— Nu prin asta greșești, spuse Leni. Am auzit însă că ești grozav de îndărătnic.

— De la cine ai auzit? Întrebă K.

Îi simțea pe piept apăsarea trupului și privea bogatul și densul șuvoi al părului ei brun.

— Nu pot să-ți spun mai mult, îi răspunse Leni. Nu-mi cere nume, ci înlătură-ți defectul, nu fi atît de încăpățînat; tribunalului acestuia nu i te poți opune și ești silit să mărturisești. Mărturisește, deci, la prima ocazie. Abia după aceea ai să poți încerca să găsești vreo posibilitate de scăpare. Abia după aceea. Și nici atunci n-o să izbutești, decât dacă o să-ți cineva în ajutor. Dar nu-ți face griji: am să mă ocup eu de asta.

— S-ar părea că știi multe despre tribunal și despre toate tertipurile necesare aici, spuse K. și și-o așeză pe Leni pe genunchi, căci se lipise prea tare de el.

— Așa e bine, spuse Leni instalîndu-se comod pe genunchii liii, după ce și netezise pliurile fustei și-și aranjase bluza.

Apoi i se agăță cu amîndouă mîinile de gât, își lăsă capul pe spate și-l

privi îndelung.

— Dacă nu mărturisesc, nu mă poți ajuta? o întrebă el, ca s-o încerce. Și se gândi, aproape mirat: la te uită! Îmi recrutez ajutoare; mai întâi domnișoara Bürstner, apoi nevasta aprodului și acum această mică infirmieră care s-ar părea că are o ciudată nevoie de mine. Și îmi stă pe genunchi de parcă aici ar fi adevăratul ei loc!

— Nu, îi răspunse Leni clătinând încet din cap, dacă nu mărturisești n-am să te pot ajuta. Dar dumneata nu-mi dorești deloc ajutorul, puțin îți pasă de el, ești îndărătnic și nu te lași convins... Ai o iubită? Îl întrebă ea peste o clipă.

— Nu, răspunse K.

— Ba ai! făcu Leni.

— Da, e-adevărat, spuse K., tăgăduiam și, totuși, îi port fotografia în buzunar.

Și, la rugămintea lui Leni, îi arată o fotografie a Elsei; ghemuită pe genunchii lui K., Leni privi poza: un instantaneu. Elsa fusese fotografiată după unul din dansurile vijelioase pe care îi plăcea să le danseze în localul unde servea; fusta îi unduia în aer, din pricina piruetelor; mâinile și le ținea pe șolduri și rîdea, cu gâtul întins; în poză nu se putea vedea spre cine rîde.

— Poartă corset și se strânge prea tare, spuse Leni arătînd locul unde, după părerea ei, lucrul acesta se vedea clar; nu-mi place; e vulgară și neîndemânatică. Dar poate că față de dumneata e blândă și drăguță, așa s-ar părea din fotografie. Adeseori, fetele acestea solide știu să fie blânde și drăguțe; dar să se sacrifice pentru dumneata, ar fi în stare?

— Nu, spuse K., nu e nici blândă, nici drăguță, și nici n-ar fi capabilă să se sacrifice pentru mine. De altfel, nu i-am cerut niciodată asemenea lucruri și nici măcar fotografia n-am privit-o până acum atât de atent, ca dumneata.

— Asta fiindcă nu ții prea mult la ea, spuse Leni. Deci nu-ți este iubită.

— Ba da, spuse K. Nu-mi retrag cuvintele.

— Acum, s-ar putea să-ți fie iubită, dar n-ai regreta-o prea mult dacă ai pierde-o sau dacă ai înlocui-o cu alta, de pildă cu mine.

— Firește, poți gândi așa, spuse K. zâmbind, dar Elsa are un mare avantaj față de dumneata; ea nu știe nimic despre procesul meu, și chiar dacă ar ști ceva nu s-ar gândi niciodată la el. Și n-ar căuta niciodată să mă convingă să cedez.

— Asta nu-i deloc un avantaj, spuse Leni; dacă nu mai are și altele, pot să sper. Are vreun defect fizic?

— Un defect fizic? Întrebă K.

— Da, spuse Leni, eu am un mic defect fizic. Iată-l. Și-și depărta degetul mijlociu de inelarul mâinii drepte:

Între aceste două degete pielea crescuse până la jumătatea celei de-a doua falange.

Din pricina întunericului, K. nu observă imediat ce voia să-i arate, dar Leni îi conduse mâna, orbește, și-l făcu să-i pipăie pielea.

— Ce ciudățenie! se miră K.

Și, după ce-i privi toată mâna, adăugă:

— Drăguță gheară!

Leni acceptă ca un fel de mândrie mirarea lui K.; acesta îi lipi și-i dezlipi

de nenumărate ori cele două degete; în cele din urmă, i le sărută înainte de a le da drumul.

— Oh! strigă ea atunci, m-ai sărutat.

Grăbită, cu gura deschisă, se cocoță cu genunchii pe genunchii lui. K. o privea uluit. Acum, când erau atât de aproape, observă că Leni răspândea un parfum amar și iute, o aromă ca de piper; ea îi luă capul și i-l culcă pe sîni, se aplecă deasupra lui, apoi îi mușcă și-i sărută gâtul, ba își trecu dinții și prin părul lui.

— M-ai luat pe mine în schimb! gemea Leni din când în când; bagă de seamă, m-ai luat pe mine în schimb!

Dar genunchiul îi alunecă și, cu un ușor țipăt, Leni aproape se prăbuși pe covor. Ca s-o țină, K. o prinse de talie, dar se pomeni și el tras în cădere.

— Acum ești al meu, spuse Leni. Iată cheia casei. Vino când vrei, îi mai șopti ea, ca încheiere.

Și-i mai aruncă, din fugă, o sărutare, pe când el pleca.

Afară, începuse să cadă o burniță mărunță. K. se gândea să se ducă în mijlocul străzii ca s-o mai vadă pe Leni, încă o dată, la fereastră, când unchiu-său țîșni dintr-un automobil care aștepta în fața casei și pe care el, distrat, nu-l observase; unchiul își apucă nepotul de braț și-l împinse spre poartă, ca și cum ar fi vrut să-l ținuiască acolo.

— Cum ai putut să faci una ca asta! îi strigă el. Ai dăunat enorm procesului tău, care se urnise pe calea cea bună! Te duci și te ascunzi cu scîrnăvia aia mică și stricată care, culmea, mai e, firește, și amanta avocatului; lipsești ore întregi, și nu cauți măcar un pretext, nu ascunzi nimic, faci totul pe față, dai fuga la ea și rămâi cu ea! Și ne uiți acolo pe toți trei: pe unchiul care se spetește alergând pentru tine, pe avocatul care-ți trebuie ca să câștigi, și mai ales pe șeful de birou, personajul acesta atât de puternic, de care depinde întregul tău proces în faza actuală! Noi căutăm un mijloc ca să te ajutăm; eu mă văd silit să discut cât se poate de prudent cu avocatul; avocatul, la rîndul său, nu știe cum să se mai poarte cu șeful de birou; în fața atâtor greutăți, datoria ta ar fi măcar să mă susții pe cât posibil! Iar tu rămâi cu ea! Și vine, vrînd-nevrînd, momentul când lucrul acesta nu mai poate fi tăinuit! Firește, oamenii sunt politicoși și nu pomenesc nimic despre lipsa ta, încearcă să mă cruțe; dar până la urmă nu se mai pot stăpîni, și fiindcă nu putem vorbi despre ce ne interesează, nu mai scot un cuvânt! Am stat un sfert de ceas fără să ne spunem nimic, ascultînd dacă nu cumva te întorci. Degeaba! Până la urmă, șeful de birou, care zăbovise mai mult decît ar fi dorit, s-a ridicat să-și ia rămas bun; se vedea că de colo că-i părea rău pentru mine, dar n-avea cum să mă ajute; și a mai întârziat câteva clipe la ușă, cu o amabilitate de necrezut, apoi s-a dus. Îți închipui ce mult m-a ușurat plecarea lui: simțeam că mă sufoc. Iar avocatul, care e bolnav, a suferit și mai mult din pricina ta; omului acestuia cumsecade aproape că-i pierise graiul când mi-am luat rămas bun de la el. Probabil că ai contribuit la prăbușirea lui totală, ai grăbit moartea unui om de care aveai nevoie. Iar pe mine, unchiul tău, mă lași să te aștept aici, în ploaie, ore și ore. Pune mîna să vezi ce ud sunt.

AVOCATUL, INDUSTRIAȘUL ȘI PICTORUL

Într-o dimineață de iarnă — afară ninge, în lumina tulbure a zilei — K. ședea la birou; deși era încă devreme, se simțea extrem de obosit. Ca să scape de funcționarii mai mărunți, îi spusese omului de serviciu că are de terminat o lucrare mai importantă și-i poruncise să nu lase pe nimeni să intre. Dar, în loc să lucreze, se frământa pe scaun și muta de colo-colo obiectele de pe masă; în cele din urmă își întinse, fără să-și dea seama, mâinile pe masă și rămase așa, fără mișcare, cu capul plecat.

Ideea procesului nu-l slăbea o clipă; se întrebase adeseori dacă n-ar fi fost mai bine să se apere întocmind un raport scris pe care să-l trimită tribunalului: și-ar fi expus în el biografia, pe scurt, și ar fi explicat, în legătură cu toate evenimentele cât de cât importante din viața lui, motivele care îl determinaseră să procedeze așa cum procedase, judecând apoi motivele acestea după opiniile lui actuale; în încheiere, ar fi arătat motivele acestei ultime hotărâri. Un asemenea raport i se părea cu mult superior față de obișnuita metodă de apărare a avocaților pe care, de altfel, îi socotea cam dubioși, într-adevăr, K. nici nu știa ce întreprinde avocatul; fără îndoială că nu făcea mare lucru, din moment ce trecuse mai mult de-o lună de când maestrul Huld încetase să-l mai cheme și, de altfel, nici la consultațiile precedente nu avusese deloc impresia că omul acesta ar fi putut să-l ajute prea mult. Maestrul Huld aproape că nu-l întrebase nimic, deși ar fi avut atâtea întrebări de pus. Întrebările acestea erau esențiale. K. simțea el însuși ce-ar fi fost necesar să fie întrebat. Dar avocatul, în loc să-l întrebe, se lansa în discursuri interminabile, sau stătea ca mut în fața lui, plecându-se ușor peste masă, probabil din cauză că îi slăbise auzul, și își frământa o șuviță din barbă, privind desenele de pe covor, în locul unde K. se culcase cu Leni. Din când în când îi dădea niște sfaturi seci, cum se dau copiilor. Discuții pe cât de lungi pe atât de plictisitoare, pentru care K. se gândea să nu dea nici un ban când va veni vremea plății. Când avocatul socotea că-l umilise îndeajuns, încerca, de obicei, să-l mai îmbărbăteze „n pic. Și-i povestea atunci că mai câștigase, total sau în parte, multe procese asemănătoare și că procesele acelea, deși în realitate mai puțin dificile, păreau totuși mai desperate decât procesul lui. Are lista lor aici, în sertar — și lovea în masă — dar secretul profesional îl împiedică, din nefericire, să arate dosarele. Marea experiență dobândită în cursul dezbaterilor o să-i folosească neapărat lui K.; firește că a și început imediat, să lucreze: prima întâmpinare e gata făcută. Întâmpinarea aceasta e foarte importantă, căci întreg procesul depinde, adeseori, de prima impresie pe care o face apărarea. Din păcate — și asupra acestui lucru trebuie în orice caz să-i atragă de pe acum atenția lui K. — se întâmplă destul de des ca primele întâmpinări să nu fie citite de tribunal. Sunt pur și simplu clasate, sub cuvânt că interogatoriul acuzatului e, până una alta, mai important decât toate întâmpinările scrise. Tribunalul mai spune chiar, uneori, atunci când inculpatul stăruie prea mult, că întâmpinarea îi va fi citită o dată cu toate celelalte acte, înaintea hotărârii definitive, când dosarul va fi complet. Dar,

din păcate, lucrul acesta nu e totdeauna adevărat, adăuga avocatul; în genere, prima întâmpinare zace în vreun sertar, sau până la urmă se pierde și, chiar dacă e păstrată, de obicei nu e citită, după cum a aflat el, deși, cîstit vorbind, din surse nu prea autorizate. Situația aceasta e regretabilă, dar își are temeiurile ei. K. nu trebuie să piardă din vedere că dezbaterile nu sunt publice, că pot deveni publice dacă tribunalul socotește necesar, dar că legea nu prevede acest caracter public. De aceea dosarele tribunalului, și mai ales actul de acuzare, rămân secrete și pentru acuzat, și pentru apărătorul său, prin urmare, în genere, e greu de știut împotriva cui trebuie îndreptată prima întâmpinare, și nu i se permite, în fond, întâmpinării acesteia să furnizeze elementele utile, decât prin vreo întâmplare fericită. Întâmpinări cu adevărat utile nu se pot face decât ceva mai târziu, în cursul interogatoriilor, dar întrebările puse inculpatului lasă să se întrevadă sau să se ghicească diferitele capete de acuzare și motivele pe care sunt întemeiate. În asemenea condiții apărarea se găsește, nici vorbă, într-o situație foarte defavorabilă, ba chiar penibilă, dar asta și intenționează tribunalul. Legea nu admite în mod expres apărarea, ci doar o îngăduie, și se poate pune chiar întrebarea dacă paragraful din lege care pare că o îngăduie, o îngăduie și în realitate. De aceea nu există propriu-zis avocați recunoscuți de tribunalul în cauză; toți cei care se prezintă la bară nu sunt decât avocați de contrabandă. Evident, faptul acesta dezonoarează întreaga breaslă; K. n-are decât să privească sala rezervată avocaților, data viitoare când s-o duce în birourile tribunalului, și probabil că o să se îngrozească văzându-i pe cei adunați acolo; numai aspectul odăitei rezervate avocaților ar fi suficient să arate disprețul tribunalului pentru oamenii aceștia. Odăița e luminată printr-un ochi de geam mic și atât de înalt încât ca să privești prin el — respirând fumul hornului așezat alături și mînjindu-ți față cu funingine — trebuie mai întâi să găsești un confrate pe” ai cărui umeri să te poți cocoța; în plus — și asta numai ca un exemplu pentru starea în care se află încăperea — podeaua are de mai bine de-un an o gaură prin care poate că un om n-ar izbuti să treacă, dar e suficient de mare, totuși, ca să ți se scufunde piciorul în ea; și cum sala avocaților se află la etajul al doilea al podului, dacă se nimerește ca vreunul dintre avocați să calce în gaură, piciorul îi atârna prin tavanul primului etaj al podului, exact deasupra culoarului în care așteaptă inculpații.

Avocații nu exagerează deci când declară că situația aceasta este de-a dreptul rușinoasă. Reclamațiile lor n-au însă nici un fel de audiență în fața administrației. Și le e strict interzis să facă vreo modificare pe cheltuiala lor; altminteri, există motive temeinice ca avocații să fie tratați așa: tribunalul caută să elimine pe cât posibil apărarea și ține ca acuzatul să răspundă el însuși de toate. În fond, punctul acesta de vedere nu e rău: dar să se tragă de aici concluzia inutilității avocaților pentru inculpat, în fața acestui tribunal, ar fi cât se poate de greșit. Dimpotrivă, nicăieri avocații nu le pot fi mai de folos, căci, în genere, dezbaterile nu sunt secrete numai pentru public, ci și pentru acuzat; firește, în măsura în care secretul e posibil, dar într-o largă măsură, totuși, într-adevăr, acuzatul n-are dreptul să vadă dosarele tribunalului, iar după interogări ar fi foarte dificil de ghicit ce conțin dosarele, mai ales pentru acuzatul intimidat și copleșit de grijile care-i sustrag atenția. Aici intervine apărarea. De obicei, avocații n-au dreptul să asiste la întrevederile cu judecătorul de instrucție, de aceea sunt nevoiți să-l descoasă pe acuzat imediat după interogatoriu și pe cât se poate chiar în

ușa încăperii unde se iau interogatoriile, ca să poată descifra, din explicațiile lui adesea confuze, ce-ar putea deveni util pentru apărare. Dar nici cele aflate nu sunt prea importante, căci, în condițiile date, nu se poate afla mare lucru, deși, la drept vorbind, un om competent s-ar descurca mai bine decât un novice. Atuul principal îl constituie relațiile personale ale avocatului; pe ele se bazează adevărata valoare a apărării. Din propriile lui experiențe, K. și-a dat seama că organizarea tribunalului lasă de dorit în ceea ce privește gradele inferioare, că printre salariații mărunți se află destui venali și coruptibili; în privința aceasta, zidul justiției are numeroase spărturi. La spărturile acestea se înghesuie majoritatea avocaților, aici mituiesc, aici trag cu urechea și spionează; aici au avut loc, cel puțin în trecut, furturi de acte. Și e de netăgăduit că unii apărători obțin în felul acesta rezultate de moment, uimitor de favorabile acuzatului; ele constituie mândria avocaților și momeala cu care își atrag clienții noi; dar asemenea rezultate nu însemnează nimic sau aproape nimic pentru evoluția ulterioară a proceselor. Numai relațiile personale cinstite, și anume cu funcționarii mai importanți — firește, funcționari superiori ai instanțelor inferioare — pot avea o reală valoare; la început pe nesimțite, iar mai apoi din ce în ce mai vădit. Sigur, puțini avocați izbutesc pe calea aceasta; iată de ce alegerea lui K. fusese cât se poate de fericită. Nu există, spunea doctorul Huld, apărătorul său, decât unul sau doi avocați care să se poată lăuda cu relații ca ale lui. Acestora puțin le pasă, firește, de cunoștințele pe care le-ar putea face în camera avocaților; cu oamenii de acolo ei nu vor să aibă a face; dar cu funcționarii tribunalului au relații cât se poate de strânse. Maestrul Huld nu mai avea nevoie să pândească apariția veșnic problematică a judecătorilor de instrucție în anticamerele domniilor lor, ca să încerce să obțină de la ei, după cum aveau chef, răspunsuri aproape totdeauna mincinoase și fanteziste. Nu, K. însuși putuse să constate că funcționarii — și câteodată chiar unii de rang înalt — vin din proprie inițiativă să-l informeze pe față, sau măcar într-un fel ușor interpretabil, și discută cu el despre viitoarea evoluție a dezbaterilor; în unele cazuri izolate, ei se lasă chiar convinși și adoptă uneori părerile avocatului. În privința aceasta însă e bine să n-ai prea multă încredere în ei; oricât de categoric și-ar exprima noua poziție favorabilă apărării, imediat după aceea se întorc, poate, la birou ca să dea, pentru dezbaterile din ziua următoare directive cu totul diferite și câteodată mult mai severe pentru acuzat decât fuseseră cele de până atunci, datorate tocmai punctului de vedere pe care pretindeau ca l-au lepădat definitiv. Împotriva unor asemenea lucruri nu se poate întreprinde nimic, căci promisiunile făcute între patru ochi rămân mai departe promisiuni făcute între patru ochi și nu pot impune nici un fel de obligație, chiar dacă apărarea n-ar fi obligată să păstreze relații cât mai bune cu domnii funcționari. Ar mai trebui spus de asemenea că atunci când domnii funcționari intră în legătură cu apărătorii — și când au a face cu oameni competenți — nu fac asta numai din prietenie sau din filantropie, ci pentru că, într-o anumită privință, depind și ei de avocați.

Tocmai aici iese la iveală defectul unui organism al justiției care decretează de la bun început judecarea secretă. Funcționarii sunt lipsiți de contactul cu societatea; pentru procesele obișnuite, ei sunt bine înarmați; asemenea procese pot să se desfășoare aproape de la sine, pe făgașul cunoscut, și abia dacă e nevoie să se intervină pe K i, pe colo, ușurel, pentru ca lucrurile să meargă normal; dar în fața cazurilor fie extrem de simple, fie

deosebit de dificile, funcționarii se pomenesc adeseori dezorientați; trăind zi și noapte închistați în literele legii, ei sfârșesc prin a pierde sensul exact al relațiilor umane, și pierderea aceasta îi face să dea greș în cazurile mai suspomenite. Și atunci vin să ceară sfat avocaților, urmați de vreun servitor care poartă actele de obicei atât de secrete. La fereastra aceasta ai putea vedea mulți domni, și ultimii pe care te-ai aștepta să-i vezi, privind pe stradă cu un aer deznădăjduit, în timp ce avocatul cercetează dosarele de pe masa lui ca să le poată da un sfat. În asemenea ocazii se vede bine, de altfel, cât de serios își privesc domniile lor meseria și la ce disperare îi împing piedicile pe care prin însăși natura lor nu le pot învinge.

În orice caz, adăuga avocatul, situația lor nu e prea ușoară și nu trebuie să le faci nedreptatea de-a o socoti astfel. Ierarhia justiției este infinită și printre treptele ei chiar inițiații abia dacă se descurcă. Și cum, în genere, debaterile tribunalelor rămân secrete atât pentru funcționarii mai mărunți cât și pentru public, ele nu pot fi niciodată urmărite până la capăt; procesele intră deci adeseori în resortul vreunei instanțe, fără să se știe de unde vin, și dispar fără să se știe încotro. De aceea funcționarii sunt lipsiți de învățămintele pe care le-ar putea trage din studiul diverselor faze ale unui proces, din verdict și din motivările lui. Ei n-au dreptul să se preocupe decât de partea procedurii pe care le-o rezervă legea și, adeseori, știu despre ce urmează, adică despre rezultatele propriei lor munci, mai puțin chiar decât știe apărarea care, în genere, rămâne în contact cu acuzatul până la sfârșitul dezbaterilor. Deci și în privința aceasta funcționarii justiției au multe de învățat de la avocați. În fața unei asemenea situații, cum mai poate să se mire K. văzând iritabilitatea funcționarilor, care se manifestă adeseori jignitor la adresa acuzaților — căci fiecare face experiența aceasta? Toți funcționarii sunt veșnic iritați, chiar dacă par calmi. Firește, de pe urma acestui fapt au mult de suferit avocații mărunți. În legătură cu asta se povestește chiar o anecdotă care pare cât se poate de adevărată: un vechi funcționar, altminteri om liniștit și de treabă, studiasse o zi și o noapte, fără întrerupere — căci funcționarii aceștia sîrit extrem de sîrguincioși — o afacere judiciară dintre cele mai dificile și încîlcită mai ales de întîmpinările avocaților. Dimineața, după douăzeci și patru de ore de muncă ingrată, funcționarul nostru se așază la pîndă în dosul ușii și-i aruncă în josul scării pe toți avocații care voiau să intre. Avocații se adunară pe unul din paliere ca să se sfătuiască ce-i de făcut; pe de-o parte, n-aveau dreptul real de-a intra în tribunal, și asta îi împiedica să întreprindă vreo acțiune legală împotriva funcționarului — pe care, de altfel, aveau tot interesul să-l menajeze, după cum s-a mai arătat; dar, pe de altă parte, cum fiecare zi petrecută în afara tribunalului era complet pierdută pentru ei, țineau grozav să intre. Până la urmă căzură de acord că trebuia să-l istovească pe bătrînul funcționar. Urcară deci, pe rînd, treptele; ajuns sus, fiecare dintre ei se lăsa aruncat jos, după o lungă rezistență pasivă; la capătul scării, avocatul era cules de colegii săi. Jocul acesta dură cam o oră, după care bătrînul domn, obosit și de munca de peste noapte, se simți într-adevăr istovit și se întoarse în biroul unde lucra. Cei de jos ținură mai întîi să se convingă că bătrînul plecase. De aceea îl trimiseră pe unul dintre ei cu misiunea de-a cerceta dacă locul era într-adevăr gol. Și nu intrară în sală decât după reîntoarcerea celui trimis, fără să îndrăznească a spune un cuvînt, căci avocații nu țin deloc să aducă vreo îmbunătățire sistemului judiciar, pe cînd oricare dintre acuzați, chiar și cel mai slab la minte — și lucrul acesta e

foarte semnificativ — de la primul contact cu justiția începe totdeauna să se gândească la proiecte de reforme, risipindu-și astfel timpul și energia pe care le-ar putea folosi pentru sine într-un mod cu mult mai folositor. Singura metodă cuminte, spunea maestrul Huld, e să iei lucrurile așa cum sunt. Chiar dacă ar fi posibilă îmbunătățirea unor aspecte mărunte — ceea ce, de fapt, ar însemna o neghiobie — În cel mai fericit caz nu s-ar putea obține rezultate decât pentru procesele viitoare, iar faptul că atragi asupra ta atenția unor funcționari ranchiunoși îți este extrem de dăunător. Trebuie să eviți pe cât posibil să fii remarcat, să stai liniștit chiar dacă lucrul acesta e împotriva rațiunii, să încerci să înțelegi că imensul organism judiciar va rămâne totdeauna oarecum în aer și dacă încerci din proprie inițiativă să-l schimbi cât de cât, îți tai singur craca de sub picioare și te poți prăbuși, pe când imensul organism poate cu ușurință — totul ținându-se legat în sistemul lui — să-și găsească o rotiță de schimb și rămâne cum a fost, dacă nu cumva — și lucrul acesta e cel mai probabil — devine mai viguros, mai atent, mai sever și mai rău. Cel mai bun lucru e deci să-l lași pe avocat să-și vadă de treaba lui și nu să-l deranjezi. Reproșurile, sigur, sunt aproape cu totul inutile, mai ales când nu-i poți face pe oameni să înțeleagă întreaga lor importanță, dar lui K. se vedea silit totuși să-i spună că își păgubise propria cauză purtându-se așa cum se purtase față de șeful de birou. De acum înainte numele omului acelaia influent aproape că trebuia șters de pe lista celor care ar fi putut să facă ceva pentru K.; orice aluzie la proces, cât de ușoară, șeful de birou se prefăcea dinadins că n-o aude, asta era clar. În multe privințe, funcționarii justiției se poartă ca niște copii. Cel mai nevinovat lucru — și, din păcate, atitudinea lui K. nu putea fi socotită ca atare — putea uneori să-i rănească atât de mult încât să-i facă să nu mai vorbească nici cu cei mai buni prieteni, să le întoarcă spatele când îi întâlnesc și să lucreze cât pot împotriva lor. Dar se mai întâmplă câteodată ca o glumă de doi bani, riscată când crezi că totul e pierdut, să-i facă să rîdă fără nici un motiv și să-i împace brusc, în modul cel mai neașteptat. Relațiile cu ei sunt, totodată, și foarte complicate și foarte simple; nici un principiu nu le-ar putea reglementa.

În asemenea condiții, ar fi de mirare să-ți ajungă o viață de om ca să admiți că ai putea izbuti din când în când. Și, nici vorbă, ai ore de melancolie, ca toți oamenii, ore când crezi că nu ți-a izbutit nimic, când ți se pare că n-ai câștigat decât procesele destinate de când lumea să fie câștigate și care ar fi ajuns și fără tine la bun sfârșit, pe câtă vreme celelalte procese le-ai pierdut pe toate, în ciuda zbuciumului, a grijilor și a succeselor aparente care te-au bucurat atât. Și în asemenea momente ți se pare că nu trebuie să te încrezi în nimic și că, de-ar trebui să răspunzi la unele întrebări precise, n-ai îndrăzni măcar să negi faptul că atâtea procese care ar fi ajuns de la sine la un deznodământ favorabil, au fost, cu cele mai bune intenții din lume, îndrumate de tine pe căi greșite. Firește, până și în sentimentul acesta mai există un soi de certitudine, dar ea e singura care-ți mai rămâne. Crizele acestea de scepticism — căci, evident, nu sunt decât niște crize — ti amenință pe avocați mai ales când li se ia din mână un proces pe care îl duseseră destul de departe și în mod satisfăcător. Iată, fără îndoială, cel mai rău lucru care i se poate întâmpla unui avocat. O asemenea nenorocire nu e pricinuită niciodată din vina acuzatului; un inculpat care și-a ales apărătorul e silit să-l păstreze orice s-ar întâmpla. Căci, altfel, cum s-ar putea descurca singur după ce a recurs la apărător? Asta nu se întâmplă niciodată, dar se

Întâmplă uneori ca procedura să ia o direcție pe care avocatul nu mai are dreptul s-o urmeze! Și i se retrage în același timp și procesul, și acuzatul, și totul; cele mai utile relații nu-i mai folosesc atunci la nimic, căci funcționarii înșiși ignoră cele petrecute. Procesul intră într-o fază în care nu mai există dreptul la apărător, și se află în mâinile unor instanțe inaccesibile, iar avocatul nu-l mai poate vedea pe inculpat iar într-o bună zi, când te întorci acasă, găsești pe masă toate întâmpinările pe care le-ai redactat cu atâta râvnă și cu cele mai justificate speranțe; ele ți-au fost înapoiate fiindcă nu mai au dreptul să figureze în noua fază a procesului. Acum, au devenit simple petice de hîrtie, fără nici o valoare. Asta nu înseamnă însă că și procesul e pierdut, sau cel puțin nu există nici un motiv categoric ca să admiți o asemenea presupunere: atâta doar că nu se mai știe nimic despre proces și nu se va mai ști niciodată nimic. Din fericire, cazurile de acest fel nu sunt decât excepții și chiar dacă procesul lui K. o să intre vreodată pe o asemenea cale, pentru moment e încă departe de ea și îi lasă avocatului destul teren de activitate. K. putea fi sigur că ocazia n-o să fie pierdută. După cum i s-a spus, întâmpinarea n-a fost încă trimisă, dar nu-i nici o grabă căci, în momentul de față, e mult mai important să se stabilească primele contacte cu funcționari competenți, ceea ce s-a și făcut — cinstit vorbind, nu totdeauna cu prea mult succes — și e mult mai bine, deocamdată, să nu fie divulgate amănunte care nu l-ar putea influența pe K. decât într-un sens nefavorabil, dîndu-i prea multe speranțe sau sperîindu-l prea tare; se știe doar că unii funcționari se arătaseră foarte binevoitori și alții se arătaseră mai puțin favorabili, dar nu refuzaseră să-l ajute. În total, rezultatul era deci cât se poate de satisfăcător, dar nu trebuiau încă trase concluzii pe baza aceasta, căci toate negocierile preliminare începeau la fel și numai desfășurarea ulterioară a dezbaterilor putea să arate în ce măsură fuseseră de folos. În orice caz, nimic nu e încă pierdut și dacă, în ciuda celor întîmplate, vom reuși să-l cîștigăm pe șeful de birou — câteva încercări fuseseră făcute în acest sens — rana va fi curată, cum spun chirurgii, și vom putea aștepta liniștiți viitoarea desfășurare a lucrurilor!

Când se lansa în asemenea discursuri, avocatul nu mai isprăvea. Și, la fiecare vizită, le lua de la capăt. Existau mereu progrese, dar în ce constau ele n-avea voie să spună. Lucra de zor la prima întâmpinare, dar încă n-o terminase, fapt care se dovedea a fi cât se poate de favorabil la consultația următoare, căci momentul — imposibil de prevăzut — ar fi fost rău ales pentru trimiterea întâmpinării. Iar când, obosit de-atâtea vorbe, K. observa că lucrurile merg extrem de încet, chiar ținând seama de toate dificultățile existente, avocatul îi răspundea că ele merg binișor pe micul lor făgaș, dar că, firește, ar fi ajuns mult mai departe dacă el, K., i s-ar fi adresat mai devreme. Din păcate, întârziase, și neglijența aceasta avea să-i mai aducă pe viitor și alte necazuri, mult mai mari decât simpla pierdere de timp.

Singura întrerupere binefăcătoare a consultațiilor era venirea lui Leni, care știa totdeauna să potrivească în așa fel lucrurile încât să-i aducă maestrului Huld ceaiul de câte ori K se afla la el. Leni rămânea apoi în spatele lui K., avînd aerul că-l privește pe avocat — care se apleca foarte mult deasupra ceștii ca să-și toarne ceaiul și să-l soarbă cu lăcomie. Și, pe furiș, ea își lăsa mâna în mâna lui K. Atunci se făcea liniște deplină; avocatul bea, K. îi strîngea mâna lui Leni, iar Leni îndrăznea uneori să mîngîie încetișor părul lui K.

— Mai ești aici, Leni? Întreba avocatul când termina.

— Voiam să duc ceașca, spunea Leni.

Urma apoi o ultimă strângere de mână; avocatul se ștergea la gură și începea, cu puteri noi, să-i vorbească lui K.

Ce voia oare? Să-l încurajeze? Sau să-l aducă la disperare? K. nu-și dădea seama; dar, curând, un lucru îi apăru vădit: apărarea lui nu se afla în mâini bune.

S-ar fi putut foarte bine ca avocatul să spună adevărul, deși se vedea cât de colo că vrea să-și dea aere și că nu mai avusese niciodată ocazia să se ocupe de-un proces atât de important pe cât părea să fie cel al lui K. Dar relațiile pe care le scotea mereu în evidență păreau, într-adevăr, suspecte; oare le folosea numai pentru K.? Avocatul nu uita niciodată să spună că era vorba de funcționari inferiori, deci de slujbași extrem de mărunți și cărora desfășurarea procesului putea, într-o anumită măsură, să le favorizeze avansarea. La urma urmei, n-ar fi fost posibil ca tocmai ei să-l folosească pe avocat ca să îndrume procesul după dorința lor, pe căi cu totul nefavorabile inculpatului? Poate că nu acționau așa în toate procesele, firește, un asemenea lucru n-ar fi fost posibil; cu siguranță că existau și cazuri în care funcționarii dădeau o mână de ajutor avocatului, ca să-l răsplătească pentru serviciile aduse, căci aveau tot interesul să-i păstreze reputația; dar dacă lucrurile stăteau într-adevăr așa, în ce sens interve-neau ei în procesul lui K., proces extrem de spinos, după cum spunea maestrul Huld, menit să constituie un eveniment senzațional și care atrăsese de la bun început întreaga atenția a tribunalului? Din păcate, în privința aceasta nu prea încăpeau multe îndoieli. Se vedea clar că prima întâmpinare nu fusese înaintată, deși procesul dura de luni de zile. După spusele avocatului, totul se afla încă la început; Șrește, metoda era excelentă, dacă urmau să-l adoarmă pe inculpat și să-l mențină inactiv, ca să-l atace prin surprindere cu verdictul, sau măcar cu rezultatele anchetei, când i se va aduce la cunoștință că au fost defavorabile și că procesul va fi trimis în fața unei instanțe superioare.

Era absolut necesar să intervină inculpatul însuși. Convingerea că trebuie să acționeze el însuși devenea imperioasă pentru K., mai ales când se simțea foarte obosit, ca în dimineața aceasta de iarnă, când totul i se părea atât de nesigur. Uitase disprețul pe care-l avea la început față de proces; dacă ar fi fost singur pe lume, și-ar fi putut foarte ușor neglija procesul, admitând că i-ar fi fost intentat, ceea ce cu siguranță că nu se putea întâmpla într-un asemenea caz. Acum însă unchiul îl și dusese la avocat, obligațiile familiale intrau în joc; situația lui încetase de-a mai fi cu totul independentă de evoluția procesului, avusese el însuși imprudența să le vorbească unor cunoscuți, cu o inexplicabilă satisfacție, despre cele întâmplate; alții aflaseră, nu se știe cum; relațiile cu domnișoara Bürstner păreau rămase în suspensie, ca și procesul ; pe scurt, nu mai avea de ales decât să accepte sau să refuze procesul; se afla engrenat în el din plin și trebuia să se apere; dacă obosea, putea să ajungă rău.

Pentru moment, n-avea de ce să fie prea îngrijorat. Izbutise într-un timp relativ scurt și fără să-și cruțe eforturile să ocupe un post însemnat la bancă; știuse să se mențină în postul acesta înconjurat de stima tuturor, și acum nu trebuia, deci, decât să-i consacre procesului o parte din calitățile care îi înlesniseră ascensiunea; și atunci, fără doar și poate că totul avea să se termine cu bine; dacă voia să ajungă la țintă era mai ales necesar să elimine *a priori* orice idee de culpabilitate. Nu exista delict, procesul nu era

altceva decât o mare afacere aidoma afacerilor pe care le tratase adeseori în mod avantajos pentru bancă, o afacere în cadrul căreia, ca de obicei, te pândeau diferite primejdii ce trebuiau parate. Prin urmare, nu-i era îngăduit să-și fixeze mintea la ideea că s-ar putea să aibă vreo vină, ci trebuia să se gândească numai la propriul său interes. În privința aceasta era necesar să-i retragă avocatului dreptul de a-l reprezenta și, cu cât ar fi făcut-o mai curând, poate chiar în seara aceea, cu atât ar fi fost mai bine; faptul în sine ar fi constituit poate, după cum spunea avocatul, un lucru nemaiauzit și-un gest extrem de jignitor, dar K. nu putea admite ca eforturile pentru proces să i se ciocnească de obstacole provenite de la propriul său apărător. O dată descotorosit de avocat, trebuia să depună urgent întâmpinarea și să insiste hotărât, chiar zilnic dacă putea, să fie luată în considerare. Pentru asta, firește, n-o să fie deloc suficient să se așeze lângă ceilalți inculpați, pe gang, și sa-și pună pălăria pe bancă; va trebui să-i sîcîie zilnic pe funcționari, să-i asedieze cu ajutorul femeilor sau al altor persoane, să-i constrângă să se așeze la birou și să-i studieze întâmpinarea, în loc să se uite în gang printre gratiile de lemn. N-avea dreptul să-și cruțe nici o clipă eforturile, totul trebuia organizat și supravegheat perfect. Trebuia ca justiția să înlănească odată un inculpat care știa să se folosească de drepturile lui.

Dar deși K. avea destulă încredere în sine pentru îndeplinirea acestui program, dificultățile întocmirii primei întâmpinări îl copleșeau. Cu o săptămână înainte mai roșea încă la gândul că ar putea fi obligat într-o bună zi să scrie cu mina lui documentul, dar că o să-i mai fie și greu să-l redacteze, nu se gândise niciodată. Își amintea că într-o dimineață, când avea enorm de lucru, lăsase totul baltă și, pe neașteptate, își luase blocnotesul ca să încerce schițarea planului unei întâmpinări destinate greoiului său avocat, și că exact în clipa aceea ușa se deschisese și directorul-adjunct intrase în biroul lui, rîzând cu hohote.

Râsul acesta fusese cât se poate de penibil pentru K., deși, firește, n-avea nici o legătură cu întâmpinarea despre care directorul-adjunct habar n-avea, ci se datora unei anecdote despre bursă, auzită tocmai atunci. Ca să facă înțeleasă gluma fusese nevoie de-un desen și directorul-adjunct, aplecându-se peste masa de lucru a lui K. și luîndu-i creionul din mână, executase desenul pe hîrtia pregătită pentru întâmpinare.

Astăzi, K. nu mai simțea nici pic de rușine; întâmpinarea trebuia făcută. Dacă n-o izbuti să găsească timp la birou pentru ea, ceea ce părea foarte probabil, o s-o redacteze acasă, noaptea. Iar dacă nici nopțile n-au să-i fie de ajuns, o să ceară un concediu. Esențial era să evite jumătățile de măsură, căci metoda aceasta e cea mai rea, nu numai în afaceri, ci totdeauna și pretutindeni. Întâmpinarea constituia, nici vorbă, o muncă aproape interminabilă. Chiar dacă ai fi fost cât se poate de optimist, tot ți-ai fi dat lesne seama că o s*-ți fie cu neputință s-o duci vreodată la capăt. Nu din lene sau din neîncredere (asemenea motive puteau să-l împiedice doar pe maestrul Huld), ci pentru că, ignorând cu totul natura delictului și a tuturor complicațiilor posibile, trebuia să-ți recapitulezi întreaga viață, până la cele mai mici amănunte, și s-o expui cu toate colțișoarele ei, s-o discuți sub toate aspectele. Iar pe deasupra, cât de jalnică era o asemenea muncă! Poate ar fi fost bună pentru mintea senilă a unui pensionar, căruia să-i ajute să-și treacă zilele prea lungi. Dar acum, când K. avea nevoie să-și adune toate forțele cerebrale pentru muncă, acum, când fiecare oră trecea prea repede — căci era în plină ascensiune și începuse să reprezinte un pericol

pentru directorul-adjunct — acum, când voia să se bucure, ca orice tânăr, de serile și de nopțile prea scurte, tocmai acum trebuia să înceapă redactarea întâmpinării! K. începu să se tînguie, în gând. Și ca să pună capăt frământărilor, apăsă fără să-și dea seama pe butonul soneriei electrice instalată în anticameră. Când făcu gestul acesta, dădu cu ochii de pendulă. Era ora unsprezece: pierduse deci două ore, un timp enorm de prețios, gândindu-se și visînd, iar acum firește că se simțea mai obosit decât înainte. Dar, la urma urmei, nu-și pierduse timpul de pomană; în orele acestea luase hotărîri care puteau să-i fie foarte utile. Oamenii de serviciu îi aduseră, o dată cu corespondența, și două cărți de vizită ale unor domni care îl așteptau de multă vreme pe K. Iar cei doi domni făceau parte dintre clienții cei mai importanți ai băncii, pe care K, n-ar fi trebuit în nici un caz să-i lase să aștepte. De ce picaseră într-un moment atât de nepotrivit? Și de ce — asta păreau că întrebă și ei, de dincolo de ușa închisă — de ce sîrguinciosul K. risipea cele mai bune ore de muncă, ocupându-se de treburile lui personale? Istovit de grijile de până atunci și plictisit dinainte de cele care aveau să urmeze, K. se ridică și i-l întâmpină pe primul vizitator.

Noul venit era un omuleț vioi, un industriaș pe care îl cunoștea bine. Se scuză că-l deranjează pe K. de la o muncă atât de importantă, iar K. se scuză, la rîndul său, că-l lăsase să aștepte. Dar o făcu atât de distrat și cu un ton atât de nepotrivit, încât industriașul ar fi observat, fără doar și poate, dacă n-ar fi fost prea absorbit de propriile lui probleme. Industriașul începu să scoată de prin toate buzunarele hîrtii cu calcule și cu tabele și le etala în fața lui K. explicându-i câteva cifre; îndreptă apoi o mică greșeală de calcul care-i sărise în ochi în ciuda examinării rapide și, amintindu-i lui K. o afacere similară încheiată cu el anul trecut, menționa, în treacăt, că de data aceasta o altă bancă ținea cu tot dinadinsul să se ocupe de ea, după care tăcu, vrînd să afle părerea lui K. Acesta urmărise la început cu mult interes cuvintele industriașului; înțeleșese importanța afacerii și ideea îi absorbisese atenția, dar din păcate pentru prea puțină vreme; curînd, încetase să mai asculte și începuse să dea pur și simplu din cap la fiecare exclamație a celui alt, apoi nu mai făcu nici gestul acesta, ci se mărgini să privească țeasta cheală, aplecată peste hîrtii, și să se întrebe când o să-și dea seama omul din fața lui că vorbește în gol. De aceea, când industriașul tăcu, K. rămase un timp convins că tăcerea aceasta n-avea alt rost decât să-i permită lui să-și recunoască incapacitatea de-a asculta. Dar după privirea atentă a industriașului — vizibil gata la orice răspuns — observă, cu regret, că trebuia să continue discuția. K. își înclină deci fruntea, ca și cum ar fi primit un ordin, și începu să-și plimbe agale creionul peste hîrtii, oprindu-se din când în când ca să puncteze vreo cifră oarecare. Industriașul încercă să-i ghicească obiecțiile; poate că cifrele nu erau exacte, poate că nu erau convingătoare, în orice caz acoperi hîrțiile cu palma și, apro-piindu-se foarte mult de K., reîncepu expunerea generală a afacerii.

— E dificil, spuse K. strîmbînd din buze.

Nemaiavînd de ce să se agate, din moment ce hîrțiile erau acum acoperite, se lăsă, istovit, să cadă în brațele fotoliului. Și abia dacă ridică privirea când ușa direcției se deschise și directorul-adjunct se ivi, nedeslușit, ca prin ceață. O clipă, K. își uită preocupările, cu gândul numai la rezultatul imediat al intervenției acestuia care îl ușura enorm, căci industriașul, ridicînd u-se dintr-un salt, pornise grăbit în întâmpinarea directorului-adjunct. Temîndu-se ca directorul-adjunct să nu dispară așa cum se ivise, K.

ar fi dorit ca industriaşul să se grăbească de zece ori mai mult. Dar teama lui se dovedea a fi neîntemeiată, căci cei doi domni se întâlneau, îşi strânseseră mâinile şi se apropiară împreună de biroul lui. Industriaşul se plânse de lipsa de interes a procuristului faţă de afacerea propusă şi arătă spre K.; acesta se -adînci din nou în studierea hîrtilor, sub privirea directorului-adjunct. Când cei doi domni se plecară peste masa lui de lucru şi când industriaşul se porni să-i explice directorului-adjunct cât de interesante îi erau propunerile, lui K. i se păru că amândoi — şi-i vedea acum exagerat de mari — duc pe deasupra lui tratative privind propria-i persoană; de aceea, ridicând ochii prudent şi încercând cu încetul să vadă ce se petrece sus, luă la împlinire una dintre hîrtilile de pe birou, o puse pe latul palmei şi le-o întinse, ridicându-se domol şi fără grabă. Gestul nu corespundea nici unei necesităţi; K. se supunea pur şi simplu sentimentului că aşa va trebui să facă atunci când, în sfîrşit, va termina marea întîmpinare care avea să-l dezvinovăţască total. Directorul-adjunct, atent la discuţie, abia dacă aruncă o privire distrată spre hîrtie — ceea ce era important pentru K. n-avea mare importanţă pentru el — luă pur şi simplu hîrtia din mîna lui K. şi spuse: „Mulţumesc, ştiu despre ce-i vorba”, şi o puse liniştit la locul ei, pe masă; amărât, K. îl privi pieziş, dar directorul-adjunct nu observă nimic, sau, dacă observă, se simţi încurajat, căci rîse de câteva ori cu hohote, îl puse în încurcătură pe industriaş printr-un răspuns subtil, apoi îl scoase imediat din încurcătură făcându-şi singur o nouă obiecţie, după care îşi invită clientul la el în birou ca să discute încheierea afacerii. — E un lucru deosebit de important, îi spuse el industriaşului, îmi dau perfect seama. Domnul procurist — şi chiar în momentul acela directorul-adjunct i se adresă tot numai industriaşului — domnul procurist va fi, desigur, încântat să-l scăpăm de grija aceasta, căci afacerea cere să fie gândită cu mintea limpede, iar el pare astăzi mai mult decât obosit; de altfel, îl şi aşteaptă în anticameră câteva persoane, cam de multă vreme.

K. mai avu suficientă prezenţă de spirit să-şi întoarcă faţa de la directorul-adjunct şi să nu-i adreseze decât industriaşului un zâmbet destul de amabil, deşi îngheţat; altceva nu mai făcu, ci rămase aplecat înainte, cu amîndouă mîinile sprijinite de birou, ca un funcţionar la masa de luau, şi-i privi pe cei doi domni care luară hîrtilile de sub ochii lui, continuînd să vorbească şi dispărînd în biroul direcţiei. La uşă, industriaşul se mai întoarse o dată şi-i spuse că nu-şi ia încă rămas bun fiindcă avea de gând să revină ca să-l informeze pe domnul procurist despre rezultatele negocierii. De altfel, adăugă el, avea să-i facă o mică comunicare.

K. rămase, în sfîrşit, singur; nu-i trecu nici o clipă prin minte să primească alţi clienţi şi nu se gândi decât vag la şansa de care profita: cei de afară credeau că el mai discută încă cu industriaşul, şi nimeni, nici chiar omul de serviciu, n-avea să-şi permită să intre. K. se îndreptă spre fereastră, se așeză pe pervaz, ţinîndu-se cu mîna de-un ivăr, şi privi piaţa. Zăpada continua să cadă, cerul nu se înseninase deloc.

Şezu aşa multă vreme, fără să ştie exact ce-l neliniştea; nu se întorcea decât din când în când, cu o uşoară teamă, spre aşa vestibulului, atunci când i se părea că aude vreun zgomot. Dar, cum nu intra nimeni, se calmă, se duse la lavabou, se spălă cu apă rece şi reveni din nou la fereastră, cu capul ceva mai limpede. Hotărîrea pe care o luase, de-a se apăra singur, i se părea mult mai grea decât îşi închipuise la început. Atîta vreme cât lepădase grija apărării pe spinarea avocatului, nu se simţise, de fapt, decât

foarte puțin atins de proces; îl privise de la distanță, fără contact direct; avusese timp suficient să-i examineze în voie desfășurarea sau să se dezintereseze de el. Dar acum, când își asumase el însuși sarcina de-a se apăra, trebuia să se expună singur la toate loviturile tribunalului, cel puțin provizoriu. Rezultatul urma să fie, mai apoi, liberarea totală și definitivă; până atunci însă trebuia să facă față unei primejdii cu mult mai mari decât cele de până acum. Dacă nu crezuse că va fi așa, întâlnirea de astăzi cu industriașul și cu directorul-adjunct putea să-i dovedească din plin contrariul. Și el, cum se purtase, buimăcit numai la ghidul că luase hotărârea de-a se apăra singur! Ce-o să mai fie? Ce viitor își pregătea? O să găsească oare calea cea bună, calea care să-l scoată la liman, în ciuda tuturor obstacolelor? O apărare atentă și minuțioasă — altfel, nici n-ar fi avut sens — n-o să-i ceară neapărat să renunțe la orice fel de activitate? O să poată face față? Iar banca în cel fel o să reacționeze? Nu era vorba numai de întâmpinarea pentru care un concediu poate că i-ar fi ajuns, deși o cerere de concediu i se părea riscantă în momentul de față; era vorba de-un întreg proces, cu o durată imposibil de prevăzut. Ce piedică, ivită pe neașteptate, în cariera lui K.!

Și trebuia să lucreze pentru bancă! Își privi biroul. Să primească acum clienți și să discute cu ei? În timp ce procesul lui continua, în timp ce, sus, în pod, funcționarii tribunalului rămâneau aplecați peste dosarul procesului, el trebuia să aibă grijă de afacerile băncii! Nu era asta oare un fel de tortură aprobată de tribunal, ca un adaos la proces? Și-o să țină cineva seama, la bancă, de situația lui specială, atunci când îi va aprecia munca? Nimeni! Niciodată! Procesul lui era mai mult sau mai puțin cunoscut aici. Dar de cine? Și în ce măsură? Existau speranțe ca directorul-adjunct să nu fi aflat încă nimic; altminteri, să fi văzut numai cum l-ar fi folosit împotriva lui K.! Fără pic de omenie sau de colegialitate. Dar directorul? Sigur, avea intenții bune față de K.; dacă zvonul despre proces ar fi ajuns până la el, probabil că ar fi încercat să-i ușureze munca, atât cât i-ar fi fost posibil, dar nici vorbă că până la urmă n-ar fi răzbit; căci acum când contragreutatea reprezentată de K. începea să slăbească, directorul se afla din ce în ce mai mult sub influența directorului-adjunct, care exploata în profitul lui starea precară a sănătății conducătorului băncii. Ce putea deci să spera K.? Rumegându-și astfel gândurile, poate că nu făcea decât să-și slăbească puterea de rezistență; dar era cât se poate de necesar să nu se amăgească singur și să vadă lucrurile cât mai clar cu putință.

Fără nici un motiv special, ci pur și simplu ca să mai zăbovească puțin înainte de-a începe lucrul, K. încercă să deschidă fereastra. Ivărul se lăsă greu și trebui să-l apuce cu amândouă mâinile. De afară năvăli vălul de ceață amestecată cu fum și răspândi în cameră un ușor miros de ars. Cîteva fulgi de zăpadă intrară și ei, împinși de vânt.

— Urâtă toamnă! spuse, în spatele lui K., industriașul care intrase neobservat, întorcându-se de la directorul-adjunct.

K. aprobă clătînând din cap și privi neliniștit servieta din care industriașul se pregătea să-și scoată hîrțile ca să-i comunice rezultatul negocierilor cu directorul-adjunct. Dar industriașul, care-i urmărise privirea, izbi cu palma în servieta și spuse, fără s-o deschidă:

— Vreți să știți rezultatele? Am contractul gata sau aproape gata. Directorul dumneavoastră adjunct e un om încântător. Numai că nu-i bine să te încrezi prea mult în el.

Și încep să rîdă, strângându-i mâna lui K., vrînd să-l facă și pe el să rida. Dar K. găsi acum suspect faptul că nu voia să-i arate hîrțile; iar în observația industriașului nu i se păru nimic de rîs.

— Domnule procurist, îi spuse acesta, cu siguranță că suferiți din pricina vremii. Astăzi păreți cam prost dispus.

— Da, spuse K. ducându-și palmele la tîmple, am dureri de cap, necazuri familiale.

— Exact, spuse industriașul care era un om nerăbdător și nu izbutea să asculte niciodată o frază până la capăt. Fiecare om își are de purtat crucea...

Fără să-și dea seama, K. făcu un pas spre ușă ca și cum ar fi vrut să-și conducă vizitatorul, dar acesta continuă să-i vorbească:

— Aș mai avea ceva de spus, domnule procurist. Tare mă tem să nu vă necăjesc vorbindu-vă despre asta tocmai astăzi, dar am mai trecut de două ori pe aici în ultima vreme și am uitat de fiecare dată. Iar dacă mai amân, cine știe dacă o să mai aibă rost să vă spun vreodată. Și poate ar fi păcat căci, la urma urmei, comunicarea mea s-ar putea să aibă oarecare valoare.

Până să apuce K. să-i răspundă, industriașul se apropie de el cât putu mai mult, îl lovi cu latul degetului peste piept și-l întrebă încet:

— Aveți un proces, nu-i așa? K. se dădu înapoi strigînd:

— Asta v-a spus-o directorul-adjunct!

— Da de unde! răspunse industriașul. Cum ar putea directorul-adjunct să afle?

— Dar dumneavoastră? Întrebă K., mai stăpîn pe sine.

— Mie mi se mai întîmplă să aflu, ici-colo, câte ceva de la tribunal, spuse industriașul. Tocmai în legătură cu asta aș vrea să vă spun câteva cuvinte.

— Atîția oameni au legătură cu tribunalul! spuse K. plecîndu-și fruntea.

Și îl conduse pe industriaș spre birou. După ce se așezară ca mai înainte, industriașul începu:

— Din păcate, ceea ce am să vă comunic poate că nu e prea important. Dar în asemenea chestiuni, nimic nu trebuie neglijat. Și apoi, țineam și eu să vă fac un serviciu, oricît de neînsemnat ar fi el. Nu ne-am înțeles oare noi doi totdeauna în afaceri? Ei bine...

K. vru atunci să-și ceară scuze pentru felul în care se purtase, dar industriașul, neadmițînd nici o întrerupere, își săltă servieta sub braț ca să arate că era grăbit și continuă:

— Am auzit vorbindu-se despre procesul dumneavoastră de la un oarecare Titorelli. Un pictor. Titorelli e pseudonimul lui, habar n-am cum îl cheamă în realitate. Dar de ani de zile vine din cînd în cînd să mă vadă la birou și-mi aduce niște mici tablouri — e aproape cerșetor — și-i dau totdeauna un fel de pomană. Altminteri, tablourile sunt drăguțe, cîmpii, peisaje, în sfîrșit, vă închipuiți cum. Tîrgul ăsta, cu care ne obișnuisem amîndoi, mergea totdeauna cît se poate de bine; până la urmă însă, pictorul a început să mă viziteze cam prea des și i-am spus-o. Așa am început să discutăm ; eram curios să știu cum poate trăi numai din pictură, și-atunci am aflat, spre marea mea mirare, că se întreține mai ales din portrete. Mi-a spus că lucrează pentru tribunal. L-am întrebat pentru care. Și atunci a început să vorbească despre lucrurile acestea. Dumneavoastră sunteți mai în măsură decît oricine să vă dați seama cît m-au uimit povestirile lui. De-atunci aflu mereu, la fiecare vizită de-a lui, noutăți de la

tribunal și încet, încet, am căpătat o oarecare experiență în privința aceasta. La drept vorbind Titorelli e cam palavragiu și de multe ori trebuie să-i închid gura nu numai fiindcă e mincinos, ci mai ales pentru că un om de afaceri ca mine, care abia poate să-și ducă povara propriilor lui griji, n-are timp să se ocupe și de poveștile altora. Dar să lăsăm asta. Mi-am spus că Titorelli v-ar putea fi de folos; cunoaște mulți judecători și cu toate că el, personal, nu poate avea mare influență, v-ar putea sfătui asupra modului cel mai sigur de-a ajunge la unii magistrați cu influență. Și chiar dacă sfaturile lui n-ar fi hotărâtoare, părerea mea este că dumneavoastră tot ați putea trage mari foloase din ele. Căci sunteți aproape avocat. Eu totdeauna am spus: domnul pro-curist K. e aproape avocat. Zău, nu-mi fac deloc griji în privința procesului dumneavoastră. Vreți să vă duceți la Titorelli? Recomandarea mea o să-l decidă să facă tot ce-i va sta în putință. Cred că ar trebui, într-adevăr, să vă duceți. Nu neapărat astăzi; când doriți, ocazional. De altfel, faptul că vă sfătuiesc eu nu vă obligă deloc să vă duceți la pictor. Dacă socotiți că e mai cuminte să vă lipsiți de el, firește că e mai bine să-l lăsați încolo. Poate că v-ați și trasat un plan precis, pe care Titorelli ar putea să-l strice. În cazul acesta, nu vă duceți la el, vă rog. De altfel, trebuie să-ți învingi sila ca să-i ceri sfaturi unei asemenea pramatii. În fine, faceți cum doriți. Iată o scrisoare de recomandare și adresa pictorului.

Dezamăgit, K. luă scrisoarea și o vîrî în buzunar. Avantajul pe care i l-ar fi putut aduce recomandarea însemna, în cel mai fericit caz, o nimica toată pe lângă plictiseala pricinuită de faptul că industriașul aflase despre proces și că pictorul putea oricând să răspândească zvonul. De aceea, abia dacă izbuti să-și învingă sila și să-i mulțumească, prin câteva cuvinte, industriașului care se și îndrepta spre ușă. — Am să mă duc, spuse el pe când își lua, la ușă, rămas bun de la industriaș, sau am să-i scriu să treacă pe la birou să mă vadă, căci sunt prea ocupat în momentul de față.

— Știam că veți găsi soluția cea mai bună, spuse industriașul. La drept vorbind, credeam că ați prefera să evitați venirea la bancă a unor oameni de teapa lui Titorelli și discuțiile cu ei, aici, despre proces. Și să știți că nu e niciodată bine să lași scrisori în mâinile unor asemenea personaje. Dar cu siguranță că ați cântărit totul și știți mai bine ce trebuie să faceți.

K- dădu din cap și-l conduse pe industriaș până în anteca-meră. Dar, deși părea liniștit, începuse să se teamă. De fapt, nu spusese că o să-i scrie lui Titorelli decât ca să-i arate industriașului că-i aprecia recomandarea și că ținea să se gândească pe loc la posibilitatea de a-l întâlni pe pictor; dar, dacă i s-ar fi părut util ajutorul pictorului, n-ar fi șovăit să-i scrie imediat. Ca să-și dea seama însă de primejdiile la care l-ar fi putut duce această scrisoare, fusese nevoie de remarcă industriașului. Trebuia deci să aibă atât de puțină încredere în propria lui putere de judecată? Dacă era posibil să invite cu bună știință la bancă un individ dubios și să-i vorbească despre proces, la doi pași de ușa directorului -adjunct, nu era posibil, ba chiar foarte probabil, să treacă și pe lângă alte primejdii fără să bage de seamă și să dea buzna în capcane invizibile? Doar nu se afla totdeauna lângă el câte cineva care să-l prevină. Și tocmai acum, când voia să-și adune toate puterile ca să intre în luptă, tocmai acum începuse, ca niciodată, să aibă îndoieli asupra propriei sale vigilențe. Era necesar ca dificultățile întâlnite în munca profesională să constituie piedici și pentru proces? Nu mai înțelegea deloc cum de-i trecuse prin minte să-i scrie lui Titorelli și să-l invite la bancă.

K. mai clătina încă din cap când omul de serviciu se apropie de el ca să-i

atragă atenția asupra a trei domni care stăteau pe-o banchetă, în antecameră. Domnii așteptau demult să fie primiți. Văzând că omul de serviciu vorbește cu K., se ridicară toți trei, căutînd fiecare prilejul să se strecoare primul. Fiindcă banca îi trata cu atîta nepăsare, făcîndu-i să-și piardă vremea prin antecamere, nu mai voiau nici ei să țină seama de nimic.

— Domnule procurist! Începu să strige unul dintre ei. Dar K. ceru servitorului să-i aducă paltonul și le

răspunse celor trei, pe cînd se îmbrăca:

— Vă rog să mă iertați, domnilor, îmi pare foarte rău că nu vă pot primi în clipa de față. Vă cer mii de scuze, dar am de rezolvat niște treburi foarte urgente și sunt nevoit să plec chiar acum în oraș. Ați văzut singuri cît am fost reținut. Vreți să fiți amabili și să reveniți mîine sau în altă zi? Dacă nu cumva preferați să aranjăm telefonic treburile. Dacă doriți, puteți să-mi spuneți și acum, în două cuvinte, despre ce e vorba și-am să vă trimit prin poștă răspunsurile amănunțite. Firește, cel mai bine ar fi să treceți iar pe aici.

Propunerile lui K. provocară atîta uimire în rîndurile domnilor care aflau că așteptaseră degeaba, încât aceștia se uitară unul la altul fără să poată scoate o vorbă.

— Atunci suntem de acord, nu-i așa? Întrebă K. întorcîndu-se spre omul de serviciu care îi aducea pălăria.

Prin ușa deschisă a biroului se vedea zăpada care cădea tot mai din belșug. De aceea K. își ridică gulerul paltonului și-și încheie nasturele de sub bărbie.

Tocmai atunci, directorul-adjunct ieși din camera vecină, privi zămbind cum K., îmbrăcat în palton, discuta cu domnii din antecameră, și-l întrebă:

— Plecați acum, domnule procurist?

— Da, spuse K. îndreptîndu-și spinarea, afacerile mă cheamă în oraș.

Dar directorul-adjunct se și întoarse spre cei trei domni:

— Și dumnealor? Întrebă el. Cred că vă așteaptă demult.

— Ne-am și înțeleș, spuse K.

Dar domnii păreau cu totul nesatisfăcuți; îl încercuiră toți trei pe K. și-i spuseră că n-ar fi așteptat atâtea ore dacă treburile lor n-ar fi fost urgente și n-ar fi cerut să fie discutate imediat, pe îndelete și între patru ochi.

Directorul-adjunct îi ascultă o clipă, apoi îl privi pe K. Acesta rămăsese locului, ținîndu-și pălăria în mână și ștergînd-o din cînd în cînd, pe ici, pe colo, de praf.

— Există o soluție foarte simplă, domnii mei, spuse în cele din urmă directorul-adjunct. Dacă vă mulțumiți cu mine, îmi iau bucuros sarcina de-a vă primi în locul domnului procurist. Toate acestea trebuiesc rezolvate imediat, firește. Suntem oameni de afaceri, ca și dumneavoastră, și știm să prețuim timpul. Vreți să poftiți aici?

Și le deschise ușa care dădea în anticamera biroului său.

Cum mai știa directorul-adjunct să ia în primire tot ce se vedea silit să sacrifice K.! Dar nu sacrifica oare K. mai mult decît ar fi fost absolut necesar? În timp ce el se pregătea să alerge la un pictor necunoscut ca să satisfacă cerințele unei Speranțe nesigure și minime, după cum singur trebuia să recunoască, prestigiul lui suferea aici pagube ireparabile. Fără

îndoială că ar fi făcut mai bine să-și scoată paltonul și să-i recîştige de partea lui măcar pe cei doi domni care pesemne mai așteptau încă în odaia de alături. Și K. poate ar fi încercat s-o facă dacă nu l-ar fi zărit, chiar în clipa aceea, pe directorul-adjunct care căuta ceva în clasor, ca și cum ar fi umblat în hîrtille lui. Când K. se apropie iritat de ușă, directorul-adjunct îi strigă:

— Ah! n-ai plecat încă!

Și întoarse spre K. o față ale cărei riduri păreau să arate .nu vîrsta, ci forța. După care continuă imediat să scotocească printre hîrtii.

— Caut, explică el, copia unui contract care trebuie să se afle la dumneavoastră, după cum spune reprezentantul firmei. Vreți să-mi dați o mână de ajutor?

K. făcu un pas, dar directorul-adjunct îi spuse:

— Mulțumesc, am și găsit-o.

Și se întoarse în biroul său, ducând un teanc de hîrtii care conțineau nu numai copia contractului, dar și multe alte acte.

„Acum nu mă pot măsura cu ei, își spuse K., dar imediat ce voi termina cu necazurile personale o să fie primul care o să simtă de ce sunt în stare, și încă amarnic de tot.”

Oarecum calmat de gândul acesta, K. îi ceru omului de «erviciu, care ținea cam de mulțor ușa deschisă pentru el, *ă-i comunice directorului, dacă va avea ocazia, că el ieșise în oraș pentru niște afaceri, și părăsi banca aproape fericit că se va putea ocupa un timp numai de treburile lui personale.

Afară, luă o mașină și porni imediat spre pictorul care locuia într-un cartier diametral opus celui în care se aflau birourile tribunalului. Cartierul acesta era și mai sărăcăcios decât cel al tribunalului, cu case și mai întunecoase, cu străzi pline de gunoarie care înnegreau zăpada topită. Poarta mare a casei în care locuia pictorul era deschisă numai pe jumătate; în zid se afla o spărtură; când se apropie K., din spărtură tîșni pe neașteptate un lichid oribil, galben și fu-megând; lichidul puse pe fugă câțiva șobolani care se îndreptară spre canalul din apropiere. Lângă treapta de jos a scării plîngea un țînc, culcat cu burta la pămînt; dar plânsetul lui abia dacă se* auzea din pricina zgomotului asurzitor ieșit din atelierul de tinichigerie aflat pe cealaltă parte a gangului. Ușa atelierului era deschisă; înăuntru se puteau vedea trei lucrători grupați în semicerc în jurul nu se știe cărui obiect pe care îl loveau cu ciocanele. O placă mare de tinichea, atârnată de perete, arunca o lumină palidă printre doi din cei trei tinichigii, luminându-le fețele și șorțurile de lucru. K. privi doar în treacăt tabloul acesta; voia să termine cât mai repede cu putință, să schimbe câteva cuvinte cu pictorul, încercând să afle în ce măsură i-ar putea fi de folos, și să se întoarcă imediat la bancă. Cel mai mic succes obținut aici i-ar fi influențat în bine întreaga muncă de la bancă din ziua aceea.

La etajul trei se văzu nevoit să-și încetinească pasul, începuse să gîfîie. Scara, ca și etajele, era neobișnuit de înaltă, iar pictorul locuia sus de tot, într-o mansardă. Aerul era înăbușitor; nu exista curte interioară, scara, strînsă de ambele părți între ziduri, avea doar câteva lucarne minuscule. Împrăștiate ici-colo, pe partea cea mai de sus a pereților. În clipa când K. se opri, câteva fete ieșiră în goană prin ușa unui apartament și începură să urce treptele, rîzînd. K. le urmă încet, ajunse din urmă o fetiță care se

împiedicase și o întrebă, pe când celelalte continuau să urce în grup:

— Stă în casa asta un pictor Titorelli?

Fetița, o puștoaică de vreo treisprezece ani, nițeluș cocoșată, îl lovi ușurel cu cotul și-l privi galeș, dintr-o parte. Nici vârsta fragedă și nici infirmitatea nu putuseră s-o ferească de cea mai completă depravare. Acum nici nu zâmbea măcar, ci, gravă, îl examina pe K. privindu-l fix și provocator. Făcându-se că nu-i observă purtarea, K. o întrebă din nou:

— Îl cunoști pe pictorul Titorelli?

Fetița dădu din cap afirmativ, și întrebă la rândul ei:

— Ce treabă ai cu el?

K. se gândi că n-ar fi rău să se informeze rapid despre Titorelli.

— Vreau să-mi facă portretul.

— Portretul? Întrebă fetița deschizând gura cât putea mai mare și lovindu-l pe K., ușor, peste mână, de parcă ar fi spus un lucru deosebit de surprinzător sau de stângaci; apoi își săltă cu amândouă mâinile fusta, și așa destul de scurtă, și porni în goană după celelalte fetite, ale căror strigăte începuseră să se piardă în susul scării. Dar la primul cot al scării K- le regăsi pe toate. Fuseseră, fără îndoială, informate de cocoșată asupra intenției lui, și-l așteptau acolo, de-o parte și de alta a scării, lipindu-se de pereți, ca să-i facă loc să treacă printre ele, și netezindu-și cu palmele cutele șorturilor. Fețele și atitudinea lor exprimau un amestec de puerilitate și depravare. Rîzînd, fetițele se regrupară în jurul lui K. și porniră după el. În fruntea lor mergea cocoșată, care luase comanda. Datorită ei, K. găsi îndată drumul cel bun; fără ea, ar fi urcat drept înainte; dar cocoșată îi atrase atenția că trebuie să apuce pe-o scară laterală ca să ajungă la Titorelli. Scara aceasta, și mai îngustă, foarte lungă și aproape dreaptă, vizibilă în toată lungimea ei, se oprea direct la ușa pictorului. Ușa, relativ luminată, în contrast cu restul scării, primea lumina printr-o lucarnă strâmbă și era făcută din scânduri nevopsite pe care se etala numele lui Titorelli, pictat în roșu cu latul pensulei. Nici n-apucase K. împreună cu alaiul lui să ajungă la mijlocul scării, când ușa se deschise și un bărbat, îmbrăcat numai într-o cămașă de noapte și atras fără îndoială de tropăitul atâtor pași, se ivi sus, la capătul scării.

— Oh! strigă el dînd cu ochii de întreaga mulțime, și dispăru imediat.

Cocoșată cea mică bătu din palme de plăcere, iar celelalte fetițe se îmbulziră în spatele lui K. silindu-l să înainteze mai repede. Fetițele nu apucaseră încă să ajungă sus când pictorul deschise larg ușa și-l invită pe K. să intre, cu o adîncă reverență. Apoi le făcu semn fetițelor să plece și nu lăsă pe nici una înăuntru, cu toate rugămintile și cu toate încercările lor de a pătrunde în cameră fără voie. Numai cocoșată cea mică reuși să se strecoare înăuntru trecând pe sub brațul pe care Titor elli îl întinsese de-a curmezișul ușii, dar pictorul se repezi după ea, o prinse de fustă, o răsuci în jurul lui și-o duse afară, lângă celelalte fetițe, care nu îndrăzniseră, totuși, să treacă peste prag în timpul scurtei lui absențe.

K. nu mai știa ce să creadă despre scena aceasta: într-adevăr, părea că totul se petrece în modul cel mai amical din lume. Din prag, fetițele ridicau bărbiile una în spatele alteia și-i adresau pictorului tot felul de glume din care K. nu înțelegea nimic; Titorelli rîdea și el balansînd-o în brațe pe mica cocoșată. Apoi închise ușa, se mai înclină o dată în fața lui K., îi întinse mîna și-i spuse:

— Pictorul Titorelli.

K. îi răspunse arătându-i ușa în dosul căreia fetele șușoteau:

— Pari foarte agreat în casă.

— Ah, ștrengărițele! spuse pictorul și încercă zadarnic să-și încheie la gât cămașa de noapte.

Altminteri, era și desculț și nu apucase să-și pună pe el decât o pereche de pantaloni largi din pânză gălbuie, prinși la brâu cu un șiret, și care i se bălăbăneau pe lângă călcâie, fiindu-i prea lungi.

— Monștrii ăștia mici mă istovesc, continuă el re-nunțând să-și încheie cămașa de noapte al cărei ultim nasture se rupse tocmai atunci.

Apoi căută un scaun și-l invită pe K. să se așeze.

— Am făcut odată portretul uneia dintre ele — azi nici măcar nu e aici — și de-atunci se țin toate scai de mine. Când sunt acasă, nu intră decât dacă le dau voie; dar când nu sunt, atunci găsești măcar una înăuntru. Și-au făcut o cheie de la ușa mea și și-o împrumută una alteia; nu vă puteți închipui ce pacoste e asta. Vin acasă, de exemplu, cu o doamnă căreia trebuie să-i fac portretul, descui ușa, și-o găsesc acolo, lângă masă, pe cocoșată care își vopsește buzele cu pensula, în timp ce frații și surorile ei mai mici, pe care îi are în grijă, se zbenguiesc prin cameră și fac murdărie prin toate colțurile. Sau se mai întâmplă, ca ieri seară, să mă întorc târziu acasă — iată motivul pentru care, ținând seama și de starea sănătății mele e atâta dezordine aici, și vă rog să mă scuzați — ieri seară, deci, mă întorc târziu acasă și mă vîr în așternut, când simt că mă ciupește cineva de picior; mă uit sub pat și scot de-acolo pe una dintre fetele astea. De ce m-or fi hărțuind atâta, habar n-am; ați putut observa că eu nu caut să le atrag. Firește că mă deranjează și în muncă. Dacă nu mi-ar fi fost pus la dispoziție gratuit atelierul acesta, m-aș fi mutat de mult.

Exact în clipa aceea, de după ușă se auzi un glăscior suav care întrebă cu teamă:

— Titorelli, putem intra?

— Nu, răspunse pictorul.

— Și nici eu singură n-am voie? Întrebă din nou glăsciorul.

— Nici tu, spuse pictorul.

Si se duse să încuie ușa cu cheia.

Între timp, K. examina încăperea; nu i-ar fi venit niciodată ideea că odăița aceasta sărăcăcioasă ar putea fi numită atelier; n-ai fi putut face acolo nici măcar doi pași, în lung sau în lat. Totul era din lemn, pereții, podelele, tavanul. Fire subțiri de lumină străbăteau prin crăpăturile dintre scânduri. În fața lui K., la perete, se afla patul, încărcat cu cearșafuri, perne și cuverturi de culori diferite. În mijlocul odăiței, pe un șevalet, se afla un tablou acoperit cu o cămașă ale cărei mâneci atârnavă până la podea. În spatele lui K. era o fereastră, dar din pricina cetii nu se putea vedea decât până la acoperișul casei vecine, plin de zăpadă.

Scrîșnetul cheii în broască îi aminti lui K. intenția de a nu rămîne mult la pictor; de aceea, scoțînd din buzunar biletul industriașului, i-l întinse lui Titorelli și-i spuse:

— V-am aflat adresa de la domnul acesta pe care îl cunoașteți și după al cărui sfat am venit să vă văd.

Pictorul citi scrisoarea în grabă și o aruncă pe pat. Dacă industriașul n-ar fi afirmat cu atâta siguranță că-l cunoștea pe Titorelli și n-ar fi vorbit despre

el ca despre un nenorocit, silit să trăiască din pomeni, ai fi putut crede într-adevăr că Titorelli nu-l cunoștea deloc sau cel puțin că nu-și aducea aminte de el. Și, ca o culme, pictorul întrebă:

— Doriți să cumpărați tablouri sau să vă fac portretul?

K. îl privi mirat. Oare ce scria în bilet? Firește, își închipuise că industriașul îi explica lui Titorelli că el venea pentru proces. Așadar, prea se grăbise să vină aici și nu chibzuse înainte de-a porni. Dar trebuia să-i răspundă pictorului și, aruncând o privire spre șevalet, îl întrebă:

— Ați început un nou tablou?

— Da, spuse pictorul aruncând peste scrisoare, pe pat, și cămașa care acoperea șevaletul. E un portret. E o lucrare bună, dar n-am terminat-o încă.

Soarta părea că-l favorizează pe K.; n-ar fi putut găsi ocazia mai favorabilă să vorbească despre tribunal, căci portretul era al unui judecător. De altfel, tabloul semăna grozav cu cel pe care K. îl văzuse în cabinetul maestrului Huld. Fără îndoială, aici era vorba de-un cu totul alt judecător (un bărbat gras, cu o barbă neagră, stufoasă, care-i înghițea obrazii), de asemenea, în timp ce tabloul avocatului era o pictură în ulei, cel de aici nu era decât o schiță făcută din dteva trăsături. Dar restul era asemănător: și aici judecătorul părea gata să se ridice amenințător de pe jilțul căruia îi și apucase brațele. K. era cât pe-acți să spună: „E un judecător!” dar se stăpâni o clipă și se apropie de tablou ca și cum ar fi voit să-l studieze amănunțit. Spătarul jilțului era împodobit cu silueta unui mare personaj alegoric al cărui sens nu și-l putea explica. De aceea îl întrebă pe Titorelli. Pictorul îi răspunse că personajul mai trebuia finisat, se duse să ia o cretă colorată de pe măsută și sublinie cu ea, destul de ușor, marginile siluetei, fără ca prin aceasta s-o facă mai explicită pentru K.

— E justiția, spuse el apoi.

— Într-adevăr, acum încep s-o recunosc, răspunse K. Iată legătura de la ochi și iată și cumpăna. Dar parcă ar avea aripi la călcâie și-ar alerga.

— Exact, spuse pictorul. E o comandă pe care a trebuit s-o execut așa: mi s-a cerut să înfățișez în același timp și Justiția și Victoria.

— E o alianță dificilă, spuse K. zâmbind. Justiția trebuie să stea nemișcată, altfel cumpăna oscilează și nu mai poate cântări drept.

— Am făcut-o cum a cerut clientul, spuse pictorul.

— Firește, spuse K. ținând să nu jignească pe nimeni. Ați pictat alegoria așa cum e reprezentată ea de obicei, stînd pe jilțul ei adevărat.

— Nu, spuse pictorul, n-am văzut niciodată nici alegoria I și nici jilțul, am pictat din imaginație, dar după unele indicații.

— Cum? Întrebă K. prefăcându-se dinadins că nu înțelege. Nu e, totuși, un judecător cel care stă pe jilțul acesta?

— Ba da, spuse pictorul, dar nu e unul dintre cei mari și n-a stat niciodată pe-un asemenea jilț.

— Și vrea să fie pictat într-o atitudine atât de solemnă? Are ținuta unui președinte de tribunal.

— Da, domnii aceștia sunt destul de vanitoși, spuse pictorul. Dar au aprobare de sus ca să fie pictați așa. Fiecăruia i se prescrie exact cum are dreptul să fie pictat. Din păcate, tabloul de față nu permite observarea detaliilor costumului și nici a podoabelor jilțului. Pastelul nu prea se potrivește genului acestuia.

— Adevărat, spuse K., mi se pare curios că ați folosit pastelul.

— Așa mi-a cerut judecătorul, spuse pictorul. E destinat unei doamne.

Examinarea tabloului părea că-i deschisese pofta de lucru ; Titorelli își suflecă deci mânecile și luă câteva creioane, iar K. văzu formându-se în jurul capului judecătorului, sub vârfurile tremurătoare ale creioanelor, o umbră roșcată, a cărei aureolă se pierdea spre marginea tabloului. Încetul cu încetul, jocul acesta de umbre înconjura capul cu un fel de cunună sau de podoabă de mare distincție. În schimb, cu o slabă diferență de ton, totul rămase luminos în jurul imaginii alegorice; din pricina aceasta ea căpătă un relief deosebit, dar nu prea mai semăna nici cu zeița Justiției, nici cu zeița Victoriei; acum semăna perfect cu zeița Vînătorii. Munca pictorului îl atrăgea pe K. mai mult decât ar fi dorit; până la urmă își reproșa faptul că zăbovise atâta fără să întreprindă nimic în legătură cu propria lui afacere?

— Cum se numește judecătorul? Întrebă el pe neașteptate.

fi — N-am voie să spun, răspunse pictorul.

Aplecat cu totul peste tablou, Titorelli își neglija în mod vizibil oaspetele pe care la început îl primise atât de respectuos. K. îi luă purtarea drept o toană și se necăji din cauza timpului pierdut.

— Sunteți, desigur, un om de încredere al tribunalului nu-i așa? Întrebă el.

Titorelli lăsa imediat pastelurile la o parte, se ridică, își frecă mâinile și-l privi zâmbind pe K.

— E bine totdeauna să începi cu adevărul, spuse el. Ați venit ca să vă vorbesc despre tribunal, după cum scria și în recomandare, și-ați început prin a mă linguși, vorbindu-mi despre tablourile mele. Dar nu v-o iau în nume de rău; n-a-veați de unde să știți că la mine asemenea lucruri nu prind. Nu, vă rog! adăugă el ca să taie categoric obiecția pe care K. se pregătea s-o facă.

Și continuă:

— De altfel, aveți perfectă dreptate. Sunt un om de încredere al tribunalului.

Făcu o pauză ca pentru a-i lăsa lui K. timp să se acomodeze cu acest fapt. În dosul ușii fetele se făcură din nou auzite. Pesemne că se înghesuiau să se uite prin gaura cheii; în cameră poate că se mai vedea și prin crăpăturile ușii. K. nu se scuza deloc, ca să nu-l abată pe pictor de la adevăratul subiect al conversației; dar cum nu voia nici ca Titorelli să exagereze și să devină astfel inaccesibil, îl întrebă simplu:

— Postul dumneavoastră este recunoscut oficial?

— Nu, răspunse scurt pictorul, ca și cum întrebarea lui K. l-ar fi împiedicat să continue. Dar K. nu voia să-l lase să tacă; de aceea adăugă:

— Adeseori posturile acestea nerecunoscute oficial sunt mult mai influente decât cele oficiale.

— Așa e și cu postul meu, spuse pictorul clătinând din cap și încrunțindu-și sprâncenele. Ieri, pe când discutam cu industriașul respectiv despre cazul dumneavoastră, el m-a întrebat dacă n-aș putea să vă ajut; i-am răspuns: „N-are decât să treacă pe la mine”, și sunt fericit să constat că v-ați grăbit să veniți. Chestiunea pare să vă apese pe inimă și asta firește că nu mă miră. Dar n-ați vrea mai întâi să vă scoateți paltonul?

Deși avusese intenția să rămână cât mai puțin aici, K. socoti binevenită

invitația pictorului. Aerul devenise din ce în ce mai înăbușitor. Până acum, K. privise de câteva ori, mirat, sobița de tuci aflată într-un colț al odăii: sobița aceasta n-a-vea foc în ea; zăpușeala din cameră era inexplicabilă. Pe când își scotea paltonul — Își descheie până și haina — pictorul îi spuse ca să se scuze:

— Am nevoie de căldură. E foarte plăcut aici, nu-i așa? (n privința asta, camera e foarte bine așezată.

K. nu-i răspunse nimic; de fapt, nu căldura îl jena, ci mai de grabă aerul greu care aproape îl împiedica să respire; odaia probabil că nu mai fusese aerisită de multă vreme. Și neplăcerea lui K. deveni și mai mare când pictorul îl rugă să ia loc pe pat în timp ce el însuși se așează în fața șevaletului, pe singurul scaun din încăperea. Titorelli păru chiar că nu înțelege de ce K. rămânea pe marginea patului; îi spuse să nu se jeneze, să se așeze confortabil și, văzându-l că ezită, îl împinse el însuși între perne și pilote. Apoi se întoarse la scaunul lui și puse în sfârșit, pentru prima dată, o întrebare la obiect care îi făcu pe K. să uite de tot restul:

— Sunteți nevinovat? Întrebă el.

— Da, spuse K.

Se simți fericit să răspundă la întrebarea aceasta, cu atât mai mult cu cât nu se adresa unei persoane oficiale și deci nu se angaja cu nimic. Până acum nimeni nu-l întrebase atât de deschis. Ca să-și savureze și mai mult plăcerea, K. repetă: — Sunt complet nevinovat, f — Așa! făcu pictorul plecând gânditor capul.

Apoi îl ridică deodată și spuse: I — Dacă sunteți nevinovat, chestiunea e foarte simplă.

Privirea lui K. se încruntă. Acest presupus om de încredere al tribunalului vorbea ca un copil neștiutor.

— Nevinovăția mea nu simplifică nimic, spuse K. Apoi, neputîndu-și stăpâni un zâmbet, dădu încet din cap și adăugă: Există atâtea subtilități în care se pierde justiția! Și, până la urmă, descoperă o crimă acolo unde inițial n-a fost nimic.

— Firește, firește, spuse pictorul, ca și cum K. i-ar fi deranjat inutil șirul gândurilor. Dar sunteți nevinovat?

— Da, spuse K.

— Acesta e esențialul, spuse pictorul.

Obiecțiile nu-l influențau deloc, dar, deși avea un ton atât de hotărât, nu-ți puteai da seama dacă vorbea așa din convingere sau numai* din indiferență.

Dorind mai întâi să elucideze punctul acesta, K. îi spuse: ¹ — Dumneavoastră, desigur, cunoașteți tribunalul mult mai bine decât mine; eu nu știu niciodată decât ceea ce aud despre el de la persoane cu totul diferite. Dar toată lumea de acord că nici o acuzație nu e adusă fără să fie bine întărită și că, atund dnd acuză, justiția e ferm convinsă de vinovăția acuzatului; iar convingerea aceasta, pe dt se pare, e foarte greu să i-o zdruncini.

— Greu? Întrebă pictorul repezindu-și o mână în sus. Ai putea spune mai degrabă că tribunalul nu renunță nîd în ruptul capului la ea. Dacă i-as picta aid pe toți judecătorii, unul lângă altul, și te-ai apăra în fața pânzei acesteia, cu siguranță că ai avea mai mult succes decât în fața adevăratului tribunal.

— Da, spuse pentru sine, uitînd că singurul lui scop fusese să afle dte ceva de la pictor.

În dosul uşii, o fetiţă începu iar să întrebe:

— Titorelli! N-are de gând să plece o dată?

— Tăceţi din gură, strigă pictorul spre uşă. Nu vedeţi că discut cu dumnealui?

Dar fetiţa nu se mulţumi cu atât şi întrebă iar:

— Vrei să-i fad portretul?

Şi cum pictorul nu-i răspunse, adăugă:

— Te rog, nu i-l face! E prea urât!

Pe scări se stârni o adevărată hărmălaie de strigăte aprobatoare. Pictorul se năpusti la uşă, o deschise puţin — prin crăpătură se vedeau mîinile fetiţelor întinse rugător — şi spuse:

— Dacă nu staţi liniştite, vă arunc pe toate jos. Aşezaţi-vă aici, pe trepte, şi staţi cuminţi.

Fetiţele se vede că nu-l ascultară imediat, căd trebui să le mai ordone o dată:

— Hai, mai repede, aşezaţi-vă. Abia atund se făcu tăcere.

— Vă cer mii de scuze, spuse pictorul revenind lângă K.

Dar acesta abia dacă se întorsese spre uşă; îi lăsase pictorului deplină libertate de a-i lua sau nu apărarea si de-a alege ce mijloace voia. Şi rămase la fel de indiferent când Titorelli se aplecă spre el şi-i şopti la ureche, ca să nu fie auziţi de-afară:

— Fetiţele aparţin şi ele justiţiei.

— Cum? Întrebă K. întordnd capul şi privindu-l mirat. Dar Titorelli se aşeză din nou pe scaun şi spuse în glumă, ca pentru a se explica:

— Doar totul purcede de la justiţie!

— Asta n-o observasem încă, răspunse K., scurt. Caracterul general al observaţiei pictorului înlătura tot ce putea fi neliniştitor în remarca lui cu privire la fetiţe. Cu toate acestea K. privi lung spre uşa în dosul căreia fetiţele şedeau acum liniştite. Numai una dintre ele vîrâse printr-o crăpătură un pai pe care îl tot plimba încet când în sus, dnd în jos.

— S-ar părea că nu prea cunoaşteţi bine justiţia, spuse pictorul (îşi depărtase mult picioarele şi bătea cu vîfful degetelor în podea). De altfel, nici n-aveţi nevoie să o cunoaşteţi, din moment ce sunteţi nevinovat; numai eu am să vă scot din încurcătură.

— Cum veţi proceda? Întrebă K. Nu spuneţi mai adineauri că justiţia nu admite nici un fel de probe?

— Justiţia nu admite probe în faţa tribunalului, spuse pictorul rididndu-şi degetul arătător ca pentru a-l face pe K. să remarce o subtilă deosebire; dar lucrurile stau cu totul altfel dnd probele se produc neoficial, în sala de deliberare, pe culoare sau, de pildă, aici, în atelier.

Ceea ce explica pictorul acum nu i se părea neverosimil lui K., dimpotrivă, se potrivea perfect cu cele auzite de la alţii. Şi era totodată foarte încurajator. Dacă judecătorii puteau fi influenţaţi prin relaţii personale atât de uşor pe cât spusese maestrul Huld, atunci relaţiile pictorului cu magistraţiei vanitoşi puteau fi extrem de importante; nu trebuia ded să le treacă cu vederea. Titorelli îşi putea găsi locul firesc printre ajutoarele pe care K. le strîngea încet, încet, în jurul lui.

Oare nu erau lăudate, la bancă, talentele de organizator ale domnului procurist? Iată că i se ivise ocazia să le pună la încercare, acum, când nu se bizuia decât pe sine. Pictorul încercă un timp să-și dea seama de efectul pe care explicațiile lui îl făcuseră asupra lui K.; apoi spuse ușor neliniștit:

— Vă surprinde că vorbesc aproape ca un jurist? E rezultatul contactului meu permanent cu domnii de la tribunal. De pe urma lui trag mari foloase, dar îmi și pierd într-o mare măsură elanul artistic.

— Cum ați intrat în relații cu judecătorii? Întrebă K. vrând să câștige încrederea lui Titorelli înainte de a-l lua direct în slujba lui.

— Cât se poate de simplu, răspunse pictorul. Am moștenit relațiile. Tata era și el pictor al tribunalului. Situația aceasta se moștenește totdeauna. Nou-veniții n-au ce căuta în ea. Ținând seama de gradele ierarhice, te afli, într-adevăr, când e vorba să pictezi magistrați, în fața unor reguli atât de diferite, de multiple și mai ales atât de secrete. Încât nimeni nu le cunoaște, în afara unor anumite familii. În sertarul pe care-l vedeți acolo, jos, de exemplu, am regulamentul moștenit de la tata și pe care nu-l arăt nimănui. Și trebuie să-l cunoști cât se poate de bine ca să fii autorizat să faci portretele judecătorilor. Chiar dacă l-aș pierde, știu pe de rost atâtea lucruri, încât nimeni n-ar fi în stare să-mi ia locul. Orice judecător, vă dați seama, vrea să fie pictat ca marii judecători de odinioară, și numai eu știu să fac asta.

— Iată ceva de invidiat, spuse K, gândindu-se la postul lui de la bancă. Aveți deci o situație de neclintit.

— Da, de neclintit, spuse pictorul îndreptându-și mândru spinarea. De aceea îmi pot permite din când în când să ajut vreun biet inculpat.

— Și cum faceți asta? Întrebă K. de parcă n-ar fi observat că eî era cel pe care pictorul îl numise „biet inculpat”.

Dar Titorelli nu lăsă discuția să se abată, ci spuse:

— În cazul dumneavoastră, fiindcă sunteți complet nevinovat, iată ce-aș face.

Pe K. începuse să-l supere faptul că se pomenea întruna despre nevinovăția lui. I se părea uneori că pictorul făcea din achitare condiția unei colaborări care devenea astfel inutilă prin însăși premisa ei. Dar se stăpâni și nu-l întrerupse. Nu voia să renunțe la ajutorul pictorului, era ferm hotărât în privința aceasta; de altfel, ajutorul lui Titorelli nu i se părea deloc mai problematic decât al avocatului. Ba chiar îl prefera celuilalt, fiindcă i se oferea mai inocent și mai pe față.

Pictorul își trase scaunul lângă pat și continuă în șoaptă:

— Am uitat să vă întreb mai întâi ce fel de achitare doriți. Există trei posibilități: achitare reală, achitare aparentă și trăgănarea la infinit. Achitarea reală este, firește, cea mai bună, dar n-am pic de influență pentru soluția aceasta. După părerea mea nu există nimeni care să poată determina o achitare reală. Probabil că numai nevinovăția acuzatului o poate provoca. Și cum dumneavoastră sunteți nevinovat, ar fi într-adevăr posibil să vă bizuiți numai pe factorul nevinovăției. Dar în acest caz n-aveți nevoie nici de ajutorul meu, nici de al altcuiva.

La început, K. se simți complet uluit de expunerea aceasta metodică, dar, revenin du-și, spuse la fel de încet ca și pictorul:

— Cred că vă contraziceți.

— Cum așa? Întrebă pictorul, răbdător.

Și-și lăsă capul pe spate, zâmbind. Zâmbetul lui trezi în K. sentimentul că ar trebui să descopere contrazicerile nu în cuvintele pictorului, ci în înseși procedeele justiției. Totuși, nu dădu înapoi și spuse:

— Mi-ați atras atenția mai adineauri că justiția nu admite probe, mai apoi ați restrâns valabilitatea afirmației acesteia spunând că nu e vorba decât de tribunalul oficial, iar acum ati ajuns să spuneți că un nevinovat se poate lipsi de ajutor, tată o primă contrazicere. În plus, ați mai afirmat că judecătorii pot fi influențați pe calea relațiilor personale, iar acum negați faptul că achitarea reală, după cum o numiți, ar putea fi obținută pe calea relațiilor: iată o a doua contrazicere.

— Amândouă contrazicerile sunt ușor de explicat, spuse pictorul. E vorba de două lucruri diferite, de ceea ce spune legea, pe de-o parte, și de ceea ce am aflat eu, personal, pe de altă parte: feriți-vă să le confundați. Legea, deși n-am citit-o, prevede, firește, achitarea nevinovatului, dar nu arată că judecătorii pot fi influențați. Iar eu, unul, am aflat tocmai contrariul: nu cunosc nici o achitare reală, dar cunosc, în schimb, numeroase cazuri de influențare. Evident, s-ar putea ca în toate cazurile pe care le cunosc să nu fi existat nici un nevinovat, dar o asemenea presupunere nu vi separe neverosimilă? Nici un nevinovat, în atâtea cazuri? Încă de pe când eram copil îl auzeam pe tata povestind acasă despre procese; judecătorii care veneau la atelier colportau întâmplări și fapte de la tribunal; de altfel, în mediul nostru nu se vorbește decât despre asta. De cum am avut eu însumi posibilitatea să merg la tribunal, am folosit-o întruna; am asistat la toate dezbaterile mai importante, am urmărit, atât cât s-a putut, numeroase procese și, trebuie să vă mărturisesc, n-am văzut niciodată o achitare reală.

— Așadar, nici o achitare reală! spuse K. de parcă ar fi vorbit propriilor lui speranțe. Asta confirmă părerea pe care o și aveam despre justiție. Și în direcția aceasta nu există nici o șansă. Un singur călău ar putea înlocui tot tribunalul.

— Nu trebuie să generalizați, spuse pictorul nemulțumit; eu n-am vorbit decât despre experiența mea personală.

— Și ea nu e de ajuns? spuse K. Ați auzit vorbindu-se cumva despre achitări pronunțate în vremurile de demult?

— Se spune că ar fi existat asemenea achitări, răspunse pictorul. Dar e foarte greu de știut precis; sentințele tribunalului nu sunt publicate niciodată; judecătorii înșiși n-au voie să le vadă, de aceea nu s-au păstrat decât legende asupra justiției din trecut. Ele vorbesc despre achitări reale, în majoritatea cazurilor, și nimic nu ne împiedică să le credem; dar, pe de altă parte, nimic nu le poate dovedi veracitatea. Cu toate acestea, nu se poate să le neglijăm complet; un pic de adevăr trebuie să fie în ele; altminteri, sunt foarte frumoase, eu însumi am pictat câteva tablouri care aveau ca temă asemenea legende.

— Niște simple legende, spuse K-, n-au să-mi schimbe părerea. Nu e voie să apelezi la ele în fața tribunalului, nu-i așa?

Pictorul râse:

— Nu, nu e voie.

— Atunci e inutil să mai vorbim de ele.

Deocamdată, K. ținea să accepte toate părerile pictorului, chiar dacă i se păreau neverosimile sau dacă vedea cum contrazic alte păreri; acum n-avea timp nici să verifice ce i se spunea; socotea că ar obține un mare succes

dacă l-ar putea hotărî pe pictor să-l ajute în vreun fel oarecare, măcar printr-o intervenție cu rezultat îndoielnic. De aceea spuse:

— Să lăsăm deci la o parte achitarea reală; ați mai pomenit și alte două soluții.

— Da: achitarea aparentă și trăgănarea la infinit. Numai despre ele poate fi vorba. Dar n-ați vrea să vă scoateți haina, înainte de-a le discuta? Probabil că vă este foarte cald.

— Adevărat, spuse K. Până în clipa aceea, atent numai la explicațiile pictorului, uitase de căldură; acum însă, când i se amintea de ea, simți cât de tare îi transpirase fruntea. Adevărat, e o căldură aproape insuportabilă, adăugă el.

Pictorul dădu din cap, ca și cum i-ar fi înțeles foarte bine indispoziția.

— N-am putea deschide fereastra? Întrebă K.

— Nu, spuse pictorul; acolo nu-i o fereastră, ci un simplu geam prins în ramă. Nu se poate deschide.

K. își dădu abia atunci seama că sperase tot timpul, de la început, să-l vadă pe pictor ridicându-se și deschizând larg fereastra ; se gândise chiar că ar putea el să facă asta. Ar fi fost gata să respire cu toată gura până și ceața cea mai densă. Senzația că-i complet lipsit de aer în încăperea aceea îi producea amețeală. Lovi deci ușor cu palma pilota de lângă el și spuse cu glas slab:

— E foarte neplăcut și foarte nesănătos.

— Da de unde, spuse pictorul, dornic să se apere; deși nu-i decât un simplu geam, fiindcă nu poate fi deschis niciodată, căldura e păstrată mult mai bine decât cu o fereastră dublă. Iară dacă vreau să aerisesc, ceea ce nu prea e necesar, căci aerul pătrunde prin toate crăpăturile, n-am decât să deschid una din uși, sau chiar pe amândouă.

K., puțin consolată de explicația aceasta, se uită în jur ca să găsească o a doua ușă. Pictorul îl observă și-i spuse:

— E în spatele dumneavoastră; am fost nevoit s-o blochez cu patul.

Abia atunci văzu K. ușa cea mică din perete.

— Da, totul e prea mic aici pentru un atelier, spuse pictorul ca și cum ar fi vrut să preîntâmpine o mustrare din partea lui K. A trebuit să mă instalez cum s-a putut. Evident, patul e foarte prost plasat în fața ușii. De fiecare dată când vine judecătorul pe care-l pictez acum, se izbește de pat. I-am dat o cheie a ușii acesteia ca să mă poată aștepta aici când nu sunt acasă; dar de obicei vine cu noaptea în cap, când eu încă mai dorm și firește că mă smulge din somnul cel mai adânc deschizându-mi ușa la căpătâiul patului. Ați pierde orice respect față de judecători dacă ați auzi înjurăturile cu care îl primesc când trece peste patul meu, dimineața. Mi-ar fi ușor să-i iau cheia, dar cu asta aș înrăutăți și mai mult situația. Aici, cu o lovitură de cot scoți toate ușile din țîțîni.

Încă de când pictorul începuse să-și țină discursul, K. se întreba dacă să-și scoată sau nu haina ; în cele din urmă își dădu seama că n-o să mai poată rezista dacă n-o scoate imediat ; o dezbracă deci, dar o păstră pe genunchi ca s-o poată pune imediat ce s-o termina convorbirea. Abia rămăsese în cămașă, când una dintre fetele strigă:

— Și-a scos și haina.

Și se auzi zgomotul tuturor fetițelor care se înghesuiau la crăpăturile ușii

ca să vadă cu ochii lor spectacolul.

— Fetițele cred că vă fac portretul și că pentru asta v-am pus să vă dezbrăcați, spuse pictorul.

— Așa! făcu K., fără chef, căci nu se simțea deloc mai bine decât înainte, deși era mai ușor îmbrăcat.

Și întrebă, morocănos:

— Cum numeați celelalte două feluri de achitare? Uitase deja termenii pictorului.

— Achitare aparentă și trăgănare la nesfârșit, răspunse Titorelli. Rămâne ca dumneavoastră să alegeți. Eu vă pot ajuta pentru amândouă, dar, firește, nu fără strădanie: singura diferență din punctul acesta de vedere este că achitarea aparentă cere un efort puternic și concentrat, iar trăgănarea la nesfârșit cere un efort slab și continuu. Să vorbim mai întâi, dacă doriți, despre achitarea aparentă. Dacă pe ea o preferați, am să vă scriu pe-o coală de hîrtie o dovadă de nevinovăție. Formula dovezii mi-a fost transmisă de tata și e total inatacabilă. O dată scrisă dovada, dau o raită pe la toți judecătorii pe care îi cunosc. Încep, de pildă, prin a-i arăta astă-seară dovada scrisă judecătorului căruia îi fac portretul, când va veni să-mi pozeze. Îi întind hîrtia, îi explic că sunteți nevinovat și garantez eu însumi pentru nevinovăția dumneavoastră. Garantarea aceasta nu e un simplu angajament formal, ci o adevărată cauțiune, un lucru care obligă.

Privirea pictorului exprima un fel de reproș față de omul care îl silea să-și ia povara unei asemenea garanții.

— Ar fi foarte amabil din partea dumneavoastră, spuse K, dar în felul acesta judecătorul v-ar crede și totuși nu m-ar achita în mod real?

— După cum vă spuneam. De altfel nu e deloc sigur că au să mă creadă toți. Cîțiva dintre ei s-ar putea să-mi ceară să vă prezint lor mai întâi. Si atunci va trebui să mergeți cu mine. La drept vorbind, cînd se întîmplă așa cauza e pe jumătate cîștigată, mai ales dacă vă învăț dinainte cum trebuie să vă purtați față de ei. O să ne vină mai puțin ușor cu cei care mă vor refuza din principiu, și fără îndoială că vom întîlni și dintre aceștia. Deși sunt hotărât să facem toate încercările posibile, va trebui să renunțăm la ei. De altfel, n-o să fie nimic grav, căci cîțiva judecători izolați nu pot să decidă într-o asemenea chestiune. Când voi strînge semnături suficiente pe dovada de nevinovăție, mă voi duce să-l văd pe

[judecătorul care se ocupă personal de procesul dumneavoastră. S-ar putea ca până atunci să am și semnătura lui pe

dovadă; în acest caz lucrurile se vor desfășura și mai rapid. Dar, în general, cînd operațiile ajung acolo, nu mai întîlnești nici un fel de obstacole; e perioada în care acuzatul capătă cea mai mare încredere. Căci — e ciudat să constați, dar nu se poate să nu admiți — oamenii au în momentul acela mai multă încredere decât după achitare. O dată ajuns acolo, nu mai e mare lucru de făcut. Judecătorul are pe dovadă garanția câtorva alți judecători, și poate să vă achite fără teamă, ceea ce va și face, sigur, după împlinirea unor formalități, de dragul meu și ca să-i oblige pe ceilalți cunoscuți. Cât despre dumneavoastră, veți spune adio tribunalului și veți fi liber.

— Și voi fi liber? Întrebă K. șovăitor.

— Da, spuse pictorul, dar numai în aparență sau, mai bine zis, în mod provizoriu. De fapt, judecătorii inferiori, cum sunt cei pe care îi cunosc eu, n-

au dreptul să pronunțe o achitare definitivă; dreptul acesta nu aparține decât tribunalului suprem, care vă e inaccesibil și dumneavoastră, și mie, și oricărei alte persoane. Ce se petrece acolo nu știm și, între noi fie vorba, nici nu vrem să știm. Judecătorii pe care vom încerca să-i prindem în joc n-au marele drept de a șterge acuzarea inculpatului, ci numai pe acela de a-l elibera. Cu alte cuvinte, modul acesta de achitare înlătură provizoriu acuzarea, dar n-o împiedică să rămână mai departe atârnată deasupra capului dumneavoastră, cu toate consecințele care pot surveni dacă intervine un ordin de sus. Relațiile mele îmi permit să vă explic cum se manifestă practic deosebirea dintre cele două moduri de achitare. Pentru o achitare reală, toate actele procesului trebuie distruse și dispar total din arhivele tribunalului; e distrus totul, nu numai actul de acuzare, ci și celelalte piese ale procesului, până și actul de achitare. Nimic nu rămâne. În cazul achitării aparente, lucrurile stau cu totul altfel. Hotărîrea nu introduce în proces nici o altă modificare în afara îmbogățirii dosarului cu dovada de nevinovăție, cu textul achitării și cu temeiurile lui. În rest, procedura se continuă. E înaintată mai departe, spre instanțele superioare, e readusă la cele inferioare, după cum cere continuitatea circularii actelor în birouri, și nu încetează să treacă prin tot soiul de urcușuri și coborîșuri, cu oscilații mai mult sau mai puțin ample și cu stagnări mai mult sau mai puțin mari. Nu poți să știi niciodată drumul pe care îl va urma. Privind dinafară, poți să-ți închipui uneori că totul a fost uitat, că actele s-au pierdut și că achitarea e definitivă; dar cei inițiați știu bine că nu-i așa. Nu există hîrtie care să se piardă, iar justiția nu uită niciodată. Și într-o bună zi — când nimeni nu se mai așteaptă — un judecător oarecare privește cu mai multă atenție actul de acuzare, vede că nu și-a pierdut valabilitatea, și ordonă imediat arestarea. Firește, am presupus că între achitarea aparentă și noua arestare s-a scurs timp destul de îndelungat, ceea ce e posibil, și aș putea cita câteva asemenea cazuri, dar e la fel de posibil ca, în ziua când se întoarce de la tribunal, achitatul să și găsească oamenii care îl așteaptă pe trotuar să-l aresteze încă o dată. Atunci, evident, adio libertate.

— Și procesul reîncepe? Întrebă K. aproape neîncrezător.

— Firește, răspunse pictorul, procesul reîncepe, dar rămâne mai departe posibilitatea dobîndirii unei noi achitări aparente; atunci trebuie să reîncepi să-ți aduni toate forțele; nu trebuie niciodată să capitulezi.

Poate că pictorul rostise ultimele cuvinte sub impresia descurajării care începuse să-l copleșească pe K.

— Dar a doua achitare nu-i mai greu de obținut decât prima? Întrebă K. vrînd parcă să preîntîmpine anumite destăinuiri eventuale ale pictorului.

— În privința asta nu se poate spune nimic precis, răspunse pictorul. Vă imaginați cumva că judecătorii ar fi influențați în defavoarea acuzatului prin cea de-a doua arestare? Asemenea lucruri nu se întîmplă. În momentul achitării, judecătorii au și prevăzut cea de-a doua arestare. Ea nu-i influențează, deci. Dar li se poate schimba dispoziția sufletească, o mulțime de alte motive pot modifica opinia asupra acuzației, de aceea trebuie să te adaptezi noilor circumstanțe ca să obții a doua achitare; de aceea ți se cer eforturi la fei de mari ca și pentru prima.

— Și nici ea nu e, totuși, definitivă? spuse K., negînd el însuși printr-o clătinare a capului.

— Se înțelege că nu, spuse pictorul. După a doua achitare vine a treia arestare, după a treia achitare a patra arestare, și așa mai departe. Aceasta

decurge din natura achitării pare nte! K. tăcu.

— Achitarea aparentă, spuse pictorul, s-ar părea că nu vă convine prea mult. Poate că preferați trăgănarea la infinit. Să vă explic esența trăgănării?

K. făcu semn că da.

Pictorul se instalase comod pe scaun, cu cămașa de noapte desfăcută la piept și, cu o mână trecută pe sub cămașă, își mângâia coastele.

— Trăgănarea la infinit... spuse el oprindu-se o clipă să privească drept înainte ca și cum ar fi căutat o explicație perfect inteligibilă, trăgănarea la infinit menține permanent procesul în prima lui fază. Ca s-o obții, e necesar ca acuzatul și apărătorul lui, dar mai ales apărătorul, să rămână în contact permanent cu justiția. Pentru aceasta, repet, nu e nevoie să cheltuiești atâtea forțe ca pentru achitarea aparentă, dar e nevoie deși mai multă atenție. N-ai voie să scapi din vedere procesul, trebuie să te prezinți la intervale regulate în fața judecătorului, să-l mai vizitezi și în ocazii speciale și să cauți tot timpul să-i păstrezi bunăvoința; dacă nu-l cunoști personal, trebuie să faci presiuni asupra lui prin judecătorii pe care-i cunoști, fără a renunța la convorbirile directe. Dacă nu neglijezi nimic, se poate spune cu destulă certitudine că procesul nu va ieși din prima fază. Nu se stinge, nici vorbă, dar acuzatul poate fi aproape la fel de sigur că n-o să fie condamnat pe cât e atunci când se află în libertate. Față de achitarea aparentă, trăgănarea la infinit are avantajul că-i asigură inculpatului un viitor mai puțin nesigur; ea îl apără de spaima unei arestări neașteptate; cu ea, acuzatul e ferit de teama de-a se pomeni din tr-o dată silit să facă demersuri penibile și să îndure eforturile și enervările pe care le cere totdeauna achitarea aparentă, tocmai în momentele cele mai puțin favorabile lui. Evident, trăgănarea la infinit are pentru inculpat și unele dezavantaje, care nu trebuie subapreciate. Nu mă gândesc la faptul că el nu e niciodată liber, căci liber în adevăratul sens al cuvântului n-ar fi nici în cazul achitării aparente. E vorba de altceva. În fapt, procesul nu poate fi suspendat decât atunci când există un motiv aparent pentru asta. De aceea trebuie să continue, teoretic. E necesar deci, din când în când, să fie date unele dispoziții, să fie organizate interogatorii, ordonate percheziții etc, etc. Într-un cuvânt, trebuie ca procesul să se învîrtească mereu în cer-culețul restrâns la care i-a fost limitată în mod artificial acțiunea. Pentru acuzat, firește, aceasta aduce după sine unele neplăceri a căror gravitate n-ar trebui nici dumneavoastră s-o exagerați. Totul rămâne doar simplă aparență; interogatoriile, de exemplu, sunt foarte scurte; dacă n-ai timp sau chef să te duci la ele, te poți scuza uneori; cu unii judecători poți chiar să aranjezi dinainte zilele și orele pe-o întreagă perioadă; în fond, e vorba doar să treci din când în când pe la judecător, ca să-ți faci datoria de inculpat.

Pictorul nu terminase de vorbit când K. își puse haina pe braț și se ridică să plece.

— S-a ridicat de pe scaun! strigară fetele din dosul ușii.

— Vă și gândiți să plecați? Întrebă pictorul ridicându- se și el. Fără îndoială că aerul vă alungă de-aici, și asta mă necăjește. Aș mai avea încă o mulțime de lucruri să vă spun. A trebuit să mă rezum prea mult, dar sper că am fost destul de clar.

— O, da! spuse K.

Începuse să-l doară capul din pricina atenției cu care se silise să asculte. În ciuda afirmației acesteia, pictorul mai repetă o dată, rezumând ca și cum ar fi vrut să-i lase lui K. o consolare:

— Cele două metode au comun faptul că au menirea să împiedice condamnarea inculpatului.

— Dar ele împiedică și achitarea lui reală, spuse K. încet, de parcă i-ar fi fost rușine că a înțeles.

— Ați prins miezul chestiunii, spuse repede pictorul.

K. puse mâna pe palton, dar nu se putu hotărî să-si îmbrace haina. Dacă și-ar fi urmat dorința, ar fi luat de-a valma în brațe și haina și paltonul și ar fi ieșit în stradă numai în cămașă; nici fetițele nu izbutiră să-l hotărască să se îmbrace ca lumea, deși începuseră să-și strige, prematur, una alteia, că musafirul își pune hainele. Pictorul, ținând cu tot dinadinsul să dea o interpretare atitudinii lui K., spuse:

— Încă nu v-ați decis în privința celor două propuneri pe care vi le-am făcut. Sunt de acord cu dumneavoastră. Eu însumi v-aș fi sfătuit să nu vă pripiți cu alegerea. Avantajele și dezavantajele sunt greu de cumpănit. Totul trebuie gândit cu de-amănuntul. Dar, pe de altă parte, nici nu trebuie pierdut prea mult timp.

— Am să revin în curând, spuse K. Apoi, hotărându-se brusc, își îmbracă haina, își puse paltonul pe umeri și porni grăbit spre ușa în dosul căreia fetițele începură imediat să urle.

Lui K. i se păru că le și vede prin scândurile crăpate ale ușii.

— Țineți-vă de cuvânt, spuse pictorul fără să-l urmeze; altminteri am să vin la bancă să vă întreb eu însumi.

— Deschide ușa! strigă K. trăgând de clanța pe care probabil că fetițele b țineau strâns, căci nu se mișca.

— Vreți să vă plictisească fetițele în tot lungul scării? Întrebă Titorelli. Treceți mai bine pe aici. Și-i arată ușa care se afla în dosul patului.

K. acceptă invitația și se îndreaptă spre pat. Dar pictorul, în loc să-i deschidă, se strecură sub pat și-l întrebă din străfundurile unde se afla.

— Numai o clipă! N-ați vrea să vedeți un tablou pe care vi l-aș putea vinde?

K. nu voia să fie nepoliticos, căci pictorul se ocupase într-adevăr de el și chiar îi promisese să-l ajute în continuare, deși K., distrat, uitase să-i spună că-i va răsplăti ostenele. De aceea nu putu să-i refuze invitația și se opri să vadă tabloul, deși ardea de nerăbdare să iasă din atelier. Pictorul scoase de sub pat un vraf de pânze neînramate, acoperite de-atâta praf, încât când suflă peste tabloul aflat deasupra, K. rămase câțva timp învăluit parcă într-un nor și cu respirația tăiată.

— E un peisaj de câmpie, spuse pictorul întinzându-i tabloul.

Tabloul reprezenta doi arbori sfrijiți, pe-o iarbă întunecoasă, la mare distanță unul e altul. În fund, soarele amurgea într-o mare de culori.

— Bine, spuse K., îl cumpăr.

Vorbise prea sec, de aceea se bucură când văzu că pictorul, în loc să se formalizeze, îi întinse un al doilea tablou.

— Iată perechea celuiilalt, spuse Titorelli.

Poate că peisajul fusese bine conceput ca pereche a celuiilalt tablou, dar între ele nu se putea observa nici o deosebire; se aflau și aici copacii, iarba

și apusul de soare. Dar lui K. puțin îi păsa de similitudinea peisajelor.

— Sunt frumoase, spuse el. Le cumpăr pe amândouă și-am să le pun în biroul meu.

— Tema pare să vă placă, spuse pictorul luînd un al treilea tablou. S-a nimerit bine, căci mai am aici o pânză în același gen.

Pî nza nu era în același gen, ci identică cu celelalte două. Pictorul folosea perfect ocazia ca să-și vîndă tablourile vechi.

— Îl iau și pe acesta, spuse K. Vreți să-mi spuneți ce preț au toate trei?

— Vorbim noi altă dată, doar rămânem în legătură unul cu altul, spuse pictorul. Acum sunteți prea grăbit. Mă bucur că tablourile vă plac, am să vi le dau pe toate de aici. Sunt numai peisaje de cîmpie. Am pictat multe de acest fel, până acum. Unora nu le plac asemenea peisaje fiindcă li se par cam sumbre; dar există oameni, ca dumneavoastră, de pildă, care apreciază tocmai melancolia aceasta.

K. nu era deloc dispus să se ocupe de experiențele profesionale ale pictorului-cerșetor.

— Împachetați-le pe toate, spuse el întrerupându-l în plin avânt oratoric. Omul meu de serviciu o să vină mîine să le ia.

— Nu e nevoie, spuse pictorul. Sper să găsesc un hamal care să vă poată însoți chiar acum.

Și deschise, în sfîrșit, ușa aplecându-se pe deasupra patului.

— Călcați fără grijă pe așternut, continuă el. Toți cîți intră aici așa fac.

K. n-ar fi avut nevoie de încurajare ca să calce fără milă pe așternut; pusese chiar piciorul în mijlocul pilotei de puf când, privind prin ușa deschisă, se dădu înapoi, mirat.

— Ce e asta? Îl întrebă el pe pictor.

— De ce vă mirați? Întrebă pictorul, la fel de mirat. Sunt birourile tribunalului. Nu știți că tribunalul are birouri aici? Aproape în fiecare pod există birouri ale tribunalului; de ce n-ar exista și aici? Atelierul meu este de fapt unul dintre birouri, dar tribunalul mi l-a pus la dispoziție.

Pe K. nu-l speriasse atît faptul că dăduse și în locul acesta peste birourile tribunalului, cât îl înspăimîntase constatarea totalei lui ignoranțe în legătură cu justiția. I se părea că, pentru un inculpat, legea de bază a comportării constă în a fi ținut totdeauna pregătit la orice, în a nu se lăsa niciodată surprins, în a nu privi la dreapta când judecătorul se află la stînga; și tocmai împotriva legii acesteia de bază păcătuia el mereu.

În fața lui se întindea un coridor lung: prin coridorul acesta venea un aer pe lângă care cel din atelier părea proaspăt și înviorător. De-o parte și de alta a coridorului se aflau bănci, ca în sala de așteptare a secției de care ținea procesul lui K. Instalarea birourilor părea făcută pretutindeni după prescripții minuțioase. În momentul acela, pe coridor nu se afla prea multă lume. Un bărbat ședea, sau mai degrabă părea că doarme, pe una din bănci, cu obrazii îngropați în palmele lipite de bancă; un altul stătea în picioare, la capătul coridorului, în penumbră. K. se hotărî din nou și trecu peste pat. Pictorul îl urmă, cu pânzele sub braț. Curînd, întîlniră un aprod. K. știa cum să-i recunoască după nasurele de aur pe care îl purtau printre nasturii obișnuiți ai costumului civil — și pictorul îi dădu aprodului dispoziție să ducă tablourile. K. mai mult se clătina decît mergea. Își ținea batista apăsată pe gură. Ajunseseră aproape de ieșire, când fetele se năpustiră în

calea lor; coridorul din pod nu-l scutise pe K de întâlnirea aceasta. Fetițele văzuseră probabil că fusese deschisă cealaltă ușă a atelierului și făcuseră un ocol ca să ajungă în partea aceasta.

— Nu mai pot să vă însoțesc! strigă pictorul rîzând sub asaltul fetitelor. La revedere! Nu pierdeți prea mult timp până vă hotărîți.

K. nici nu se uită la el. Ajuns în stradă, luă prima trăsură întâlnită în cale. Abia aștepta să scape de aprodul al cărui nasture de aur îi făcea rău la ochi, deși nimeni în afară de el probabil că nu l-ar fi observat. Îndatoritor, aprodul voise să se urce și pe capră, lângă vizitiu, dar K. îl goni imediat.

Amiaza trecuse de mult când trăsura se opri în fața băncii. K. ar fi lăsat bucuros tablourile unde se aflau, dar se temea ca nu cumva vreo ocazie să-l oblige să-i arate pictorului că le mai are. De aceea ceru să-i fie aduse în birou și le încuie în sertarul cel mai de jos al mesei lui de lucru ca să le ascundă, măcar pentru câteva zile, de privirea directorului-adjunct.

NEGUSTORUL BLOCK.

K. RENUNȚĂ LA SERVICIILE AVOCATULUI

Până la urmă K. se hotărî totuși să renunțe la serviciile avocatului. La drept vorbind nu se putea împiedica să se întrebe dacă făcea bine procedînd așa, dar convingerea că gestul acesta era necesar îi învinse ezitățile. Efortul cerut de luarea hotărîrii îl consumă într-atît, încât în ziua când trebui să meargă la avocat abia dacă putu să lucreze la birou și trecuse de ora zece când ajunse în sfîrșit în fața ușii maestrului Huld. Înainte de a suna, K. se mai întreba încă dacă n-ar fi fost mai bine să-l anunțe pe avocat că renunță la serviciile lui, fie prin telefon, fie trimițîndu-i o scrisoare. Se gîndea că discuția va fi cu siguranță penibilă. Chibzuind bine, preferă totuși soluția convorbirii personale; oricum avocatul n-ar fi răspuns decât prin tăcere sau prin cîteva cuvinte formale, iar K. n-ar fi putut să știe niciodată — cel puțin dacă nu reușea Leni să afle cîte ceva — cum a primit maestrul Huld vestea că renunță la serviciile lui și nici ce consecințe ar putea să aibă actul renunțării, după datele previziunii acestui expert; dacă însă îl avea pe avocat în față și-i comunica vestea pe neașteptate, ar fi reușit ușor să deducă, după fața și reacțiile lui, tot ce voia să știe, chiar dacă maestrul Huld ar fi rămas zgîrcit la vorbă. Și n-ar fi fost exclus atunci să-și schimbe hotărîrea, dacă s-ar fi convins că e mai bine așa, și să lase mai departe apărarea pe seama avocatului.

Ca de obicei, după ce sună prima dată nu se ivi nimeni. „Leni ar putea să se miște ceva mai repede”, se gîndi K. Dar tot era bine că nu se amestecau ceilalți locatari, cum făceau de obicei, căci se găsea totdeauna în asemenea ocazii vreun vecin care începea să protesteze, ca domnul în halat de la prima vizită. Apăsînd pentru a doua oară pe buton, K. se întoarse spre cealaltă ușă, dar de data aceasta și ea rămase închisă. În cele din urmă, doi ochi se iviră la vizor; nu erau însă ochii lui Leni. Cineva răsuci cheia în broască, rămânînd totuși proptit în ușă, apoi se întoarse spre interior și strigă: „El este”, dar nu deschise complet decât după aceea.

K. începuse să împingă ușa, căci auzise cheia răsucindu-se în broasca vecinului; când ușa se deschise de tot, năvăli direct în vestibul și mai avu timp s-o vadă pe Leni — căci ei i se adresase omul de la ușă — fugind în cămașă prin coridorul aflat între camere. După ce-o urmări o clipă cu privirea, K. îl cercetă pe cel ce-i deschisese: un bărbat mărunț, sfrijit, cu o barbă lungă și care ținea o lumânare în mână.

— Ești angajat aici? Îl întrebă K.

— Nu, răspunse omul, nu sunt de-al casei; avocatul nu mi-e decât apărător; mă aflu aici pentru o afacere juridică.

— Fără haină? Întrebă K. arătînd cu mîna îmbrăcămintea sumară a celuiilalt.

— Vă cer scuze, spuse omul luminîndu-se cu luminarea, ca și cum pînă

atunci n-ar fi observat cum era îmbrăcat.

— Leni e amanta dumatăle? Întrebă K., scurt.

Își depărtase puțin picioarele și-ți ținea pălăria la spate, cu mâinile cruciș. Paltonul lui îmblănit îl făcea să se simtă superior omului acestuia mărunț și uscat.

— Oh! Dumnezeule! făcu omul ridicând o mână ca să-și apere fața înspăimântată. Nu! Nu! Ce vă închipuiți?

— Pari un om cumsecade, spuse K., totuși, vino cu mine. Îi făcu semn cu pălăria și-l lăsă să treacă înaintea lui.

— Cum te numești? Întrebă el din mers.

— Block, negustorul Block, răspunse omulețul întorcându-se spre K. cu gând să se prezinte. Dar K. nu-i dădu voie să se oprească.

— E numele dumatăle adevărat? Întrebă el.

— Sigur, i se răspunse, de ce v-ați îndoi de asta?

— Mă gândeam că ai putea avea motive să-ți ascunzi adevărata identitate, răspunse K.

Se simțea atât de liber sufletește cum ești numai printre străini, când vorbești cu oamenii fără importanță, păstrând pentru tine ceea ce te privește și nevorbind decât cu seninătate despre interesele celorlalți, ceea ce îi ridică în ochii tăi, dar îți permite, în schimb, să-i lași să cadă când vrei.

La ușa camerei de lucru a maestrului Huld, K. se opri, deschise și-i strigă negustorului care continua să meargă mai departe, docil.

— Mai încet! Fă lumină aici.

Gândindu-se că Leni s-ar fi putut ascunde acolo, îl puse pe negustor să scotocească prin toate ungherele, dar camera era pustie. Când ajunsese în fața portretului judecătorului, își opri însoțitorul apucându-l de bretele.

— Îl cunoști? Întrebă ridicând degetul arătător.

La rândul său, negustorul ridică lumânarea, se uită o clipă în sus clipind din ochi și spuse:

— E un judecător.

— Un judecător de seamă? Îl întrebă K. și se așeză în așa fel încât să poată vedea ce impresie îi face portretul. Dar negustorul ridică ochii, admirativ.

— E un judecător de seamă, spuse el.

— Nu prea te pricepi, spuse K. E cel mai neînsemnat dintre toți judecătorii de instrucție inferiori.

— Acum îmi aduc aminte, spuse negustorul și coborî lumânarea. Mi s-a mai spus asta.

— Sigur! strigă K. Uitasem! Cum să nu ți se spună!

— Dar de ce? De ce? Întrebă negustorul în timp ce se apropia de ușă, împins de K.

Pe coridor, K. îl întrebă:

— Știi unde s-a ascuns Leni?

— Ascuns? se miră negustorul. Nu. Dar s-ar putea foarte bine să fie la bucătărie și să pregătească supa pentru avocat.

— De ce nu mi-ai spus asta imediat? Întrebă K.

— Voiam să vă conduc acolo, dar m-ați chemat înapoi, răspunse negustorul năucit parcă de niște porunci contradictorii.

— Te crezi tare șiret, nu-i așa? Hai, condu-mă.

K. nu mai fusese până atunci în bucătărie, o încăpere surprinzător de mare și plină cu tot felul de ustensile: numai plita era de trei ori mai mare decât o plită obișnuită, dar restul amănuntelor nu se puteau desluși clar, căci încăperea era luminată doar de-o lămpiță prinsă la intrare. În fața plitei, Leni, în șorț alb ca totdeauna, spărgea ouă într-o cratiță pusă pe-o spirtieră.

— Bună seara, Josef, spuse ea aruncându-i o privire.

— Bună seara, spuse K. și arătă cu degetul un scaun pe care negustorul se așează imediat.

Cât despre el, se apropie pe la spate de Leni, se plecă peste umărul ei și o întrebă:

— Cine e ăsta?

Leni îl cuprinse cu o mână pe după talie, în timp ce cu lămpița continuă să bată ouăle, apoi îl făcu să vină în fața ei și-i spuse:

— Un om necăjit, un biet negustor, un oarecare Block. Uită-te la el!

Se întoarseră amândoi ca să-l privească. Negustorul, așezat pe scaunul pe care i-l arătase K., suflase în lumânarea a cărei lumină nu mai era necesară, și-i strângea fitilul între degete ca să oprească fumul.

— Erai în cămașă, îi spuse K. lui Leni, și-i întoarse capul cu mâna, spre plită.

Leni tăcu.

— E amantul tău? Întrebă el.

Leni vru să apuce cratiță, dar K. îi prinse amândouă mâinile și-i spuse:

— Hai, răspunde. Leni răspunse:

— Vino în birou, am să-ți explic totul.

— Nu, spuse K, vreau să-mi explici aici.

Îl se agăță de gât ca să-l sărute. Dar K. o respinse și-i spuse:

— Nu vreau să mă săruți acum.

— Josef, îi spuse Leni cu glas rugător dar privindu-l drept în ochi, doar n-oi fi gelos pe domnul Block!

Apoi se întoarse spre negustor și adăugă:

— Hai, Rudi, ajută-mă, vezi bine că mă bănuiește, lasă lumânarea.

S-ar fi putut crede că Rudi nu dăduse nici o atenție cuvintelor spuse de Leni, dar, de fapt, le auzise foarte bine.

— Nu văd de ce ați fi gelos, spuse el fără prea multă promptitudine.

— Nici eu nu văd, spuse K, și-l privi zâmbind.

Leni izbucni în râs și, profitând de neatenția lui K., îl luă de braț și-i șopti.

— Lasă-l acum, vezi bine ce fel de bărbat e. M-am ocupat puțin de el fiindcă e un client important al avocatului, alt motiv nu există. Și tu? Vrei să-i vorbești astăzi? E foarte bolnav, dar, dacă vrei, am să te anunț, totuși. Numai că noaptea asta va trebui să rămii cu mine. E atâta vreme de când n-ai mai venit să mă vezi! Până și avocatul a întrebat de tine. Nu-ți neglija procesul. Și eu am să-ți comunic câteva lucruri pe care le-am aflat. Dar mai întâi de toate scoate-ți paltonul.

Leni îl ajută să și-l scoată, îi luă pălăria, alergă să le atârne în vestibul, apoi se întoarse grăbită ca să vadă ce s-a întâmplat cu supa.

— Să te anunț sau să-i duc mai întâi supa?

— Anunță-mă.

K. era înciudat; prima lui intenție fusese să discute mai întâi amănunțit cu Leni despre ce-avea de gând să facă; prezența negustorului îl împiedicase și-i tăiase cheful. Dar treburile lui i se păreau totuși prea importante pentru a-i permite acestui mic negustor să joace în ele un rol ce ar fi putut să fie decisiv. De aceea o chemă înapoi pe Leni, care ajunsese pe coridor.

— Du-i totuși mai întâi supa, ordonă el. Trebuie să capete forțe pentru întâlnirea care-l așteaptă, o să aibă nevoie de ele.

— Și dumneavoastră sunteți un client al avocatului, întrebă încet, cu un ton de constatare, negustorul, din colțul unde se afla, dar nu găsi nici o înțelegere.

— Ce-ți pasă? spuse K. Iar Leni adăugă:

— Ce-ar fi să taci? Îi duc supa, spuse ea întorcându-se spre K.; și turnă supa într-o farfurie. N-o să te mai poți teme decât că o să-l vezi adormind prea curând, căci după ce mănâncă adoarme imediat.

— Ce-am să-i spun eu o să-l țină treaz, declară K. vrând s-o facă pe Leni să înțeleagă că avea de gând să discute lucruri foarte importante cu avocatul.

K. ar fi vrut ca mai întâi Leni să-l întrebe despre ce era vorba și apoi el să-i ceară sfatul. Dar ea se mulțumea să-i execute orbește ordinele. Trecând cu supa pe lângă el, Leni îl atinse intenționat și-i șopti:

— Cum o mănâncă, te și anunț, ca să ne întâlnim cât mai curând posibil.

— Du-te, spuse K.

— Fii mai amabil, îi răspunse ea întorcându-se încă o dată, din prag.

K. o urmări cu privirea; acum era ferm decis să renunțe la avocat; poate că ar fi fost mai bine să nu discute despre asta cu Leni; ea nu-i cunoștea destul de bine povestea și cu siguranță că l-ar fi sfătuit să nu renunțe la avocat; iar dacă mai ezita și de data aceasta, K. ar fi rămas mai departe pradă neliniștii și îndoielilor și-apoi ar fi trebuit să ia din nou totul de la început, căci hotărârea lui era definitivă. Cu cât avea s-o ducă mai repede la îndeplinire, cu atât avea să fie mai puțin păgubit; în privința asta poate că negustorul i-ar fi putut da un sfat.

De aceea se întoarse spre Block; când observă că se uită la el, negustorul vru să se ridice în picioare.

— Stai jos, îi spuse K. trăgând un scaun lângă al lui. Ești de multă vreme clientul avocatului?

— Da, spuse negustorul, sunt un client foarte vechi.

— De câți ani te asistă?

— Nu știu la ce anume vă referiți, spuse Block. În chestiunile legate de afaceri — am o importantă firmă de comerț cu grâne — mă sfătuiesc încă de la înființarea firmei, adică de vreo douăzeci de ani, iar în privința procesului — fără îndoială că despre el vreți să vă vorbesc — mă asistă de la început, adică de peste cinci ani. Da, de peste cinci ani, adăugă el scoțînd din buzunar un protofel vechi. Am notat aici totul; dacă doriți, vă pot spune data exactă; e imposibil să ții minte tot. Procesul meu probabil că durează încă de și mai mult timp; a început curând după moartea soției mele, întîmplată acum peste cinci ani și jumătate.

K. se apropie și mai tare de Block.

— Avocatul se ocupă deci și de chestiuni de drept curente? Întrebă el.

Combinarea aceasta a afacerilor comerciale și a celor juridice i se părea foarte liniștitoare.

— Firește, spuse negustorul. I Apoi îi șopti:

— Se spune chiar că e mai capabil în problemele comerciale decât în celelalte.

Dar, părând că regretă ce-a spus, puse o mână pe umărul lui K. și adăugă:

— Vă rog foarte mult să nu mă trădați.

K. îl bătu peste coapsă ca să-l liniștească și-i spuse:

— Nu, nu sunt trădător.

Știți, e foarte ranchiunos, spuse negustorul.

— Unui client atât de credincios ca dumneata, precis că n-o să-i facă nimic, spuse K.

— Ba da, spuse negustorul, când e înfuriat nu mai face deosebiri; de altfel, nu s-ar putea spune că-i sunt credincios.

— Cum asta? Întrebă K.

— Să mă destăinui? Întrebă la rândul său negustorul, oarecum șovăitor.

— Cred că poți s-o faci, spuse K

— Ei bine, spuse negustorul, am să vă destăinui o parte din secretul meu, dar va trebui ca, la rândul dumneavoastră, să vă destăinuiți mie, ca să rămânem solidari în fața avocatului.

— Câtă prudență! spuse K. Dar fie, am să-ți destăinuiesc un secret care o să te liniștească pe deplin. În ce constă deci necredința dumată?

— Am, spuse negustorul șovăind și cu același ton cu care ar fi spus un lucru necinstit, am și alți avocați în afară de el.

— Dar asta nu e ceva prea grav, spuse K. ușor dezamăgit.

— Aici, nu, spuse negustorul care, de când făcuse destăinuirea, respira tot mai greu, dar după observația lui K. începuse să-și mai recapete încrederea. Numai că nu-i permis, și e și mai puțin permis când e vorba de avocați ilegali. Iar eu tocmai asta am făcut. Am cinci avocați de contrabandă.

— Cinci! exclamă K. Numărul îi stârnise mirarea. Cinci avocați în afară de maestrul Huld?

Negustorul făcu semn că da.

— Sunt în tratative cu al șaselea.

— Dar de ce atîția avocați? Întrebă K.

— Am nevoie de toți!

— Ai putea să-mi explici de ce?

— E ușor, spuse negustorul. Înainte de orice, evident, nu vreau să-mi pierd procesul. De aceea n-am voie să neglijez nimic din ce mi-ar putea folosi; chiar dacă speranța e foarte slabă, n-am voie să nu-mi încerc șansa. Am pus deci în slujba procesului tot ce am. Mi-am retras toți banii din afaceri; odinioară, birourile mele ocupau aproape un etaj întreg; astăzi mă mulțumesc cu o odăiță mică și dosnică, în care lucrez cu un simplu ucenic. Decăderea aceasta nu mi-a pricinuit-o numai retragerea banilor ci, mai ales, scăderea puterii mele de muncă. Când vrei să faci ceva pentru procesul tău nu te mai poți ocupa de nimic.

— Lucrezi deci chiar dumneata pentru proces? Întrebă jC Tocmai despre

asta mi-ar plăcea să te aud vorbind.

— Despre asta nu v-aș putea spune mare lucru, făspunse negustorul. La început, am încercat, dar am renunțat repede. E o muncă istovitoare, din care nu te alegi jiproape cu nimic; curând, mi-a devenit cu totul imposibil să muncesc și să întreprind demersuri în birourile tribunalului. Numai statul pe-o bancă și așteptatul acolo cer un efort țiuaș; dar dumneavoastră cunoașteți personal aerul greu din birouri.

— De unde știi că am fost acolo? Întrebă K.

— Mă aflam în sala de așteptare când ați trecut.

— Ce coincidență ciudată! strigă K. extrem de impresionat și uitînd complet, din pricina asta, cât de ridicol i se păruse până atunci negustorul. Prin urmare, m-ai văzut. Erai în sala de așteptare în clipa când am trecut? Da, într-adevăr, am fost o dată acolo.

— Coincidența nu-i chiar atât de ciudată, spuse negustorul. Eu mă aflu aproape zilnic acolo.

— Acum, spuse K., pesemne că va trebui să mă duc și eu mai des, dar probabil că voi fi primit cu mai puțin respect decât data trecută. Toți se ridicaseră în picioare. Mă luaseră probabil drept judecător.

— Nu, spuse negustorul, ne-am ridicat pentru aprod. Despre dumneavoastră știam bine că erați inculpat. Asemenea vești se răspîndesc ca fulgerul.

— Știați? spuse K. în cazul acesta atitudinea mea trebuie că vi s-a părut extrem de arogantă. Nu s-a discutat despre asta?

— Nu, spuse negustorul. Dimpotrivă. Dar astea sunt prostii.

— Ce prostii? Întrebă K.

— De ce mă întrebați asemenea lucruri? spuse negustorul necăjit. S-ar părea că nu-i cunoașteți încă pe cei de-acolo și poate că-i înțelegeți greșit. Nu trebuie să uitați că în decursul procedurilor nesfîrșite se spun adesea multe lucruri pe care logica nu le mai poate controla; de multe ori ești prea obosit, sau unele subiecte nu te interesează, și-atunci, ca o compensație, ajungi la superstiții. Vorbesc despre ceilalți, dar, în fond, nici eu nu sunt mai breaz. Una dintre superstițiile acestea constă în credința că poți citi deznodămîntul procesului pe fața acuzatului, și mai ales pe tăietura buzelor lui. Cei ce cred în astfel de preziceri au spus deci că, judecînd după buzele dumneavoastră, în curând veți fi cu siguranță condamnat. Vă repet, e o superstiție ridicolă, pe care experiența o dezmente categoric în majoritatea cazurilor, dar când trăiești într-un astfel de mediu, e greu să scapi de asemenea idei. Nu vă închipuiți cătă forță poate avea superstiția aceasta. Ați încercat acolo să vorbiți cu un om, nu-i așa? Și el abia a putut să vă răspundă. Firește, acolo poți avea multe motive să te tulburi, dar unul dintre ele, în cazul de față, era cu siguranță aspectul gurii dumneavoastră. Omul a povestit chiar, ceva mai târziu, că i se păruse că vede pe buzele dumneavoastră semnul propriei lui condamnări.

— Pe buzele mele? Întrebă K. scoțînd o oglinjoară din buzunar și privindu-se în ea. Nu văd nimic neobișnuit pe buzele mele. Dumneata vezi?

— Nu, răspunse negustorul, nici eu nu văd absolut nimic.

— Ce oameni superstițioși! exclamă K.

— Nu v-am spus și eu? Întrebă negustorul.

— Inculpații se văd atât de des între ei? Discută și schimbă păreri? Eu

până acum m-am ținut complet deoparte.

— În general n-au relații prea strânse unii cu alții; ar fi și imposibil, sunt prea mulți. De altfel, au și puține interese comune. Dacă se întâmplă câteodată ca mai mulți să-și descopere vreun interes comun, își dau curând seama că s-au înșelat, împotriva tribunalului nu se poate face nimic în comun. Fiecare caz e cercetat în parte; nu există tribunal mai minuțios. Nu ajungi la nimic unindu-te cu alții. Izolat, mai izbutești să obții în secret câte ceva, iar ceilalți nu află decât după aceea, și nimeni nu știe cum s-a făcut. Solidaritatea nu există deci; oamenii se întâlnesc din când în când în sălile de așteptare, dar acolo se vorbește puțin. Ideile superstițioase există încă din vremurile de demult și se înmulțesc pur și simplu de la sine.

— I-am văzut pe domnii aceia făcând anticameră acolo, spuse K., și așteptarea lor mi s-a părut atât de inutilă!

— Așteptarea nu e inutilă, spuse negustorul. Inutil e doar să te amesteci personal în propriul tău proces. V-am spus că, în afară de maestrul Huld, mai am cinci avocați. S-ar putea crede — așa credeam și eu la început — că las cu totul în seama lor grija procesului. Asta ar fi însă complet greșit. *fix* fi o greșeală și mai mare decât dacă aș avea unul singur, par dumneavoastră nu mă înțelegeți, nu-i așa?

— Nu, spuse K. punându-și palma peste mâna negustorului ca să-l calmeze, căci se înfierbântase prea tare. Dar te-aș juga să vorbești ceva mai rar; tot ce-mi spui e foarte important pentru mine și nu izbutesc să te urmăresc.

— Faceți bine că-mi amintiți, spuse negustorul, dumneavoastră sunteți un nou-născut, un novice, procesul dumneavoastră n-are decât șase luni, nu-i așa?

— Da.

— Am auzit despre el; ce proces tînăr! Dar mie, care jpn frământat de mii și mii de ori lucrurile acestea, mi se par toate foarte firești.

— Ești fericit că procesul e atât de avansat? spuse K. nevrînd să-l întrebe direct în ce stadiu se afla.

Dar primi un răspuns la fel de neprecis ca și întrebarea.

— Da, spuse negustorul plecându-și fruntea, sunt peste cinci ani de când îmi tot duc procesul și asta nu înseamnă puțin.

Apoi tăcu o clipă. K. pândeia întoarcerea lui Leni. Pe de-o parte nu i-ar fi plăcut s-o vadă venind prea devreme, căci mai avea multe întrebări de pus și n-ar fi vrut să fie surprins în discuția confidențială cu negustorul; pe de altă parte însă îl enerva faptul că zăbovea atâta la avocat, știind că el se afla acolo. Supa nu justifica o atare întârziere.

— Îmi mai aduc exact aminte vremea, spuse negustorul — și K. deveni imediat atent — Îmi mai aduc exact aminte vremea când procesul meu era de vîrsta procesului dumneavoastră. Pe atunci îl aveam ca avocat numai pe maestrul Huld, dar nu eram prea mulțumit de el.

„Am să aflu tot”, se gândi K. și clătină vioi din cap ca și pum gestul acesta l-ar fi putut încuraja pe negustor să spună tot ce merita să fie știut.

— Procesul meu, continuă domnul Block, nu avansa deloc; mi se fixau interogatorii, și nu lipseam niciodată de la ele, adunam acte, prezentam toate registrele firmei — ceea ce nu era deloc necesar, după cum am aflat mai târziu — veneam întruna la avocat, avocatul înaintase chiar mai multe întâmpinări către tribunal.

— Mai multe întâmpinări? Întrebă K.

— Sigur, făcu negustorul.

— Asta mă interesează enorm, spuse K., în cazul meu încă mai lucrează la prima. N-a făcut nimic. Acum văd că mă neglijează în mod rușinos.

— S-ar putea să aibă motive bine întemeiate ca întâmpi-narea să nu fie încă gata, spuse negustorul. Cât despre ale mele, am putut vedea mult mai târziu că nu serviseră absolut la nimic. Am putut citi eu însumi una, datorită unui funcționar binevoitor. Întâmpinarea era — trebuie să mărturisesc — plină de erudiție dar, în fond, nu conținea nimic; multă latină, pe care de altfel n-o înțeleg, apoi pagini și pagini cu apeluri către tribunal, apoi lingușiri către anumiți magistrați, fără nume precise, dar pe care inițiații îi puteau recunoaște; pe urmă propriul elogiu al avocatului, un elogiu în care el se tăvălea în fața tribunalului cu umilința unui câine, și în sfârșit examinarea câtorva vechi cazuri judiciare care, chipurile, semănau cu al meu. Cinstit vorbind, examinarea aceasta era făcută cu cea mai mare grijă, pe cât mi-am putut da eu seama. Observați că spunând acestea nu pretind că judec munca avocatului; de altfel, întâmpinarea pe care am citit-o nu era decât una dintre cele multe, dar, și aici e punctul despre care vreau să vă vorbesc, oricum, n-am putut constata nici un fel de progres în ceea ce privește procesul meu.

— Si ce fel de progrese ați fi vrut să constatați? Întrebă K.

— Întrebarea dumneavoastră e foarte înțeleaptă, spuse negustorul zâmbind; se poate observa foarte rar vreun progres în asemenea proceduri, dar pe-atunci eu încă nu știam asta. Sunt negustor, iar în epoca aceea eram și mai negustor decât acum; aș fi dorit progrese palpabile, ar fi trebuit ca totul să se organizeze și să se îndrepte către un sfârșit sau măcar să văd procesul pornit pe-o cale bună. Dar nu aveau loc decât interogatorii care semănau aproape leit între ele; știam dinainte răspunsurile, le cunoșteam pe de rost ca pe rugăciuni; de câteva ori pe săptămână câțiva funcționari de-ai tribunalului mă căutau fie la magazin, fie acasă, fie nu mai știu unde, și asta era, firește, supărător (în privința aceasta e mai bine astăzi, telefonul deranjează mai puțin); și apoi zvonul despre procesul meu începuse să se răspândească, negustorii, prietenii de-ai mei, știau, rudele aflaseră și ele; eram păgubit din toate părțile, dar nici un semn nu-mi arăta că în curând au să aibă loc măcar primele dezbateri. M-am dus deci să mă plâng avocatului. El mi-a dat, ce e drept, explicații înde-l lungi, dar a refuzat categoric să facă cel mai mic lucru în sensul dorit de mine, spunând că nimeni nu poate influența asupra datei dezbaterilor și că era absolut de neimaginat să le i grăbești printr-un memoriu, așa cum aș fi vrut eu, pentru că un asemenea lucru nu s-a mai pomenit și n-ar putea decât să ne piardă, și pe el și pe mine. M-am gândit că un altul poate ar vrea și ar putea să facă ceea ce el nu voia sau nu putea. Am căutat deci alți avocați. Dar e mai bine să vă spun din capul locului: nici unul dintre ei, niciodată, n-a cerut și n-a lăbținut fixarea unui termen pentru dezbateri; lucrul acesta!este, cu o rezervă despre care am să vă vorbesc mai târziu, tjealmente imposibil de obținut; în privința aceasta maestrul Huld nu mă înșelase, deci; dar n-am avut nici de ce să regret faptul că mă adresam și altor avocați. Maestrul Huld probabil că v-a vorbit despre avocații de contrabandă și vi i-a descris ca pe niște oameni demni de dispreț, ceea ce, de alt->fel, este exact. Dar face, de câte ori se compară cu ei, o mică «eroare asupra căreia aș vrea să vă atrag în treacă!t atenția. Ca să-i deosebească de aceștia pe avocații din cercul său, el

îi numește totdeauna „avocații cei mari” pe cei care îi sunt cu-noscuți. Termenul e însă fals; firește, oricine poate să spună că e „mare” dacă așa are chef, dar în cazul de față uzajul judiciar e cel care decide. Iar uzajul acesta arată clar că există, în afara avocaților de contrabandă, avocați mari și avocați, mărunți. Iar maestrul Huld și colegii săi nu sunt decât avocați mărunți; marii avocați, pe care nu-i cunosc decât din auzite și pe care n-am izbutit niciodată să-i văd, sunt de-un rang în-l comparabil superior față de avocații mărunți, cu mult mai presus decât sunt aceștia din urmă față de avocații de contrabandă pe care ei îi disprețuiesc.

— Marii avocați? Întrebă K. Cine sunt? Cum poți junge la ei?

— N-ai auzit încă niciodată vorbindu-se despre ei? spuse negustorul. Aproape că nu există acuzat care, după ce-a auzit prima oară de existența lor, să nu viseze câtăva vreme să fie apărat de ei. Nu vă lăsați ispitit de slăbiciunea aceasta. Cine sunt? Habar n-am, iar ca să ajungi la ei, este imposibil.

Nu cunosc nici un caz în care să se poată afirma cu certitudine că a intervenit un mare avocat. Apără și ei câțiva clienți, dar asta nu depinde de dorința inculpatului; marii avocați nu apără decât pe cine vor ei; iar ca să se ocupe de vreun proces, trebuie neapărat ca procesul acela să fi depășit competența micilor tribunale. De fapt, e mai bine să nu te gândești la ei; altminteri — știu asta din experiență personală — consultațiile, eforturile și ajutorul pe care le primești de la ceilalți avocați încep să ți se pară atât de timpite și de inutile încât îți vine să dai dracului tot, să te culci și să nu mai știi de nimic, ceea ce, firește, ar fi o tîmpenie și mai mare; și-apoi nici n-ai putea să ră mîi multă vreme liniștit în pat.

— Dumneata, deci, n-ai visat niciodată avocați mari? Întrebă K.

— N-am visat multă vreme, spuse negustorul reîncepând să zâmbească. Din păcate, nu izbutești să-i uiți de tot; gândul la ei te chinuie, mai ales noaptea. Pe atunci însă voiam să obțin rezultate imediate, iată de ce am început să caut avocați de contrabandă.

— Ce aproape sunteți unul de altul! strigă Leni care se întorsese cu farfuria și stătea în pragul ușii.

Cei doi erau într-adevăr apropiați unul de altul; la cea mai mică mișcare capetele li s-ar fi ciocnit; negustorul, care nu era numai mărunțel, ci și foarte ghebos, îl obligă pe K. să se aplece foarte mult ca să audă ce-i spune.

— Încă o clipă, strigă K. respingând-o pe Leni și făcând un gest de nerăbdare cu mâna pe care o mai ținea încă pe mâna negustorului.

— A vrut să-i povestesc despre procesul meu, îi spuse negustorul lui Leni.

— Povestește, povestește, spuse ea.

Leni îi vorbea negustorului pe un ton drăgăstos, dar și superior. Lucrul acesta nu-i plăcu lui K. După cum tocmai își dăduse seama, omul nu era de lepădat; avea mai ales o experiență despre care știa foarte bine să vorbească. Pesemne că Leni îl judeca greșit. K. se uită mânios cum Leni luă din mâna domnului Block lumânarea pe care acesta o ținuse strâns tot timpul, cum îi șterse degetele cu un colț al șorțului și cum îngenunchease apoi lângă el ca să-i curețe cu unghia o picătură de ceară scursă pe pantaloni.

— Te pregăteai să-mi vorbești despre avocații de contrabandă, spuse K., și fără să mai adauge altceva, dădu la o parte mâna lui Leni.

— Ce vrei? Întrebă Leni lovindu-l ușor cu palma ca să poată continua curățarea petei.

— Sigur, despre avocații de contrabandă, spuse negustorul și-și trecu mâna peste frunte ca și cum ar fi cugetat.

Vrând să-l ajute, K. îi aminti:

— Voiai să obții rezultate imediate, de-asta ai început să cauți avocați de contrabandă.

— Sigur, spuse negustorul, și tăcu.

„Poate că nu vrea să vorbească față de Leni”, se gândi K. și, stăpânindu-și nerăbdarea de-a afla ce se întâmplase mai departe, nu mai stăruie.

— M-ai anunțat? o întrebă el pe Leni.

— Firește, făcu ea. Te așteaptă. Acum lasă-l pe Block, o să-i vorbești mai târziu, el rămâne aici.

K. șovăia încă.

— Rămii aici? Îl întrebă el pe negustor, căci voia să audă propriul lui răspuns.

Lui K. i se părea inadmisibil ca Leni să vorbească despre Block ca despre un absent; astăzi simțea o pornire tainică și irezistibilă împotriva ei; dar tot ea răspunse pentru negustor.

— Block doarme de multe ori aici.

— Doarme aici? strigă K.

Crezuse că negustorul nu va rămâne acolo decât până va rezolva el cu avocatul, că vor pleca apoi împreună și vor putea discuta pe îndelete, fără să-i tulbure nimeni, despre tot ce-l interesa.

— Da, spuse Leni, nu oricine poate fi primit de avocat, la orice oră, ca tine, dragul meu Josef. Nu prea te miră faptul că te primește la unsprezece noaptea, deși e bolnav. Ți se pare cam prea firesc, totuși, ce fac prietenii tăi pentru tine. În sfârșit... Prietenii tăi, și mai ales eu, facem asta cu plăcere. Și ca răsplată, nu vreau și n-am nevoie de nimic altceva decât să știu că mă iubești.

„Că te iubesc? se gândi K. în prima clipă; și abia apoi își spuse: ah! sigur, o iubesc.” Dar neglijând tot restul, spuse:

— Avocatul mă primește fiindcă sunt clientul lui. Dacă și pentru a fi primit ar fi nevoie de ajutor străin, atunci nu s-ar mai putea face un pas fără să cerșești și să mulțumești.

— Cât e de rău astăzi, nu-i așa? Îl întrebă Leni pe negustor.

„De data asta eu sunt cel absent”, se gândi K. și aproape că se înfurie pe Block când îl văzu preluând impolitețea lui Leni și răspunzându-i:

— Avocatul îl primește și pentru alte motive. Cazul lui e mai interesant decât al meu. Și-apoi, procesul lui e abia la început, nu poate să fie gata pierdut ca al meu, și avocatului pesemne că-i mai face plăcere să se ocupe de el. Cu timpul, o să se schimbe...

— Și dă-i și dă-i! spuse Leni privindu-l pe negustor și rîzând ironic. Ia te uită ce-i mai merge gura! Știi, nu trebuie să crezi nimic din ce spune, adăugă ea întorcându-se spre K. Pe cât e de drăguț, pe atât de mult îi place să trăncănească. Poate că asta e unul dintre motivele pentru care avocatul nu poate să-l sufere. În orice caz, maestrul nu-l primește decât dacă are chef. Mi-am dat toată silința să schimb situația, dar nu-i nimic de făcut. Dă-ți seama: se întâmplă să-l anunț pe Block și maestrul îl primește, dar abia

după trei zile. Și dacă Block nu-i aici când i se spune să vină, totul e pierdut și trebuie luat din nou de la capăt. De-asta i-am permis să se culce aici, căci mi s-a întâmplat ca avocatul să mă sune noaptea ca să-l primească. Acum Block e gata chiar și noaptea. De fapt, se mai întâmplă ca avocatul să revoce primirea când observă că Block e aici.

K. se uită întrebător la Block. Dar acesta se mulțumește doar să dea din cap și să spună la fel de cinstit ca și până acum — probabil că umilința îl tulburase:

— Da, cu timpul devii foarte dependent de avocatul tău.

— Se plânge numai de formă, spuse Leni. Îi place grozav să se culce aici, mi-a mărturisit-o chiar el, adesea.

Spunând acestea, Leni se duse spre o ușiță și o deschise.

— Vrei să vezi camera în care se culcă? Întrebă ea.

K. se duse să vadă și descoperi din prag o singură încăpere joasă și fără ferestre, pe care un pat îngust o umplea în întregime. Ca să te poți urca în pat trebuia să încalceci tăblia. În perete, ceva mai sus de căpătâi, se vedea o firdă în care se aflau, aliniate cu mare grijă, o lumânare, o călimară, un toc și un teanc de hîrtii, probabil actele procesului.

— Te culci în camera servitoarei? Întrebă K. întorcându-se spre negustor.

— Leni mi-a oferit-o, răspunse Block. E foarte avantajos.

K. îl privi lung. Poate că prima impresie pe care i-o făcuse negustorul fusese cea adevărată; Block avea, desigur, experiență, căci procesul lui dura de foarte multă vreme; dar își plătitese scump experiența. Și, deodată, K. nu mai putu suporta să-l vadă.

— Culcă-l în pat! Îi strigă el lui Leni care părea că nu înțelege.

Cât despre el, avea să intre la avocat și să scape, re-nunțînd la serviciile lui, nu numai de Huld, ci și de Leni și de negustor; dar n-apucă să ajungă bine la ușă când Block îl chemă cu vocea înceată:

— Domnule procurist!

K. se întoarce, cu un aer sever.

— V-ați uitat promisiunea, spuse Block întinzînd spre el o față rugătoare. Ar trebui să-mi spuneți și dumneavoastră un secret.

— Adevărat, spuse K. uitîndu-se la Leni care îl privea atentă. Ei bine, ascultă-mă; de altfel, aproape că nu mai e un secret. Mă duc chiar acum la avocat ca să renunț la serviciile lui.

— Se duce să renunțe la serviciile lui! strigă negustorul; «poi, ridicându-se dintr-un salt, începu să alerge prin bucătărie cu brațele ridicate spre cer.

Și repeta întruna:

— Renunță la serviciile avocatului!

Leni vru imediat să sară la K., dar negustorul îi tăie calea; tea îl împinse cu un brtoci și, cu pumnii încă strânși, se repezi după K.; acesta însă avea un mare avans și intrase în camera avocatului când Leni îl ajunse din urmă. K încercă să închidă ;Oșa după el; Leni vîrî piciorul și-o ținu deschisă; apoi, apucându-l pe K. de braț, încercă să-l tragă înapoi. Dar el îi ptrânse cu atîta putere pumnul, încât se văzu silită să-i dea {drumul și gemu de durere. Leni nu mai îndrăzni să intre și K. încuie ușa cu cheia.

— Te aștept de multă vreme, spuse avocatul, din fundul patului, lăsînd pe noptieră actul pe care tocmai îl citea la lumina lumînării.

Apoi, punându-și ochelarii, îl privi sever pe K. în loc de scuze, acesta îi

spuse:

— Am să plec curând.

Cum însă cuvintele lui nu erau scuze, avocatul nu-î răspunse, ci se mulțumi să declare:

— Pe viitor, n-am să te mai primesc la o oră atât de târzie.

— Tocmai asta doresc și eu, spuse K. Avocatul îl privi mirat.

— la loc, spuse el.

— Dacă vrei, spuse K. trăgând lângă noptieră un scaun pe care se așeză.

— Mi se pare că ai încuiat ușa, spuse avocatul.

— Da, spuse K., din cauza lui Leni.

N-avea de gând să cruțe pe nimeni. Dar avocatul îl întrebă:

— Iar a fost nelalocul ei?

— Nelalocul ei? Întrebă K.

— Da, spuse avocatul rîzînd; apoi îl apucă un acces de tuse, urmat de noi chicoteli. Ai observat, totuși, că nu e totdeauna la locul ei, nu-i așa? Întrebă el lovind ușor cu degetele mîna pe care K., distrat, și-o sprijinise de noptieră și pe care, la gestul avocatului, și-o retrase repede. Nu dai mare importanță unor asemenea lucruri, continuă maestrul Huld, în timp ce K. tăcea; cu atât mai bine; altminteri, ar fi trebuit poate să-ți cer scuze. E o ciudățenie a lui Leni, pe care de altfel i-am iertat-o de multă vreme și nu ți-aș fi vorbit despre ea dacă nu încuiai ușa. Ciudățenia aceasta — dumneata ești ultimul căruia ar trebui să i-o explic, dar pari atât de buimăcit încât am s-o fac, totuși — ciudățenia aceasta constă în faptul că Leni îi găsește frumoși aproape pe toți acuzații, se agață de toți, îi iubește pe toți și pare să fie iubită, la rîndul ei. Ca să mă distreze, îmi povestește și mie toate acestea, uneori, când îi dau voie. Eu nu sunt atât de mirat când le aflu pe cât pari dumneata în clipa de față. Dacă știi să vezi, găsești într-adevăr că toți acuzații sunt frumoși. Evident, e un fenomen curios, de natură întrucîtva fizică, dacă mă pot exprima așa. Firește, acuzația nu provoacă o schimbare clară și precisă a înfățișării acuzatului; în asemenea cazuri nu se întîmplă ca în celelalte afaceri judiciare; majoritatea clienților noștri își păstrează felul de trai obișnuit și, dacă au un avocat bun, care știe să se ocupe de ei cum trebuie, procesul nu prea-i deranjează. Cu toate acestea, când ai destulă experiență, recunoști un acuzat din o mie de oameni. După ce? ai să mă întrebi; răspunsul n-o să te satisfacă; tocmai după faptul că acuzații sunt cei mai frumoși. Și poate că nu vina îi înfrumusețează, fiindcă nu toți sunt vinovați — cel puțin așa trebuie să spun eu, în calitatea mea de avocat — și poate că nici condamnarea neprimată încă nu le pune aureolă, căci nu toți sunt destinați condamnării; cauza nu poate fi deci acțiunea intentată împotriva lor, ale cărei reflexe ei le poartă într-un anumit fel. La drept vorbind, printre cei frumoși există și unii deosebit de frumoși. Dar toți sunt frumoși, pînă și Block, viermele ăsta nefericit.

Când avocatul termină, K. își revenise complet în fire; ba chiar clătinase vizibil din cap la ultimele cuvinte ale maestrului Huld ca să-și confirme pentru sine părerea — pe care o avea de multă vreme — că avocatul căuta totdeauna, de-bitînd generalități fără nici o legătură cu procesul, să-i abată atenția de la adevărata problemă care consta în a ști ce făcuse practic maestrul Huld pentru el. Avocatul nu se putea să nu-și fi dat seama că de data aceasta K. îi opunea mai lăută rezistență decît de obicei, căci trecu un timp pînă să-l lase și pe el să vorbească, apoi, văzînd că nu scoate o vorbă,

îl întrebă:

— Ai venit astăzi la mine cu un scop anumit? ; — Da, spuse K. punându-și mâna în fața luminării ca să-l rorivească mai bine pe avocat. Vreau să-ți spun că de azi înainte te scutesc de osteneala de-a mă apăra.

— Am înțeles bine? Întrebă avocatul ridicându-se pe jumătate, cu o mână sprijinită în perne, ca să-și susțină greutatea corpului.

— Așa îmi închipui, spuse K. întins pe scaunul lui ca un vânător la pândă.

— Sigur, e o propunere pe care am putea s-o discutăm, Spuse avocatul după o clipă.

— Nu e numai o propunere, spuse K.

— S-ar putea, spuse avocatul. Totuși, să nu ne pripim. Folosea cuvântul „ne” ca și cum ar fi vrut să-l lipsească pe K. de liberul lui arbitru și să i se impună ca un sfătuitor, dacă nu-i mai era avocat.

— Nimic nu e pripit, spuse K. ridicându-se încet și trecând după scaun; totul e chibzuit îndelung și poate prea îndelung. Hotărârea mea e definitivă.

— Atunci permite-mi doar câteva cuvinte, spuse avocatul, dînd la o parte pilota ca să se așeze pe marginea patului.

Picioarele lui goale, acoperite de fire de păr albe, tremurau. Maestrul îl rugă pe K. să-i dea o cuvertură de pe canapea. K. i-o dădu și-i spuse:

— Te expui inutil la o răceală.

— Am motive destul de serioase, spuse avocatul, acoperindu-și umerii cu pilota și punându-și cuvertura peste picioare. Unchiul dumitale îmi e prieten, iar dumneata, cu timpul, mi-ai devenit drag, mărturisesc cinstit și n-am de ce să mă rușinez.

Cuvintele duioase ale bătrânului îl plictiseau cumplit pe K., ele l-ar fi putut sili să se explice îndelung — ceea ce ar fi dorit să evite — ba îl mai și încurcau, după cum trebuia să-și mărturisească deschis, deși nu-i clinteau deloc hotărârea.

— Îți mulțumesc pentru sentimentele dumitale prietenești și recunosc că nu ți-ai precupețit eforturile. Te-ai ocupat de procesul meu cât ai putut și în felul în care ți s-a părut cel mai avantajos pentru mine; dar în ultima vreme am căpătat convingerea că eforturile acestea nu sunt suficiente. Firește, n-am să încerc niciodată să-mi impun părerea unui om ca dumneata, care ești mult mai în vîrstă și ai mult mai multă experiență decât mine; dacă am încercat asta uneori, involuntar, te rog să mă scuzi, dar problema e, după cum ai spus-o și dumneata, mult prea importantă și socotesc necesar să se intervină pentru rezolvarea ei cu mult mai multă energie decât până în prezent.

— Te înțeleg, spuse avocatul, ești nerăbdător.

— Nu sunt deloc nerăbdător, spuse K. puțin atins și pierzând într-o măsură controlul cuvintelor. Ai observat cred că la prima mea vizită, când am venit aici cu unchiul, puțin îmi păsa de proces; dacă nu mi se aducea aminte de el cu forța, ca să zic așa, îl uitam complet. Dar unchiul ținea să te ocupi dumneata de apărare și m-am supus ca să-i fac plăcere. M-aș fi așteptat după aceea ca procesul să mă preocupe mai puțin ca oricând, căci, dacă-ți iei avocat, faci asta, totuși, ca să-ți mai ușurezi puțin povara obligațiilor. Dar s-a întîmplat tocmai invers. Niciodată procesul nu mi-a pricinuit atîtea griji câte am avut din ziua când ai început dumneata să mă aperi. Când eram singur, nu mă ocupam de el și abia dacă-i simțeam

povara; apoi, avînd avocat, au fost create toate condițiile ca să se întîmple, în sfîrșit, ceva și am așteptat din ce în ce mai nerăbdător intervenția dumatăle, dar nu s-a petrecut niciodată nimic. Sigur, mi-ai dat cîteva informații despre tribunal pe care nimeni altul poate că n-ar fi fost în stare să mi le dea. Dar numai atît nu-mi e de ajuns cînd simt cum procesul rămîne în beznă tocmai cînd devine din ce în ce mai imenințător.

K. dăduse scaunul la o parte și stătea cu amîndouă mîinile în buzunare, în fața avocatului.

— După un anumit timp de practică nu mai vezi producîndu-se nimic nou, spuse avocatul calm și încet. Cîți clienți n-au stat așa în fața mea, la aceeași fază a procesului, și nu mi-au adresat aceleași cuvinte!

— Asta nu înseamnă că n-aveau tot atîta dreptate cîtă iun și eu, spuse K. Argumentele dumatăle nu-mi combat afirmația.

— N-aveam intenția să-ți combat cuvintele, spuse avo-fcatul, dar aș vrea să adaug că m-aș fi așteptat la mai multă judecată din partea dumatăle, mai ales dacă ții seama că ți-am dat despre tribunal și despre rolul meu mai multe lămuriri decît celorlalți clienți. Și cu toate acestea trebuie să constat acum că n-ai suficientă încredere în mine! Nu-mi ușurezi deloc sarcina.

Cum se mai umilea în fața lui K.! Nu mai ținea deloc seama de onoarea profesiei, atît de susceptibilă în privința demnității! Și de ce făcea asta? Ca avocat, părea că are mult de lucru; în plus, era bogat, deci nu se putea să-i pese prea mult de pierderea unor bani și nici de pierderea unui client; mai era și bolnăvicios și-ar fi trebuit să caute singur să scape We-o parte din muncă. Și totuși, ce strâns se ținea de K.! De ce? Oare din simpatie personală față de unchiul lui K., sau mai degrabă fiindcă socotea într-adevăr procesul lui K. drept l o afacere senzațională datorită căreia putea spera să se evidențieze, fie față de K., fie — și posibilitatea aceasta nu tre-puie nici ea exclusă — față de prieteni și de tribunal? Cu foricâtă brutalitate l-ar fi examinat K., atitudinea maestrului jjHuld nu-i spunea nimic. Aproape s-ar fi putut crede că avo-fcatul își masca sentimentele dinadins, ca să aștepte efectul cuvintelor; luînd însă tăcerea lui K. drept mai favorabilă decît era în realitate, maestrul Huld continuă:

— Nu se poate să nu fi observat că deși am un cabinet atît de mare, nu folosesc secretari. Pe vremuri, era altfel; a fost un timp cînd aveam angajați cîteva tineri juriști, dar astăzi lucrez singur. Asta se datorește în parte modificării clientelei mele — căci mă limitez din ce în ce mai mult la cazuri asemănătoare cu al dumatăle — și în parte experienței pe care am dobîndit-o în aceste probleme. Mi-am dat seama că nu puteam încredința nimănui grija de-a se ocupa de lucrări fără riscul de-a păcătui împotriva clientelei mele sau a îndatoririlor pe care mi le asumam. Pentru a face însă totul ei însumi, așa cum hotărâsem, eram silit să resping aproape toate solicitările oamenilor veniți să mă caute și să nu cedez decît celor pe care îi simțeam apropiați sufletește; dar să lăsăm; nu-i nevoie să cauți prea departe ca să găsești atîția indivizi în stare să se repeadă la cea mai mică firimitură. Și totuși, m-a îmbolnăvit munca prea intensă. Cu toate astea nu-mi regret hotărîrea; poate că trebuia să refuz și mai multe procese decît am refuzat, dar, oricum, am avut bucuria să constat că nu greșisem deloc dăruindu-mă celor pe care le acceptasem; eforturile mi-au fost încununate de succes. Am citit într-o zi o frază foarte frumoasă, care caracterizează perfect deosebirea dintre un avocat de procese obișnuite și-un avocat de procese cum sunt cele de care mă ocup eu acum: primul își conduce clientul pe-un fir de ață,

până la sentință; dar al doilea îl ia pe umeri de la bun început și-l duce în spinare, fără să-l lase, până la sentință și dincolo de ea. Și chiar așa este. Dar poate că mă înșelam puțin spunând că nu regret niciodată munca asta uriașă. Când ea nu e înțeleasă cum trebuie, ca în cazul dumatăle, atunci da, aproape că încep să regret.

Cuvintele avocatului izbutiră mai mult să sporească nerăbdarea lui K., decât să-l convingă: după tonul maestrului Huld putea să bănuiască ce l-ar fi așteptat dacă ceda; aveau să reînceapă încurajările, să i se spună din nou că întâmpinarea progresează, că funcționarii tribunalului par mai binevoitori, dar că există de asemenea și mari dificultăți care se pun în cale... Într-un cuvânt, avea să-i fie scos din nou la iveală, pentru a suta oară, tot ce știa până la saturație; aveau să-i fie din nou legănate speranțele amăgitoare, avea să fie din nou chinuit de amenințări tainice și nesigure. Și pentru că trebuia să termine o dată, K. spuse:

— Ce-ți propui să faci dacă vei continua să te ocupi de procesul meu?

Avocatul se mulțumi chiar și cu întrebarea asta jigni-sare și-i răspunse:

— Am să continui demersurile pe care le-am început entru dumneata.

— Asta îmi și închipuiam, spuse K. Inutil să mai insiști.

— Am să mai fac o încercare, spuse avocatul, ca si cum el ar fi avut de suferit necazurile de care se plângea K. întradevăr, cred că dacă ai ajuns nu numai la aprecierea greșită a asistenței mele juridice, ci chiar să te porți așa cum te porți în general față de proces, de vină e faptul că ai fost prea bine tratat, așa acuzat cum ești, sau mai degrabă că ai fost tratat cu neglijență, o neglijență aparentă, se înțelege. Un motiv a existat, evident, dar de multe ori e mai bine să fii în lanțuri decât liber. Dacă ți-aș arăta cum sunt tratați ceilalți acuzați, te-ai alege poate cu o învățătură. Ai să vezi; îl chem acum pe Block, deschide ușa și așază-te aici, lângă noptieră.

— Cu plăcere, spuse K. și făcu ce îi ceruse avocatul.

Să învețe era dispus oricând. Dar, ca să nu lase nimic la voia întâmplării, îl mai întrebă pe maestrul Huld:

— Știi că renunț la serviciile dumatăle?

— Da, spuse avocatul, dar e o hotărîre asupra căreia poți să revii chiar astăzi.

Maestrul Huld se întinse iar pe pat, se acoperi cu pilota până la genunchi, se întoarse cu fața la perete, apoi sună.

Leni apăru imediat și aruncă b privire rapidă, încercând să vadă ce se întâmplase; faptul că-l văzu pe K. stînd liniștit la căpățîiul avocatului o făcu să creadă că totul era în ordine. K. o privea fix; ea îi zâmbi.

— Caută-l pe Block, spuse avocatul.

Dar în loc să se ducă după Block, Leni se mulțumi să strige din prag:

— Block! La avocat!

Apoi, profitînd probabil de faptul că avocatul stătea me- reu cu fața la perete fără să-i pese de ce se întâmpla, se strecură după scaunul lui K. Din clipa aceea, îl enervă întruna , aplecându-se peste spătar sau mângîindu-i părul și obraji, cu multă duioșie și, în orice caz, cu multă prudență.

Scos din sărite, K. încercă s-o împiedice și-i apucă mîna pe care până la urmă, după oarecare rezistență, ea i-o lăsă.

Block sosise imediat ce fusese chemat, dar rămăsese în prag și părea că se întreabă dacă să intre sau nu. Își ridica întruna sprîncenele și-și înclina

capul de parcă ar fi pândit ceva, așteptînd, fără îndoială, să fie repetat ordinul. K. ar fi vrut să-l încurajeze să se apropie, dar hotărâse s-o rupă definitiv nu numai cu avocatul, ci și cu toți cîți se aflau în casa lui; de aceea rămase neclintit. Leni tăcea și ea. Văzând pînă la urmă că nu-l alungă nimeni, Block intră pe vîrfurile picioarelor, îngrijorat, crispându-și pumnii pe care îi ținea la spate. Ușa o lăsase deschisă ca să poată fugi la primul semn de pericol.

Pe K. nu-l văzu. N-avea ochi decît pentru pilota înaltă sub care nu putea nici măcar să-l zărească pe avocatul chircit lângă perete. Dar maestrul Huld făcu să i se audă glasul:

— Block e aici? Întrebă el.

Întrebarea aceasta îl izbi pe Block — care făcuse jumătate din drum — în plin piept, apoi în plin spate: negustorul se clătină și, oprindu-se cu spinarea încovoiată, spuse:

— La ordinele dumneavoastră.

— Ce dorești? Întrebă avocatul. Vii într-un moment cu totul nepotrivit.

— N-am fost chemat? Întrebă Block mai mult pentru sine decît pentru avocat. Și, ridicând mîinile ca să se apere, se pregăti să fugă afară din cameră.

— Ai fost chemat, spuse avocatul, dar asta nu te împiedică să vii într-un moment cît se poate de nepotrivit.

Și după o clipă de tăcere, adăugă.

— Vii totdeauna în momente nepotrivite.

De cînd începuse avocatul să vorbească, Block nu se mai uita spre pat; holba ochii spre nu știu care colț al camerei și asculta; din cînd în cînd însă arunca spre pat o privire furișă, de parcă făptura avocatului ar fi fost prea oribilă ca s-o poată suporta. Dar nici de ascultat nu putea să asculte prea ușor, căci maestrul Huld vorbea cu fața la perete, încet și foarte repede.

— Vreți să plec? Întrebă Block.

— Dacă tot ești aici, poți să rămîi, spuse avocatul.

S-ar fi putut crede că maestrul Huld, în loc să îndeplinească dorința clientului, l-ar fi amenințat cu bătaia, căci Block începu să tremure cu adevărat.

— Am fost ieri să-l văd pe-al treilea judecător, care îmi e prieten, spuse avocatul, și, încet, încet, am adus vorba despre tine. Vrei să știi ce mi-a spus?

— O, da, vă rog! spuse Block.

Și cum avocatul nu se pregătea să-i spună, își repetă rugămintea aplecându-se înainte ca și cum ar fi vrut să îngenuncheze. Dar K. să răsti furios.

— Ce faci acolo? strigă el.

Și cum Leni încercă să-l împiedice să strige, K. îi apucă și cealaltă mână, cu un gest deloc drăgăstos, iar Leni începu să geamă, căutînd să scape din strînsoare.

Dar cel care primi pedeapsa pentru strigătul lui K. fu Block, căci maestrul Huld îl întrebă:

— Cine e avocatul tău?

— Dumneavoastră.

— Și în afară de mine? Întrebă avocatul.

— Nimeni, spuse Block.

— Atunci nu te mai supune nimănui în afară de mine. Block păru cu totul de acord; îi aruncă lui K. o privi înveninată și clătină din cap spre el. Dacă gestul i-ar fi fost tălmăcit în cuvinte, s-ar fi putut auzi o serie de injurii foarte Igrosolane. Și cu un asemenea om voise K. să discute prietenește despre propriul lui proces!

— N-am să te mai deranjez, îi spuse K., sprijinindu-se de / spătarul scaunului. Cazi în genunchi, târăște-te în patru labe, fă ce poțeste. Mie nu-mi mai pasă.

Dar Block avea simțul onoarei, cel puțin față de K.; de ; aceea se repezi spre el agitându-și pumnii și ridicând glasul, atâta cât îndrăzne în fața avocatului:

— Dumneata n-ai dreptul să-mi vorbești așa, asta nu ți-e permis! De ce mă jignești? Și, culmea, aici, în fața domnului avocat care ne toarelează și pe dumneata și pe mine, din milă! Nu-mi ești cu nimic superior, căci și dumneata ești acuzat, și dumneata ai un proces. Iar dacă rămii totuși lin domn, să știi că și eu sunt un domn, dacă nu chiar mai mare decât dumneata. Și vreau, când vorbește cineva cu mine, să mi se adreseze ca unui domn, mai ales dumneata. Dacă te consideri preferat, fiindcă aici ți se dă voie să stai jos și să ascuți liniștit pe când eu mă târăsc în patru labe (ca să folosesc expresia dumată), îți amintesc vechiul dicton juridic: „Pentru un suspect mișcarea e mai bună decât repausul, căci cel care stă locului riscă totdeauna, fără să știe, să se afle pe un taler al balanței și să fie cântărit cu greutatea păcatelor sale”.

K. nu spuse nimic; rămase acolo, mirat, în fața tulburării clientului. De câte ori nu-și schimbase Block atitudinea numai de-o oră încoace! Oare procesul său îl arunca așa, de colo-colo, și-l împiedica să vadă cine-i e prieten și cine-i e dușman? Nu vedea că avocatul îl umilea intenționat, numai ca să se laude față de K., să-i arate câtă putere are și, poate, să încerce astfel să-l subjuge și pe el? Dar dacă Block nu e în stare să-și dea seama, sau dacă se teme atât de mult de maestrul Huld încât nici înțelegerea situației nu-i folosește la nimic, cum se face că rămâne, totuși, destul de viclean sau de curajos ca să-l înșele pe avocat, tăinuindu-i faptul că-și mai luase și alți apărători în afără de el? Și cum de îndrăzne să-l atace pe K. deși știa foarte bine că acesta putea să trădeze în orice moment primejdioasa lui taină? Dar Block îndrăzni și mai mult căci, îndreptându-se spre patul maestrului Huld, începu chiar să se plângă de K.:

— Domnule avocat, spuse el, ați auzit cum îmi vorbește omul acesta? Durata procesului său mai poate fi încă socotită cu orele și el ar vrea de pe acum să-mi dea sfaturi, mie care am un proces de cinci ani. Ba are chiar curajul să mă insulte. Nu știe nimic și mă insultă, pe mine care, pe cât mi-au permis slabele mele puteri, am studiat, cu toată seriozitatea și buna-cuviință, datoria și tradițiile juridice.

— Să nu-ți pese de nimeni, spuse avocatul. Fă ce ți se pare just.

— Sigur, spuse Block ca pentru a se încuraja singur; și îndrăznind să arunce o privire spre avocat, îngenunche lângă patul lui.

— Sunt în genunchi, avocatul meu! strigă el.

Dar avocatul tăcu. Block mângâie prudent cu o mână pilota, în tăcerea care domnea, Leni, smulgându-se din mîinile lui K., spuse cu glas tare:

— Mă doare, lasă-mă. Vreau să mă duc la Block.

Și, îndreptându-se spre Block, se așează pe marginea patului. Block, fericit de venirea ei, o rugă imediat prin gesturi extrem de agitate, să intervină pentru el pe lângă avocat.

Vădit lucru, avea nevoie urgentă de comunicările maestrului îuld, dar poate că-i trebuiau numai ca să le pună pur și sim-jplu la dispoziția celorlalți apărători. Leni probabil că știa, cum trebuie luat avocatul; arată mâna maestrului Huld și i-și lțuguie buzele ca pentru sărut. Block sărută imediat mâna l avocatului, ba chiar, la îndemnul lui Leni, repetă gestul aces-l ta încă de două ori. Dar avocatul tăcea întruna. Atunci Leni se plecă peste el — și în mișcarea aceasta i se văzură minunatele forme ale trupului — apoi, înclinată adînc peste fața maestrului Huld, îi mângîie părul lung și alb. Gestul ei îl obligă pe bătrîn să-i răspundă:

— Mă tem să-i spun.

Iar ceilalți îl văzură mișcând din cap, poate ca să simtă mai bine mângîierea mîinii femeiești. Block asculta, cu fruntea plecată, ca și cum ar fi făcut un lucru interzis.

— De ce te temi? Întrebă Leni.

K. avea impresia că asistă la un dialog pregătit dinainte, un dialog care pesemne că mai fusese repetat și se va mai repeta încă de multe ori, un dialog care nu putea să-și păstreze noutatea decât pentru Block.

— Cum s-a purtat astăzi? Întrebă avocatul, în loc să răspundă.

Înainte de-a vorbi, Leni se uită la Block și-l lăsă o clipă să-și întindă brațele spre ea și să-și frîngă degetele într-un gest de rugă. În cele din urmă clătină, serioasă, din cap; apoi se întoarse spre avocat și spuse:

— A fost cuminte și sînguincios.

Acolo se afla un negustor în vîrstă, un om cu barbă mare; și omul acela se ruga de-o fată să-i dea notă bună la purtare!

Orice intenții ascunse ar fi avut, nimic nu putea să-l justifice față de cei care asistau la scena aceasta. K. nu putea pricepe cum de-i trecuse prin minte avocatului că l-ar putea cîștiga și pe el dîndu-i o asemenea reprezentație. Dacă nu l-ar fi convins până atunci să se despartă de el, ar fi izbutit acum s-o facă. Scena la care asista aproape că-l înjosea pe spectator. Iată deci rezultatul metodei avocatului la care, din fericire, K. nu fusese expus prea multă vreme: datorită ei, clientul sfîrșea prin a uita de întreaga lume și a nu mai spera decât să se târască până la capătul procesului prin labirintul acesta rușinos. Nu mai era un client, ci un cîine al avocatului. Iar dacă avocatul i-ar fi poruncit să se târască sub pat și să latre de-acolo ca din fundul unui coteț, ar fi făcut-o cu plăcere.

K. asculta și cîntărea cuvintele, rămânând totodată deasupra scenei, ca și cum ar fi avut sarcina să înregistreze exact tot ce se spunea acolo, ca să raporteze mai sus.

— Ce-a făcut toată ziua? Întrebă avocatul.

— L-am încuiat în camera servitoarei, unde stă de obicei, ca să nu mă deranjeze, răspunse Leni. Din când în când am putut să văd prin lucarnă ce făcea. A stat tot timpul în genunchi, pe pat; pusese pe marginea ferestrei scrierile pe care i le-ai împrumutat și le citea de zor. Mi-a făcut o impresie bună, căci fereastra dă numai spre curtea interioară, de aerisire, și prin ea aproape că nu pătrunde lumina. Dar cum el citea, totuși, mi-am dat seama cât e de ascultător.

— Asta mă bucură, spuse avocatul. Dar citea în mod inteligent?

Pe când Leni și avocatul vorbeau, Block își mișca neconținut buzele; fără îndoială că formula răspunsurile pe care ar fi dorit să le dea Leni.

— N-aș putea să răspund cu toată certitudinea, spuse Leni. În orice caz, am văzut că studia sînguincios. A citit toată ziua una și aceeași pagină, urmărind rândurile cu degetul. De câte ori îl priveam ofta de parcă lectura i-ar fi pricinuit mari greutăți. Pesemne că scrierile pe care i le-ai împrumutat sunt greu de înțeles.

— Da, spuse avocatul, așa sunt; și nici nu cred că înțelege mare lucru din ele. N-au alt rost decât să-i dea o idee despre dificultățile luptei pe care o duc în apărarea lui. Și pentru cine m-am aruncat eu în lupta aceasta grea? Pentru... e aproape ridicol să spun — pentru un oarecare Block. Trebuie să învețe să înțeleagă ce înseamnă asta. A studiat fără întrerupere?

— Aproape fără întrerupere, răspunse Leni. O singură dată m-a rugat să-i dau apă de băut. I-am întins un pahar, prin lucarnă. Apoi, la opt, i-am dat drumul și l-am pus să mănânce.

Block îl privea pe K. dintr-o parte, de parcă s-ar fi povestit despre el că săvîrșise cine știe ce fapte glorioase, care nu se puteau să nu-i impresioneze pe cei ce le ascultau. Părea acum plin de speranțe, își mai recăpătase încrederea în sine, se mișca, din când în când, în genunchi. De aceea se observă și mai clar cum încremeni când maestrul Huld spuse:

— Tu îl lauzi, și tocmai din pricina asta îmi vine mai greu să vorbesc. Căci judecătorul nu s-a pronunțat favorabil nici despre el, nici despre procesul lui.

— Nu s-a pronunțat favorabil? spuse Leni. Cum se poate?

Block o privi atât de încordat, încât ai fi crezut că-i atri-buia lui Leni puterea de-a mai întoarce încă în favoarea lui I cuvintele pe care judecătorul le rostise totuși de multă vreme.

— Nu, spuse avocatul, nu s-a pronunțat favorabil. Ba chiar a părut neplăcut surprins când am început să-i vorbesc despre Block. „Nu-mi vorbiți despre Block”, mi-a spus el. „E clientul meu”, i-am răspuns. „Îl lăsați să abuzeze de dumneavoastră”, a mai spus el. „Nu cred că procesul lui e pierdut”, i-am replicat. „Îl lăsați să abuzeze de dumneavoastră”, a repetat el. „Nu cred, i-am răspuns eu. Block lucrează cu multă sînguință pentru procesul său, se ocupă tot timpul de el; aproape că locuiește la mine, ca să fie mereu la curent. O asemenea sînguință nu se găsește pe toate drumurile. Firește, I ca persoană, e cam neplăcut; are maniere urâte și, pe deasupra, mai e și murdar, dar din punct de vedere procesual e ; într-adevăr ireproșabil.” Spunând ireproșabil exageram, intenționat. Dar el mi-a răspuns: „Block e un șmecher și atîta tot. A acumulat multă experiență și știe cum să-și trăgăneze lprocesul. Dar ignoranța îi e și mai mare decât viclenia. Ce-ar I zice dacă ar afla că procesul lui n-a început încă și nici n-a sunat măcar clopoțelul de început?” Liniște, Block, adăugă maestrul Huld, căci Block începuse să se ridice pe genunchii lui nesiguri, fără îndoială ca să ceară o lămurire.

Era pentru prima oară când avocatul i se adresa direct, yorbindu-i mai pe îndelete. Maestrul Huld privea cu ochi obosiți jumătate în gol, jumătate spre Block, care se lăsă din nou să cadă în genunchi sub impresia privirii acestuia.

— Declarațiile judecătorului, continuă maestrul Huld, n-au nici o importanță pentru tine. Nu te mai speria de fiecare cuvânt. Dacă mai văd că

faci așa, nu-ți mai spun niciodată nimic. Nu pot scăpa o frază fără să privești ca și cum ți s-ar rosti condamnarea definitivă. Ar trebui să roșești că te porți așa în fața clientului meu. Îi zdruncini încrederea pe care o are în mine. Ce ai vrea? Nu ești încă viu? Nu ești încă sub ocrotirea mea? Stupidă spaimă! Ai citit nu mai știu unde că sentința de condamnare vine în multe cazuri cu totul pe neprevăzute și poate fi rostită de indiferent ce gură. Cu multe rezerve, evident, lucrul acesta e adevărat, dar la fel de adevărat, e că-mi e silă de spaima ta și văd în ea o regretabilă lipsă de încredere. În definitiv, ce ți-am spus? Am repetat cuvintele unui judecător. Știi bine că în jurul litigiilor se adună opiniile cele mai felurite. Judecătorul acesta, de pildă, consideră începutul procesului la un alt moment decât îl consider eu. Divergență de păreri, atâta tot. O veche tradiție cere ca la un anumit moment al procesului să sune clopoțelul, în ochii judecătorului, lucrurile abia atunci încep, N”-o să-ți înșir toate argumentele care infirmă părerea aceasta, de altfel nici n-ai înțelege mare lucru; mulțumește-te doar să afli că există numeroase argumente împotriva ei.

Încurcat, Block începu să scarpine blana așternută în fața patului. Spaima pricinuită de spusele judecătorului îl făcea să-și uite din când în când sclavajul în care era ținut de maestrul Huld, și atunci nu se mai gândea decât la sine și răsucea pe toate părțile cuvintele judecătorului.

— Block, spuse Leni cu un ton de dojana, trăgându-l ușor în sus de gulerul hainei, acum lasă blana și ascultă-l pe avocat...¹

¹În ediția Brod se precizează în final: „Acest capitol n-a fost terminat.”

ÎN CATEDRALĂ

Lui K. i se încredința misiunea de a-i arăta câteva monumente artistice unui client italian foarte util băncii, venit tentru prima oară în oraș. Altădată, misiunea aceasta l-ar fi morat fără doar și poate, dar acum, când își păstra numai cu lari eforturi prestigiul la bancă, o acceptă în silă. Fiecare ira petrecută în afara biroului îl umplea de griji chinuitoare; nu mai putea să-și folosească timpul de lucru dînd același randament ca mai înainte; unele ore nu izbutea să și le pe-l treacă decât prefăcându-se că lucrează; dar neliniștea îi spo-B rea și mai mult când nu se afla la bancă. Atunci i se părea că-l fi vede pe directorul-adjunct, care stătea veșnic la pîndă, l intrînd să facă o scurtă vizită în biroul lui, așezându-se la masă, percheziționându-i hîrtille, primind clienți cu care K. era de multă vreme în relații aproape amicale, ademenindu-i să renunțe la sfătuitoarea lor obișnuită și chiar descoperind în munca domnului procurist greșelile de care K. se simțea acum amenințat din toate părțile, fără să le mai poată evita. De aceea, de câte ori i se cerea să viziteze vreun client sau chiar să facă vreo scurtă călătorie — lucru care, întîmplător, se repeta destul de des în ultimul timp — K. bănuia totdeauna, oricât de onorabilă i-ar fi fost misiunea, că nu urmăreau decât să-l îndepărteze pentru o vreme de la birou, fie ca să-i controleze munca, fie socotind că se puteau lipsi ușor de el. De altfel, nu i-ar fi fost greu să refuze majoritatea sarcinilor, dar nu îndrăznea căci, oricât de puțin justificate i-ar fi fost temerile, refuzul ar fi însemnat recunoașterea lor. De aceea accepta totdeauna cu prefăcută nepăsare ieșirile acestea. În preajma unei călătorii obositoare, de două zile, ascunsese chiar faptul că răcise destul de grav, ca să evite pericolul de-a fi înlocuit sub pretextul vremii ploioase, de toamnă. Iar la întoarcerea din călătorie, când nevralgiile căpătate pe drum îl înnebuneau, aflase că a fost numit să-l însoțească a doua zi pe importantul client italian. De data aceasta ispita de-a refuza fusese mare, cu atît mai mult cu cît nu era vorba de o muncă strict profesională; obligația mondenă pe care trebuia s-o îndeplinească avea, desigur, mare importanță, dar nu pentru el. K. știa bine că nu se putea menține decât prin succesele obținute în afaceri și că, dacă nu le obținea, nimeni n-ar fi luat în seamă eventuala încântare pe care i-ar fi putut-o produce clientului venit din Italia; K. ținea să nu iasă nici o zi măcar din domeniul lui de activitate, temându-se foarte tare că n-o să mai fie reprimat; își dădea singur seama că teama aceasta era exagerată, dar ea îl apăsa, în ciuda lucidității lui. Și totuși, nu izbuti să găsească nici un pretext acceptabil. Cunoștințele lui de italiană, fără să fie prea mari, erau suficiente; dar marea nenorocire consta mai ales în faptul că la bancă se știa despre cele câteva cunoștințe pe care le avea în domeniul istoriei artei, și cărora li se exagerase importanța; cei de la bancă știau că fusese un timp membru în Comitetul de protecție al monumentelor artistice ale orașului — ce-i drept, numai din motive de afaceri. Aflîndu-se că italianul era mare amator de artă, alegerea însoțitorului în persoana lui K. părea deci foarte firească.

În dimineața aceea, când K. sosi la birou supărat dinainte pentru ziua

care îl aștepta, vremea era urâtă și ploioasă. K. venise de la șapte ca să poată termina totuși măcar câteva lucrări înainte de sosirea oaspetelui. Și se simțea foarte obosit, căci își petrecuse jumătate din noapte cu studiul unei gramatici italiene vechi, ca să-și mai reîmprospăteze câteva noțiuni; fereastră la care se obișnuise să stea cam prea des în ultima vreme îl ispitesc mai mult decât biroul, dar K. rezistă ispitei și începu să lucreze. Din nefericire omul de serviciu intră chiar în clipa aceea ca să-l anunțe că domnul director îl trimisese să vadă dacă domnul procurist se afla acolo și să-l ruga, în caz că sosise, să fie amabil și să vină în salonul de primire, unde aștepta domnul din Italia.

— Vin imediat, spuse K.

Și, după ce-și vîrî în buzunar un mic dicționar, luă sub braț un album cu monumentele mai importante ale orașului, pregătit pentru străin, și se îndreptă spre biroul directorului, trecând prin cel al directorului-adjunct. K. se felicita în gând că venise devreme și că se putea pune astfel imediat la dispoziția băncii, căci nimeni nu s-ar fi așteptat în mod serios să-l găsească acolo la ora aceea.

Firește, biroul directorului-adjunct era la fel de pustiu ca timpul nopții; omul de serviciu intrase probabil și aici să-l caute pe șef, dar nu găsise nici țipenie de om.

Când K. intră în salon, cei doi domni se ridicară din fotoliile moi și adînci în care stătuseră; directorul zâmbi prietenos, vizibil încântat de sosirea lui K. și făcu prezentările: italianul strânse energic mîna lui K. și glumi pe socoteala cuiva care se trezește la primul cântat al cocoșilor. K. nu înțelese exact la cine se referea aluzia aceasta; italianul folosea un cuvânt neobișnuit, al cărui sens nu-l prinse decât după ; câteva clipe. De aceea răspunse și el prin câteva formule de politețe, pe care italianul le primi tot rîzînd, pe când își mîngîia nervos mustața cenușie-albastră. Mustața aceasta era, se vede, parfumată, te simțea aproape ispitit s-o atingi cu mîna și s-o miroși. După ce se așezară toți trei și începură discuțiile preliminare, K. își dădu seama, spre marea lui neplăcere, că nu înțelege decât frânturi din frazele italianului. Când oaspetele vorbea rar, înțelegea aproape tot; dar asemenea momente nu existau prea des; în majoritatea timpului cuvintele curgeau ca dintr-un izvor din gura italianului care clătina din cap, ca și cum ar fi fost încântat că vorbește așa. Când vorbea cu viteză, oaspetele folosea totdeauna un dialect care nu mai avea pentru K. nimic italianesc, dar pe care directorul nu numai că-l înțelegea, dar îl și vorbea curent, ceea ce K. ar fi trebuit să prevadă, căci clientul era din sudul Italiei, unde directorul petrecuse cîțiva ani. K. își dădu apoi seama cât de greu o să-i fie să se înțeleagă cu străinul, căci și franțuzeasca acestuia era la fel de încîlcită ca și italiana ; și-apoi mustața și barba îi acopereau mișcările buzelor, care poate ar fi înlesnit înțelegerea cuvintelor rostite.

K. începu deci să prevadă o mulțime de neplăceri, dar pînă una alta, renunță să mai încerce să înțeleagă — În prezența directorului căruia îi era atît de ușor efortul ar fi fost cu totul inutil — și se mulțumi să privească în ciudat cât de liber în mișcări reușea să rămână italianul, deși se afundase în fotoliu; oaspetele își îndrepta mereu hăinuța scurtă și strîmtă, ba chiar, o dată, ridicînd brațele și mișcându-și pai-mele în aer, încercă să reprezinte ceva pe care K. nu izbuti să-l priceapă, deși se aplecase înainte ca să privească mai (atent. Pînă la urmă, răpus de oboseală, K. nu-i mai urmări decât pasiv jocul cuvintelor, observîndu-i distrat mișcările ochilor și, spre

marea lui spaimă, se surprinse tocmai în clipa când, fără voia lui, se pregătea să se ridice, să întoarcă spatele și să plece, într-atât era de neatent și de obosit. Dar italianul, uitându-se în sfârșit la ceas, sări în picioare și, după ce-și luă rămas bun de la director, se apropie atât de mult de K., încât acesta trebui să-și împingă fotoliul înapoi ca să-și poată păstra libertatea mișcărilor. Ghicind din privirea lui K., fără îndoială, cât de stingherit se simțea acesta față de italian, directorul se amestecă atunci în discuție cu atâta finețe, încât ai fi zis că dă niște mici sfaturi, pe când în realitate îi explica pe scurt lui K. tot ce spunea clientul care îl întrerupea întruna.

K. află astfel că italianul mai avea câteva treburi de rezolvat și că, din lipsă de timp, renunțase la intenția de-a vedea toate curiozitățile orașului; de aceea prefera să se limiteze — dacă, firește, K. era de acord: ultimul cuvânt i-l lăsa lui — la vizitarea catedralei, dar făcută amănunțit. Spunea că e o mare fericire pentru el să poată vizita catedrala în compania unui om atât de amabil și de erudit — complimentul i se adresă lui K., deși acesta făcea, din păcate, tot ce putea ca să nu-l audă pe italian și să prindă din zbor cuvintele directorului — și-l ruga, dacă n-avea nimic împotrivă, să vină la catedrală peste vreo două ore, adică aproximativ pe la zece. La ora aceea spera să poată fi negreșit acolo.

K. răspunse în sensul dorit; italianul strânse mâna directorului, apoi pe-a lui K., apoi din nou pe-a directorului, și plecă însoțit de amândoi; din mers, întors numai pe jumătate spre ei, oaspetele continua să le vorbească; la ușă, K. mai rămase o clipă cu directorul, care în ziua aceea părea foarte bolnav și se simți obligat să se scuze: ba chiar îi spuse lui K. (stăteau prietenește unul lângă altul) că la început avusese intenția să-l însoțească el însuși pe italian, dar că — și nu dădu alt motiv mai precis — se hotărâse apoi să-l trimită mai degrabă pe K.

Dacă deocamdată K nu l-a înțeles prea bine pe italian, să nu-și piardă cumpătul, curând o să vină și asta, iar dacă n-o să înțeleagă tot, n-o să fie nici o nenorocire, căci italianul nu dă prea mare importanță faptului că e înțeles sau nu. De altfel, K. vorbea minunat italienește și-avea să se descurce dt se poate de bine. Acestea fiind zise, K. plecă. Timpul rămas liber și-l petrecu căutînd în dicționar și copiind într-un carnet cuvintele mai rare de care avea să aibă nevoie pentru explicațiile din catedrală. Treaba aceasta era extrem de plicticoasă; oamenii de serviciu aduceau corespondența, funcționarii veneau să-i pună diverse întrebări și, văzându-l adîncit în muncă, se opreau în prag, dar nu se mișcau de-acolo până dnd nu erau ascultați; iar directorul-adju nct, vrînd să nu piardă cumva prilejul de a-l deranja pe K., intră de ne-numărate ori, îi luă de fiecare dată dicționarul din mână și-l răsfoi, vizibil fără nici un motiv; de câte ori se deschidea ușa, în penumbra anticamerei se iveau clienții care se înclinau stîngad — voiau să atragă atenția —, fără să fie siguri că vor fi văzuți. Universul acesta mărunț, al cărui centru era K., se mișca în jurul lui, pe când el aduna cuvintele de care avea să aibă nevoie, le căuta apoi în dicționar, le copia, încerca să le pronunțe corect și apoi să le învețe pe de rost. Dar memoria lui, altădată atât de bună, părea că-l părăsise; si-l cuprindea din când în când o furie atât de cumplită împotriva italianului care-i dăduse asemenea bătaie de cap, încât își îngropa dicționarul sub dosare cu hotărîrea fermă de a nu se mai pregăti; dar își dădea imediat seama că n-ar fi putut totuși să se plimbe pur și simplu prin fața operelor de artă din catedrală, alături de un străin, fără

să scoată o vorbă, și-atund scotea cu și mai multă furie dicționarul.

Exact în clipa dnd se pregătea să plece — se făcuse nouă și jumătate — sună telefonul; era Leni, care voia să-i spună bună dimineața și să-l întrebe cum se mai simte. K. îi mulțumi grăbit și adăugă că nu putea să-i vorbească mai mult fiindcă trebuie să se ducă la catedrală.

— La catedrală? se miră Leni.

— Sigur, la catedrală, spuse K.

— Și de ce la catedrală? Întrebă Leni.

K. încercă să-i explice în grabă, dar de-abia începuse când Leni spuse brusc:

— Te hărțuiesc!

Compătimirea aceasta, pe care n-o cerea și n-o așteptase, nu-i plăcu lui K.; de aceea își luă rămas bun în două cuvinte; dar pe când pune receptorul la loc spuse, jumătate pentru sine, jumătate pentru fata care nu mai putea să-l audă:

— Da, mă hărțuiesc!

Dar timpul trecuse și K., văzându-se în pericol să întârzie, luă o mașină; în ultima clipă, mai avu timp să-și aducă aminte de albumul pe care n-avusese ocazia să-l dăruiască de dimineață italianului și-l luă cu el. Tot drumul ținu albumul pe genunchi și bătu toba cu degetele, nervos, în copertă. Deși ploaia se mai domolise, vremea rămăsese rece, umedă și întunecoasă; în catedrală abia dacă se vedea la un pas și, din pricina statului pe lespezile ca de gheață, răceala lui K. avea să se înrăutățească enorm.

Piața îngustă a catedralei era complet pustie; K. își aminti că încă de copil observase că toate casele din junii pieței aveau totdeauna perdelele trase. Pe-o vreme atât de întunecoasă ca astăzi, lucru acesta era și mai de neînțeles. Catedrala părea goală, ca și piața; nu-i trecuse prin minte nimănui să vină aici, la ora aceea. K. străbătu grăbit cele două nave laterale și nu întâlni în cale decât o bătrână înfofolită într-un șal călduros și îngenucheată în fața unei statui a Fecioarei. Zări de asemenea, de departe, un paracliser șchiop care dispăru printr-o ușă într-un perete. K. fusese punctual: când intrase el, bătea ora zece, dar italianul nu se afla încă acolo. K. se întoarse la intrarea principală, unde mai zăbovi câteva clipe, neștiind ce să facă, apoi dădu ocol catedralei, prin ploaie, ca să vadă dacă nu cumva, din întâmplare, clientul băncii îl aștepta la o altă ușă. Dar nu-l văzu nicăieri. Să se fi înșelat directorul în privința orei? Cine s-ar fi putut înțelegeai un asemenea om? Oricum, K. trebuia până una alta să-l mai aștepte cel puțin o jumătate de oră. Cum era obosit, vru să stea jos și intră din nou în catedrală, unde găsi, pe-o treaptă, o zdreanță de covor pe care o împinse cu vârful piciorului până lângă banca cea mai apropiată; apoi se înfășură mai strâns în palton, își ridică gulerul și se așeză. Ca să se distreze, deschise albumul și începu să-l răsfoiască, dar renunță curând, căci era atât de întuneric, încât nu putea să distingă nici măcar amănuntele navei celei mai apropiate.

Depart, pe altarul principal, strălucea un triumphi de lumânări aprinse. K. n-ar fi putut spune dacă le mai văzuse până atunci. Poate că fuseseră aprinse chiar în clipa aceea. Paracliserii sunt discreți, datorită meseriei lor, și trec fără să-i observe. Întorcându-se din întâmplare, K. zări înapoia lui, la câțiva pași, o luminare înaltă, aprinsă și ea, fixată pe-un stîlp. Oricât de

frumos ar fi fost lucrul acesta, lumina rămânea insuficientă pentru sculpturile aflate aproape toate în umbra navelor, iar luminările nu făceau decât să sporească și mai mult întunericul. Italianul se purtase deci pe cât de nepoliticos pe-atât de cuminte lipsind de la întâlnire: n-ar fi putut să vadă nimic. Ar fi fost silit să se mulțumească doar cu explorarea câtorva statui, centimetru cu centimetru, la lumina lanternei lui K.

Ca să încerce dacă metoda aceasta putea să dea rezultate, K. se îndreptă spre o capelă laterală din apropiere, urcă apoi câteva trepte și, aplecându-se peste balustrada de marmură, lumină basorelieful altarului. Lumina tabernaculului se opunea luminii lanternei. Primul lucru pe care îl zări, sau îl ghici, fii un cavaler uriaș, îmbrăcat în armură și sculptat pe una din marginile basoreliefului.

Cavalerul se rezema de spada înfiptă în pământul gol — din care nu ieșea decât ici-colo câte un fir de iarbă — și părea că privește atent o scenă care trebuia să se petreacă sub ochii lui. Era de mirare să-l vezi stînd așa, neclintit, fără să se apropie. Poate că stătea de pază. Fiindcă nu mai văzuse de multă vreme un basorelief, K. zăbovi în fața cavalerului, pri-vindu-l, deși era mereu nevoit să clipească din ochi, căci nu putea să suporte lumina verde a lanternei. Plimbînd Osia de raze pe restul altarului, descoperi o coborîre în mormânt de o concepție obișnuită și, altminteri, de factură recentă. După aceea își vîrî lanterna în buzunar și se întoarse la locul său.

Probabil că n-avea nici un rost să-l mai aștepte pe italian, dar afară cu siguranță că ploua cu găleata și cum biserica i se părea acum mai puțin rece decât la început, K. se hotărî să rămână acolo deocamdată. Lângă el se înălța amvonul cel mare. Pe acoperișul mic și rotund al amvonului fuseseră puse pieziș două cruci de aur, simple, ale căror vîrfuri se atingeau unul de altul. Învelișul exterior al balustradei și partea care o despărțea de coloană erau împodobite cu ghirlande verzi purtate de îngerași, aflați în atitudini fie de mișcare, fie de repaus.

K. se apropie de amvon și-l examina din toate părțile. Sculptura pietrei era extrem de îngrijită, umbra adîncă dintre frunzele ghirlandelor părea încrustată în relief. K. vîrî mîna într-un astfel de gol și pipăi prudent piatra; pînă atunci nu observase existența acestui amvon. În clipa aceea zări din întîmplare, în dosul primului rând de bănci, un paracliser îmbrăcat într-un soi de veșmânt negru, cu pliuri largi; paracliserul stătea în picioare privindu-l și ținînd în mîna stîngă o tabacheră cu tutun de prizat.

„Ce-o fi vrînd omul ăsta? se gândi K. îi par suspect? Vrea cumva bacșiș?”

Dar când paracliserul văzu că se uită la el, îi arătă spre un colț nedefinit, cu mîna dreaptă: între două degete ținea o priză de tabac. Gestul lui era aproape de neînțeles; K. mai așteptă o clipă, dar paracliserul își continuă gestul și subli. nie, clătînd din cap, că-i arată ceva.

— Ce-o fi vrînd? se întrebă K., încet.

Apoi, neîndrăznind să vorbească tare în catedrală, își scoase portofelul și traversă primul rând de bănci, cu gândul să vină lângă paracliser. Dar omul făcu semn că nu, cu mîna, ridică din umeri și plecă șchiopătînd. Mersul lui semăna leit cu șchiopătarea rapidă pe care K. o folosea în copilărie când încerca să imite mișcările unui călăreț în șa.

„Un bătrîn copilăros! se gândi K. Are minte exact câtă-i trebuie ca să-și facă slujba aici. Cum se oprește când mă opresc și eu! Și cum mă pîndește

când pornesc!”

Și-l urmări zâmbind de-a lungul unei întregi nave laterale, aproape până în dreptul altarului principal. Bătrânul îi arăta întruna ceva, dar K. refuza să se uite, gândindu-se că gestul lui n-avea alt rost decât să-i abată urmărirea. Dar cum nu voia să-l sperie prea tare, îl lăsa în pace; dacă italianul avea să mai vină, nu trebuie să-l găsească pe bătrân speriat.

Trecând din nou prin nava principală ca să ajungă la locul unde își lăsase albumul, K. observă, lângă o coloană care aproape atingea băncile corului, un mic amvon suplimentar, foarte simplu, tăiat în piatră albă și fără sculpturi. Amvonul era atât de mic, încât de departe părea o nișă încă goală, destinată să primească statuia vreunui sfânt. Predicatorul n-ar fi avut loc să se depărteze nici măcar cu un pas de balustradă, în plus, bolta de piatră a amvonului începea foarte de jos și se înălța, fără nici o podoabă, dar urmând o astfel de curbă încât un om de statură mijlocie n-ar fi putut să stea drept acolo, ci ar fi fost silit să rămână tot timpul aplecat peste balustradă, întregul amvon părea făcut dinadins pentru chinuirea predicatorului; era de neînțeles la ce-ar fi putut sluji un asemenea amvon, când la câțiva pași se mai aflau altele atât de mari și împodobite cu atâta artă.

De altfel, K. nici n-ar fi observat amvonul acesta dacă deasupra lui n-ar fi fost aprinsă o lămpiță de felul celor care se aprind înainte de-a începe o predică. Avea să înceapă o predică? În catedrala goală? K. privi scara amvonului care urca în spirală în jurul coloanei și era atât de îngustă încât părea că nu fusese făcută ca să fie folosită de oameni, ci numai ca simplu motiv ornamental al coloanei. Și totuși, pe primele trepte — K. zâmbi de mirare văzând aceasta — se afla într-adevăr un preot, ținând o mână pe rampă, gata să urce pe scară, cu privirea îndreptată spre K. Preotul clătină chiar, ușor, din cap, iar K. își făcu cruce și se înclină, așa cum ar fi trebuit să facă ceva mai înainte. Preotul își luă un mic avânt și începu să urce cu pași mărunți și repezi. Avea să înceapă, într-adevăr, o predică? Paracliserul de adineauri era mai puțin nerod decât făcea impresia? Avusese de gând să-l aducă pe K. la predicator, ceea ce, firește, era explicabil într-o biserică pustie? Dar, pe de altă parte, acolo, în fața unei statui a Fecioarei, nu se afla oare și o bătrână care ar fi trebuit de asemenea adusă? Iar dacă avea să înceapă o predică, de ce nu se auzeau preludiile de orgă? Dar orga tăcea și licărea slab, în înălțimea beznei care o adăpostea, sub boltă.

K. se întreba de n-ar fi bine să plece cât mai curând; dacă nu făcea asta imediat, trebuia să rămână acolo tot timpul predicii; ar fi fost obligat să rămână și să piardă atâta timp! Stătuse destul și așa, putea demult să considere că nu mai e dator să-l aștepte pe italian. Se uită la ceas: unsprezece. Dar se putea într-adevăr ține o predică acum? Putea K. singur să reprezinte întreaga turmă de credincioși? Și dacă el n-ar fi fost decât un străin, venit doar să viziteze biserica? În fond, nici nu era altceva. Faptul că avea să se țină o predică, acum, într-o zi de lucru, la ora unsprezece, pe cea mai îngrozitoare vreme, părea de neimaginat. Preotul — căci tînărul acela oacheș, cu fața rasă, nu putea fi decât preot — cu siguranță că se urca numai ca să stingă lampa, aprinsă din greșeală.

Dar nu se întâmplă așa; dimpotrivă, după ce examina «mpa și-i ridică fitilul, preotul se întoarse încet spre balustradă, se prinse cu amândouă mâinile de marginea ei și *8mase o clipă în poziția aceasta privind în preajmă fără să-și jttiște capul. K. se trase înapoi, stătea acum sprijinit în

coate, „» fața primei bănci. De-acolo zări, undeva, ca prin ceață, cum paracliserul se ghemuia pe vine, cu spinarea încovoiată ca un om care și-a terminat munca. Și ce liniște domnea acum în catedrală! Dar K trebuia totuși s-o tulbure; nu în. tenționa deloc să rămână; dacă preotul avea obligația să vină și să predice la o anumită oră, indiferent de public, era liber s-o facă; o să reușească el și fără ajutorul lui, căci prezența unui singur om nici vorbă că nu putea spori efectul predicii. K. începu deci să se miște, încet, străbătu nava în lungm băncilor, pipăind drumul cu vîrfurile picioarelor, ajunse la spațiul liber dintre bănci și coborî apoi nestingherit; atîta doar că dalele de piatră răsunau la cel mai ușor pas și bolțile îi repetau zgomotul mersului, tot mai încet, după legile unei progresii neîntrerupte, cu variate ecouri.

Când, urmărit probabil de privirea preotului, traversă lungile șiruri de bănci goale, K. se simți aproape pierdut; mărimea catedralei i se părea limita exactă a ceea ce omul era în stare să suporte. Iar când trecu prin fața fostului său loc, apucă din mers albumul, fără să se oprească o clipă.

Aproape că ieșise din zona băncilor și se apropiase de spațiul liber care le separa de ieșire, când auzi pentru prima dată vocea preotului. Era o voce puternică și cultivată. Și cum mai răsuna în catedrala gata s-o primească! Dar nu pe credincioși îi chema preotul, în privința aceasta nu exista nici o îndoială și nici o puțință de scăpare; glasul lui strigase: „Josef K.”

Cel chemat încremeni locului, cu ochii în pământ. Mai era încă liber, mai putea încă să înainteze și să scape prin una din cele trei uși de lemn, întunecoase, pe care le vedea la câțiva pași de el. Asta ar fi însemnat că nu înțelesese sau că, dacă înțelesese, puțin îi păsa de cuvintele preotului. Pe câtă vreme dacă se întorcea, totul era sfîrșit, se lăsa prins, mărturisea că înțelesese limpede, că el era cel strigat și că era gata să se supună.

Dacă preotul ar fi repetat chemarea, K. nici vorbă că ar fi plecat, dar cum tăcerea dură cât dură și așteptarea lui, K. întoarse ușor capul, căci voia să vadă ce făcea preotul. Preotul rămăsese în amvon, la fel de calm ca și înainte, dar se vedea clar că observase gestul lui K.

„De-acum ar fi o copilărie dacă nu m-aș întoarce”, se gândi K. Și se întoarse pe jumătate, iar preotul îi făcu semn cu degetul să vină mai aproape. Cum totul era clar, K. se îndreptă cu pași mari spre amvon — mânat și de curiozitate, dar și de dorința de-a termina cât mai repede. Ajuns în dreptul primelor bănci, se opri; distanța i se păru însă prea mare preotului, care cu vîrfurile degetului arătător, întinzînd brațul, g indică un loc foarte apropiat de amvon. K. se supuse; la locul arătat se văzu silit să-și dea capul mult pe spate, ca să-l poată vedea pe cel care îl chemase.

— Tu ești Josef K., spuse preotul și ridică o mână pe balustradă într-un gest de o semnificație nelămurită.

— Da, spuse K., gândindu-se cu câtă seninătate își rostea odinioară numele.

De cîtăva vreme, dimpotrivă, asta însemna un adevărat chin pentru el; de-acum toată lumea, chiar și cei cu care venea pentru prima oară în contact, îi cunoștea numele.

Cât de bine e să nu fii cunoscut decât după ce te-ai prezentat!

— Ești acuzat, îi spuse preotul extrem de încet.

— Da, spuse K., mi s-a anunțat lucrul acesta.

— Atunci tu ești cel pe care-l caut, spuse preotul. Eu Stat preotul

închisorii.

— Așa! spuse K.

— Eu te-am făcut să vii aici, spuse preotul, ca să-ți vorbesc.

— Nu știam, spuse K. Eu venisem ca să-i arăt catedrala unui italian.

— Lasă nimicurile, spuse preotul. Ce ții în mână? O tarte de rugăciuni?

— Nu, răspunse K., e un album cu monumentele de artă ale orașului.

— Aruncă-l, îi spuse preotul.

Și K. îl aruncă, dar cu atâta putere, încât albumul trosni și se rostogoli huruind peste dale.

— Știi că procesul tău merge prost? Întrebă preotul.

— Așa mi se pare și mie, spuse K. Mi-am dat multă osteneală, dar până acuma a fost zadarnic. De fapt, întâmpina-rea mea nu-i încă gata.

— Și cum crezi că o să se termine? Întrebă preotul.

— Înainte mă gândeam că procesul o să se termine bine, dar acum mă îndoiesc uneori, spuse K. Nu știu cum o să se termine. Știi tu, cumva?

— Nu, spuse preotul, dar mi-e teamă că o să se termine rău. Ești socotit vinovat. Procesul tău n-o să iasă poate din resortul unui tribunal inferior. Deocamdată, cel puțin, vina ți se socotește dovedită.

— Dar nu sunt vinovat! spuse K., e o eroare. De altfel, cum ar putea un om să fie vinovat? Doar toți suntem oameni aici, și unul și celălalt.

— Asta e adevărat, spuse preotul, dar de obicei așa vor. besc vinovații.

— Și tu ai păreri preconceptione împotriva mea? Întrebă K.

— Eu n-am păreri preconceptione împotriva ta, răspunse preotul.

— Îți mulțumesc, spuse K. Dar toți cei care se ocupă de proces au păreri preconceptione împotriva mea. Și le transmit și celor care n-au nici un amestec în toate acestea, iar situația mea devine din ce în ce mai grea.

— Înțelegi greșit faptele, spuse preotul. Sentința nu vine dintr-o dată, procedura ajunge la ea încetul cu încetul.

— Vezi deci unde am ajuns, spuse K. aplecându-și capul.

— Ce ai de gând să faci acum pentru proces? Întrebă preotul.

— Vreau să mai caut ajutor, spuse K. ridicând capul ca să vadă ce părere are preotul. Mai există unele posibilități pe care nu le-am exploatat încă.

— Tu cauți prea mult ajutorul altora, și mai ales pe cel al femeilor, îi răspunse preotul cu un aer de dezaprobare. Nu observi că ele nu-ți sunt un ajutor adevărat?

— Uneori, și chiar adesea, aș putea să-ți dau dreptate, dar nu totdeauna, spuse K. Femeile au o mare forță. Dacă aș izbuti să hotărâsc câteva femei pe care le cunosc să-și dea mâna și să lucreze pentru mine, aș scoate-o la capăt, până la urmă. Mai ales cu justiția asta în care nu găsești decât vmători de fuste. Arată-i o femeie, de departe, judecătorului de instrucție și el, ca să ajungă la timp la ea, o să răstoarne masa tribunalului și pe acuzat.

Preotul își coborî capul spre balustradă; abia acum, pentru prima dată, părea că simte apăsarea acoperișului amvonului. Ce vreme o mai fi afară? Nu mai era zi posomorită, ci noapte adâncă. Nici una dintre culorile marilor vitralii nu mai izbutea să taie, cu vreo sclipire cât de ușoară, umbra zidurilor.

Și tocmai acum paracliserul începu să stingă luminările de la altarul principal, una câte una.

— Ești supărat pe mine? Întrebă K. Poate nu știi ce justiție slujești.

Dar nu primi nici un răspuns.

— N-am vorbit decât despre experiențele mele, spuse K.

De sus însă, tot nu primi nici un răspuns.

— N-am vrut să te jignesc, spuse K.

Atunci preotul îi strigă de sus:

— Nu vezi oare nici până la doi pași?

Strigase mânios, dar în același timp ca un om care, văzându-l pe altul cum cade, țipă el însuși, fără să vrea și imprudent, fiindcă se simte înspăimântat.

Și acum tăceau amândoi. Sigur, preotul nu putea să-l vadă pe K. în bezna care domnea la poalele amvonului, dar K. îl vedea clar în lumina lămpiței. De ce nu cobora preotul din amvon? Doar nu ținuse o predică, ci numai îi dăduse lui K. niște indicații care puteau să-i facă probabil mai mult rău decât bine dacă ținea seama întocmai de ele. Și totuși, buna intenție a preotului părea neîndoielnică.

Dacă ar fi coborât din amvon, K. s-ar fi putut înțelege cu el și n-ar fi fost deloc imposibil ca preotul să-i dea vreun sfat hotărâtor și acceptabil care să-i arate, de pildă, nu cum să influențeze procedura, ci cum să iasă din încercuirea procesului, cum să-l evite și să trăiască în afara lui. O asemenea posibilitate trebuia să existe, neapărat, și K. se gândise de multe ori la ea în ultima vreme. Dar dacă abatele o cunoștea, i-ar fi arătat-o când l-ar fi rugat? Nu aparținea și el tribunalului? Nu-și lepădase și el firea lui blândă ca să-l dezmință cu asprime pe K. atunci când acesta atacase justiția?

— Nu vrei să cobori? Întrebă K. N-ai de ținut nici o predică. Vino la mine.

— Da, acum pot să vin, spuse preotul.

Se caia poate că ridicase glasul. Și, desprinzând lampa din cârlig, spuse:

— Eram obligat să vorbesc mai întâi de la distanță cu toe. Când nu fac așa, mă las prea ușor influențat și-mi uit slujba.

K. îl așteaptă la piciorul scării. Preotul îi întinse mâna, din niers, înainte chiar de-a ajunge jos.

— Ai puțin timp și pentru mine? Îl întrebă K.

— Oricât dorești, spuse preotul întinzându-i lămpița ca s-o țină el. Dar și de aproape, întreaga lui făptură mai păstra o anumită solemnitate.

— Ești foarte bun cu mine, spuse K.

Mergeau de colo-colo, unul lângă altul, prin bezna navei.

— Tu ești o excepție printre oamenii justiției. Am ntai multă încredere în tine decât în oricare dintre ei, deși cunosc atîția. Cu tine, pot vorbi deschis.

— Nu te amăgi, spuse preotul.

— În ce privință m-aș putea amăgi? Întrebă K.

— Te amăgești în privința justiției, spuse preotul; iar în privința aceasta Scripturile care preced Legea spun: un paznic al porții stă dinaintea Legii; la paznicul acesta vine un om de la țară, să-i ceară îngăduința de-a pătrunde înăuntru. Dar paznicul îi spune că nu poate să-l lase să intre în clipa aceea. Omul chibzuiește și întreabă dacă i se va îngădui să intre mai târziu. „S-ar putea — spune paznicul — dar nu acum.” Paznicul se dă la o parte din fața porții, deschisă ca totdeauna, iar omul se apleacă și privește înăuntru. Paznicul vede ce face, râde și-i spune: „Dacă ții atîta, intră, cu toată opreliștea mea. Dar să nu uiți că eu sînt puternic. Și cu toate astea, nu sunt

decât ultimul dintre paznici. La ușa fiecărei încăperi ai să găsești paznici din ce în ce mai puternici; începând de la al treilea, nici eu nu mai sunt destul de tare ca să le pot suporta privirea.” Omul nu se așteptase la asemenea stavilă, se gândise că Legea trebuia să fie îngăduită tuturor, întotdeauna, dar acum, cătînd mai bine la paznicul porții, la haina lui de blană, la nasul lui ascuțit, la barba lui neagră, rară și lungă, ca de tătar, se hotărăște să aștepte totuși până când i se va da voie să intre. Paznicul îi dă un scăunel și-i îngăduie să se așeze lângă poartă. Omul rămâne acolo, ani îndelungați. Și face tot mai multe încercări ca să capete îngăduința de a intra, și-l obosește pe paznic cu rugămințile lui. Paznicul îl supune uneori la mici interogatorii, îl întreabă despre satul lui și despre multe altele, dar toate nu sunt decât întrebări indiferente, așa cum pun domnii cei mari, iar la sfîrșit îi spune mereu, invariabil, că nu-l poate lăsa să intre. Omul, care și-a luat din belșug tot felul de provizii pentru călătoria lui, folosește tot, oricât de prețios ar fi, ca să-l mituiască pe paznic. Și paznicul porții ia tot, dar spunându-i: „lau numai ca să nu te poți tu gândi că ai neglijat ceva”. Și-n decursul anilor acelora îndelungați, omul nu încetează o clipă să-l observe pe paznic. Și-i uită pe ceilalți paznici, și i se pare că primul este singurul care-l împiedică să pătrundă în Lege. Și-n primii ani blestemă cu glas tare cruzimea soartei; iar mai târziu, când îmbătrânește, mormăie doar. Și cade în mintea copilăriei; iar fiindcă în lungul anilor l-a cercetat atît pe paznic încât îi cunoștea și puricii din blană, îi roagă până și pe purici să-l ajute ca să-l înduplece pe paznic. Până la urmă, vederea îi slăbește și el nu mai știe dacă se întunecă în preajmă cu adevărat sau dacă îl înșală ochii, par atunci deslușește în beznă licărirea unei lumini care răzbate prin porțile Legii. De-acum, nu mai are mult de trăit. Iar înainte de-a muri, toate i se îmbulzesc în creier ca să-l silească să pună o întrebare pe care n-a mai pus-o încă niciodată paznicului. Și, nemaiputînd să-și ridice trupul întepenit, îi face semn paznicului să se apropie. Iar paznicul porții se vede silit să se aplece foarte tare spre el, căci acum statura lui și a omului sunt foarte deosebite. „Ce mai vrei să știi? Îl întreabă paznicul porții; tare mai ești nesățios!” „Dacă toți oamenii caută să cunoască Legea, spune omul, cum se face că de-atîta amar de vreme nimeni în afară de mine nu ți-a mai cerut să intre?” Paznicul porții vede că omul e la capătul zilelor și vrînd ca vocea să mai ajungă până la timpanul mort, îi urlă în ureche: „Nimeni, în afară de tine, n-avea dreptul să intre aici, căci poarta asta era făcută numai pentru tine; acum plec, și o încui.”

— Deci, paznicul porții l-a înșelat pe om, spuse imediat K., pe care povestea îl interesase extrem de mult.

— Nu te grăbi să judeci, spuse preotul, și nici nu-ți însuși păreri străine, fără să cugeti asupra lor. Ți-am spus povestea după textul Scripturii. Acolo, nu se pomenește nimic despre înșelăciune.

— Dar e clar, spuse K., și prima ta tălmăcire era cît se poate de exactă. Paznicul n-a vorbit decât atunci când nu-i mai putea ajuta omului.

— Paznicul porții nu fusese până atunci întrebat, spuse preotul; gîndește-te că era doar un simplu paznic și că și-a făcut întreaga datorie.

— De ce crezi că și-a făcut întreaga datorie? Întrebă K. Nu și-a făcut-o deloc. O fi fost poate datoria lui să-i alunge pe străini, dar pe omul acesta, căruia îi era hărăzită poarta, trebuia să-l lase să intre.

— Tu nu respectîi îndeajuns Scriptura și schimbi povestea, spuse preotul. În ceea ce privește intrarea, povestea conține două lămuriri importante ale

paznicului porții, una la început, alta la sfârșit. Prima spune că nu-l putea lăsa pe om să intre în momentul acela, iar cealaltă: „Poarta asta este făcută numai pentru tine”. Dacă ar exista o contradicție între aceste două lămuriri poate că ai avea dreptate, paznicul l-ar fi înșelat pe om. Dar nu există nici o contradicție. Dimpotrivă, prima lămurire o anunță chiar pe cea de-a doua. S-ar putea spune aproape că paznicul porții își depășea datoria, îngăduindu-i omului să întrezărească posibilitatea de-a intra mai târziu. La vremea aceea, datoria lui era doar să nu-l lase pe om înăuntru și, de fapt, mulți comentatori ai Scripturii se miră că paznicul porții a putut lăsa să-i scape o asemenea aluzie, căci părea să iubească exactitatea și să-și facă datoria cu strășnicie. Paznicul veghează ani și ani fără să-și părăsească postul și nu încuie poarta decât la urmă de tot; e conștient de importanța misiunii sale, căci spune: „Sunt puternic”, și-și respectă superiorii căci spune: „Eu nu sunt decât ultimul dintre paznici”. Nu e flecar fiindcă nu pune, în decursul anilor, decât „întrebări indiferente” cum le definește textul Scripturii; și nu se lasă mituit, fiindcă spune când primește daruri: „Îau numai ca să nu te poți tu gândi că ai neglijat ceva”; paznicul porții nu se lasă nici înduioșat, nici enervat când e vorba de îndeplinirea datoriei, pentru că despre om se spune: „Și-l obosește pe paznic cu rugămințile lui”; în sfârșit, și înfățișarea lui arată un caracter pedant, nasul lui mare și ascuțit, barba lungă, rară și neagră, ca de tătar. Poate exista oare paznic mai credincios? Dar caracterul lui mai are și alte trăsături, extrem de favorabile pentru cel care cere să intre; iar trăsăturile acestea arată în orice caz că paznicul porții și-a depășit datoria lăsând să se întrevadă aluzia despre care îți vorbeam, cu privire la posibilitățile viitoare ale omului de a pătrunde în inima Legii. Nu s-ar putea tăgădui că paznicul porții e oarecum nerod și îngîmfat — ceea ce, într-o anumită măsură, e tot urmarea neroziei. Oricât de exacte i-ar fi spusese privind puterea lui și a celorlalți paznici, despre care el însuși afirmă că nu ie-ar putea suporta privirea, oricât de exacte, zic, ar fi aceste cuvinte, tonul cu care le spune arată felul lui de-a vedea e umbrit de nerozie și de îngîmfare. În legătură cu aceasta, comentatorii spun că „poți să înțelegi un luau și totodată să te înșeli în privința lui”. În orice caz, te vezi nevoit să admiti că oricât de slab s-ar manifesta îngîmfarea « nerozia, ele reduc eficacitatea păzirii porții și sunt lipsuri în caracterul paznicului. La aceasta mai trebuie adăugat că « paznicul porții pare binevoitor din fire, că nu rămâne totdeauna o persoană oficială. El glumește încă de la început, poftindu-l pe om să intre în ciuda opreliștii pe care o menține; apoi, în loc să-l alunge, se spune că-i dă chiar un scăunel și că-l lasă să se așeze lângă poartă. Răbdarea cu care îngăduie ani de zile stăruințele omului îl arată milos din fire, ca și micile interogatorii pe care le începe, darurile pe care le acceptă și generozitatea cu care îi permite omului să blesteme la fața lui cruzimea destinului pe care îl reprezintă acolo tocmai el, paznicul. Nu orice paznic ar fi procedat așa. Iar la urmă, nu se apleacă el adînc spre om numai la un semn al acestuia, ca să-i dea posibilitatea să pună ultima întrebare? În cuvintele lui nu există decât o ușoară urmă de enervare, atunci când spune: „Tare mai ești nesățios!” dar și cuvintele acestea paznicul porții le rostește atunci când știe că totul s-a sfârșit; unii merg mai departe și spun că aceste cuvinte „Tare mai ești nesățios!” exprimă un fel de admirație amicală, din care n-ar lipsi, firește, o anumită bunăvoință îngăduitoare. În orice caz, figura paznicului porții se conturează cu totul altfel decât crezi tu.

— Tu cunoști povestea mai bine decât mine și de mai multă vreme,

spuse K.

Tăcură amândoi o vreme, apoi K. întreabă: I — Crezi deci că omul n-a fost înșelat?

— Nu mă înțelege greșit, răspunse preotul. Eu mă mulțumesc doar să-ți expun diversele păreri care există în privința aceasta. Nu da prea multă importanță comentariilor. Scriptura e invariabilă și comentariile nu sunt, adeseori, gecât expresia deznădejdiei comentatorilor. În cazul pe care-l discutăm, există chiar comentatori care susțin că paznicul porții ar fi fost cel înșelat.

— Comentatorii aceștia merg cam prea departe, spuse K. Și cum argumentează ei?

— Afirmăția lor, spuse preotul, se bazează pe nerozia paz-wcului. Se spune că el nu cunoștea interiorul Legii, ci numai drumul pe care trebuia să-l facă întruna, în fața porții. Comentatorii socotesc drept puerilă părerea lui despre interior și consideră că paznicul însuși se teme de lucrurile cu care vrea să-l înspăimânte pe om; ba spun că se teme chiar mai mult decât omul, căci acesta nu cere decât să intre, chiar după ce i s-a vorbit despre cumplitii paznici ai porților dinlăuntru pe când paznicul porții de afară nu vrea să intre, sau cel puțin nu ni se vorbește despre o asemenea dorință. Alții spun, cc-i drept, că el probabil a intrat, din moment ce-a fost primit în slujbă și că numirea lui nu putea să se facă decât în interior. Dar li se poate răspunde, pe bună dreptate, că putea la fel de bine să fie numit din interior fără ca el să fi intrat vreodată și că, oricum, n-ar fi putut să meargă prea departe, fiindcă nu putea suporta privirea celui de-al treilea paznic. De altfel, nu se spune nicăieri că în decursul numeroșilor ani cât a așteptat omul, paznicul porții ar fi povestit vreodată ceva despre interiorul Legii, cu excepția cuvintelor despre paznicii dinăuntru. Firește, s-ar putea să nu fi avut voie să vorbească, dar nici despre interdicția aceasta nu ni se pomenește nimic. Se poate deci conchide că el nu cunoaște nici înfățișarea, nici semnificația interiorului și că se înșală în privința lor. Dar se înșală și în privința omului de la țară, căci îi este inferior, fără să știe. Că el îl tratează ca pe un inferior, se vede clar din numeroasele pasaje pe care ți le mai amintești. Dar că în realitate îi este inferior, se vede la fel de clar din părerea pe care o exprim aici. Mai întâi, omul liber e superior celui constrâns. Iar omul care a venit, e într-adevăr liber, poate să se ducă unde îi place; numai poarta Legii îi este oprită, dar și aceasta numai de-o singură persoană, de paznic. Dacă se așază pe scăunel, lângă poartă, și rămâne acolo toată viața lui, face asta voluntar; povestea nu pomenește nicăieri că ar fi fost constrâns. Pe câtă vreme paznicul porții, dimpotrivă, e legat de postul său prin slujba pe care o are; el n-are dreptul să se îndepărteze în exterior și, după cât se pare, nici să pătrundă în interior, chiar dacă ar vrea. Iar pe deasupra dacă, ce e drept, e în slujba Legii, n-o slujește decât în legătură cu poarta de afară; deci, efectiv numai pentru omul căruia îi e destinată poarta. Iată încă un motiv ca să vedem în el un subaltern. Și e de presupus că ani întregi a făcut o muncă deșartă — o viață de om cum se zice — căci e spus că vine un om, prin urmare un bărbat în toată firea, ceea ce presupune că paznicul porții a trebuit să aștepte multă vreme până să-și îndeplinească slujba sau, mai precis, atât cât j-a plăcut omului care a venit când a vrut. Și până și sfârșitul slujbei lui depinde de omul venit, căci ea nu încetează decât la sfârșitul vieții omului; iată deci că îi rămâne subordonat până la sfârșit. Iar textul accentuează clipă de clipă că paznicul porții pare să ignore complet toate

acestea. Comentatorii nu văd nimic de mirare în asta, căci paznicul porții, după părerea lor, se înșală încă și mai grav asupra unui ah punct, adică asupra propriei sale slujbe. Într-adevăr, nu spune el oare, la sfârșit: „Acum plec și încui”? Dar la început se spune că poarta Legii era deschisă ca totdeauna, și-atunci, dacă e deschisă „totdeauna”, adică independent de durata vieții omului căruia îi era hărăzită, nici paznicul însuși n-o poate închide. În privința aceasta părerile se împart. Unii spun că paznicul, când declară că va închide poarta, nu vrea să dea decât un răspuns, alții că vrea să-și sublinieze îndatorirea serviciului, alții, în sfârșit, că vrea să-i stârneasă omului o ultimă remușcare, un ultim regret. Dar un mare număr de comentatori sunt de acord că el nu va putea să închidă poarta. Ei cred chiar că, la sfârșit cel puțin, paznicul porții îi rămâne taferior omului și în ceea ce privește cunoașterea, căci omul vede strălucirea care răzbate prin porțile Legii, pe când paznicul rămâne mereu cu spatele spre poartă, în calitatea lui de paznic, și nu mărturisește prin nici un cuvânt că ar fi observat vreo schimbare.

— Toate aceste sunt bine justificate, spuse K după ce urmărise unele pasaje din explicațiile preotului, repetându-le oi jumătate glas. Toate acestea sunt bine justificate; acum Cred și eu că paznicul e cel înșelat. Dar ele nu înlătură prima mea părere, care chiar coincide parțial cu cea dobândită acum. Într-adevăr, puțin importă dacă paznicul porții vede clar sau nu. Eu spuneam că omul e înșelat. Dacă paznicul vede clar, ar putea exista anumite îndoieli; dar dacă paznicul e înșelat, atunci înșelarea lui se răsfrânge inevitabil și asupra Omului. Atunci paznicul încetează de-a mai fi un înșelător, far pare atât de nerod, încât ar trebui alungat imediat din slujbă. Gândește-te că dacă eroarea în care se află nu-i dăunează lui cu nimic, în schimb ea e de-o mie de ori mai periculoasă pentru om.

— Cu asta te lovești de părerea contrarie, spuse preotul. Unii susțin că povestea nu-i dă nimănui dreptul să-l judece pe paznic. Oricum ne-ar părea, el rămâne tot un slujitor al Legii, aparține deci Legii și e scos de sub judecata omenească. Și în cazul acesta trebuie, de asemenea, să nu-l mai socotești inferior omului. Căci numai faptul că e legat prin slujba sa de-o poartă a Legii — fie ea una singură — îl așaza incomparabil mai sus decât omul care trăiește în lume, oricât de liber ar fi el. Omul abia vine la Lege, pe câtă vreme paznicul se află mai demult acolo. El e pus în slujbă de Lege; a te îndoii de demnitatea paznicului înseamnă a te îndoii de Lege.

— Eu nu sunt de acord cu părerea aceasta, spuse K. și clătină din cap. Căci, dacă o accepți, trebuie să iei drept adevăr tot ce spune paznicul. Și mi-ai arătat tu însuși, pe larg, motivele pentru care un asemenea lucru nu e posibil.

— Nu, spuse preotul, nu trebuie să iei drept adevăr tot ce spune paznicul, e de ajuns să socotești că e necesar.

— Jalnică părere, spuse K.; ea face din minciună o lege a lumii.

K. încheie astfel discuția, dar fără să-și spună și ultima părere. Era prea obosit ca să poată adânci toate consecințele poveștii, și-apoi ea îi împingea mintea pe căi neobișnuite, îl îndemna spre locuri fantastice, mai potrivite pentru discuțiile tribunalului decât pentru el. Povestea inițială se deformase, devenise de nerecunoscut, și el nu dorea decât s-o uite; preotul îl suportă cu mult tact și-i acceptă încheierea fără să spună un cuvânt, deși nu se potrivea deloc cu propria lui părere.

Continuă câteva clipe să se plimbe amândoi, tăcuți. K. se ținea pas cu

pas de preot, căci bezna îl împiedica să recunoască drumul. Lămpița pe care o avea în mână se stinsese de mult. O clipă K. văzu licărind, chiar în fața lui, statuia de argint a unui sfânt care pieri imediat în întuneric. Ca să nu depindă cu totul de preot, K. îl întrebă:

— Am ajuns cumva lângă intrarea principală?

— Nu, spuse preotul, suntem foarte departe de ea. Vrei să pleci de pe acum?

Deși în clipa aceea se gândea la cu totul altceva, K. răspunse imediat:

— Sigur, trebuie să plec. Sunt procuristul unei bănci și ^{sunt} așteptat acolo; am venit doar ca să-i arăt catedrala unuia dintre clienții noștri străini.

— Bine, du-te atunci, spuse preotul și-i întinse mâna.

— Dar nu mă pot descurca singur în bezna aceasta, spuse K.

— Caută să ajungi la peretele din stînga, spuse preotul, și mergi de-a lungul lui, fără să-l părăsești; ai să găsești o ieșire.

Abia se depărtase preotul cu câțiva pași, când K. îi strigă cu glas tare:

— Mai așteaptă, te rog! I — Aștept, spuse preotul.

— Nu mai dorești nimic de la mine? Întrebă K.

— Nu, spuse preotul.

— Adineauri erai atât de binevoitor, spuse K. îmi explicai tot, și acum mă lași, de parcă nici nu ți-ar păsa de mine.

— Dar tu mi-ai spus că trebuie să pleci, răspunse preotul.

— Sigur, spuse K., dar înțelege.

— Mai întâi înțelege tu însuși cine sunt eu, spuse preotul.

— Ești preotul închisorii, spuse K. apropiindu-se de el. Acum nu mai avea nevoie să se întoarcă la bancă atât de

repede pe cât spusese; putea foarte bine să mai rămână.

— Apartin, deci, justiției, spuse preotul. Ce-aș mai putea să vreau de la tine? Justiția nu vrea nimic de la tine. Ea te primește când vii și te lasă când pleci.

Sfârșitul

În ajunul zilei în care K. împlinea treizeci și unu de ani — era cam pe la nouă seara, ora liniștii pe străzi — doi domni se prezentară la locuința lui. În redingotă, palizi și grași, cei doi domni purtau țilindre înalte care păreau ținute pe țeștele lor. Fiecare dintre ei voia să-l lase pe celălalt să treacă primul; domniile schimbă la intrarea apartamentului câteva politeți mărunte, reluându-le și amplificându-le în fața ușii de la odaia lui K.

Deși vizita nu-i fusese anunțată, K., îmbrăcat și el în negru, stătea pe-un scaun, lângă ușă, cu atitudinea unui domn care așteaptă pe cineva, și-și pune în momentul acela o pereche de mănuși noi ale căror degete se mulau pe degetele lui. El se ridică imediat, îi privi curios pe cei doi domni și spuse:

— Așadar, dumneavoastră mi-ați fost trimiși.

Cei doi domni aproară dînd ușor din cap și arătînd unul spre altul cu țilindrul pe care fiecare dintre ei îl ținea acum în mână. K. își mărturisi că nu vizita aceasta o aștepta, se duse la fereastră și mai privi o dată strada mohorâtă. Pe partea cealaltă, aproape toate ferestrele erau întunecate ca și a lui; multe dintre ele aveau perdelele trase. La o fereastră luminată de la etaj se jucau cîțiva copilași; strânși laolaltă după un grilaj și incapabili încă să-și părăsească locurile, copilașii își întindeau unul spre altul mânuțele.

„Mi-au trimis niște actori bătrâni și de mîna a doua, își spuse K. întorcîndu-se spre cei doi domni ca să se mai convingă o dată. Încearcă să sfîrșească ieftin cu mine.”

Apoi, întorcîndu-se brusc spre ei, îi întrebă:

— La ce teatru jucați?

— Teatru? Întrebă unul dintre domni cerîndu-i sfat celuilalt, cu o contracție a gurii.

Celălalt se purta ca un mut care lupta împotriva organismului său rebel.

„Nu sunt pregătiți să fie întrebați”, își spuse K.

Și se duse să-și ia pălăria.

Încă de pe scară cei doi domni vrură să-i apuce brațele, iar el spuse:

— Pe stradă, pe stradă, nu sunt bolnav.

Imediat ce ajunseră în stradă, cei doi îl înhățară în modul cel mai ciudat. K. nu se mai plimbase așa niciodată, cu nimeni. Cei doi își lipiseră umerii pe după ai lui, și, în loc să-i dea brațul, încolăciseră brațele lui K. în toată lungimea lor, menținându-le cu palmele în jos printr-o strânsoare metodică, irezistibilă, rod al unui antrenament îndelung. K. mergea țeapăn între ei; toți trei formau acum un astfel de bloc încât ar fi fost imposibil să-l strivești pe unul fără să-i zdrobești și pe ceilalți doi. Realizau împreună o coeziune care, în general, nu poate fi obținută decât cu materia moartă. De câteva ori, când treceau pe sub vreun felinar, K. încercă, oricât de greu îi venea cu oamenii aceștia care îl strângeau între ei, să-și vadă însoțitorii mai bine decât putuse la lumina slabă a camerei lui. „Poate că sunt tenori”, se gândi

el văzându-le gușile duble. Curățenia de pe fețele lor îi făcea greață. Se mai vedeau încă urmele mâinii săpunite care li se plimbaseră pe la colțurile pleoapelor, care le frecaseră buzele de sus și le rîcîiseră cutele din bărbie.

Văzând acestea, K. se opri; cei doi făcură și ei la fel; se aflau acum la marginea unei piețe pustii, împodobită cu spații de iarbă și de flori.

— De ce v-au trimis tocmai pe dumneavoastră? Întrebă K. mai mult strigând decât vorbind.

Cei doi domni pesemne că nu știau ce să răspundă și rămaseră în așteptare, lăsînd să le atârne brațul liber, cum iac infirmierii and bolnavul pe care-l plimbă vrea să se odihnească.

— N-am să merg mai departe, spuse K., vrînd să-i încerce.

De data aceasta, cei doi domni n-aveau nevoie să răspundă; era de ajuns să nu-si slăbească strînsoarea și să caute să-l miște pe K. din loc ridicându-l; dar K. rezistă. „N-o să mai am nevoie de multă putere; am s-o folosesc acum, pe toată”, își spuse el. Și se gândi la muștele care încearcă să-si smulgă piciorușele când vor să scape de pe hîrtia lipicioasă. «Dumnealor au să aibă de furcă cu mine», își spuse el.

În clipa aceea, domnișoara Bürstner se ivi brusc, urcînd treptele unei ulicioare joase care dădea în piață. Poate că la jîrma urmei n-o fi fost chiar ea, dar asemănarea era, fără îndoială, foarte mare. De altfel, lui K. puțin îi păsa dacă era într-adevăr domnișoara Bürstner; acum, el nu se mai gîndea decât la inutilitatea rezistenței. Nimic nu mai putea fi eroic nici dacă rezista, nici dacă le făcea greutăți celor doi domni și nici dacă, apărîndu-se, mai încerca să se bucure de-o ultimă licărire de viață. Porni deci din nou, și bucuria pe care o pricinui astfel celor doi domni se reflectă și pe fața lui. Cei doi domni îl lăsau acum să aleagă el direcția și K. îi duse pe drumul urmat de domnișoara Bürstner, nu ca s-o ajungă din urmă și nici fiindcă ar fi vrut s-o vadă cât mai mult timp cu putință, ci pur și simplu ca să nu uite avertismentul pe care ea îl reprezenta pentru el.

„Singurul lucru pe care îl mai pot face acum, își spunea K. — și sincronismul pașilor lui și al celor doi domni îi confirma gândurile —, singurul lucru pe care îl mai pot face acum este să-mi păstrez până la capăt claritatea minții. Totdeauna am vrut ca în lumea asta să duc la liman douăzeci de lucruri deodată și, ca o culme, pentru un scop care nu era totdeauna lăudabil. A fost o greșeală: să dovedesc oare acum că n-am învățat nimic nici dintr-un an de proces? Să plec oare ca un imbecil care n-a fost niciodată în stare să înțeleagă nimic? Să las să se spună despre mine că la începutul procesului voiam să-l sfîrșesc și că la sfîrșit nu voiam decât să-l reîncep? Nu vreau să se spună asta. Sunt fericit că mi s-au dat astfel domnii aceștia pe jumătate muți, incapabili să înțeleagă ceva, și că a fost lăsată pe seama mea grija de a-mi spune mie însumi ceea ce trebuie.”

Între timp, tînăra după care mergeau trecuse pe-o străduță laterală, dar K., putînd acum să se lipsească de ea, se lăsă” cu totul în voia însoțitorilor săi. Complet de acord toți trei de-acum înainte, trecură împreună peste un pod scăldat în lumina lunii; cei doi domni se supuneau docili celor mai neînsemnate mișcări ale lui K.; la un moment dat, când K. se întoarse spre parapet, ei îi urmau indicațiile și făcură front cu fața spre rîu. Apa care lucea și tremura în lumina lunii se desfăcea în jurul unui mic ostrov pe care se înghesuia verdeața arborilor și a tufelor. Pe sub arbori se întindeau, nevăzute acum, alei de pietriș, mărginite de bănci comode, pe care K. se

odihnise și se desfătase adesea în timpul verii.

— Nu voiam să mă opresc, le spuse el celor doi însoțitori, oarecum rușinat de docilitatea lor.

În spatele lui K., unul dintre ei păru să-i facă celuilalt un mn de reproș în legătură cu popasul care ar fi putut să fie greșit înțeles, apoi își continuă drumul.

După un timp, ajunseră pe niște străzi în pantă unde, ici-colo, se zărea câte un polițist stîn d locului sau făcându-si patrularea obișnuită; polițiștii erau când departe, când foarte aproape. Unul dintre ei avea o mustață stufoasă și-și ținea inâna pe mânerul săbiei; se apropie intenționat de grupul celor trei, care i se păruse suspect. Însoțitorii lui K. se opriră, polițistul părea gata să deschidă gura, dar K. îi duse înaintea cu forța pe cei doi domni. Și se întoarse de mai multe ori, prudent, ca să vadă dacă nu erau urmăriți; imediat ce trecu însă pe după un colț care îi ascundea de polițiști, începu să alerge cât îl țineau picioarele, iar cei doi fură obligați să facă același lucru, gîfîind din greu.

Așa ieșiră din oraș căci, în partea aceea, la capătul străzilor, cîmpia începea brusc. O carieră de piatră, mică, pustie și părăsită, se deschidea în apropierea unei case cu aspect încă foarte urban. Acolo cei doi domni se opriră, fie pentru că locul acela fusese de la bun început ținta lor, fie pentru că se simțeau prea istoviți ca să poată alerge mai departe. Și-i dădură drumul lui K. El așteptă fără să spună un cuvânt, iar cei doi domni își scoaseră țilindrele și-și șterseră cu batista sudoarea de pe frunte, cercetînd în același timp cariera. Lumina lunii scălda totul cu liniștea aceea firească, nedăruită nici unei alte lumini.

După ce făcură între ei câteva schimburi de politeți ca să hotărască cine să aibă precădere la îndeplinirea misiunii — cei doi domni păreau să fi primit o misiune comună —, unul dintre ei se apropie de K. și-i scoase haina, vesta și cămașa. Pe K. îl trecură, fără să vrea, fiorii; domnul îi dădi o ușoară palmă de încurajare, pe spate, apoi îi împături cu grijă haina, vesta și cămașa, ca pe niște lucruri de care avea să mai fie nevoie, chiar dacă nu foarte curînd; apoi, ca să nu-l expună pe K. nemișcat aerului rece al nopții, îl luă de braț și începu să umble de colo-colo cu el, pe când celălalt domn căuta prin carieră un loc potrivit. Când locul fu găsit, cel care căutase îi făcu semn colegului său care îl aduse pe K. acolo. Locul se afla chiar la marginea carierei; la picioarele lor se mai vedea tocă o piatră de curînd smulsă. Cei doi domni îl așezară jos pe K., îl proptiră de piatră și-i puseră capul deasupra. În ciuda silinței pe care și-o dădeau amândoi și a bunăvoinței lui K. Poziția lui rămânea totuși extrem de forțată și de neverosimilă. De aceea unul dintre domni îl rugă pe celălalt să-i ias_e pe seama lui, pentru o clipă, grija de a-l așeza pe K., dar iu. crurile tot nu merșeră mai bine. Până la urmă îl lăsară într-o poziție care nu era cu nimic mai bună decât cele obținute mai înainte. Unul dintre domni își descheie apoi redigbta si scoase dintr-o teacă prinsă de centura pe care o purta în ju. rul vestei un cuțit de măcelar, lung si subțire, cu două tășuri îl ținu câteva clipe în sus si-i cercetă” lama la lumină. Urmară aceleași groaznice schimburi de politeți ca și mai înainte; unul dintre ei, întinzând mîna pe deasupra lui K., îi dădu ce luilalt cuțitul, iar celălalt i-l inapoie în același fel. K. știa foarte bine că datoria lui ar fi fost să ia el însuși cuțitul, când îi trecea pe deasupra, și să și-l înfigă în trup. Dar nu făcu asta ci, dimpotrivă, își întoarse gâtul încă liber și privi în jurul lui. Dacă nu putea să-și susțină rolul până la capăt, dacă nu putea să scutească

autoritățile de toată munca, răspunderea pentru această ultimă vină o purta cel care îi refuzase restul forțelor necesare ca s-o facă. Privirea îi căzu pe ultimul etaj al casei de lângă carieră. Acolo, sus, cele două jumătăți ale unei ferestre se deschiseră pe neașteptate, ca o lumină care țîșnește în întuneric; un om — atît de subțire și de șters la distanța și la înălțimea aceea — se plecă brusc în afară, aruncându-și brațele înainte. Cine putea să fie? Un prieten? Un suflet bun? Un om care participa la nenorocirea lui? Cineva care voia să-l ajute? Era unul singur? Erau toți? Mai exista acolo un ajutor? Existau obiecții care nu fuseseră încă ridicate? Firește că da. Logica, chiar și cea mai de neclintit, nu rezistă în fața unui om care vrea să trăiască. Unde era judecătorul pe care nu-l văzuse niciodată? Unde era tribunalul suprem la care nu ajunsese niciodată? K. își ridică mâinile și-și răschira degetele.

Dar unul dintre cei doi îl apucă tocmai atunci de gât, pe când celălalt îi înfipse cuțitul adine în inimă și i-l răsuci acolo de două ori. Cu ochii care i se stingeau, K. îi mai văzu pe cei doi domni, aplecați peste fața lui, cum priveau dez-nodământul, obraz lângă obraz.

— Ca un cîine! spuse el, și era ca și cum rușinea ar fi trebuit să-i supraviețuiască.

FRAGMENTE

PRIETENA DOMNIȘOAREI BÜRSTNER

În zilele următoare, lui K. îi fu imposibil să schimbe măcar un cuvânt cu domnișoara Bürstner; încercă s-o vadă, folosind toate metodele cu putință, dar ea știa să facă în așa fel încât să evite mereu întâlnirea. K încercă să vină direct acasă imediat ce ieșea de la birou și să supravegheze vestibulul, stînd în întuneric pe canapeaua din camera lui. Dacă servitoarea, crezând că nu-i acasă, închidea din treacăt ușa, el se ridica după câteva clipe și-o deschidea iar. Dimineața se scula cu o oră mai devreme decât de obicei, cu gând s-o întâlnească pe domnișoara Bürstner singură, când pleca la lucru. Dar nici una dintre încercările acestea nu-i reuși. Atunci K. îi scrisese domnișoarei două scrisori, una pe adresa de la birou și alta pe adresa de acasă; în amîndouă scrisorile încerca o dată în plus să-și justifice purtarea, se oferea să-i dea orice satisfacție ar fi dorit, făgăduia să nu treacă niciodată peste limitele pe care domnișoara Bürstner i le-ar fi impus și nu-i cerea decât să-i ofere posibilitatea unei întrevederi, adăugând că nu putea să stea de vorbă cu doamna Grubach pînă când nu se sfătuia mai întâi cu ea; și, ca încheiere, o anunța că duminica viitoare va aștepta toată ziua în cameră un semn din partea ei care să-i permită să spere că rugămintea i-a fost ascultată sau că i se vor explica măcar motivele refuzului, motive inimaginabile, pentru că îi făgăduia să facă tot ce ar fi vrut ea. Scrisorile nu-i veniră înapoi, dar nici nu primi răspuns la ele. În schimb, duminica următoare se întîmplă ceva care arăta destul de clar cum stăteau lucrurile: de dimineață, privind prin gaura cheii, K. își dădu seama că în vestibul se petrece ceva neobișnuit; curând însă i se lămură totul. O tînră care dădea lecții de franceză — de fapt era nemțoaică și se numea Nfontag — ființă debilă, palidă și puținel șchioapă, care pînă atunci avusese propria ei cameră, se muta în odaia domnișoarei Bürstner; ore întregi tînră aceasta își târșii picioarele prin vestibul, aducând întruna fie o rufă, fie un șervețel, fie o carte uitată și care trebuiau neapărat mutate în noua locuință.

Când doamna Grubach îi aduse micul dejun — de când îi înfuriase pe K. îl servea ea însăși în locul servitoarei, cu tot ce avea nevoie — K. nu se putu stăpîni să nu-i vorbească, pentru prima dată, la cinci zile după întîmplarea aceea de pomină.

— De ce e astăzi atîta zgomot în vestibul? Întrebă el în timp ce-și turna cafeaua; nu s-ar putea face liniște? Tocmai duminica ați ales-o pentru curățenie?

Deși K. nu se uita la doamna Grubach, își dădu seama totuși că ea respiră ușurată. Gazda socotea până și întrebările lui aspre drept un fel de iertare, sau cel puțin drept un fel de început de iertare.

— Nu se face curățenie, domnule K., spuse ea; domnișoara Montag se mută la domnișoara Bürstner și-și cară lucrurile acolo.

Doamna Grubach nu mai adăugă nimic, așteptînd să vadă cum va reacționa K. și dacă-i va permite să vorbească mai departe. Dar K. o lăsă mai întâi să se frământe, învîrtind gânditor lingurița în cafea și tăcînd. Apoi se uită la ea și spuse:

— Ați renunțat la vechile bănuieli în privința domnișoarei Bürstner?

— Vai, domnule K., strigă doamna Grubach, care tocmai întrebarea aceasta o aștepta de la bun început, și-și întinse spre el mîinile împreunate a rugă — vai, domnule K., ați luat deunăzi în serios o vorbă spusă într-o doară! Departe de mine gândul de-a vă supăra pe dumneavoastră sau pe oricare altă persoană; doar mă cunoașteți de-atîta amar de vreme, domnule K., și puteți fi convins de asta. Nu știți cât am suferit în ultimele zile. Tocmai eu să-mi bîrfesc chiriașii? Și dumneavoastră, domnule K., m-ați crezut în stare și mi-ați spus să vă anunț când trebuie să vă mutați! Dumneavoastră, să vă mutați!

Lacrimile îi înăbușiră ultimul strigăt. Doamna Grubach își duse șorțul la ochi și oftă din adîncul inimii.

— Nu plîngeți, doamnă Grubach, spuse K., și se uită pe fereastră, căci nu se gîndea decît la domnișoara Bürstner și la faptul că-și luase o fată străină în cameră. Nu plîngeți, repetă el întorcându-se spre proprietăreasă.

Și văzînd că doamna Grubach continua să plîngă adăugă:

— Nici eu n-am vorbit atunci atît de serios pe cît vă jnchipuiți; ne-am înțeles greșit unul pe altul, asta se poate întîmpla și între vechi prieteni.

Doamna Grubach își coborî puțin șorțul de la ochi, ca să vadă dacă chiriașul se împăcase cu adevărat.

— Da, da, așa e, spuse K.

Și cum după purtarea doamnei Grubach putea conchide că nepotul ei, căpitanul, nu divulgase nimic, îndrăzni să adauge:

— Credeți chiar că m-aș putea certa cu dumneavoastră pentru o străină?

— Tocmai asta e, domnule K., spuse doamna Grubach care, de cum se simțea îndemnată la vorbă, făcea greșeala să spună ce n-ar fi trebuit spus. M-am tot întrebat: de ce i-o fi purtînd domnul K. atîta grijă domnișoarei Bürstner? De ce s-o fi certat, din cauza ei, cu mine, când știe bine că-mi pierd somnul la cel mai mic cuvîntel pe care mi-l spune? Doar n-am spus despre domnișoara Bürstner decît lucruri văzute cu ochii mei.

K. nu-i răspunse nimic, căci la primul cuvînt rostit nu s-ar mai fi putut stăpîni și-ar fi dat-o pe ușă afară, ceea ce nu voia deloc să se întîmple. Se mulțumi deci să-și bea cafeaua și s-o facă pe doamna Grubach să simtă că prezența ei este de prisos.

Afară începură să se audă din nou pașii târșîiți ai domnișoarei Montag care traversa vestibulul.

— Auziți? Întrebă K. arătînd cu degetul spre ușă.

— Sigur, oftă doamna Grubach. Am vrut s-o ajut, ba chiar să-i împrumut servitoarea; dar e foarte încăpățînată, a ținut morțiș să-și care singură toate lucrurile. Mă mir ce-o fi găsit-o pe domnișoara Bürstner: eu, de multe ori,

sunt sătulă până peste cap s-o mai țin în casă pe domnișoara Montag, și iată că domnișoara Bürstner si-o ia acum chiar la ea în cameră.

— Ce vă pasă? spuse K. strivind resturile de zahăr din ceașcă. Vă păgubește cu ceva?

— Nu, spuse doamna Grubach, mutarea în sine e binevenită, căci îmi eliberează o cameră pe care pot s-o dau nepotului meu, căpitanul. M-am tot temut să nu vă deranjeze zilele astea cât a locuit în salon, unde am fost nevoită să-l găzduiesc. Nepotul meu nu prea ține seama de nimeni.

— Ce idee! spuse K., ridicându-se; nu despre asta e vorba • pesemne că mă credeți grozav de nervos, fiindcă nu pot su.! porta colindul domnișoarei Montag! Ia te uită! Acum iar se întoarce!

Doamna Grubach se simți tare neputincioasă.

— Să-i spun, domnule K., să-și amâne pentru mai târziu restul mutatului? Dacă vreți, pot să fac asta imediat.

— Trebuie să se mute la domnișoara Bürstner, nu-i așa?

— Da, spuse doamna Grubach, neînțelegând prea bine intenția lui K.

— Atunci trebuie să-și care și lucrurile!

Doamna Grubach se mulțumi să clatine din cap. Neputința ei mută, care părea bravadă, îl enerva și mai mult pe K., de aceea începu să umble de colo-colo, de la ușă la fereastră și iar la ușă, împiedicând-o astfel să plece pe doamna Grubach care probabil ar fi ieșit dacă n-ar fi oprit-o naveta aceasta continuă.

K. tocmai ajunsese din nou la ușă când cineva ciocăni. Era servitoarea venită să-l anunțe că domnișoara Montag ar dori să schimbe câteva cuvinte cu domnul K. și îl roagă să vină în sufragerie, unde îl aștepta. K. ascultă gânditor mesajul servitoarei, apoi se întoarse și aruncă o privire aproape ironică doamnei Grubach, care se sperie. Ironia lui părea într-adevăr să spună că prevăzuse de mult invitația domnișoarei Montag și că faptul în sine era firesc după toate plictiselile pe care trebuise să le îndure în dimineața aceea de duminică din partea chiriașilor doamnei Grubach. K. o trimise deci pe servitoare cu răspunsul că va veni imediat și se îndreptă spre dulap ca să-și schimbe haina; proprietăre-sei, care se văita încetișor că domnișoara Montag îl necăjește din nou, îi dădu un singur răspuns, rugând-o să strângă farfuriile în care adusese micul dejun.

— Dar aproape că nu v-ați atins de nimic, îi spuse ea.

— Luați-le, totuși, strigă K.

I se părea că domnișoara Montag era amestecată până și în vesela aceasta și că prin prezența ei îi otrăvea mâncarea.

Pe când traversa vestibulul, K aruncă o privire spre ușa închisă a camerei domnișoarei Bürstner; dar nu acolo fusese invitat, ci în sufragerie, unde intră brusc, fără să bată la ușă.

Sufrageria, o încăpere lungă, îngustă și cu o singură fereastră, avea exact atita spațiu cât să permită așezarea câte

unui bufet, pus oblic, de-o parte și de alta a ușii, restul încăperii fiind ocupat de-o masă lungă care începea lângă ușă «i ajungea până la fereastra devenită, din pricina aceasta, aproape inaccesibilă. Masa era gata pusă pentru mai multe persoane, căci duminica aproape toți locatarii mâncau la prânz aici.

Când K. intră, domnișoara Montag plecă de lângă fereastră și veni de-a

lungul mesei să-l întâmpine; se salutară în tăcere; apoi, ținând capul drept, ca întotdeauna, ea spuse:

— Nu știu dacă mă cunoașteți. K. o privi încruntat:

— Cum să nu vă cunosc; doar locuiți de multă vreme la doamna Grubach.

— E adevărat, răspunse domnișoara Montag, dar pensiunea nu cred că vă interesează prea mult.

— Nu, spuse K.

— Nu vreți să luați loc? Întrebă domnișoara Montag. Își traseră tăcuți câte un scaun la capătul mesei și se

așezară unul în fața celuilalt. Dar domnișoara Montag se ridică imediat și se duse să-și ia poșeta, uitată pe pervazul ferestrei; apoi se întoarse pe lângă masă, legănând ușor poșeta cu vârful degetelor, și spuse:

— Voiam să vă comunic câteva cuvinte din partea prietenei mele.

Domnișoara Bürstner ar fi dorit să vină personal, dar fiindcă astăzi se simte puțin cam obosită vă roagă s-o scuzați și să mă ascultați pe mine în locul ei. De altfel, nici ea nu v-ar fi putut spune altceva decât vă voi spune eu. Ba cred chiar că eu am să vă pot spune mai mult decât ea, pentru că sunt oarecum obiectivă. Nu sunteți de aceeași părere?

— Ce s-ar mai putea spune? răspunse K. plictisit să tot vadă privirea domnișoarei Montag fixată pe buzele lui.

Așadar, domnișoara Montag părea că-și arogă dreptul de suveranitate până și asupra cuvintelor pe care urma să le rostească el.

— E clar că domnișoara Bürstner nu vrea să-mi acorde convorbirea personală pe care i-am cerut-o.

— Așa e, spuse domnișoara Montag, sau mai degrabă nu C chiar așa; dumneavoastră vă exprimați prea brutal. În genere, o convorbire nici nu se acordă, nici nu se refuză. Dar se poate întâmpla să fie considerată inutilă, ca în cazul de față. Acum, fiindcă ați spus ce-ați spus, pot să vă vorbesc deschis; i-ați cerut prietenei mele, verbal sau prin scris, o discuție explicativă; dar ea cunoaște — așa presupun, cel puțin — tema acestei discuții, și e convinsă, din motive pe care eu le ignor, că o asemenea discuție n-ar folosi la nimic. De altfel, ea mi-a povestit ieri, foarte în treacăt, despre ce e vorba; mi-a mai spus că nici dumneavoastră pesemne nu dați prea mare importanță unei convorbiri — ideea aceasta v-a venit întâmplător — și că veți recunoaște curând, dacă n-ați și recunoscut cumva, fără nici o explicație specială, inutilitatea întâlnirii cerute. Eu i-am răspuns că s-ar putea să aibă perfectă dreptate, dar că, pentru deplina limpezire a situației, ar fi preferabil să vă răspundă clar. M-am oferit să fac* eu aceasta, în numele ei. După oarecari ezitări, prietena mea a acceptat. Sper că am procedat în sensul vederilor dumneavoastră, căci cea mai mică incertitudine e totdeauna penibilă, chiar în lucrurile cele mai mărunte, și când poți să le înlături cu ușurință, ca în cazul de față, atunci e mai bine să faci asta imediat.

— Vă mulțumesc, îi răspunse K.

Și, ridicându-se încet, o privi mai întâi pe domnișoara Montag, apoi privi masa, fereastra — casa de peste drum era scăldată în soare — și porni spre ușă. Domnișoara Montag îl urmă câțiva pași, ca și cum n-ar fi avut încredere deplină în el, dar când ajunseră⁷ în fața ușii, trebuiră să se dea înapoi amândoi, căci ușa se deschise și căpitanul Lanz intră în sufragerie. Până

acum, K. nu-l văzuse de aproape pe căpitan. Acesta, un bărbat de patruzeci de ani, înalt, cu o față cărnoasă și arsă de soare, făcu o plecăciune către amândoi, apoi se îndreptă spre domnișoara Montag și-i sărută respectuos mâna. Căpitanul Lanz avea multă dezinvoltură în mișcări; politețea lui față de domnișoara Montag contrasta izbitor cu felul în care se purtase K. ; totuși, domnișoara Montag nu părea deloc supărată pe K., ba dimpotrivă, ar fi vrut, după cum i se păru lui K-, să-l prezinte căpitanului. Dar K. nu ținea defel să fie prezentat; oricum, n-ar fi reușit să fie amabil nici față de ea, nici față de căpitan; sărutatul tîinii o asociase în ochii lui pe domnișoara Montag grupului celor care, vrînd să pară cât mai inofensivi și mai dezinteresați, lucrau în taină ca să-l țină departe de domnișoara Bürstner. Și nu numai asta văzu K.: mai observă de asemenea că domnișoara Montag își alesese o metodă bună, deși cu două tășuri; ea exagera importanța relațiilor dintre K. și domnișoara Bürstner, și mai ales importanța convorbirii cerute, și întorcea lucrurile în așa fel încât K. să pară că ar fi cel ce exagerează totul; trebuia să i se arate că se înșală; K. nu voia să exagereze nimic: el știa că domnișoara Bürstner era o mică dactilografă care nu putea să-i reziste multă vreme. Totodată, nu voia dinadins să țină seama de cele aflate despre ea de la doamna Grubach. La toate acestea se gîndea K. pe când ieșea din sufragerie, după ce abia dacă îi salută pe cei doi; voia să se ducă imediat în camera lui, dar auzind-o pe domnișoara Montag chicotind, își spuse că ar fi posibil să le facă o surpriză, atît ei cît și căpitanului Lanz. De aceea privi și ascultă, cu ochii și cu urechile la pîndă, ca nu cumva să-l tulbure vreun zgomot din camerele vecine. Dar pretutindeni domnea liniștea. Nu se auzeau decît discuția celor doi din sufragerie și vocea doamnei Grubach venind de pe culoarul care ducea la bucătărie. Ocazia părea favorabilă. K. se duse deci la ușa domnișoarei Bürstner și ciocăni încetîșor; cum nu se mișca nimic, mai ciocăni o dată, dar nici de data aceasta nu primi vreun răspuns. Oare dormea domnișoara Bürstner sau era într-adevăr obosită? Sau se prefăcea doar că nu e acasă, bănuind că numai K. putea fi cel care bătea atît de încet? Cu gîndul la această din urmă alternativă, K. bătut mai tare și, văzînd că nu-i răspunde nimeni, deschise în cele din urmă cu multă prudență și nu fără senzația că face o greșeală, ba mai mult, ceva inutil. În cameră nu era nimeni; de altfel, nimic nu mai semăna acolo cu cele știute de K. Acum, lângă perete se aflau două paturi, puse unui lîngă altul; lîngă ușa se vedeau trei scaune ticsite cu îmbrăcămintă și rufărie; un dulap era larg deschis. Pesemne că domnișoara Bürstner plecase cînd domnișoara Montag îl ținuse de vorbă pe K. în sufragerie. K. nu se simți prea dezamăgit, căci nu se aștepta deloc s-o mai întîlnească atît de lesne pe domnișoara Bürstner. Făcuse tentativa aceasta numai ca s-o înfrunte pe domnișoara Montag; de aceea situația i se păru cu atît mai penibilă cu cît, pe cînd ieșea din odaia domnișoarei Bürstner, îi văzu prin ușa deschisă a sufrageriei, pe domnișoara Montag și pe căpitan stînd liniștiți de vorbă; poate că ei se aflau acolo și în clipa cînd K. deschisese ușa camerei domnișoarei Bürstner; evitau amîndoi să pară că-l observă, vorbeau încet și-i urmăreau gesturile privind distrați în jurul lor, de parcă ar fi fost cu totul absorbiți de discuție. Dar pe K. privirile acestea îl apăsau cumplit; de aceea, mergînd pe lîngă perete, de-a lungul culoarului, se grăbi să ajungă în camera lui.

PROCURORUL

În ciuda cunoașterii oamenilor și a experienței dobândite în timpul îndelungatului său serviciu la bancă, lui K. i se păruse totdeauna foarte stimabil cercul cunoscuților întâlniți la masa rezervată la berărie; nu-și ascundea niciodată că pentru el era o mare onoare să aparțină unei asemenea societăți. Aceasta era formată aproape exclusiv din judecători, procurori și avocați; totodată erau admiși și funcționari și asistenți juridici foarte tineri; dar ei se așezau la celălalt capăt al mesei, considerat inferior, și nu puteau să intervină în discuții decât dacă li se adresau întrebări numai lor. În cele mai multe cazuri asemenea întrebări aveau ca scop doar să înveselească societatea.

Mai ales procurorului Hasterer, care de obicei era vecinul de masă al lui K., îi plăcea să-i umilească astfel pe tinerii domni. Ori de câte ori își rășchira în mijlocul mesei mâna lui mare și foarte păroasă și se întorcea spre capătul inferior, toți își ciuleau deja urechile; iar când unul primea întrebarea, dar fie nu putea s-o descifreze, fie privea gânditor în paharul lui cu bere, fie doar își încleșta fălcile în loc să vorbească, fie — iar acesta era lucrul cel mai grav — exprima, dus de valul discuției, o părere greșită sau fără acoperire, atunci domnii mai în vîrstă se răsuceau zâmbind pe locurile lor și abia din clipa aceea păreau să se simtă bine. Numai ei își rezervau dreptul să poarte discuții cu adevărat serioase, *de specialitate*.

K. fusese introdus în acest cerc de către un avocat, reprezentantul juridic al băncii. Fusese un timp când K. avusese de discutat îndelung, până noaptea târziu, cu acest avocat și apoi se întâmplase ca de la sine să cineze la masa rezervată avocatului, împreună cu acesta, și să constituie o companie plăcută. K. a văzut aici numai domni cultivați, respectabili, puternici, într-un anumit sens.

Inițial, căutînd să soluționeze chestiuni dificile, care nu aveau prea mare legătură cu viața obișnuită, găseau un prilej de destindere; dar făcînd aceasta, osteneau. Firește, chiar dacă nu putea să intervină decât în mică măsură, K. avea totuși posibilitatea să afle multe lucruri de care s-ar fi slujit mai devreme sau mai târziu chiar la bancă; în plus putea să lege relații personale, întotdeauna utile, cu oamenii justiției.

La rîndul lor, cunoscuții din cercul acesta păreau să fie îngăduitori cu el. Curînd îl fu recunoscut ca om de afaceri, iar opinia sa în probleme de specialitate rămînea de nezdruccinat, chiar dacă nu putea să scape cu totul de observații ironice.

Adesea se întâmpla ca atunci când doi domni apreciau în mod diferit o problemă juridică să-i solicite ajutorul; în acest caz, numele lui K. revenea în toate afirmațiile și obiecțiile, găsindu-și locul până și în investigațiile cele mai abstracte, deși pe acestea el nu mai reușise demult să le urmărească. Totuși, cu timpul K. se lămurii asupra multor lucruri, în special de când avea alături un consilier bun și amabil ca procurorul Hasterer, pe care adesea îl și însoțea noaptea până acasă. Multă vreme nu se simțise însă în stare să meargă la braț cu acest uriaș sub a cărui pelerină s-ar fi putut ascunde

absolut neobservat.

Cu timpul însă cei doi se găsiră atât de apropiați, încât se șterseră toate diferențele de educație, profesie și vîrstă. Ei comunicau ca și când și-ar fi aparținut dintotdeauna na, iar dacă uneori, văzând din afară legătura aceasta, unul dintre ei ar fi putut să pară superior celuilalt, nu Hasterer era acela, ci K.: experiența lui practică îl făcea să aibă frecvent dreptate, fiind întotdeauna mai directă decât experiența care poate fi dobîndită dintr-un birou de tribunal.

Desigur, această prietenie deveni curând cunoscută de toți cei care se întâlneau la berărie, iar avocatul care îl adusese pe K. la masă fu aproape dat uitării. În orice caz pe K. îl proteja acum Hasterer: dacă s-ar fi pus sub semnul întrebării îndreptățirea lui K. de a se așeza la masa juriștilor, el se putea bizui fără grijă pe Hasterer. Astfel K. obținu o poziție privilegiată, căci Hasterer era pe cît de bine văzut pe atît de temut. Într-adevăr, gândirea lui juridică, viguroasă și abilă, era admirabilă, dar în această privință mulți domni nu-i erau deloc inferiori.

Totuși nimeni nu-l egala în ferocitatea cu care își apăra opiniile. K. avea impresia că adversarului pe care nu putea să-l convingă, Hasterer reușea măcar să-i provoace teamă și mulți băteau în retragere chiar și numai când îi vedeau arătătorul ridicat amenințător. Atunci se întîmpla ca și cum adversarul ar fi uitat că se afla în compania unor buni cunoscuți își colegi, că totuși nu era vorba decât despre probleme teoretice și că oricum nu i se putea întîmpla în realitate ceva — adversarul amuțea și simpla clătinare din cap reprezenta deja o probă de curaj*. Un spectacol aproape penibil se derula când adversarul ședea la masă departe, iar Hasterer știa că de la acea distanță nu s-ar putea înțelege cu el; atunci procurorul împingea farfuriile cu mâncare, se ridica încet și pornea să-i ia la întrebări. Cei din apropiere își întorceau capetele pentru a-i cerceta fața. Asemenea incidente se produceau totuși relativ rar, căci pe Hasterer îl tulburau aproape exclusiv problemele juridice, și anume în special cele privitoare la procesele pe care le condusesese sau le conducea el însuși.

Când nu erau în joc astfel de probleme, era prietenos și liniștit, rîsul său era amabil și toată pasiunea și-o consacra mîncării și băuturii. Se putea întîmpla ca nici măcar să nu asculte conversația celorlalți: atunci se întorcea spre K., își pune brațul pe spătarul scaunului acestuia, îl descosea cu voce stinsă în legătură cu banca, apoi vorbea despre propria lui muncă sau chiar îi povestea despre femeile pe care le cunoștea și care îi dădeau aproape tot atîta bătaie de cap ca și tribunalul.

Cu nimeni de la masă nu fusese văzut discutînd astfel. Cel care avea să-i adreseze o rugăminte lui Hasterer — mai ales când era vorba despre o conciliere cu un coleg — venea adesea mai întîi la K. solicitîndu-l în rolul de mijlocitor pe care acesta îl îndeplinea totdeauna cu plăcere și cu ușurință. De altminteri, fără a exploata în această privință relația lui cu Hasterer, K. era modest și se arăta foarte politicos cu toți. În același timp, știa să delimiteze exact ierarhia domnilor și înțelegea să-l trateze pe fiecare potrivit rangului său, lucru care se dovedea și mai important decât modestia și politețea; totuși, în privința aceasta era sfătuit mereu de Hasterer. De altfel aceasta era singura prescripție de la care procurorul nu se abătea chiar și în timpul celor mai agitate discuții. De aceea tinerilor aflați la capătul celălalt al mesei și care nu aveau încă vreun rang nu le adresa niciodată altceva decât cuvinte generale, privindu-i nediferențiat, ca pe o simplă masă

informă. Dar tocmai acești domni îi arătau cel mai mare respect și când, pe la unsprezece, se ridica să plece acasă, se găsea de îndată cineva dintre ei care să-l ajute să-și îmbrace pelerina grea, în vreme ce altul, înclinându-se adânc, îi deschidea ușile și le ținea firește așa până când K. părăsea încăperea în urma lui Hasterer.

La început, K. îl însoțea pe procuror o bucată de drum \$au chiar se putea întâmpla ca Hasterer să-l conducă pe K.; mai târziu deveni o obișnuință ca astfel de seri să se încheie cu rugămintea procurorului de a merge acasă la el și de a rămâne împreună câteva clipe. Dar întârziiau și un ceas bînd rachiu și fumînd țigări de foi. Aceste seri îi plăceau atît de mult lui Hasterer încât n-a vrut să renunțe la ele nici măcar când, vreme de câteva săptămîni, locuise la el o muiere pe nume Helene.

Era o femeie grasă, bătrînoară, cu pielea gălbuie și cîrlionți negri în jurul frunții. K. o văzu mai întîi doar în pat: obișnuia să zacă acolo fără rușine, citind un roman în fascicule, indiferentă la conversația domnilor. Abia atunci când se făcea târziu, Helene se întindea, căsca și, dacă nu putea să atragă altfel atenția asupra ei, arunca spre Hasterer cu o fasciculă de roman. Acesta se ridica zîmbind și K. își lua rămas bun. Mai târziu însă, când Hasterer începuse să se plictisească de Helene, ea le tulbura intenționat întîlnirile: îi aștepta pe cei doi domni mereu complet îmbrăcată, de obicei într-o rochie pe care o considera probabil foarte pretențioasă și cochetă, dar care nu era în realitate decît o veche rochie de bal, plină de zorzoane și care șoca extrem de neplăcut prin câteva șiruri de franjuri lungi, atârinate ca podoabă. K. nici nu știa adevăratul aspect al rochiei pentru că refuza s-o privească atent pe Helene și stătea pe scaun ore

I întregi cu ochii pe jumătate închiși, în vreme ce ea mergea legănându-se prin odaie sau se așeza în apropierea lui; ulterior, când își simțise poziția tot mai amenințată, Helene își manifestă preferința pentru K., încercînd, disperată, să-l facă gelos pe Hasterer. Era doar disperare, nu răutate când se apleca peste masă cu spatele gol, rotunjour și gras sau când își apropia fața de K., vrînd astfel să-l silească să-și ridice privirea. Nu reuși însă decît să-l determine să nu-l mai viziteze pentru un timp pe Hasterer, iar când K. reveni, Helene fusese deja alungată pentru totdeauna. K. primi vestea aceasta ca pe ceva firesc. În seara aceea ei doi rămaseră foarte mult împreună; la propunerea procurorului băură brudersaft și K se simți pe drumul spre casă puțin amețit de atîta fum și băutură.

Chiar în dimineața următoare, în cursul unei discuții de afaceri, directorul băncii îi spuse că i se părea să-l fi văzut pe K. ieri seară. Dacă nu se înșelase, K. era: mergea la braț cu procurorul Hasterer. Directorul găsea pesemne atît de memorabil acest fapt, încât îi aminti chiar biserica de-a lungul căreia, lângă fântîină, avusese loc acea întîlnire. Observația aceasta corespundea de altfel exactității ce-l caracteriza îndeobște pe director. Dacă ar fi vrut să descrie un miraj nu s-ar fi putut exprima altfel. Atunci K. îl lămuri că procurorul era prietenul lui și că trecuseră într-adevăr în seara precedentă pe lângă biserică. Directorul îi zîmbi și-i ceru lui K să ia loc.

Era unul dintre acele momente în care K. îl îndrăgea nespus pe director, căci omul acesta slab și bolnav, care tușea ușor și era împovărat de o muncă de cea mai mare răspundere, vădea o anumită grijă pentru binele și viitorul lui K. Totuși, potrivit altor funcționari care trăiseră clipe asemănătoare în preajma directorului, o astfel de grijă putea fi numită superficială și rece, nefiind altceva decît un bun mijloc de a atrage pentru

ani de zile funcționari valoroși, cu prețul minim al pierderii a două minute. Oricum ar fi fost, k. se simțea înfrint de director în acele momente. Poate că directorul vorbea și puțin altfel cu K. decât cu ceilalți. Nu-și uita, ce-i drept, poziția superioară, ca să se tragă de șireturi cu K. — mai degrabă proceda astfel de fiecare dată în relațiile curente de afaceri; în schimb, acum părea să fi uitat tocmai poziția lui K. și-i vorbea ca unui copil sau unui tânăr neștiutor care de-abia aspiră la un post și trezește dintr-un motiv obscur simpatia directorului. Cu siguranță, după cum n-ar fi îngăduit un asemenea mod de adresare din partea altcuiva, K. nu l-ar fi suportat nici din partea directorului însuși dacă protecția acestuia i s-ar fi părut nesinceră sau dacă nu l-ar fi încantat de-a dreptul măcar posibilitatea unei asemenea protecții, așa cum i se arăta ea în astfel de momente.

K. își cunoștea slăbiciunea; poate că ea se justifica prin faptul că în privința aceasta, efectiv, mai rămăsese în el ceva de copil, căci nu avusese parte niciodată de protecția propriului tată, mort foarte tânăr, iar de acasă plecase curând după aceea; iar mama — care mai trăia, pe jumătate oarbă, într-un orășel de provincie neschimbat și pe care o vizitase ultima oară cu vreo doi ani în urmă — îi arăta, ce-i drept, afecțiune, dar K. mai degrabă o respinsese întotdeauna decât se simțise atras de ea.

— Despre această prietenie nu știam absolut nimic, îi spuse directorul îmblânzind severitatea acestor cuvinte cu un zâmbet amabil, dar abia schițat.

LA ELSA

Într-o seară, chiar înainte de a pleca de la bancă, K. fu anunțat telefonic că trebuie să se prezinte urgent la birourile tribunalului. Totodată fu avertizat în legătură cu nesupunerea lui. Remarcile sale nemaiauzite — că interogatoriile sunt inutile, că nu au nici o finalitate și nici nu pot conduce la un rezultat, că va refuza să se mai prezinte la ele, va ignora invitațiile telefonice sau scrise, iar pe trimisiile tribunalului îi va arunca pe ușă afară — toate acestea fuseseră înregistrate într-un proces-verbal și începuseră să lucreze serios în defavoarea lui. De ce oare nu vrea să se supună? Nu se fac oare toate eforturile, cu risipă de timp și de bani, să se pună ordine în complicata lui problemă? Vrea să provoace tulburări cu rea-voință și să determine luarea unor măsuri de forță de care a fost cruțat până acum? Citația de față era o ; ultimă încercare. El poate să procedeze cum vrea, dar trebuie să ia seama că înaltul Tribunal nu va admite să devină batjocura lui.

În acea seară K. își anunțase vizita la Elsa și din acest motiv nu se putea duce la tribunal; se bucura că poate justifica astfel absența sa la tribunal, chiar dacă, firește, nimeni nu ținea cont de o asemenea motivare; oricum, era foarte probabil că tot n-ar fi mers la tribunal, chiar și să nu fi avut în seara aceea nici o altă obligație, oricât de mărunță. Totuși, pentru a fi cu conștiința împăcată, întrebă la telefon ce se va întâmpla dacă nu va veni.

— Vom ști să dăm de tine, i se răspunse.

— Și voi fi pedepsit pentru că nu m-am prezentat de [bunăvoie? mai întrebă K. și zâmbi așteptându-se să audă orice.

— Nu, veni răspunsul.

— Excelent, zise K., dar ce motiv să mai am atunci să au curs citației de azi?

— Renunță la obiceiul de a asmuți instrumentele puterii împotriva ta, spuse vocea stingându-se treptat.

„Este foarte imprudent dacă nu faci așa, se gândi K. pe picior de plecare, trebuie măcar să încerci să cunoști instrumentele puterii.”

Fără să șovăie, luă o trăsură până la Elsa. K. privi animația străzilor, instalat comod pe pernele din spate, cu mâinile în buzunarele mantalei — Începuse să se facă răcoare. Se gândi cu oarecare mulțumire că făcea greutăți deloc negli-jabile tribunalului în cazul în care acesta lucra cu adevărat Nu spusese clar că va merge sau nu la tribunal; așadar judecătorul aștepta, poate că îl aștepta chiar întreaga adunare^ dar el nu-și va face apariția, mai ales spre dezamăgirea galeriei! Netulburat de tribunal, mergea unde voia.

Pentru o clipă nu fu sigur dacă nu cumva, din neatenție, indicase vizitiului adresa tribunalului; de aceea îi strigă tare adresa Elsei. Vizitiul dădu din cap: nu i se spusese altă adresă. De-acum începu să uite treptat de tribunal și gândurile despre bancă prinseră iarăși să-l năpădească așa ca altădată.

LUPTA CU DIRECTORUL-ADJUNCT

Într-o dimineață K. se simți mult mai proaspăt și mai rezistent decât de obicei. La tribunal abia dacă se mai gândea; dar când îi veni în minte i se păru că această organizație mare, nemărginită ar putea fi ușor prinsă, sfîșiată și zdrobită, cu condiția însă de a dibui un prilej bun, chiar dacă acesta era ascuns în întuneric. Starea neobișnuită în care se găsea îl îndemnă pe K. să-l invite în biroul său pe directorul-adjunct ca să discute împreună o chestiune de afaceri care îl presa de mai multă vreme. În astfel de ocazii directorul-adjunct se purta ca și cum raporturile lui cu K. nu ar fi avut absolut nimic de suferit în ultimele luni. Venea liniștit, ca în perioada când se afla într-o permanentă competiție cu K.; tot liniștit îi asculta explicațiile și își dovedea atașamentul prin câteva mici observații familiare și colegiale.

Un singur lucru îl deruta pe K., deși nu s-ar fi putut / spune că directorul-adjunct îl făcea intenționat: nimic nu-l abătea de la chestiunea în discuție, era pur și simplu disponibil să preia întreaga problemă din tot sufletul; în schimb, în fața acestei pilde de împlinire a datoriei, gândurile lui K. începeau imediat să zboare în toate părțile și să-l constrângă să abandoneze toată afacerea, aproape fără să opună rezistență, directorului-adjunct.

La un moment dat situația fusese atât de gravă încât K. de-abia avusese timp să observe că directorul-adjunct se ridicase brusc și se întorsese mut în biroul său. K. nu știa ce se întâmplase, era posibil ca discuția să se fi încheiat normal, dar la fel de posibil era ca directorul-adjunct să fi curmat-o întrucât K. îl ofensase fără să-și dea seama sau spusese o aiureală. Poate pentru directorul-adjunct era acum mai presus de orice îndoială că, fiind preocupat cu alte lucruri, K. nici nu-l mai asculta. Totodată însă era posibil ca acesta să fi luat o decizie ridicolă sau poate chiar directorul-adjunct îl determinase s-o ia și acum se grăbea să treacă la aplicarea iei în detrimentul lui K. De altfel nu se mai revenise asupra chestiunii acesteia; nici K. nu voia s-o amintească, iar directorul-adjunct păstra tăcerea; în orice caz nu existau deocamdată urmări vizibile.

Oricum însă incidentul nu-l descurajase pe K. și cum se ivi o ocazie potrivită și el mai prinse ceva puteri, se și înființa la ușa directorului-adjunct gata să intre la acesta sau să-l invite în biroul lui. K. nu mai avea timp să se ascundă de el, așa cum făcuse mai înainte. Nu mai putea spera într-un succes grabnic și hotărâtor care să-l elibereze dintr-o dată de toate grijile și să restabilească de la sine vechile raporturi cu directorul-adjunct. K. înțelegea că nu trebuia să se lase păgubaș, să bată în retragere așa cum poate că i-o impunea situația; în plus exista pericolul să nu mai poată avansa niciodată. Directorul-adjunct nu trebuia lăsat să creadă că el este terminat, nu trebuia să stea liniștit în biroul său cu această credință, ci trebuia să-și facă griji, să afle ori de câte ori este posibil că el trăiește și, ca tot ce e viu, va putea într-o zi să-l surprindă pe directorul-adjunct cu noi disponibilități, oricât de incerte i se păreau acestea în clipa de față. Uneori K. își spunea că prin metoda aceasta nu lupta decât pentru onoarea sa, căci

foloase nu putea să tragă din faptul că se opunea mereu directorului-adjunct cu precaritatea sa, că îi întărea acestuia sentimentul puterii și îi dădea posibilitatea să observe atent ca să ia exact măsurile impuse de raporturile actuale. Dar K. nu-și putea schimba deloc comportamentul, rămăsese victima propriilor iluzii; uneori era sigur că se putea măsura chiar atunci, fără griji, cu directorul-adjunct, nu învățase nimic din experiențele cele mai nefericite, iar ceea ce nu-i reușise de zece ori i se părea că va putea izbuti din a unsprezecea încercare, deși toate se derulaseră fără excepție în defavoarea lui. Când, epuizat după o asemenea întâlnire, rămânea scaldat în sudoare și cu capul gol de gânduri, nu mai știa dacă speranța sau disperarea îl împinseseră să meargă la directorul-adjunct; dar data viitoare numai speranța îl făcea să se grăbească spre ușa acestuia.

Așa era și astăzi. Directorul-adjunct intră imediat și rămase aproape de ușă; potrivit unui obicei mai nou își curăță pince-nez-ul; mai întâi se uită fix la K., apoi, pentru a nu lăsa impresia că se ocupa prea mult de acesta, cercetă întreaga încăpere. Părea că profită de ocazie ca să-și verifice forța de penetrație a privirii. K. îi rezistă, zâmbi chiar puțin și îl invită pe directorul-adjunct să se așeze. El însuși se aruncă în fotoliul său, îl împinse cât putu de aproape de cel în care stătea directorul-adjunct, își luă de îndată de pe birou hîrțiile necesare și-și începu raportul. Inițial, directorul-adjunct părea aproape că nu-l ascultă. Placa de pe biroului K. era înconjurată de o mică balustradă sculptată.

Biroul era în întregime o operă excepțională, iar balustrada era bine fixată în lemn. Dar directorul-adjunct păru să observe acolo, tocmai atunci, un punct slab și încercă să îndrepte defectul lovind cu arătătorul în balustradă. Atunci K. vru să-și întrerupă raportul, dar directorul-adjunct nu-i permise întrucât, după cum mărturisî, auzea și înțelegea totul exact. Dar în timp ce pe moment K. nu putea să-i smulgă vreo observație la obiect, balustrada părea să necesite măsuri speciale, căci directorul-adjunct își scoase acum briceagul, luă linia lui K., pe care o folosi ca pârghie, și încercă să ridice balustrada, probabil ca să poată apoi mai ușor s-o înfigă și mai adînc.

În raportul său, K. indusese o propunere cu caracter de noutate absolută și trăgea nădejde că aceasta va avea un efect deosebit asupra directorului-adjunct. Acum, când ajunse la această propunere, nu putu face măcar o pauză, într-atât îl captiva propria-i muncă sau, mai curînd, într-atât îi făcea plăcere să constate că mai avea de spus un cuvînt la

bancă și ideile lui mai aveau forța să-i justifice existența, deși în ultima vreme conștiința însemnătății lui era tot mai puțin prezentă. Poate că tocmai această metodă de apărare era cea mai nimerită nu numai la bancă, dar și la proces; era, poate,

î mult mai bună decât orice altă apărare pe care o plănuia sau chiar o încercase.

Grăbindu-se cu explicațiile, K. nu avea timp să-l abată în mod expres pe directorul-adjunct de la îndeletnicirea acestuia cu balustrada. În timpul lecturii raportului trecu însă de două-trei ori cu mîna liberă peste balustradă. Încerca astfel, aproape involuntar, să-l liniștească pe directorul-adjunct și să-i arate că balustrada nu avea nici un defect; chiar dacă exista vreunul, pentru moment era mai important și chiar mai cuviincios să-l asculte pe K. decât să se ocupe de restau-rarea balustradei. Dar, așa cum se întîmplă adesea cu oame-

i nii vioi dar activi numai din punct de vedere intelectual, directorul-adjunct se abandonase plin de zel acestei îndeletniciri meșteșugărești. O parte a balustradei era deja ridicată și acum se punea problema reintroducerii colonetelor în găurile corespunzătoare. Or acest lucru era mai dificil decât tot ce făcuse până atunci. Directorul-adjunct trebui să se ridice în picioare, căutînd să apese cu amîndouă mîinile balustrada în placă. În ciuda tuturor eforturilor nu reuși. În timpul lecturii — pe care de altfel o întrerupea frecvent pentru a vorbi liber — K. observase doar vag că directorul-adjunct se sculase. Cu toate că nu slăbise niciodată complet din vedere ocupația secundară a directorului-adjunct, K. presu-pusese totuși că mișcarea acestuia era pricinuită de expunerea sa; se ridică, așadar, și el și, ținîndu-si degetul sub o cifră, îi întinse directorului-adjunct o hîrtie. Intre timp acesta înțelesese însă că nu era suficient să apese cu mîinile și, hotărât, se propti în balustradă, cu toată greutatea corpului. Ce-i drept, acum reuși: colonetele intrară scîrțîind în găuri, dar în grabă una se frînsă și fragila stînghie de deasupra se rupse în două. — Prost lemn! exclamă directorul-adjunct și se depărta supărat de birou.

CASA

Fără a fi avut mai întâi o anumită intenție, K. încercase cu diferite prilejuri să afle unde-și avea sediul instanța unde se produsese primul denunț în cazul său. Îl află fără greutate, căci atât Titorelli cât și Wolfhart îi spuseră chiar de la prima întrebare numărul exact al casei. Afișînd un zâmbet pe care-l avea totdeauna pregătit pentru planurile secrete care nu fuseseră supuse avizului său, Titorelli își completează ulterior informația arătînd că această instanță nu avea nici cea mai mică însemnătate; ea comunicase numai ceea ce fusese autorizată să transmită; în fine, nu era decât organul cel mai mărunț al marii autorități acuzatoare înseși, iar aceasta era, oricum, inaccesibilă pârî ților. Deci, dacă dorea ceva de la autoritatea acuzatoare — firește, totdeauna există multe dorințe, dar nu totdeauna este înțelept să le exprimi —, atunci trebuia să se adreseze instanței inferioare amintite, deși nici așa nu va pătrunde până la autoritatea acuzatoare propriu-zisă și nici dorința sa nu va ajunge vreodată să fie cunoscută de aceasta.

K. se familiarizase deja cu firea pictorului; de aceea nu i se împotrivi, dar nici nu mai ceru alte informații, ci dădu din cap și luă la cunoștință cele spuse. Ca de mai multe ori în ultima vreme i se păru că Titorelli ținea atât de tare să-l agaseze încât îl înlocuia cu succes pe avocat. Deosebirea era că pe Titorelli nu-l abandonase și, când i-ar fi convenit, s-ar fi putut dezbăra de el fără multă vorbă; în plus Titorelli avea mima deschisă și era vorbăreț, chiar dacă o dată cu trecerea timpului se dovedea tot mai puțin comunicativ; în fine, și K. putea la rîndul lui să-l agaseze foarte bine pe Titorelli.

Și în privința aceasta chiar așa făcea: de multe ori vorbea despre casa aceea ca și cum i-ar fi ascuns ceva lui Titorelli, ca și cum ar fi stabilit legături cu acea instanță, dar n-ar fi ajuns încă în stadiul de a le putea face cunoscute fără a se expune unor riscuri. Dar când Titorelli încerca să-l determine să-i ofere amănunte, K. schimba brusc subiectul și multă vreme nu mai vorbea despre casa aceea. Îi făceau plăcere asemenea mici succese și credea că acum îi înțelegea deja mult mai bine pe oamenii din mediul justiției, că putea să se joace cu ei; aproape că intrase el însuși în rîndul lor și dobîndise cel puțin pe moment o imagine de ansamblu mai bună, aceeași imagine care întrucîtva le facilita acestora accesul pe prima treaptă a justiției și le permitea să rămână acolo. Ce s-ar întîmpla dacă până la urmă el și-ar pierde poziția aceasta inferioară? Acolo mai era o posibilitate de salvare: trebuia doar să se strecoare printre acești oameni. Dacă nu-l putuseră ajuta la proces din cauza neînsemnătății lor sau din alte motive, puteau măcar să-l accepte în rîndul lor și să-l ascundă, ba chiar, dacă el făcea totul suficient de chibzuit și discret, nici nu se puteau opune să-l slujească în acest mod ; mai cu seamă Titorelli nu i se putea împotrivi, căci acum K. devenise totuși apropiatul și binefăcătorul pictorului.

Cu astfel de speranțe sau cu unele asemănătoare K. nu se nutrea zilnic. În general își păstra discernământul și evita să ignore sau să omită o dificultate, dar câteodată — mai ales seara, când era complet epuizat după

orele petrecute la bancă — Își găsea o consolare în cele mai mărunte și, în plus, mai echivoce întâmplări ale zilei.

De obicei se întindea pe canapeaua din birou fiindcă nu mai putea părăsi biroul fără a-și reveni o oră pe canapea. Atunci în gând i se însăila constatare după constatare. El nu se limita strict la oamenii aflați în legătură cu justiția; aici, pe jumătate treaz fiind, toți se amestecau; atunci uita de uriașa muncă a justiției, i se părea că este unicul acuzat și toți ceilalți, funcționari și juriști, mergeau de-a valma pe coridoarele unui tribunal; chiar și cei mai tîmpi își puseseră bărbia în piept, cu buzele răsfrînte, și aveau privirea fixă ca semn al unei meditații pline de răspundere.

Apoi intrau mereu, într-un grup compact, chiriașii doamnei Grubach; ședeau laolaltă, alăturându-și capetele și deschizându-și gurile ca un cor al acuzării. Printre ei erau mulți necunoscuți, deoarece de o bună perioadă pe K. nu-l mai interesa câtuși de puțin ceea ce se întâmpla la pensiune. Dar din cauza atîtor necunoscuți, K., indispus, pregeta să se apropie de grup. Uneori însă, când o căuta pe domnișoara Bürstner, trebuia să facă ceva: arunca, de pildă, o privire grăbită grupului și deodată îl întâmpinau sticlind doi ochi complet străini care-l opreau locului. Pe domnișoara Bürstner n-o mai găsea; mai târziu însă, când, pentru a evita orice eroare, o căuta din nou, o găsea tocmai în mijlocul grupului, cuprinzându-i cu brațele pe doi domni care-i stăteau alături. Mai ales pentru că nu era ceva nou, o asemenea imagine îl tulbura extrem de puțin în raport cu amintirea de neuitat a unei fotografii făcute pe plajă și pe care o văzuse odată în camera domnișoarei Bürstner. Oricum, această imagine îl îndepărta pe K. de grup; chiar dacă mai revenea de cîteva ori, străbătea în grabă, cu pași mari, clădirea tribunalului în lung și-n lat.

Permanent știa foarte bine rostul tuturor încăperilor, iar coridoarele părăsite, pe care nu avusese cum să le vadă niciodată aievea, i se păreau familiare ca și când ar fi aparținut dintotdeauna propriei sale locuințe. Amănuntele i se întipăreau în creier mereu, cu cea mai dureroasă claritate: de pildă, un străin se plimba printr-o sală de așteptare; era îmbrăcat ca un toreador, talia îi era parcă tăiată cu cuțitul, vesta foarte scurtă și dantelele gălbui, cu fire groase, îi dădeau un aer rigid. Fără a-și întrerupe vreo clipă plimbarea, omul acesta se lăsa privit cu uimire, neîncetat, de către K. Acesta se furișa aplecat în jurul străinului și-l privea cu ochii obosiți și holbați. K. știa toate desenele dantelelor, toate imperfecțiunile franjurilor, toate curbele vestei și totuși nu se mai sătura să se uite. Sau mai degrabă se săturase demult să mai privească, sau, mai exact, nu vrusese niciodată să-l vadă, dar toreadorul nu-i dăduse pace.

„Ce mascaradă ne oferă străinătatea”, gândi K. și-și holbă și mai tare ochii. Iar imaginea acestui om îl urmărea până când, răsucindu-se pe canapea, își îngropa fața în pielea acesteia.

CĂLĂTORIA LA MAMA

Dintr-o dată, la masa de prânz, lui K. îi veni în minte să-și viziteze mama. Primăvara era pe sfârșite și, o dată cu ea, se încheia al treilea an de când nu-și mai văzuse mama. Îl rugase atunci să-i facă o vizită de ziua lui de naștere; în ciuda unor impedimente el cedase acestei rugăminți și chiar îi promisese mamei că aveau să petreacă împreună fiecare aniversare. Deja de două ori nu-și ținuse promisiunea. Dar acum nu mai voia să-și aștepte aniversarea, deși până atunci nu mai erau decât paisprezece zile; voia să plece imediat.

Își spuse, ce-i drept, că nu exista nici un motiv special să plece tocmai acum; dimpotrivă, veștile care-i parveneau regulat, la fiecare două luni, de la vărul său care se ocupa cu negustoria în orașelul acela și administra banii pe care K. îi trimitea pentru mama sa, veștile deci erau mai liniștitoare ca oricând. Ce-i drept, pe mama o lăsase lumina ochilor, dar după consultul medicilor, K. se aștepta de ani de zile la acest lucru. În schimb, starea ei generală se ameliorase, diversele neajunsuri ale bătrâneții în loc să se amplifice se diminuaseră sau, oricum, ea le acuza mai puțin. După opinia vărului, acest fenomen era determinat, poate, de faptul că devenise peste măsură de evlavioasă în ultimii ani — Încă de la ultima vizită K. remarcase, aproape cu dezgust, ușoare semne în acest sens. Într-o scrisoare vărul înfățișase foarte plastic cum bătrâna, care mai înainte de-abia se târa, pășea acum fără probleme la brațul lui când o însoțea duminica la biserică. În plus, asemenea vești erau demne de crezare, căci în mod obișnuit vărul lui era fricos, iar în scrisorile sale avea tendința să exagereze mai curând răul decât binele.

Dar oricum ar fi fost, K. se hotărâse acum să plece; printre alte lucruri neplăcute constatase mai nou că avea o anumită sensibilitate, o înclinație aproape fără temei de a ceda propriilor dorințe. Ei bine, în cazul de față, acest defect slujea măcar unui scop nobil!

Se duse la fereastră să-și adune puțin gândurile și ceru ca masa să fie strânsă de îndată. Apoi îl trimise pe servitor la doamna Grubach s-o anunțe că domnul procurist pleacă și să-i aducă apoi valijoara în care doamna Grubach pusese ce credea de cuviință.

Apoi îi dădu domnului Kuhne câteva însărcinări de afaceri pentru perioada în care va fi absent, dar de data aceasta îl necăji doar vag faptul că domnul Kuhne primi însărcinările cu o impolitețe care devenise deja obicei, întorcându-și lateral fața, ca și cum ar ști foarte precis ce avea de făcut și ar suporta această comunicare a sarcinilor numai ca pe o ceremonie.

În fine, K. se duse la director. Când îi solicită acestuia un concediu de două zile întrucât trebuia să meargă la mama sa, directorul îl întrebă firește dacă mama îi era cumva bolnavă.

— Nu, spuse K. fără altă explicație.

Stătea în picioare în mijlocul camerei, cu mâinile la spate. Se gândi

încruntându-se: Nu se grăbise oare cu pregătirile pentru călătorie? Nu era mai bine să rămână aici? Ce căuta acolo? Pleca oare din sentimentalism? Poate din sentimentalism rata aici ceva important, ocazia unei intervenții care s-ar putea produce și acum, în fiecare zi, în fiecare ceas, după ce procesul stagnase aparent săptămâni de-a rândul și aproape că nici o înștiințare certă nu ajunsese până la K.?

În plus, n-ar mai speria-o nici pe bătrână, lucru pe care firește că nu intenționa să-l facă, dar care se putea întâmpla foarte ușor, împotriva voinței lui, căci acum multe se întâmplau împotriva voinței lui. Iar mama nici nu-și exprimase dorința să-l vadă. Înainte vreme se repetaseră regulat în scrisorile vărului chemările insistente ale mamei; acum, și chiar de mai mult timp încoace, nici vorbă despre așa ceva. Așadar, nu din cauza mamei pleca; acest lucru era clar.

Dacă pleca însă cu vreo speranță în ceea ce-l privea, era complet nebun, iar acolo, în disperarea finală își va primi răsplata nebuniei. Dar ca și cum toate îndoielile acestea n-ar fi fost ale lui, ci ca și cum alții ar fi căutat să i le vîre în cap, rămase, dezmeticindu-se doar aparent, la decizia de a pleca.

În timpul acesta directorul se aplecase peste un ziar în mod întâmplător sau, ceea ce era mai probabil, dintr-o considerație deosebită față de K.; acum abia, directorul își ridică privirea și, sculându-se în picioare, îi întinse mâna; la urmă, fără a mai pune vreo întrebare, îi ură drum bun.

Mergând de colo-colo, K. îl mai așteptă în birou pe servitor, îl respinse aproape mut pe directorul-adjunct care intră de mai multe ori să se intereseze de motivul călătoriei lui K., și când primi în sfârșit valijoara, se grăbi imediat să coboare la trăsura deja reținută. Nu terminase de coborât când, în ultimul moment, apăru în capătul de sus al scărilor funcționarul Kullich ținând în mână o scrisoare începută, pentru care voia evident să obțină de la K. o indicație. K. îi făcu un semn de refuz cu mâna, dar tont cum era, acest om blond cu capul mare nu înțelese refuzul și goni după K., fluturând hîrtia și executînd niște sărituri care i-ar fi putut fi fatale. K. era atât de exasperatîncât, atunci când Kullich îl ajunse din urmă pe scara exterioară, îi luă scrisoarea din mână și o făcu bucăți. Apoi, când K. se răsuci în trăsură, îl văzu pe Kullich, care probabil că nu-și înțelegea deloc greșeala, stînd în același loc și privind în urma trăsurii, în vreme ce lângă el portarul își trase chipiul peste ochi.

Așadar, K era totuși unul dintre cei mai înalți funcționari ai băncii; dacă el ar tăgădui acest lucru, portarul l-ar contrazice. Iar mama, în ciuda tuturor evenimentelor, îl considera chiar directorul băncii și își păstra convingerea aceasta de ani de zile. După părerea ei, K. nu se putea prăbuși, oricâte prejudicii i se aduseseră prestigiului său. Poate era un semn bun în faptul că tocmai înaintea plecării se convinsese că mai era în stare să smulgă o scrisoare din mână unui funcționar care avea chiar legături cu tribunalul și apoi să rupă scrisoarea fără nici o scuză. Numai ceea ce i-ar fi făcut cea mai mare plăcere nu putuse să facă: să-i dea lui Kullich doi pumni zdraveni în obraji rotunzi și palizi.

Notă asupra ediției

Traducerea romanului *Procesul*, realizată de Gellu Naum, publicată în

1965 la Editura pentru Literatură Universală și reeditată în 1977 la Editura Minerva cu foarte puține și neînsemnate modificări, urmează textul stabilit de Max Brod în celebra ediție din 1925.

După ce Kafka însuși nu publicase decât o parte a capitolului *În catedrală*, și anume parabola cu paznicul porții, apărută în 1915 sub titlul *În fața legii*, Max Brod, după cum se știe, salvatorul manuscriselor lui Kafka, a încercat să dea *Procesului* o formă finită și a lăsat deoparte capitolele considerate incomplete. Raportându-se la ediția Brod, traducерile consacrate, în diferite limbi, au preluat în mod fatal acest text clasic.

Ediția de față are însă în vedere textul stabilit de Malcolm Pasley care publică integrala Kafka la Editura S. Fischer din Frankfurt am Main, unde *Procesul* a apărut în 1990.

Urmând modul în care autorul însuși și-a ordonat și delimitat manuscrisele, Malcolm Pasley editează *Procesul* în două secțiuni: *Capitole* și *Fragmente*. Prima secțiune cuprinde, cu o singură excepție, textul stabilit de Max Brod, astfel încât am putut prelua traducerea lui Gellu Naum pe care am confruntat-o cu versiunea „Malcolm Pasley”, prilej cu care am operat o serie de modificări, relativ puține și absolut neesențiale. Excepția amintită o constituie „Capitolul patru” din ediția Brod, *Prietena domnișoarei Bürstner*, capitol care în ediția Pasley apare în secțiunea *Fragmente*. Trebuie subliniat totuși că, în ciuda acestui fapt, și în ediția Pasley *Procesul* cuprinde tot zece capitole, ca și în ediția Brod. Acest fenomen se datorează faptului că Malcolm Pasley împarte „Capitolul întâi” din ediția Brod, *Arestarea. Convorbiri cu doamna Grubach. Apoi domnișoara Bürstner*, în două capitole distincte: *Arestarea* și *Convorbiri cu doamna Grubach. Apoi domnișoara Bürstner*.

Secțiunea *Fragmente* cuprinde pe lângă *Prietena domnișoarei Bürstner*, capitol pe care l-am păstrat, firesc, în tălmăcirea lui Gellu Naum, o serie de *texte inedite* care au fost traduse de semnatarul acestei *Note asupra ediției* și care a realizat și confruntarea dintre ediția Brod și ediția Pasley, pe de o parte, și traducerea lui Gellu Naum, inclusiv în varianta republicată în 1977, pe de altă parte.

Aceste texte sunt următoarele: Procurorul, La Elsa, Lupta cu directorul-adjunct, Casa și Călătoria la mama.

Se înțelege, aceste texte sunt traduse și publicate pentru prima dată la noi.

Malcolm Pasley arată în *Nota asupra ediției* că dintre aceste „fragmente” doar *Prietena domnișoarei Bürstner* și *Călătoria la mama* pot fi integrate cu precizie, grație raportărilor cronologice, în succesiunea capitolelor din roman. Astfel, întâmplările din „fragmentul” *Prietena domnișoarei Bürstner* se petrec la cinci zile după arestarea lui Josef K., iar cele din *Călătoria la mama* cu două săptămâni înainte de executarea acestuia.

În schimb, celelalte „fragmente” scapă unei integrări exacte: *Procurorul* poate fi plasat la scurtă vreme după arestare, *La Elsa* gravitează în jurul capitolului despre unchiul lui K., iar *Lupta cu directorul-adjunct* și *Casa* și-ar găsi locul către sfârșitul romanului. În privința acestora două din urmă, editorul presupune că scriitorul însuși nu se hotărâse unde să le plaseze.

Mai facem precizarea că ediția de față nu se abate de la textul publicat de Malcolm Pasley decât într-o singură privință: Gellu Naum a segmentat o seamă de paragrafe, prea lungi și în ediția Brod, și a trecut sub forma

dialogului ceea ce Kafka inserează în corpul alineatelor, mulțumindu-se, în tradiția prozei germane, să redea cuvintele personajelor între semnele citării. Din motive care, credem, nu mai trebuie evocate aici, am păstrat această inadvertență față de noua ediție de referință. Mai mult decât atât, am preluat aceste opțiuni ale lui Gellu Naum și pentru „fragmentele” traduse de noi.

Radu Gabriel Pârvu